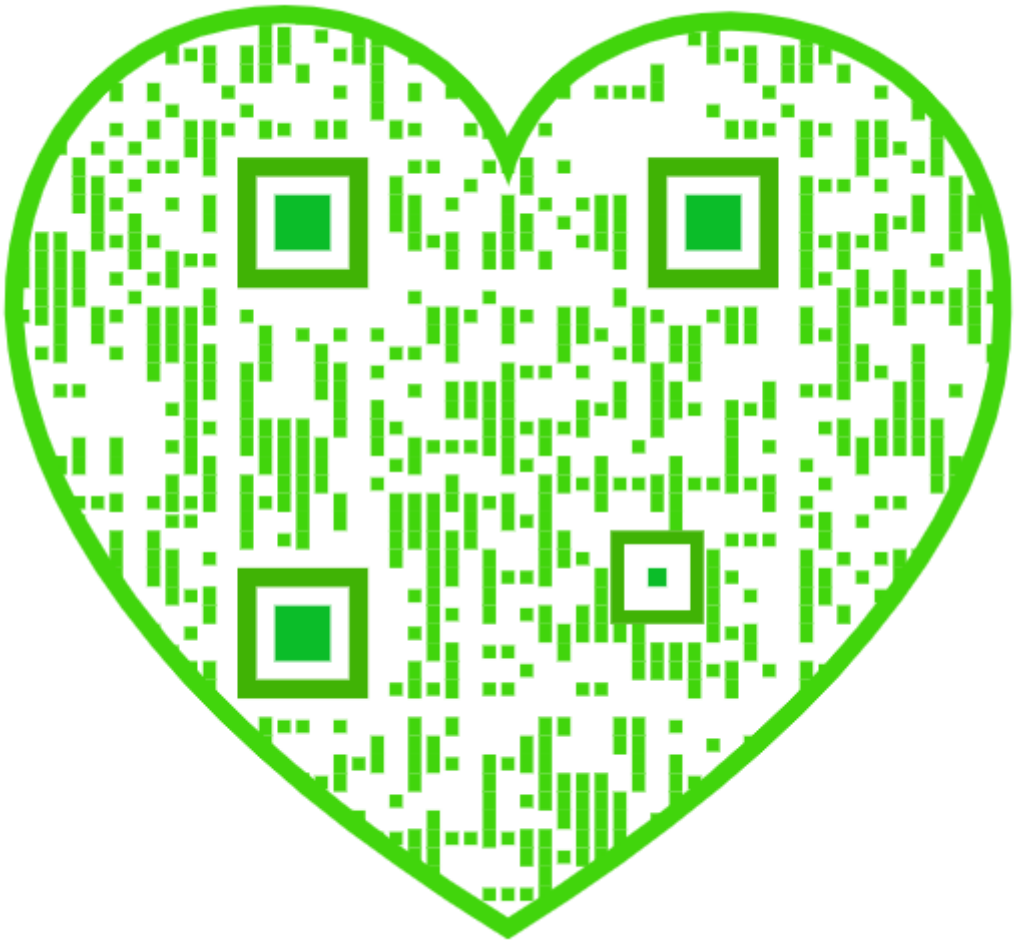

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

ZES EN TWINTIGSTE DEEL.

1854.

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.

Mach. XV, 34

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede,
En hine Aertsche bisscop wiede.

Melis Stoke.

TE S GRAVENHAGE,
BIJ GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

De gezindheid van Hugo de Groot voor de Katholieke Kerk. 1
Het regt en de regtsbescherming der Katholieke Kerk in Duitschland. 28, 82
Adres aan Z. M. den Koning van eenige Nederlandsche Hervormden. 65
Vooroordeelen en feiten. 133, 269
Aforismen over de geschiedenis. 142
Een woord over Katholieke volksliteratuur. 154
Boete en bede der Katholieke wereld. 197
Het zoeken der Protestanten naar Apostolische overlevering bij de Waldenzen. 220
Harlemiana. 288
De Onbevlekte Ontvangenis der H. Maagd. 333
Gezigtspunten over het Katholiek leerstuk der boetvaardigheid. 337
Matthias Zelhorst. Een bekeerling. 365

Het nieuwe formulier van onderteekening bij de toelating tot de predikdienst, voorloopig vastgesteld in de Synode van 1853. Toegelicht in een brief aan een vriend, door Dr. J. J. Doedes. Te Utrecht, bij Kemink en Zoon. 1854. . . 374

VERSCHEIDENHEDEN.

De nieuwe Bijbelvertaling. 49
Nieuwe Handleiding tot de geschiedenis der Nederlanden. . 52
Slavernij van het Zweedsch Protestantisme. 58
Zondagsviering in Frankrijk. 62
De Vereeniging ter handhaving en verdediging van de leer en de regten der Nederd. Herv. Kerk. 115
Hoogere eenheid der Hervormde Predikanten. 126
De Adressen aan den Aartsbisschop van Freiburg. 127
De Anglikaansche geestelijkheid in de eerste helft der vorige eeuw. 128
John Wesley te New-Castle. 130
De Evangelische uitleggingen van de *Buona Novella*. . . . 167
De Protestantsche Propagande in Sardinië. 182
De Protestantsche Kerk een meest monsterachtig iets. . . . 192
Geruststelling van wege de Synode omtrent de nieuwe Bijbelvertaling. 193
Hoe weinig de prediking van het Protestantisme hier te lande begeerd werd. 195
De Protestantsche Synode van Frankfort en de onontbindbaarheid van het huwelijk. 259
Onvruchtbaarheid der Protestantsche zendelinggenootschappen. 265
Nog een adres en een tegenadres. 302
Verschijning van den zaligen Andreas Bobola. 314
Een gesprek over de Inquisitie. 318
Het seminarie van All-Hallows, te Druncombra, in Ierland. 321
Het nieuwe formulier van onderteekening voor aankomende predikanten. 326

Eene bijzonderheid over Thomas van Kempen. 383
Allerlei. 384
De dichter Heyne over de Katholieke Kerk. 392
Gezond verstand van den Javaan. 394

Sprokkelingen:

Wat de Algemeene Synodale Commissie der Nederl. Hervormde Kerk onlangs met genoegen vernam. 63
Statistiek der bevolking van Turkije. 64
Teregtwijzing. 131
De Armen-zusters te Londen. . . . . —
Het Huwelijk in Californië. 132
De bisdommen in Polen. 266
Hatelijkheden in Nassau en Baden. . . . . —
Een opmerkelijk regtsgeding. 267
De zusters van liefde door Protestanten geprezen. . —
Dr. Harting, over den toestand van het Protestantisme in Nederland. 328
J. G. V. over de Groninger school. . . . . —
Schelling's philosophiesch testament. 329
Literatuur der Aprilbeweging. . . . . —
Getuigenissen. 395
Eene vraag. 396

LETTERLOOVER.

Geloofd zij Jesus Christus. 330

Correspondentie 132

DE GEZINDHEID VAN HUGO DE GROOT

VOOR DE

KATHOLIEKE KERK.

(*Vervolg en slot van bl.* 380.)

De hoop van Grotius op eene hereeniging moest wel groot zijn, daar het voorbeeld van Rivet hem niet afschrikte. Van dezen immers ondervond hij wat allen Protestanten gemeen is, dat zij zich op grond van hun individuele meening verzetten tegen de geheele wereld, en tegen meer dan de geheele wereld, dat is, tegen de Kerk, welke die wereld in zich zamenvat, beheerscht en tot eene hoogere orde verheft. Zij beschouwen den bijbel niet als een slechts geschreven wet, die naar het leven en door het gezag der maatschappij welke haar geschreven heeft, moet verklaard worden, maar in strijd met rede en openbaring wordt dat abstracte woord zonder eenige betrekking genomen, hetwelk derhalve geen bepaalden zin meer heeft, en elke uitlegging toelaat die ieder er aan verkiest te geven. Of, indien ze het door aanwending van grammatiek, oud-

heidkunde en historie met de menschelijke maatschappij in verband brengen, dan is dat niet met die maatschappij, welke de levende verklaring is van dat woord, met de Kerk van Christus, maar met de zeden, begrippen, gebruiken en instellingen van Joden en Heidenen, zoodat het Nieuwe Testament, ophoudend christelijk te zijn, een joodsch of heidensch boek wordt, over welks zin, als over de schriften van Plato, ieder naar zijne wetenschap en subjectieve geaardheid beslist. Maar tzij ze zich door dat rationalisme, 'tzij door meer fanatieke beginselen laten leiden, of, zooals meestal gebeurt, het een met het ander vermengd gaat, het blijft tegenover de Kerk een absoluut individualisme, een *ik*, dat noch mede te deelen noch te berekenen is. De laatste reden van Rivet was dientengevolge, dat hij den bijbel zóó en niet anders verstond, en daar het hem op die wijs altijd mogelijk was vol te houden, gaf hij op nieuw een antwoord uit tegen het *Votum pro pace.*

Teregt zeide Grotius: „aan zulk eenen strijd komt geen „einde" [1]), en nam het besluit dien te staken. „Ik zal „aan Rivet niet meer antwoorden. Hij doet even als iemand „die een proces heeft, en zegt: ik wil geoordeeld worden „naar de geschreven wetten, niet naar de (kracht van wet „hebbende) gewoonten, en die geschreven wetten wil ik „uitgeleid hebben gelijk ik ze versta. Want ik ben zeker, „dat ze door mij verstaan worden, en door mijne tegen„partij niet verstaan worden" [2]). Zoo levendig gevoelde hij de ongerijmdheid dier Protestantsche methode, dat hem deze zelfde vergelijking, van iemand die door de abstracte wetten naar willekeur te verklaren zijn eigen

---

1) Sec. ser. Ep. 637.
2) Ibid. Ep. 634.

proces beslist, in versmaat uit de pen vloog [1]).

Echter kon hij het denkbeeld niet verdragen, dat de waarheid onverdedigd zoude blijven, en het geschrift van Rivet, te Geneve herdrukt, welligt nadeelig zoude wezen aan zijn plan van hereeniging. Daarbij kwam dat de Calvinistische partij in Engeland, die het weldra tot den moord des Konings brengen zou, reeds toen tegen Karel I en de Engelsche bisschoppen in opstand was, zoodat Grotius het in 't belang van den Koning van Engeland achtte, dat aan de oproerige verwoedheid van Rivet de spits wierd afgebroken. Hij wenschte dus dat een ander voor hem antwoordde [2]), maar daar er begrijpelijker wijs niemand te vinden was, die de zoo eigenaardige taak van Grotius kon en wilde op zich nemen, meende hij zijn *Votum pro pace* zelf te moeten verdedigen. „Als er niemand te vinden is, zal ik zien wat er te doen zij" [3]), dus schrijft hij in 't laatst van Augustus 1643; en den 23 April van 't volgende jaar: „Ik wil niet alle dispuut ver-„mijden, maar slechts een dispuut waarbij het nut tegen „het tijdverlies niet opweegt. Ik heb besloten iets ter verdediging van mijn *Votum pro pace* te schrijven" [4]).

Hij gaf daaraan den titel van *Rivetiani Apologetici pro*

---

1) *Litem dixit habens, scriptis volo legibus illam*
Finiri: morum jura valere nihil
Et scriptas leges sumi volo sensibus illis
Quos egomet veros dico, cohorsque mea.
Quippe ego sum certus scripti mihi sensa patére,
Adversae parti tale patére nihil.
Haec est Riveti causam dicentis imago,
Hoc si lis pendet cardine victor erit *).

*) Ibid. Ep. 638, 639.

2) Ibid. Ep. 638, 643, 644, 655, 658, 663.

3) Ibid. Ep. 667.

4) Ibid. Ep. 701.

schismate contra votum pacis facti discussio. Dan om bovengemelde redenen wilde hij het naamloos uitgeven en sprak van zich zelven in den derden persoon. Het is het laatste geschrift dat uit zijne pen gevloeid is, en middelerwijl men met de uitgave bezig was, werd hij door den dood verrast. Vondel, zijn getrouwe vriend, vertaalde daaruit de meest merkwaardige plaatsen, en gaf ze reeds in 1645 in 't licht onder den titel van *Grotius Testament of hooftpunten, getrocken uit syn jongste antwoort aen D. Rivet* [1]).

Het belangrijk werk, dat zevenenzestig bladzijden in folio beslaat, is alweder eene verdediging der Katholieke Kerk op meest al de punten waarover zij gewoonlijk van de Protestanten wordt aangevallen. De katholiciteit van Grotius hebben we reeds genoegzaam bewezen, en daar het ons slechts te doen is om zijne gezindheid, kunnen we ons ontslagen rekenen, van de moeite die weder door aanhalingen te bewijzen. Maar het is zijn laatste geschrift, zijn laatste offer aan de waarheid, zijne laatste poging ter herstelling des godsdienstigen vredes. Vondel noemt het met regt Grotius' testament. Zouden we dat niet mededeelen? We zullen dat doen; we zullen onze lezers in staat stellen over het geheel te oordeelen, door weinige uittreksels maar die de hoofdwaarheden bevatten waarop het Katholieke leerstelsel gebouwd is, en derhalve tot het overige van zelf doen besluiten.

---

1) De uitgever eeniger gedichten van Vondel: *Joost van Vondels poesy ofte verscheide gedichten* enz. Tot Schiedam 1647 — zegt dat de echtheid van dit geschrift van Grotius betwijfeld wordt. Er valt niet aan de echtheid te twijfelen, maar wij voeren het alleen aan om te doen zien, hoe men ondanks de duidelijkste bewijzen wilde volhouden, dat Grotius Protestant gestorven was.

Die bij uitstek Katholieke waarheden en waartegen zich de Protestanten daarom bijzonder verzetten, zijn:

van de subjectieve of formele zijde: Het bestaan van eene goddelijke overlevering en gezag, waaraan het individu zich moet aansluiten om de geloofswaarheden met gevorderde zekerheid te kennen;

van de objectieve of materiële zijde: De waarachtige tegenwoordigheid *door transsubstantiatie*, levend middenpunt aller betrekkingen, de Christus waarop de geheele tempel der Kerk zich verheft;

van de zoowel objectieve als subjectieve dat is praktische zijde: De wezenlijke regtvaardiging en heiliging des menschen.

Dat hij aan traditie en gezag gelooft, toont Grotius door alweder op de regelen van Vincentius van Lerin terug te komen.

„Die regelen heeft Vincentius ons niet het eerst ge„leerd, maar dezelfde leert ons Tertulliaan als hij de prae„scriptie tegen de ketters doet gelden. Gregorius van „Nyssa zegt in zijn derde boek tegen Eunomius, dat de „van de voorvaderen tot onzen tijd voortgezette overleve„ring genoeg is om het leerstuk te bewijzen. Maximus „de martelaar in zijn redetwist met Pyrrhus noemt de „uitspraken der Vaderen de wet en den regel der „Kerk." Daarop haalt hij eenige plaatsen uit den H. Cyrillus aan, en na dengenen die meer verlangt te hebben gewezen naar de voortreffelijke boeken over de theologie van Petavius, vervolgt hij: „ziedaar het gezag der Kerk, „door de overeenstemming zoo veler volken bevestigd, „hetwelk Augustinus tegen Manichaeen en Pelagianen

„doet gelden. Naar dezelfde regelen zijn degenen te „werk gegaan, welke in de algemeene conciliën den „twist volgens wettige perken hebben ten einde geleid. „Zeer schoon toont dat het concilie in Trullo, Canon „XIX [1]):

„Daar de Apostelen zoowel bij monde als bij geschrifte, „en niet alles bij geschrifte geleerd hebben, en de Apostel, „in zijn brief aan de Thessalonicensers, aan beiden evenveel „gezag toekent, mag datgeen wat we met grond gelooven „mondelings van hen te zijn geleerd, niet minder wor- „den geacht dan hetgeen zij geschreven hebben. En gelijk „we nu aan het overeenstemmend getuigenis der ouden, „die niet buiten maar in de Kerk zijn, gelooven, als zij „zeggen, dat deze boeken van Matthaeus, Marcus, Lucas, „Joannes, Paulus zijn, op dezelfde wijze en met het- „zelfde regt gelooven wij aan dat hun getuigenis als zij „zeggen, dat deze of gene dingen bij monde door de „Apostelen zijn geleerd en in gebruik gebragt. Verder „gelijk om den zin van menschelijke wetten te onder- „zoeken het wel van nut is de woorden en zegswijzen „te kennen, den zamenhang met hetgeen wat er voor- „gaat en volgt na te gaan, en het onderwerp van ieder „boek te overwegen; maar dat alles zoo moet geschie- „den dat er geen tegenspraak uit ontstaat met hetgeen „van de eerste afkondiging der wet of ten opzigte van „ieder zaak in gebruik en door de regtbanken is goed- „gekeurd — zoo moet de uitlegging der goddelijke wet- „ten, die toch op menschelijke wijze met woorden en „letters geschreven zijn, besloten blijven binnen dezelfde „beperkingen. Daar Calvijn zulks evenzeer geminacht heeft

---

1) Rivet. *Apol. Discuss.* pag. 681, *b.*

„als Menno en Socinus, kan al hetgeen Rivet tegen-
„werpt aan Menno en Socinus, met hetzelfde regt door
„anderen tegengeworpen worden aan Calvijn. Welke
„weg is er dan open om uit de scheuringen te geraken,
„waardoor de volken tot groot gevaar hunner zielen in
„onzekerheid ronddobberen? Is het die welken D. Rivet
„aanwijst: dat wij alleen de schriftuur volgen? Maar
„Menno, Socinus, Brunus en anderen roepen uit, dat zij
„die, en die alleen volgen, en hebben door dat te roepen,
„de volken in dien doolhof gebragt." En na de HH.
Augustinus en Hiëronymus alsmede den Patriarch
Jeremias ten bewijze te hebben aangehaald, dat men
zoo doende de schriftuur tot eene bron van dwaling
maakt, besluit hij: „Men moet derhalve aan de traditie
„gehoorzamen, zoo zij slechts in die mate, als men met
„billijkheid kan vorderen, bewezen is. — Die traditie nu
„kan wel worden opgemaakt uit de overeenstemming der
„oude schrijvers, maar zij wordt het best en het zekerst
„gekend uit een algemeen concilie, waar zoo vele ge-
„leerde mannen zijn, dat er geen boek bestaat 'twelk
„van niemand hunner gekend is. Bovendien kunnen de
„bisschoppen getuigen wat in hunne Kerken ten allen
„tijde is aangenomen. Van die overeenstemmende leering
„nu, die uit de schriften der ouden, en bijzonder uit de
„algemeene Conciliën blijkt, zijn wel alle bisschoppen tot
„bewaarders aangesteld, maar de bewaarder van het ge-
„zag om de waarheid en eenheid te behouden, is bijzonder
„de Bisschop van Rome, welken de andere Kerken, ter
„wering der uit twijfel ontstaande scheuringen, gewoon
„zijn te raadplegen van den tijd af, dat de Apostelen
„niet meer op aarde waren. En van daar is het, dat
„de Kerk van Rome door de ouden de leermeesteres der

„andere Kerken genoemd wordt. Deze weg is door Hië-
„ronymus ingeslagen in de kwestie over de Hypostasen:
„deze door de Afrikaansche Bisschoppen in de kwestie
„over de genade: deze door andere in verstand, geleerd-
„heid en godsvrucht uitstekende mannen. Dat de zeden
„te Rome (en elders) [1]) bedorven zijn, heeft God wel
„toegelaten, maar de aan deze bedorven zeden tegenover-
„gestelde leer is, door Gods bestier, niet bedorven" [2]).

Alzoo is volgens Grotius de traditie zoowel van gezag als de bijbel, moet de bijbel volgens de traditie verklaard worden [3]), is ieder bisschop maar bijzonder de Paus degeen van wien wij die traditie leeren kennen.

Dien overeenkomstig beweert hij tegen Rivet, dat de ware Kerk aan de wettige tot aan de Apostelen toe opklimmende opvolging te onderscheiden is, toont bij die gelegenheid uit de schriftuur en de Vaders het onderscheid tusschen bisschoppen en priesters aan, en zegt: „dat bij de Katholieken altijd (dat argument van) praescriptie gegolden heeft: *Gij zijt ontstaan van u zelven; „gij kunt ons geene bisschoppen toonen, welker opvolging „opklimt tot aan de wijding door de Apostelen gegeven*" [4]).

---

[1]) *Et alibi* doet wel niets tot de zaak, maar de zin zou vorderen dat het er niet stond. Ook Vondel schijnt zoo gelezen te hebben.

[2]) Ibid. p. 685—686.

[3]) Hetgeen Grotius in zijn *Votum pro pace*, art. XX, § *An omnibus permittenda lectio* — van de Vulgaat zegt, is wel der moeite waard hier nog mede te deelen: „Maar de veiligste (tegen dwa-„lingen) van alle vertalingen, voor diegenen die geen Grieksch „of Hebreeuwsch hebben geleerd, is de vertaling der Vulgaat, „waarin geen verkeerde leering voorkomt, gelijk de overeenstem-„ming zoo veler eeuwen en volken getuigt".

[4]) Ibid. p. 714—715, waar nog andere zeer nadrukkelijke plaatsen voorkomen. Zie ook over de traditie en de ongenoegzaamheid der schriftuur p. 723, 724, 725.

Op nieuw behandelt hij de klassieke plaats van den H. Irenaeus, waardoor het gezag des Pausen of het primaat ten duidelijkste bewezen wordt; hij bevestigt het met de getuigenissen van de HH. Cyprianus, Ambrosius, Hiëronymus, Augustinus, met die van den kerkelijken geschiedschrijver Sozomenus, van 't concilie van Aquileë, enz. enz. Het komt alles neêr op 't door hem aangevoerde zeggen van Hiëronymus: dat wie met den Paus niet vergadert verstrooit, en Katholiek zijn is: het geloof van Rome belijden.

Over de Eucharistie spreekt Grotius even Katholiek. „De eucharistie — het is wel zeer te betreuren — is in „plaats van den band der eenheid, het teeken geworden „van partijschappen. De leerlingen van Calvijn spreken „geheel anders over dat punt in hunne belijdenissen, „dan in hunne disputen, waarin zij hunne eigenlijke „meening blootleggen. In hunne belijdenissen zult gij hen „hooren zeggen, dat het ligchaam en bloed van Christus „reëel, substantiëel genuttigd wordt: maar in hunne dis„puten: dat het eene hemelsche zaak is niet naar de „zelfstandigheid, maar naar geheimvolle beteekenis; dat „de ontvangst door het geloof alleen gebeurt, omdat na„melijk hij die nuttigt gelooft, dat Christus voor hem „gestorven is [1]). Maar al de ouden gaan veel verder; „zij erkennen dat er eene verandering gebeurt, dat de

---

1) Het is de idealistische aard van het Protestantisme de *gedachte* voor de *zaak* en *denken* voor *doen* te houden. In dit opzigt is deze plaats van Grotius een bewijs dat als hij, zoo in dit als in zijn vorige schriften, de toepassing van Platonische termen op het geheim der Eucharistie goed acht, daarmede geenszins de waarachtige objectieve tegenwoordigheid van Christus' ligchaam en bloed wil ontkennen.

„genade er bij komt, dat er eene reële concorporatie „van ons met Christus' ligchaam plaats heeft. Natuurlijke „werkelijkheid (*veritas*) van het ligchaam, noemt het „Hilarius, die op eene andere plaats van Christus zegt: „„Hij heeft de natuur van zijn vleesch zamengevoegd „„met de natuur zijner oneindigheid in het sakrament, „„waarin hij ons zijn vleesch mededeelt." Ambrosius: „„Gij ontvangt wel het sakrament in gelijkenis [voor zoover het de zinnen treft] maar gij verkrijgt de genade „„en de kracht der werkelijke (*verae*) natuur." Dezelfde „zegt op eene andere plaats: door de zegening (*conse-* „*cratie*) wordt de natuur zelve veranderd. Cyrillus zegt, „dat het ligchaam van Christus wordt vereenigd (*com-* „*misceri*) met het wezen onzer ziel. Namelijk, niet dát „wordt genuttigd wat in Christus' ligchaam zinnelijk was; „maar dát wordt genuttigd wat in dat ligchaam geestelijk „is (het noumenon of eigenlijke wezen). En dat is 't wat „het concilie van Trente zegt: dat in dit sakrament Jesus „Christus, waarachtig God en Mensch, waarachtig, reëel, „en substantiëel, onder gedaante van die zinnelijke dingen „vervat is, niet echter volgens zijne natuurlijke wijze van „bestaan, maar sakramenteel, en volgens die wijze van „bestaan, die, al kunnen we ze niet met woorden uit- „drukken, toch als mogelijk met eene door 't geloof ver- „lichte gedachte kunnen vatten. Op eene andere plaats, „zegt het (concilie), dat dit sakrament een geestelijk voedsel „der ziel is; de Glosse van het kanoniek regt: dat het „niet moet gegeten worden met vleesch en tanden, maar „met inwendig gevoel des geestes. — De Protestanten „halen Gennadius aan, die nogtans zegt, dat het brood „en wijn, door de werking van den H. Geest overgaat „in goddelijke zelfstandigheid. Dat niet door 't geloof

„alleen maar werkelijk de verandering gebeurt, zegt Chry-
„sostomus. Dat niet alle brood maar dat hetwelk de zege-
„gening (de mystische namelijk) ontvangt, het ligchaam
„van Christus wordt, zegt Augustinus in zijn twintigste
„boek tegen Faustus. Eusebius van Emesa: *niemand twijfele*
„*of de voortreffelijkste schepselen* (brood en wijn) *kunnen*
„*door het bevel, de magt, de tegenwoordigheid der Majes-*
„*teit overgaan in de natuur van het ligchaam des Heeren.*
„Deze uitdrukkingen hebben de Pausen niet onlangs uit-
„gevonden, maar gelijk ze van ouds gebezigd waren,
„en nu nog bij de Grieken behouden worden, hebben
„ook zij ze behouden. Joannes Damascenus zegt: *het*
„*brood en de wijn worden het ligchaam en bloed van*
„*Christus, door de bijkomende kracht van den H. Geest,*
„*die dingen werkt welke de natuur te boven gaan, en niet*
„*dan door 't geloof alleen gevat en begrepen kunnen wor-*
„*den.* Ook te Florence in de laatste zitting erkenden
„de Grieken, dat door den H. Geest het brood verandert
„in het ligchaam en de wijn in het bloed van Christus.
„De (Grieksche) Patriarch Jeremias zegt, dat door de
„kracht van den almagtigen H. Geest het brood ver-
„andert en overgaat (*mutari atque converti*) in Christus'
„ligchaam zelf en de wijn in zijn bloed zelf. De Grieken
„in hun antwoord te Venetië op de vragen van den
„kardinaal Guise gegeven, erkenden dat op de natuur te
„boven gaande wijze of door den H. Geest het brood
„veranderd werd in Christus' ligchaam en de wijn in zijn
„bloed. De Patriarch Parthenius met zijne synode ver-
„klaart, dat hetgeen geconsacreerd en gezegend is het lig-
„chaam en bloed is van Christus en niet een bloot figuur" [1]).

---

[1]) Ibid. 687—688.

Grotius gelooft dus aan de waarachtige tegenwoordigheid door transsubstantiatie. Wij zeggen: gelooft, want hij onderwerpt zich aan de vaders en Conciliën en zegt van deze laatste, dat „hun gezag de kinderen der Kerk „verpligt" [1]).

Dienovereenkomstig verdedigt hij de H. Offerande der Mis, de aanbidding van Christus in 't H. Sakrament [2]), het brengen daarvan naar de zieken [3]), en het oud gebruik de Eucharistie ook aan kinderen te geven [4]).

Eindelijk wat de regtvaardiging en heiliging betreft: we hebben Grotius' orthodoxie op dat punt reeds vroeger bewezen, en kunnen derhalve hier korter zijn. Van de regtvaardiging zullende spreken. zegt hij: „Wij komen „nu aan den twist, die de geheele christelijke wereld schijnt „in beweging te hebben gebragt, en dat waarlijk wel „zonder reden, dewijl de ware en oude leer, zoo over de „vergeving der zonde als over de oorzaken en den aard „der Evangelische regtvaardiging, altijd in de Katholieke „Kerk geweest is, en allerbest door het concilie van „Trente is uitgeleid" [5]).

„De met die leer het naast in verband staande punten worden ook van Grotius verdedigd en bevestigen op die wijs zijne katholiciteit: zooals het onderscheid tusschen doodzonden en dagelijksche zonden [6]), het bidden voor de overledenen, en 't bestaan van 't vagevuur [7]), de *opera*

---

1) Ibid. pag. 714.
2) Ibid. pag. 699.
3) Ibid. pag. 700.
4) Ibid. pag. 698.
5) Ibid. pag. 688.
6) Ibid. pag. 732.
7) Ibid. pag. 116, 117.

supererogatoria [1]), het celibaat [2]), de voorbidding der heiligen, welker tusschenkomst hij zeer goed begrijpt als behoorende tot hunne verheerlijking of belooning, en welker aanroeping hij even grondig daarom niet van de Kerk geboden acht, omdat men zoo iets van zelfs doet [3]).

Er blijft derhalve over Grotius' katholiciteit geen twijfel meer over. De bewijzen die wij er voor hebben aangebragt, met hem op de eigenlijke Katholieke waarheden te toetsen, doen zoo veel te meer af, daar hij overeenkomstig zijnen tijd en zijn eigen geest over den innigen systematischen zamenhang der Katholieke leer minder nadacht. Die eenheid die niet te min bij hem gevonden wordt ontstond dus uit de diepere bron, uit den Geest Gods die de Kerk bezielt en er harmoniën onderhoudt, welke onze geest niet eens bereiken kan. Want waarlijk hij doolt die zich verbeeldt de godsdienst of de natuur *volkomen* te kunnen systematiseren.

Die Geest, we willen er dat ten overvloede nog bijvoegen, die Geest van 't waar geloof, waardoor men den Katholiek aanstonds van den Protestant onderscheidt, is in Grotius zeer merkbaar, en wordt het hoe langer hoe meer. Te regt zegt hij weder in dit zijn laatste geschrift: „*senescimus discendo!*" Men kan dat eigenlijk Katholieke dikwerf beter voelen dan zeggen. Het laat zich echter tot zekere algemeene rigtingen terugbrengen.

De Katholiek is in zijn spreken, bewijzen en opvatten positief geloovig en toch rationeel. Grotius gelooft dat de Geest Gods de Kerk bezielt, dat Christus altijd met de

---

[1]) Ibid. pag. 730.
[2]) Ibid. pag. 712.
[3]) Ibid. pag. 705—706.

Zijnen zal blijven, en Hij het zoo bestiert dat de leer nimmer bederft; maar dat belet hem niet aan te toonen, hoe rationeel het zij te gelooven aan de uitspraak der algemeene conciliën. Een Protestant kan zoo niet spreken. Hij werpt u een tekst naar 't hoofd of het een steen was, en vervalt dan weêr in ongeloovig rationalisme.

De Katholiek vat en voelt de godsdienst als iets *sakramenteels*. Hij gelooft namelijk, dat de mensch-geworden God zich ook van menschen, van menschelijke en uiterlijke middelen bedient om zijn leven aan ons mede te deelen. Die God is waarlijk tegenwoordig, bewerkt de verzoening van allen en van alles, en de wonderen zijn slechts de stralen die breken door het stoffelijke hulsel. De Protestant die nog Christen is, gelooft wel aan wonderen, maar die wonderen staan in den bijbel en slechts door den bijbel is God op bovennatuurlijke wijze met den mensch in betrekking. De bijbel is het eenig en al-afdoend sakrament, dat ieder zich zelven toedient; Kerk, sakrament, wonder zijn voor den Protestant ondenkbare dingen. 't Is waar, dat zijn zoogenaamd geloof almagtig is. Hij gelooft dat zijn zonden vergeven zijn, derhalve zijn ze vergeven; hij gelooft dat hij Christus ontvangt, derhalve ontvangt hij Hem; zijn denken is God zelf. Maar ook dat is zoowel als de bijbel slechts het abstracte woord, en juist deze pantheïstische *onmiddellijke* waarneming, waardoor hij God met abstractie vereenzelvigt, is oorzaak dat in de werkelijke wereld God op oneindigen afstand van hem verwijderd is. Grotius verdedigt met onwedersprekelijke getuigenissen de mirakelen, die met de overblijfselen der Heiligen gebeurd zijn, en het aloud gebruik, die overblijfselen onder het altaar te plaatsen. Rivet lacht er om. Dat is echt Protestantsch. Maar is

het ook niet echt Katholiek wat Grotius antwoordt: „God „laat zich niet bespotten" [1]).

Het eigenlijk en groot onderscheid tusschen den echten Katholiek en echten Protestant brengt de Liefde voort. Zij schept eenen anderen mensch en eene andere wereld. De Katholiek is nederig, opgeruimd, openhartig, communicatief, heeft iets kinderlijks, want hij is lid van de groote maatschappij der liefde, heeft de Kerk tot moeder, en God tot Vader. Als wij Grotius hooren spreken van „de kinderen der Kerk", hebben we genoeg en zeggen: Gij zijt onze broeder! Een Protestant is niet in staat die zoete woorden te gebruiken. 't Is waar, hij beweert dat hij kind Gods is, en zich regt gelukkig gevoelt, want dat hij de blijde boodschap ontvangen heeft. Zonderlinge blijdschap die hij met niemand deelt! Waarin bestaat zij? Hij gevoelt dat hij zondaar is, en wordt daardoor zoo vreeselijk geschokt en verschrikt, dat hij naar Christus grijpt, en nu wordt hij overtuigd, dat Christus voor hem aan den vertoornden Vader betaalt, voor hem die doodelijk gezondigd heeft en doodelijk blijft zondigen? Deze wanhopigheid, die God maakt tot een tiran en den mensch tot een duivel, heet de blijdschap van het Evangelie! Zij gelijkt op de blijdschap eens hongerigen, die niet raken mag aan den uitlokkenden disch welke expres voor hem bereid en gedekt is. Inderdaad de zoogenaamde uitverkorenen hebben dat voorkomen. „De koude, zegt Grotius, „de koude is door die leer der toegerekende regtvaar„digheid gestort én in 't volk én in des volks gelei„ders" [2]). Of hij zelf, door dat gevoel van liefde

---

[1]) Ibid. pag. 710—711.
[2]) Ibid. pag. 722.

bewogen werd, 'twelk met God en menschen, en, men kan er bijvoegen, met deze zigtbare schepping zelve vereent, het blijkt immers uit zoo menige voorbeelden die wij hebben aangehaald. Met hoeveel deelneming verhaalt hij het afsterven van den edelen Lodewijk XIII en zegt: „Het is dunkt mij niet mogelijk, dat, ik zeg niet een „koning, maar een christen op godvruchtiger wijze sterve „dan deze, niet slechts met name maar inderdaad aller-„christelijkste koning gestorven is. — Laat er ons een „voorbeeld aan nemen, en het eeuwige hopen. Want ook „dat heeft de koning gezegd, dat hij gaarne zijn tijdelijk „en bewogen rijk met het eeuwig en onbewogen rijk „zou verwisselen" [1]). Verraadt zulk spreken van eenen stervende niet dien vrede des harten, welken de liefde alleen geven kan? En kwam de teedere belangstelling waarmede hij een jaar vóór zijnen eigen dood de kist opvordert, waarin hij uit Loevestein ontkomen was, niet voort uit een echt Katholiek gevoel? 't Is mogelijk, dat een Protestant zoo spreekt, maar zeer zeker is het niet Protestantsch. Vooral is zijn zoeken en arbeiden om den godsdienstigen vrede te bewerken, in ons oog een bewijs voor zijne waarlijk Katholieke gezindheid. Altijd had hij vrede en eenheid gewenscht, het was eigen aan zijn grooten geest en minnend harte; maar van 't oogenblik af dat de Voorzienigheid hem daardoor tot de Kerk terugvoerde, verheft zich dat verlangen met eene kracht waarin de liefde van Christus onmiskenbaar is. Het was vroeger een zijner wenschen, en een zijner bedoelingen, thans was het zijn eenigste wensch, het doel van zijn leven, van zijne studie en zijn gebed. De laatste woorden van zijn laatste ge-

---

1) Sec. ser. Ep. 650.

schrift doen zien, dat, zoo hij, om de tegenkanting die hij ondervond, naar menschelijk oordeel zijne hoop moest opgeven, hij echter in vertrouwen op God aan die hoop onverwinnelijk vasthield: „Maar de God des vredes zal „zijne liefde toonen voor de vreedzamen van harte en „ter vervulling hunner wenschen wegen vinden, die wij „tot heden nog niet kunnen doorzien" [1]).

Helaas, kort nadat hij deze woorden geschreven had, zag hij zich genoodzaakt den hoogen post te verlaten, hem slechts daarom nog dierbaar, dewijl zij hem betere gelegenheid gaf voor dien zoo gewenschten vrede te arbeiden. Vormelijk teruggeroepen werd hij niet, maar men maakte hem zijne stelling onhoudbaar, door een ander nevens hem met de Zweedsche belangen te Parijs te belasten. De oorzaak dezer handelwijze, die Grotius dwong voor zijn gezantschap te bedanken, zal wel voornamelijk te zoeken wezen in zijn zoo veel geruchtmakend schrijven ten voordeele der Katholieke Kerk [2]).

Het laat zich begrijpen dat deze laatste stand- of levensverandering eenen diepen indruk maakte op Grotius' gemoed. Zooveel te meer moeten wij het betreuren, dat we uit dien korten tijd, die hem nog te leven overbleef, geene brieven meer van hem bezitten.

Van Cattenburgh verhaalt dat hij vóór zijn vertrek uit Parijs naar Zweden, waar zijne tegenwoordigheid natuurlijk gevorderd werd, zijn testament maakte. Niet

---

1) Rivet. *Ap.*, p. 745.

2) Van Cattenburgh in zijn *Vervolg van het leven van Huig de Groot* voert behalve plaatsen uit Grotius' eigen brieven eene andere uit die van zijnen broeder aan, welke, onzes erachtens, geen twijfel dienaangaande overlaat.

slechts zijn eigen reeds gevorderde leeftijd, waarop hij zulk eene verre reis ondernemen moest, maar de ziekelijke toestand zijner echtgenoot moest hem dat aanraden. De aanhef daarvan bevestigt op nieuw, dat de godsdienstige gevoelens, die hij tegen Rivet verdedigd had, waarlijk de zijnen waren: „Ik Hugo de Groot, wetende dat wy „geboren zyn om over te gaan tot een beter leven, „wensche dit tegenwoordige te eindigen in den Christe- „lijken Godsdienst, *gelijk ik den zelven heb uitgelegt in „myne boeken* overeenkomstig met de H. Schriftuur *en „de Leeraars by de Kerk goedgekeurt;* God biddende dat „Hy de Christenen wil vereenigen tot eene Kerk onder „een Heilige Reformatie" [1]).

Die hervorming, door hem in tegenoverstelling van die der zestiende eeuw heilig genoemd, is blijkens zijne schriften tegen Rivet en waarvan hij 't laatste te Amsterdam nog nazag, niet in onkatholieken zin te verstaan. Zoo hij ten gevalle der hereeniging ook in de Kerk hervorming wenschte, was dat die waarop de Gallikaansche partij hem hoop had gegeven, en waarmede vele bisschoppen werkelijk bezig waren. „Vele bisschoppen, dus schrijft hij, „arbeiden om de kerkelijke tucht te herstellen" [2]). Grotius had van deze deels goede deels kwade beweging geen juist denkbeeld, en zoo hij zich ten onregte over het zeggen van zekeren monnik verwonderde, „dat de thans „zoo glorierijke Kerk niet tot de ongevormdheid harer „kindschheid moest worden teruggevoerd" [3]), hij verwonderde zich niet minder daarover dat juist de grootste

---

[1]) Aldus bij van Cattenburgh, bl. 403.
[2]) Sec. ser. Ep. 711.
[3]) Ibid. Ep. 712.

ijveraars voor de hernieuwing der oude kerkelijke tucht de Calvinistiesch-gezinde Jansenisten waren [1]). Zijne goede Katholieke meening blijkt daaruit, dat hij ter aanbeveling dier hervorming zich in zijne brieven op het concilie van Trente en den H. Carolus Borromaeus beroept. „Ook „de kardinaal Borromaeus is met zijn voorbeeld voorge„gaan" [2]). Iets dergelijks zegt hij in zijn laatst straks besproken werk tegen Rivet. „In de voortreffelijke be„palingen (*constitutiones*) der conciliën en oudvaders zijn „overvloedige middelen om de misbruiken te verbeteren, „maar allen maken daarvan het behoorlijk gebruik niet: „die bepalingen blijven meestal in de cartons, als het „zwaard in de schede. Dat is het wat allen die de gods„vrucht en den vrede beminnen willen verbeterd heb„ben, en waartoe ook op het voorbeeld van den groote„lijks te prijzen Carolus Borromaeus, in sommige oorden, „zoo Bisschoppen als Doctoren hunne vlijt besteden" [3]). De hervorming door Grotius gewacht en gewenscht was dus geenszins eene verandering in leer en algemeene tucht, noch iets dat naar Protestantisme geleek.

't Moet wel in deze laatste dagen, die hij nog te Parijs doorbragt, geweest zijn, dat Grotius een bepaald voornemen maakte om tot de Katholieke Kerk openlijk over te gaan.

Hallam vindt reeds een afdoend bewijs van dat voornemen in Grotius' schriften: „Ik haal geen getuigenissen „aan ten bewijs van Grotius' voornemen om, indien hij „slechts tot zijnen terugkeer in Frankrijk leven mogt,

---

1) Ibidem.
2) Ibid. Ep. 709.
3) Rivet. *Apol. Discussio*, pag. 697.

„zich een bekeerling (der Katholieke Kerk) te verklaren; „want schoon die getuigenissen gemakkelijk te vinden zijn, „het getuigenis zijner schriften is veel sterker dan eenig „verhaal" [1]). Een weinig vroeger had deze Protestant gezegd, dat Grotius te groot verstand had en te geleerd was, om juist op alle punten van dezelfde meening te zijn als de vaders van Trente. We hebben over het *Protestantsche verstand*, waardoor de groote waarheden des Christendoms verloren gaan, en de regts- en zedeleer verduisterd wordt, hier volstrekt niet te spreken, maar wij wijzen slechts op dat zeggen van Hallam ten einde het blijke, hoezeer hij, ondanks al zijn spijt over Grotius' voornemen, de werkelijke waarheid daarvan erkennen moet.

Intusschen is het waar, en wij weten het beter dan Hallam of eenig Protestant in staat is het te weten, dat Grotius' schriften omtrent zijn voornemen geen twijfel overlaten.

Wij zien daarin, dat zijn gansche leven als eene voorbereiding, een proces, een schikking is der Voorzienigheid om hem overeenkomstig zijnen aard en aanleg tot de Kerk terug te voeren.

Wij zien hem werkelijk de Katholieke leer aannemen, en niet alleen als waar aannemen, maar als geopenbaard gelooven.

We zien hem al aanstonds bezig met hetgeen er aanstonds voor hem uit volgen moest: met de gedachte of het voornemen om tot de Katholieke Kerk terug te keeren.

We zien, dat hij voor zich een reden van uitstel moest vinden in zijn plan om de Protestanten met de Kerk te verzoenen, en wel zooveel te meer dewijl juist in dat

---

1) Hallam, *Literature of Europe.* Vol. III. p. 37. Zie de noot.

plan God tot hem gesproken en hem zelven daardoor tot de kennis der waarheid gebragt had.

We zien hem thans tot het ambteloos en stille leven terugkeeren, tot hetwelk hij daarom alleen niet vroeger terugkeerde, dewijl zijne aanzienlijke stelling hem bijzonder gelegenheid gaf om aan de hereeniging der Christenen met vrucht te arbeiden.

We moeten dus wel besluiten, dat, nu de reden om zijn voornemen uit te stellen ophield, hij er op terugkwam, en besloot zijne vroegere dwalingen in de Katholieke Kerk te gaan afzweren, bij de eerste geschikte gelegenheid die zich daartoe aanbood, dat is, zoodra hij zich aan de beslommeringen onttrokken had, die hem thans zijn ambassade of liever het neêrleggen van dien post veroorzaakte.

Dat is echter geen reden, om, gelijk Hallam, alle getuigenissen ter zijde te laten. Zij verkrijgen er slechts meer gezag of kracht door. Wij bepalen ons bij hetgeen de Jesuiet Feller mededeelt van het groote sieraad zijner orde, van den beroemden Petavius, die, zoo iemand in die dagen, Grotius kennen moest. „Petavius, dus zegt Feller, was overtuigd, dat de dood de uitvoering belet „had van het voornemen, 'twelk hij (Grotius) gemaakt „had, om bij zijne terugkomst uit Zweden zijne dwalin„gen af te zweren, en in die overtuiging maakte hij geene „zwarigheid, de Mis voor hem op te dragen" [1]).

Dat Petavius dit zoo bepaald weten kon, is ligt te begrijpen. „Eer de Heer de Groot zyn vertrek uit Parys „voortzette, zag men hem met alle beleefheit afscheidt „nemen, zoo wel van zyn Geleerde en gemeenzame

---

[1]) *Biographie universelle* par F. X. Feller. Grotius.

„vrinden, als van het Hof" [1]). Van Cattenburgh behoefde dat in zijnen erbarmelijken stijl niet te zeggen. Hij doet het om hetgeen men verhaalde tegen te spreken, als hadden eenige (Protestanten) geweigerd de Groot bij die gelegenheid te ontvangen. Hoe zou de zoo geleerde en humane Grotius van zijne vrienden geen afscheid nemen? Maar hoe zou hij daarbij de zoo bescheiden en niet minder vrome als geleerde Jesuieten vergeten, die zeer zeker zijne welmeenendste vrienden waren, en hem aanmoedigden en hielpen in het hem zoo dierbaar plan. Zijn omgang met hen was ook bekend. Nog in zijn laatste geschrift zegt hij daarover: „Dikwijls werpt D. Rivet met gramstorigheid „aan Grotius tegen, dat hij ook den raad der Jesuieten „zegt te gebruiken. Maar waarvoor? Voor den vrede der „Kerk, en zoo deze bewerkt kan worden, heeft de Koningin „van Zweden, of het Zweedsche volk daar niets bij te „verliezen. [Volgens Rivet zouden ongetwijfeld de Jesuieten den Zweedschen troon belagen, en was Grotius hun handlanger of werktuig.] Er zijn onder de Jesuieten „in Frankrijk geleerde, en in de kennis zoowel van „onze dagen als der oudheid bedreven mannen. Het „is duidelijk en openbaar, dat indien zij slechts willen, „zulke mannen er zeer veel toe (tot den vrede) kunnen „bijdragen; en dat zij zulks ernstig willen, dat gelooft „Grotius, en *wel om zeer gewigtige redenen*" [2]). En hoe moest het hem daarbij streelen, als sommige Jesuieten met hem van meening waren, dat de Augsburgsche confessie op eene wijze kon worden uitgelegd, dat zij met de Katholieke leer overeenkwam [3]). Aan Petavius moest hij wel

---

1) Van Cattenburgh, *Vervolg van het leven van H. de Groot*, bl. 102.
2) Rivet. *Apol. Disc.*, p. 702.
3) Ibid. p. 740.

bijzonder gehecht zijn, en was hij bovendien verpligt. Niets alzoo is natuurlijker dan dat hij dezen zijnen welmeenenden en geleerden vriend zijn afscheid bragt, en in dat hartelijk en gewigtig oogenblik, hetzij op Petavius' vermaningen, hetzij uit eigen beweging, verzekerde, dat hij nu eindelijk zijn voornemen volbrengen zou, en den laatsten stap doen waartegen geen reden meer in den weg stond.

Grotius nam zijne reize over Holland. Onder groote toejuiching werd hij te Rotterdam ontvangen. Te vergeefs poogden zijne vijanden van de toen juist vergaderde Staten te verkrijgen, dat hem de doortogt belet wierd. Te Amsterdam was zijn ontvangst nog feestelijker. Heeren burgemeesteren kwamen hem begroeten, boden hem eenen maaltijd aan, en zorgden voor een geschikt vaartuig om zijne reize voort te zetten. We mogen niet vergeten te melden, dat Vondel het geluk had zich nog eenigen tijd met Grotius te onderhouden, en wel onmiddellijk voor diens vertrek. Met hem reisden de heer Crommon, de zoon van zijnen zwager Reigersbergen, en een ander lid dezer met hem verwante familie. Het was te voorzien dat de Zweedsche koningin Christina, die naderhand zelve den troon verliet, om tot de Katholieke Kerk over te gaan, haren beroemden afgezant met de meeste welwillendheid ontving. Van Cattenburgh bevestigt het in zijn verhaal, en voert ten bewijs daarvan een brief van Grotius aan. Zij overlaadde hem met eerbewijzen en geschenken en wendde zelfs alle pogingen aan om hem aan haar hof te houden. Grotius was er niet toe te bewegen. Den 12 Augustus ging hij scheep naar Lubeck, maar het schip werd door storm beloopen, en na acht dagen gevaarvol omzwervens gelukte het hem aan land te komen omstreeks

veertien mijlen van Dantzig. Van daar zette hij zijne reize voort, aanvankelijk in een rijtuig hem van de Hertogin van Pommeren toegezonden, maar weldra in zeer ongemakkelijke open wagens. Reeds toen merkten zijn sekretaris en zijn hofmeester, dat zijne krachten hem ontzonken, en hoezeer hij verlangde zijne reis naar Lubeck voort te zetten, hij was genoodzaakt te Rostock stil te houden, waar hij den 26 Augustus, 1645 overleed, in den ouderdom van twee en zestig jaren, vier maanden en achttien dagen.

Derhalve in eene geheel Protestantsche stad waar geen priester te bekomen was, en van enkel Protestanten omringd, ging Grotius de eeuwigheid in. Maar zijn godsdienstig geloof was niet bij toeval in hem ontstaan; het was als de vrucht van zijn leven, van vele studiën, en nog in zijn testament had hij zijnen wil uitgedrukt van in dat geloof te sterven. En zou God, die hem op zoo bijzondere wijze had geleid, hem in dat beslissend oogenblik niet hebben bijgestaan? Petavius hield zich verzekerd, dat hij in de gemeenschap der Kerk gestorven was, en we kunnen, na al wat wij van hem gezien hebben, geene andere opinie hebben.

Het spreekt van zelf, dat de Protestanten een verhaal hebben, naar 'twelk hij, in strijd met zijn herhaaldelijk uitgedrukte, en met zoo veel arbeid verkregen overtuiging, zich op zijn sterfbed eensklaps Protestant vertoont. Van Cattenburgh deelt dat verhaal meê, 'twelk hoofdzakelijk ontleend is aan een brief van Quistorpius aan eenen onbekenden N. N. [1]), en dus weinig gezag heeft.

---

1) *Praest. et Erudit. virorum Epistolae.* Ep. 584.

Ons is het bij 't lezen of de waarheid door den sluijer schemert dien men er om heeft willen werpen.

De geneesheer verklaart 's morgens, dat het met den zieke ten einde loopt, of, volgens 't Latijnsch verhaal, dat hij reeds in den doodstrijd is. *Jamque in agone mortis esse pronunciavit.* Niettemin eerst 's avonds, als hij gehoor en spraak begint te verliezen, *worden zijne reisgezellen zoo bevreesd*, dat Grotius besluit eenen predikant te laten halen, en als deze, met name Quistorpius, komt, vindt hij den zieke „bijna op zijn uiterste". De waarheid daarvan zal zijn, dat eerst toen Grotius niet meer bij magte was zijnen wil genoegzaam te doen gelden, men het zoo ver bragt, dat er een predikant voor zijn sterfbed verscheen.

Gezegde Quistorpius die den tijd heeft een kompliment aan den stervende te maken, dat uit het blijspel *Le légataire* genomen schijnt, vraagt volstrekt niet naar zijn geloof, maar blijft bij de algemeene christelijke waarheden, die een Katholiek priester even goed had kunnen zeggen, waarbij Grotius van tijd tot tijd door herhaling of toepassing der woorden op zich zelven blijken geeft met het gezegde in te stemmen, en er zoo lang sprake is van verstaan en niet verstaan, totdat Grotius zeer zeker niets meer verstaat en sterft. De uitlegging van dat *niet verstaan* geeft de Calvinistische Jurieu, wiens woorden van Cattenburgh aanvoert: „Grotius uit Zweden komende is „te Rostok gestorven zonder belydenis te willen doen van „eenigen Godtsdienst, en antwoordde niet anders aan den „genen die hem zocht ter doodt te bereiden, dan *non „intelligo*, ik versta u niet, hem keerende de schouders „toe". Zeer begrijpelijk! Nagenoeg op 'tzelfde oogenblik dat men zijnen dood verhaalde, verscheen zijn laatst geschrift, waarin hij zoo nadrukkelijk leert, dat de ware

Kerk door de wettige opvolging onderscheiden wordt. Hij wilde dus met den onwettigen leeraar geene godsdienstige gemeenschap hebben.

Ongelukkig heeft men het feit niet kunnen verbergen, 'twelk duidelijk doet zien, dat men te Rostock met de ware toedragt van Grotius' overlijden bekend was. Reeds was zijn ligchaam gebalsemd, en „zyn ingewand in de „Hooftkerk te Rostok in een deftig graf ter aarde bestelt. „Maar als die zaak meer verbreid werd, en ter kennisse „kwam van sommige heethoofdige Luthersche Predikanten „aldaar, hebben die zeer qualyk genomen, dat een man „van eene onrechtzinnige Religie in eene geheiligde plaats „begraven was — en eindelijk het stuk zoo verre gebragt „dat het overschot van den grooten man — uit zyn rust-„plaats genomen, en elders in eene vremde plaats is „gebragt." Slechts door toedoen der studenten, die dreigden altemaal naar eene andere studeerplaats te vertrekken, gebeurde het dat de overblijfselen in 't graf werden teruggebragt.

Een voorval als het afsterven van Grotius, moest na het tijdsverloop dat hier noodzakelijk verondersteld wordt, in een stad als Rostock met al zijne omstandigheden bekend zijn. Zeer zeker zullen het de predikanten geweten en zeer naauwkeurig vernomen hebben van hunnen ambtgenoot Quistorpius. Hoe derhalve die verbolgenheid te verklaren, die hen zulk een schandstuk deed bedrijven aan Grotius' overschot. Quistorpius, wordt ons gezegd, was „Doctor en Hoogleeraar in de Godtgeleertheit, en „door zyne doorwrochte schriften in de geleerde wereld „vermaart". Kon deze noch bewijzen, noch op zijn gezag doen gelooven aan die predikanten, dat Grotius hem had laten ontbieden en op zeer stichtelijke wijze gestorven was?

Naar het verhaal doet Grotius daarbij zeer bijzonder blijken, dat hij in Christus' Godheid en aan de genade gelooft. Bovendien was hij den Lutherschen steeds genegen geweest. En ondanks dat alles onteeren zij Grotius op zoo verregaande wijze, dulden niets van hem in de kerk, van hem den grooten en beroemden man die thans aan hunne belijdenis zulk eene hulde gedaan had, ja blijven ondanks alles wat Quistorpius hun zal gezegd hebben, zoo onverzettelijk dat slechts de uiterste bedreigingen der studenten de zaak tot een beter einde brengen. Behoeven we de waarheid hier nog te zeggen? De paap moest uit de Kerk!

We zullen dat nachtgevogelte wel niet beletten te komen huilen op zijn graf. Zijn roem is hooger, en te zeer aan de Katholieke Kerk ontleend, om immer te worden verduisterd. Ongetwijfeld het strekt tot eer dier Kerk, dat Grotius haar als de ware van Christus gestichte gehuldigd geeft; een geest als de zijne, die als de wereld in zich omdraagt, legt ook in zijne getuigenis, de getuigenis dier wereld voor haar af. Niettemin de eer die Grotius van de Kerk ontvangt is grooter dan die hij in staat was haar te schenken. We herhalen wat wij gezegd hebben: door haar te erkennen, ontvangt zijn geest den eigenlijken stempel van het genie. Hij moet de H. Schriftuur eindelijk begrepen, hij moet de geschiedenis verstaan, de behoeften van den mensch en der maatschappij gekend hebben, in 't kort, hij moet die ontzettende massa van geleerdheid die hij vergaderd had, hebben kunnen wentelen en meester zijn geweest, om alle feiten, getuigenissen en waarheden eindelijk tot die orde en eenheid terug te brengen die zij verkrijgen in de Katholieke Kerk. Vergeten we niet er bij te voegen, dat daarvoor God-getrouwe deugd in hem

gevorderd werd. Moge die hem beter loon hebben doen verwerven, dan den naklank van een roem, die de geheele wereld vervult, maar met de wereld vergaat.

HET REGT EN DE REGTSBESCHERMING

DER

KATHOLIEKE KERK IN DUITSCHLAND.

Zijne Hoogwaardigheid de bisschop van Mainz is zeer onlangs in een klein geschrift [1]) openlijk opgetreden, om bij de levensvraag der Kerk die het thans in Duitschland, bepaaldelijk in de Bovenrijnsche Kerkprovinciën en zeer bijzonder in Baden geldt, voor heel de wereld aan te toonen, hoe allerduidelijkst het regt der Kerk is in hetgeen zij daar vraagt, en hoe haar regt, wel verre van bescherming te vinden waar zij het vinden moest, allerschandelijkst door eene heersch- en baatzuchtige bureaucratie geschonden wordt. Dat geschrift is niet groot van omvang, maar behandelt die punten zoo helder, zoo

[1]) *Das Recht und der Rechtsschutz der katholischen Kirche in Deutschland*, mit besonderer Rücksicht auf die Forderungen des Oberrheinischen Episkopates und den gegenwärtigen kirchlichen Conflict. Von Wilhelm Emmanuel, Freiherrn von Ketteler, Bischof von Mainz. — Mainz, Kirchheim. 1854.

kernig, zoo overtuigend, dat wie niet volstrekt ziende-blind *wil* wezen, het aldaar der Kerk gepleegde onregt wel *moet* erkennen en zich verheugen in zulk eene waardige beschaming van den laster, die door vooroordeel en haat onophoudelijk der Kerk en haren trouwen verdedigers wordt toegeworpen. Wel is waar behandelt de Hoogw. Schrijver hoofdzakelijk het regt en de schennis van 't regt der Kerk in Duitschland, en heeft vooral het oog op de eischen van het Bovenrijnsch Episkopaat en het ongelukkig konflikt in Baden — niettemin gaat zijn werk — dat immers waarheid geldt en regt — ook ons en heel de wereld aan en moet de inhoud er van ook hier en alom verbreid. Zouden de kinderen eener zelfde dierbare Moederkerk, leden van hetzelfde ligchaam, geen hoogst belang stellen in elkaâr? niet naauwkeurig willen vernemen wat hunne geliefde broeders in Jesus Christus elders te verduren en te vorderen hebben. Maar ook wordt de laster tegen onze Moeder niet overal, niet hier ook, tot in 's lands bladen toe en ongestraft vernomen? Hemelhoog verheft men wat inderdaad onregt, wat geweld is: den roof van wettigen eigendom, 't gevangenzetten van een 83-jarigen Bisschop en van zoo vele trouwe priesters, geldafpersing en inkwartiering! — maar hebben die Protestantsche dagbladschrijvers, die met een kwalijk verholen vreugd zulke mishandelingen melden, er wel eens aan gedacht zich te vragen: zouden die bisschoppen, zou die moedige oude man, die zich voor de zaak naar den kerker laat slepen, ook soms gelijk, ten minste éénigen grond voor zulk een gedrag hebben? — Men laat zich toch voor zijn vermaak zoo maar niet op die wijze mishandelen, uitschudden en gevangen zetten!

Bij de telkens zoo geweten- als schaamteloos herhaalde

verwijten van pauselijke en bisschoppelijke aanvallen en ingrepen, van priesterdwang en aanmatigingen der Kerk, dringt de liefde tot de waarheid, ook herhaald te spreken en den snooden laster af te wijzen. We hebben vroeger reeds meer bepaald over het Badensch konflikt gehandeld en, met de bewijsstukken er bij, getoond, wat verraderlijke zamenspanning er door Duitsche vorsten tegen de regten der Kerk is gesmeed [1]) — we zullen uit den inhoud van bovengenoemd geschrift van nog andere én geheime én openbare regtsschennis vernemen, eene schennis te schreeuwender, naarmate de regten der Kerk, en onder deze ook haar regt zelf op bescherming, te klaarblijkelijker in de geschiedenis van Duitschland zijn na te wijzen. Mogen deze bladzijden er iets toe bijdragen om vooroordeelen en dwalingen te verminderen, om althans de kinderen en vrienden der Kerk in hunne liefde tot haar te versterken!

Reeds de woorden, die 't geschrift inleiden, verdienen alle behartiging. Toen de bisschop van Meaux — zoo lezen we — de uiteenzetting van de leer der Katholieke Kerk over de geschilpunten met de Protestanten nederschreef, was het, gelijk hij in de inleiding zelf verklaart, zijn streven, de leer der Kerk zoo eenvoudig mogelijk voor te stellen en alles er van te schiften wat men verkeerdelijk voor hare leer had uitgegeven. Hij zag namelijk, dat de afkeer van de leer der Kerk veel grond vond, deels in geheel valsche begrippen over die leer, deels in 't hechten aan zekere geëikte gezegden, die het den vijanden der Kerk schier onmogelijk maken tot op den grond der zaak

---

1) Zie de *Tijdsomstandigheden* voor December 1853.

zelve door te dringen. Bossuet meende daarom, dat hij in 't belang der waarheid niets beters konde doen dan de leer der Kerk over de geschilpunten eenvoudig en kort op te stellen, met weglating van alle meeningen en zienswijze van bijzondere leeraars. Hiervan verwachtte hij twee groote voordeelen: vooreerst dat vele aanvallen tegen de Kerk, enkel op geheel verkeerde voorstellingen van hare leer berustend, ten eenenmale wegvallen, ten andere dat de nog overblijvende twistpunten veel van hunne bitterheid verliezen zouden. Hoezeer Bossuet in zijn oordeel over de magt van verkeerde voorstellingen onzer leer zich niet bedroog, bewees het onmiddellijk gevolg. Toen zijn *Exposition* eerst in handschrift verbreid werd, beweerden reeds eenige Protestantsche predikanten, dat dit volstrekt de leer der Katholieke Kerk niet was en Bossuet de openbaarmaking wel niet zou wagen. En bij 't uitkomen van dat werk riepen ze weêr, dat Rome het ongetwijfeld zou veroordeelen en deze meeningen verstomden eerst, toen ontelbare bisschoppen en paus Innocentius XI zelf Bossuets *Exposition* voor de getrouwe uitdrukking van de leer der Kerk erkenden.

Nog vooroordeelt men de Kerk, hare leer, haar streven, het gedrag harer bisschoppen, omdat men haar en hare inrigting en regten niet kent, misleid als men, uit haat of vrees, willens of onwillens, is door 'tgeen men zelf van de Kerk gelieft te maken en ten onregte de Kerk noemt.

Uitgaande van die overtuiging, heeft de bisschop van Maintz in hoogst eenvoudige woorden, zegt hij, eenige gedachten over den regtsstaat der Kerk in Duitschland en de handelwijze der bisschoppen in de Bovenrijnsche Kerkprovincie in 't licht gegeven, of ze door Gods genade mogten bijdragen, om althans tot billijk onderzoek en

toetsing van dat groote geschilpunt te brengen. „Bij al den hartstogt waarmeê men tot nu toe onze schreden heeft beoordeeld, zegt hij, wordt het doel toch niet bereikt. Daardoor kan slechts onuitsprekelijke ellende over gansche landen van het Duitsche vaderland worden gebragt, maar de waarheid zal er toch niet onder zwichten. Het helpt niets, dat men ons tot heerschzuchtige menschen wil maken die de regten der vorsten minachten, en eischen stellen zooals er op aarde nog niet gevonden zijn. Daardoor worden wij nu toch zulke menschen niet; geen kind gelooft inderdaad aan die verwijten, en het blijft niettemin waar, dat wij niet uit heerschzucht: dat wij op 't gezag van goddelijke lastgeving en steunend op een heilig historiesch regt tegen een ongeloovig, onchristelijk bureaucratisme strijd voeren om het bestaan der Katholieke Kerk, en, wijl wij de Katholieke Kerk voor de ware Kerk van Christus houden, strijd voeren om het bestaan der Kerk van Christus in die landen waar wij tot hare wachters zijn aangesteld. Met Gods genade zullen wij, ook niet bij de grootste vervolgingen, de verdediging harer regten opgeven, en God, de beschermer der waarheid, zal zijne Kerk, de grondvest der waarheid, niet onder de slagen der dwaling laten bezwijken. Doch deze overtuiging en dat besluit moeten ons niet weêrhouden om wat we kunnen te weêrleggen en op te helderen. Mogen onze tegenstanders ten minste deze goede bedoeling erkennen!

We hadden deze bladen [van den 30 Mei jl. gedagteekend] reeds geschreven — zoo meldt de Hoogw. bisschop — toen ons de laatste berigten gewerden over het geregtelijk onderzoek tegen den aartsbisschop van Freiburg ingesteld, en over het optrekken van troepen

naar die deelen des lands, die sedert de tijden van den H. Bonifacius tot het oude aartsdiocees van Mainz hebben behoord, vervolgens in later tijd tot schadeloosstelling aan het Groot-hertogdom Baden zijn afgestaan. De arme inwoners dier landstreek! Zij zijn trouwe kinderen der Katholieke Kerk gebleven, zij hebben in 't jaar 1848 juist in *die* streken, ook hun landsvorst met bijzondere liefde trouw betoond, en nu worden ze met inkwartiering bezwaard, in een tijd van ongehoorde duurte, wijl zij hunne Kerk trouw zijn, wijl zij, nadat ze duizend jaren kinderen der Kerk zijn geweest, niet sinds vijftig jaren de Badensche staatsgodsdienst willen omhelzen. En de oude goede Aartsbisschop, die man van goedheid, zachtheid en liefde, dat voorbeeld van ootmoed en zelfverloochening, op zijn drie-en-tachtigste jaar in geregtelijk onderzoek!... En de Katholieke Kerk van dat land, die tot in de hoofdstad het gebed voor den weggevlugten landsvorst bleef opzenden, toen het in andere kerken niet meer gedaan werd, in zulk een naamlooze ellende!... En eindelijk zoo veel trouwe Katholieken, en bijzonder die welke in 't jaar 1848 gevaren en vervolgingen van allerlei aard voor hun landsheer en vorst hebben uitgestaan en bereid waren, bloed en leven voor hem op te offeren, zij nu vervolgd, afgezet, en gedwongen *dat* land te ontruimen, om welks herwinning voor hun vorst zij hebben gestreden, toen deze zijn land had verlaten! — Een leven van dertig jaren in alle trouw en liefde in de dienst van den landsheer doorgebragt, zoo zeide ons een oude trouwe dienaar van zijn vorst met tranen in de oogen, is nu op één dag vergeten, als men zich een enkel woord van smart over de vervolgingen der Kerk laat verluiden.

We willen echter deze gebeurtenissen niet nader be-

spreken, daar we ook geen woorden hebben om onze aandoeningen uit te drukken. Maar we geven toch deze bladen der openbaarheid over, wijl ze ook daartoe kunnen strekken, om den innigen zamenhang der jongste gebeurtenissen met het verledene aan te toonen, en in verband met de laatste voorvallen te onweêrlegbaarder te bewijzen, dat de Katholieke Kerk zich in den toestand van uitersten noodweer bevindt, dat haar geloof is aangegrepen, dat zij kampt om haar bestaan.

Na deze zoo welgegronde als dieproerende zieleklagt, zet de Hoogw. bisschop zijn onderwerp aldus op: „ Door de kerkelijke gebeurtenissen der laatste jaren is meer en meer dit hoogst gewigtig feit voor 't bestaan der Katholieke Kerk in Duitschland gebleken: „*dat de Katholieke Kerk in ons Duitsch vaderland tegenover de inbreuk der regeringen op hare regten, zonder eenige openbare regtsbescherming is.*"

Voor ieder bij de wet erkend regt moet in welgeordende toestanden ook eene evenredige regtsbescherming zijn, eene magt waardoor 't gekrenkte, 't geschonden regt gehandhaafd wordt. Alle regten van personen en vermogen hebben die bescherming, zelfs tegenover de staatsmagt, in de onafhankelijke geregtshoven. Een regt zonder regtsbescherming heeft geen waarde.

In dezen toestand nu bevindt zich de Katholieke Kerk in verscheidene landen van Duitschland. Die inrigting welke den Katholiek de door Gods Zoon aangestelde uitdeelster der genade ten eeuwigen leven is, maar die ook den Protestant eerwaardig moet zijn, — eerwaardig als een aloud verlaten vaderhuis, waarin hunne voorouders als trouwe en vurig beminnende kinderen vele eeuwen hebben gewoond; waaruit zij bij hun heengaan al datgene

als erfdeel hebben medegenomen wat zij nog van Christus bezitten, bij name dat goddelijk boek, het geopenbaard woord Gods; waar nog altoos de deuren wachtend openstaan, om de kinderen die het verlieten, na geschiede verzoening, weder op te nemen — die goddelijke inrigting heeft in Duitschland wel regten, — en wat meer is, wel de oudste en meest gegronde regten, — maar zij mist die bescherming welke ieder bijzonder regt, ieder stuk geld geniet.

Zoo deze toestand der weerloosheid van de Katholieke Kerk bij krenking harer regten tot dusverre nog niet zoo algemeen erkend is geworden, dan lag de grond hiervan deels in 't vertrouwen op de regtvaardige gezindheid der Duitsche vorsten, van wie te verwachten was, dat zij de *weer*looze Kerk ook niet als *regt*loos zouden behandelen; deels in de uiterste onmagt, waarmeê de Kerk uit de vorige in deze eeuw is overgegaan, eene onmagt die weder veel meer haren grond in de saecularisatie van geest in de Kerk dan in de saecularisatie harer goederen had — van gene toch is deze voorafgegaan —; deels eindelijk in de algemeen heerschende onverschilligheid en dien laag-gestemden zin, welke het noodwendig gevolg van onzen publieken en kerkelijken toestand was. Thans echter is die toestand van weerloosheid in enkele staten van Duitschland in 't volle daglicht getreden, en het is daarom hoog tijd dat hij erkend en begrepen worde.

In 't licht dezer waarheid krijgt de ontbinding van het Duitsche rijk voor de Katholieke Kerk eene beteekenis, welke tot dusverre nog niet overal verstaan noch gewaardeerd is.

Tot den tijd der hervorming toe was de Katholieke Kerk, die alleen het goddelijk kenteeken in zich omdraagt,

dat geen ander haar stichter kan genoemd worden dan de Zoon Gods, Jesus Christus, ook door alle Duitsche volken als de alleen ware Kerk van Christus gehuldigd. Daaruit volgde van zelf dat geene van haar afwijkende leer als stichting van Christus geduld werd. Dit geloof was natuurlijk ook in de wetgeving van het Duitsche rijk overgegaan. Slechts de Katholieke Kerk, als de ééne Kerk van Christus, had het regt in Duitschland te bestaan. Keizer en Rijk hielden het voor hun eersten en voornaamsten pligt, de beschermers van de regten der Kerk te zijn.

Deze toestand kon slechts zoo lang duren als de grondslag nog vaststond die hem droeg en in 't leven had geroepen. Het algemeen geloof, dat de Katholieke Kerk alleen de Kerk van Christus is, had hem voortgebragt. Toen dit geloof wankelde, werd ook dit uitsluitend regtsbestaan der Kerk medegeschokt. De Hervorming kwam, of zij in de zaak geregtigd was, daarover zullen Katholieken en Protestanten het nimmer eens worden. Maar dat zij de formeelste regtsbreuk met de bestaande rijkswetten was, kan van geen zijde betwist worden. Niet als blaam merken we dit hier aan. We huldigen veeleer het regt der zaak boven den vorm, de waarheid boven een uiterlijken schijn, en wij zouden de hervorming niet over schennis der rijkswetten aanklagen, bijaldien wij haar in de zaak als geregtigd konden houden. Wij merken het veeleer aan tegenover die Protestanten, die, hun oorsprong vergetend, formele regtsbreuk durven verwijten aan de bisschoppen der Bovenrijnsche kerkprovinciën, aan hen die rijks- noch landswetten overtraden, maar geen verordeningen konden opvolgen, partijdig uitgevaardigd en met wetten en staatsverdragen in strijd. Honderd jaren nadat Luther de geloofsscheuring veroorzaakt had, brak de open strijd uit.

Aan den eenen kant stond de Keizer, die de regten der Kerk overeenkomstig het rijksregt verdedigde; aan den anderen stonden, in vereeniging met Duitschlands ouden vijand, den koning van Frankrijk, en met den koning van Zweden, een aantal Protestantsche rijksvorsten, die, met het zwaard in de hand, van den Keizer de opheffing der oude Duitsche regtsregeling afdwongen. Na een bloedigen strijd van dertig jaren kwam eindelijk de Westfaalsche vrede tot stand. Zoo lang Duitschland één was in 't geloof, was het nog nooit overwonnen. Thans, na de geloofsscheuring moest het voor de eerste maal beleven, dat de Duitsche keizer, in Duitsche steden, over de inwendige aangelegenheden des rijks met Fransche en Zweedsche gezanten — dat het opperhoofd van 't rijk met de rijksvorsten als met gelijkgestelden onderhandelen moest! Frankrijk vorderde dezer tegenwoordigheid onder voorgeven van hunne vrijheden tegen de overmagt des Keizers te beschermen, geheel op dezelfde wijze als sedert zoo dikwerf Fransche en andere koningen en vorsten zich in de inwendige aangelegenheden der Kerk hebben gemengd onder voorgewende bescherming van hare vrijheden, nu eens tegen de aanmatigingen van den Paus, dan naar omstandigheden tegen de aanmatigingen der bisschoppen. Ook hier staat ons het regt der waarheid, alzoo het regt Gods, die de waarheid is, hooger dan de eer van ons dierbaar Duitsch vaderland. De Protestant die zijne zaak voor waar houdt, mag daarin een troost vinden voor den van toen af over Duitschland gekomen smaad; hij mag zich bij de heerschappij die sinds dien tijd vreemde vorsten en vreemde gedachten op den staat, de politiek, het regt, op wetenschap en kunst, tot op de mode en de taal toe over heel Duitschland hebben uitgeoefend — hij mag zich met de gedachte troosten, dat ten

minste de invloed van den Paus, die den Duitschen koningen de Roomsche keizerskroon opgezet en daarmeê het Duitsche rijk tot het eerste rijk der wereld gemaakt had, gebroken is: wij Katholieken daarentegen zullen slechts met te grooter smart op deze vernedering van het Duitsche vaderland nederzien, hoe minder wij gelooven dat de waarheid er mede gewonnen heeft. Het gevolg van dezen vrede was, dat de Protestanten in regten volkomen gelijk gesteld werden met de Katholieken naar den staat van bezit des *normaaljaars* [1]) voor beide partijen. Van toen af behoorde het in Duitschland tot het openbaar regt, dat geen landsvorst de regten van de belijders der andere erkende gezindheden, die het bezit van 't normaaljaar voor zich hadden, zou mogen beperken, noch ten eerste: *wat de uitoefening der godsdienst, volgens de grondstellingen hunner belijdenis*, — noch ten tweede: *wat de belijdenisscholen*, — noch eindelijk: *wat het eigen kerk- en schoolfonds betrof.*

Eene souvereiniteit, die dit regt schenden kon, was er destijds in Duitschland niet.

Men moest later met den onduitschen naam ook het onduitsch denkbeeld van deze absolute souvereiniteit van over de Duitsche grenzen gaan leenen. De magt daarentegen des Keizers en der rijksvorsten was door dit drievoudig regt der erkende Christelijke belijdenissen beperkt.

---

1) Opzigtens de verhouding tusschen Katholieken en Protestanten (Lutherschen en Hervormden) werd bij 't sluiten van den Westfaalschen vrede (1648) het verdrag van Passau en de Augsburgsche godsdienstvrede als grondslag bevestigd en omtrent het bezit der geestelijke goederen de bepaling gemaakt: dat het weder zóó worden of blijven moest als het in Januarij 1624 was; van daar wordt het jaar 1624 het *normaaljaar* genoemd.

Aanteekening eens derden.

De bescherming evenwel voor deze regten verleenden de Keizer en het Rijk met de rijksstenden. Als een rijksvorst in zijn grondgebied onderdanen van andere belijdenissen welke dien staat van bezit voor zich hadden, in genoemde drievoudige betrekking krenkte: als hij derhalve of hunne *godsdienstoefening*, of hunne *scholen* of hun *vermogen* te na kwam, dan moest het Rijk hen beschermen. Deze bescherming is tot de ontbinding van het Duitsche rijk toe in ontelbare gevallen uitgeoefend. Schier zonder bescherming echter waren tegenover hunne landsheeren eener andere belijdenis *die* onderdanen welke dien bezitstaat van 't normaaljaar *niet* voor zich hadden, en dat wel wegens het tegen hen bestaande zoogenaamd *hervormingsregt* [1]) der

---

1) Sedert den Augsburgschen godsdienstvrede (1555) was dit *Hervormingsregt* (*jus reformandi*) den Katholieken en Lutherschen landsheeren gelijkelijk in hunne landen toegestaan. Volgens dit regt waren zij bevoegd, degenen die tot hunne belijdenis behoorden geheel vrije godsdienstoefening, doch aan de andere slechts gedulde belijdenissen haar slechts binnen zekere grenzen beperkt toe te staan; zelfs konden zij de getolereerden hun vorstelijk gebied doen ontruimen. Den gedulden onderdanen mogten echter gewetensvrijheid, huiselijke godsvereering en 't bezoeken van openbare godsdienstoefeningen, alsmede de burgerregten en eene eerlijke begrafenis niet geweigerd worden. Daarentegen had de erkende belijdenis hare openbare godsdienstoefening, zoodat zij hare eeredienst en kerkinrigting als deel van 't openbare leven ongehinderd volbrengen en vertoonen kon.

De Westfaalsche vrede (1648) breidde het *Hervormingsregt* ook tot de *Hervormde* landsheeren uit, die het, schoon hun altoos betwist, reeds vroeger en naar de wijze der Lutherschen, uitgeoefend hadden. — Dit regt, door § 62 en 63 van den *Reichs-Deputations-Hauptschluss* reeds voor de gesaeculariseerde landen uitgesloten, is vervolgens voor alle Duitsche landen geheel opgeheven door het zestiende artikel der Bondsakte, hetwelk verklaart dat:

„Het verschil der (drie) christelijke belijdenissen (de Katholieke, Luthersche en Hervormde) *in de landen en 't gebied des Duitschen Bonds geen grond tot onderscheid in 't genot der* BURGERLIJKE EN POLITIEKE REGTEN *kan geven."* *Aanteek. eens derden.*

vorsten. Doch dit regt, hetwelk in den zin zooals het sedert de hervorming verstaan en uitgeoefend werd, op zich zelf reeds onzedelijk en onchristelijk was, is door den 62 en 63 § van den *Reichs-Deputations-Hauptschluss* [1]) voor de gesaeculariseerde landen geheel uitgesloten en eindelijk door het zestiende artikel der Bondsakte voor alle Duitsche landen opgeheven. Even zoo waren er voor de drie erkende belijdenissen in 't rijksregt mindere waarborgen gegeven, dáár waar zij tegenover vorsten hunner *eigene* belijdenis stonden. Indien daarom al wat enkele rijksvorsten b. v. keizer Josef met onregt tegen hunne eigene geloofsgenooten hebben gedaan, als regel voor onzen tegenwoordigen toestand moet worden beschouwd, is dat een gansch en al ongeregtigde handelwijze, waardoor de willekeur tot regtsregel wordt gemaakt.

Uit dit bondig betoog des bisschops blijkt dus ten eerste het ontegensprekelijk regt der Kerk en de haar

---

[1]) Bij den vrede van Luneville, die in 1801 aan den Franschen omwentelings-oorlog een einde maakte, was bepaald, dat de linker Rijnoever aan Frankrijk afgestaan, doch de hierdoor schade lijdende Duitsche rijksstenden, door middel van saecularisatie der op den regter Rijnoever gelegen stifts- en kloostergoederen, zouden schadeloos gesteld worden. De toen aangekondigde saecularisatie werd werkelijk door den beruchten *Reichs-Deputations-Hauptschluss* van 1803 ten uitvoer gelegd en de goederen der Domkapittels en Stiften, enz. gingen met de domeinen der bisschoppen op die vorsten over. Voor het onderhoud dergenen, wien die saecularisering het bezit en genot van 't zooveel eeuwen lang ongeschonden bewaard erfdeel der Kerk onttrok, werden in genoemden *Hauptschluss* §§ 48—58 bepalingen gemaakt. Deze bepalingen kregen later, na de algeheele ontbinding van 't rijk, in het tweede artikel der Rijnsche Bondsakte van 12 Julij 1806, dat anders alle Rijkswetten voor nietig verklaarde, uitdrukkelijke en volle bekrachtiging. *Aanteek. eens derden.*

door Keizer en Rijk verleende bescherming tot aan den tijd der Hervorming; blijkt ten tweede, wat regten aan de Kerk bij den Westfaalschen vrede in 1648 werden toegekend en op wat regtsbescherming zij aanspraak had en hield van wege den Keizer met de rijksstenden tot aan het begin dezer eeuw.

Alvorens tot het jongste tijdperk over te gaan, wijst de Hoogw. Schrijver ter loops eene bewering van dezen laatsten tijd terug: alsof namelijk de Katholieke Kerk zich op den Westfaalschen vrede niet beroepen kan, wijl het Hoofd der Kerk dien uitdrukkelijk heeft verworpen. — Alleen reeds de mogelijkheid — zoo luidt het antwoord — van zulk eene bewering is een bewijs, hoe willekeurig, hoe subjectief en partijdig het oordeel zelfs over *regt* in Duitschland geworden is. Van 1648 tot 1803 is de Westfaalsche vrede door Katholieken en Protestanten, door Kerk en Rijk als de grondslag der regtsbetrekkingen der erkende belijdenissen beschouwd, van beide zijden voltrokken en in tallooze gevallen in toepassing gebragt. Niemand heeft er ooit aan gedacht, aan het protest van den Paus eene daarmeê onbestaanbare beteekenis te hechten, — en nu, nadat de Protestanten alle voordeelen van dien vrede twee honderd jaren lang genoten hebben en nog genieten, wil men het in twijfel trekken of die vrede wel van kracht is voor de Katholieken! Zoo zoekt men thans den rijkswetten een nieuwen zin naar nieuwerwetsch believen en streven toe te dichten! Die bewering is onredelijk, onregtvaardig, onwaar. Onredelijk, want niet in ernst kan het hun zelfs die ze maken invallen, op dien grond aan den Westfaalschen vrede geldigheid te ontzeggen: zij moeten immers dan ook de regten der Protestanten uit

denzelfden vrede in twijfel trekken. Daarenboven dankt de Katholieke Kerk aan dien vrede volstrekt geene nieuwe regten, terwijl de Protestanten regten kregen die zij tot dusverre niet bezaten. Onregtvaardig is die bewering; want de Westfaalsche vrede is van beide zijden onafgebroken regtelijk erkend, en van beide zijden voltrokken. Onwaar is zij, want de Paus heeft geprotesteerd: niet tegen de regten in het vredesverdrag aan de Kerk gewaarborgd, maar tegen de regtsschennis in dat stuk vervat.

Nu gaat de Hoogw. Schrijver tot het laatste tijdperk over.

Tot den *Reichs-Deputations-Hauptschluss* van 't jaar 1803 en de ontbinding van 't Duitsche rijk in 1806, had de Kerk (met de erkende Lutherschen en Hervormden) hare bij 't staatsregt erkende regten, en tegen elke inbreuk van den kant der rijksvorsten vond zij hare regtsbescherming bij Keizer en Rijk. Naar de gebeurtenissen te oordeelen die er sedert en vooral in de laatste jaren zijn voorgevallen, schijnt de Katholieke Kerk van toen af — dus merkt de bisschop aan — alle bescherming voor hare oude, heilige regten te hebben verloren, en daardoor krijgt de ontbinding van het Duitsche rijk voor haar eene geheel nieuwe beteekenis die we nader moeten onderzoeken.

Tot nog toe namelijk heeft men de hervorming als eene godsdienstige, doch de saecularisatie en de ontbinding van het Duitsche rijk als een bloot politieke gebeurtenis beschouwd, die wel is waar der Katholieke Kerk veel stoffelijke schade toegebragt, doch haar regtsbestaan niet zou betroffen hebben. — We zeggen: De hervorming

en de haar volgende kamp ontstond uit verschil in 't geloof. De Westfaalsche vrede was in menig opzigt een zegepraal van 't Protestantisme op het Katholicisme. — De saecularisatie daarentegen, de *Reichs-Deputations-Hauptschluss*, de ontbinding van het Duitsche rijk hebben *onmiddellijk* met de godsdienst en het geloof niets te maken. Toen men geestelijke gedeelten lands aan wereldlijke vorsten overgaf, toen men de stiften en kloosters ophief, geschiedde dit niet tengevolge van een strijd tusschen Protestanten en Katholieken; niet wijl de geestelijke vorsten door de wereldlijke overwonnen waren; niet om nu de oud-Katholieke landen Protestantsch te maken: maar enkel en alleen om rijksvorsten, die wereldlijke regten, landen en inkomsten hadden verloren, met wereldlijke regten, landen en inkomsten schadeloos te stellen. Ook deze handelwijze, waardoor de Kerk gedwongen werd eene schade te herstellen, die zij noch veroorzaakt had, noch verhinderen kon, was tegen alle beginselen van regt en billijkheid. Men zag zich door de magt der omstandigheden tot dat onregt gebragt. Maar — en ook dit vergete men hier voor het regt der Kerk niet — des te minder dacht men er ook aan, bij dat reeds zoo zware onregt een nog veel grooter te voegen en het geloof van hen aan te tasten die zelven de slagtoffers dier schadeloosstelling waren. Om derhalve de Kerk in dit opzigt tegen elke inbreuk van de zijde der nieuwe landsheeren te beveiligen en de heiligste belangen der Katholieken niet zonder bescherming te laten, bepaalde dezelfde *Reichs-Deputations-Hauptschluss* welke de saecularisatie uitsprak:

§ 62. *De aarts- en bisschoppelijke diocesen echter blij-*

ven in hunnen tegenwoordigen toestand, tot zoolang eene andere diocesaan-inrigting bij wijze van rijkswet zal gemaakt zijn, waarvan dan ook de inrigting der toekomstige domkapittels afhangt.

§ 63. *De tegenwoordige godsdienstoefening van ieder land zal tegen opheffing en krenking van elken aard beschermd zijn; in 't bijzonder aan elke godsdienst het bezit en ongestoord genot van hun eigen kerkgoederen, ook de schoolfondsen naar 't voorschrift van den Westfaalschen vrede verblijven; den landsheeren staat het echter vrij, andere godsdienstverwanten te dulden en hun het vol genot der burgerlijke regten te verleenen.*

Van dit regt nu, ook andere godsdienstverwanten te dulden en hun het volle genot van burgerlijke regten toe te staan, hebben sedert dien tijd alle regeringen in Duitschland gebruik gemaakt, terwijl zij de drie Christelijke belijdenissen in hunne landen in regten gelijk stelden. Ook die Duitsche landen, welke ten tijde van den *Reichs-Deputations-Hauptschluss* met Frankrijk vereenigd waren, zijn later in deze gelijkstelling van regten opgenomen. Men heeft daaruit in later tijd het gevolg willen trekken, dat de bepalingen van genoemden *Hauptschluss* hiermeê hare volle toepasselijkheid zouden hebben verloren! En het lijdt toch van 't regtelijk standpunt geen den minsten twijfel, dat deze in § 63 voorbehouden gelijkstelling der belijdenissen volstrekt niet de regten der erkende Christelijke belijdenissen te kort doen, maar integendeel den rijksvorsten het middel geven moest, haar dezelfde regten ook dáár in te willigen, waar zij volgens de tot hiertoe geldige bepaling van 't *normaaljaar* geene regten hadden. Wanneer derhalve b.v. een Protestantsch

vorst dáár geestelijk grondgebied tot schadeloosstelling verkreeg waar de Protestanten naar het normaaljaar geene regten hadden, dan mogt hij er voorzeker den Protestanten ook gelijke regten toestaan, maar geenszins de regten der Katholieken verkorten en op hun Kerk of scholen of dezer goederen inbreuk maken.

Die bepalingen van den *Reichs-Deputations-Hauptschluss*, waarbij de regten der drie Christelijke belijdenissen in de ter schadeloosstelling aangewezen landen, tegen alle krending der staatsmagt, zij mogt dan onder wat naam ook: van 't hoog gezag of 't hervormingsregt geschieden — beschermd werden, ze hebben hare volle kracht van wet tot op den dag van heden evenzeer behouden als de bepalingen dierzelfde rijkswet, waarbij de landsheeren met de kerkegoederen en kloosters zijn schadeloos gesteld. Geen later staatsverdrag, ook dat niet hetwelk den Duitschen bond in 't leven riep, heeft ooit deze regten opgeheven. De Katholieke Kerk vordert derhalve de erkenning en eerbiediging *hárer* regten op grond van 'tzelfde historiesch feit en dezelfde regtsoorkonden, waarop zich de vorsten voor *húnne* regten over die landen beroepen.

En gelijk het regt der Kerk door de rijkswet van 1803 onverkort bleef, duurde ook in den Keizer en het Rijk de bescherming van haar regt voort. Slechts was door het verlies der weleer geestelijke goederen de verhouding der stemmen geheel ten voordeele der Protestanten gekeerd. Terwijl vroeger in 't *rijksvorsten-collegie* 55 Katholieke stemmen tegen 45 Protestantsche geteld werden, kregen nu de Protestanten 78 stemmen tegen 53 Katholieke. Op de keurvorstenbank waren van 4 nieuwe keurvorsten 3 Protestant en in 't overblijvend rijkssteden-collegie bevond zich geen enkele zuiver Katholieke stem. Toen

het keizerlijk hof in deze omstandigheden eene schennis der godsdienstvrijheid vond en verklaarde: „dat de godsdienstvrijheid door den Westfaalschen vrede ten heilig grondbeginsel verheven was, waarnaast de daaruit afgeleide, erkende en door oud gebruik geheiligde regel stond: dat bij invoering van nieuwe stemmen de godsdienstgelijkheid in acht te nemen zij", — gaf de Keurbrandenburgsche gezant ten antwoord: „De godsdienstvrijheid stond opzigtens alle wezenlijke regten sedert den Westfaalschen vrede als eerste grondstelling der staatsregeling vast, en de jongste *Reichs-Deputations-Hauptschluss* had die niet veranderd, maar bekrachtigd. Doch eene arithmetische gelijkheid van stemmen was hiervan te onderscheiden!"

Zoo hadden de Katholieken ook na de saecularisatie nog hunne regten en regtsbescherming tegen mogelijke inbreuk van wege hunne nieuwe landsheeren op hunne Kerk en hare inrigting, op hunne scholen en beider eigendom. Zij konden diensvolgens de saecularisatie slechts als eene politieke gebeurtenis beschouwen, en wijl zij er geen gevaar voor hun geloof in zagen, schikten zij zich met eene gelatenheid, in de geschiedenis wel zonder voorbeeld, naar de nieuwe orde van zaken en huldigden hunne nieuwe Protestantsche landsheeren met allen eerbied en trouw. Het is een onloochenbaar feit, dat de hun geschonken Katholieke onderdanen sedert altoos hunne pligten met dezelfde trouw hebben vervuld als de Protestantsche bewoners der landen met welke zij vereenigd werden. Als derhalve zekere partijen in de oude Protestantsche streken zoo dikwerf met bitteren hoon op de pas-verkregen Katholieke landen en de daar heerschende gezindheid heenwijzen, is dit niets anders dan eene ijdele en ellendige laatdunkendheid. Wij hebben gewis het volle regt, dat

wij op de geschiedenis onzer Katholieke landen en hun groot verleden met dezelfde liefde neêrzien als de Protestanten op die van hun enger vaderland. Dat is geen teeken van ontrouw jegens onze tegenwoordige landsheeren. Wie kan het ons ten kwade duiden, dat wij bij alle opregte trouw jegens onzen tegenwoordigen vorst de geschiedenis b.v. van het oude Keur-Mainz niet vergeten? Als er daartegen in enkele steden aan den Rijn menschen zijn, die elke oproerige beweging, ze moge in Frankrijk of eenig ander gedeelte der wereld opsteken, met vreugde begroeten: diezelfde stemming kunnen die trotsche verachters der Katholieke landstreken in hunne eigene kleine en groote steden minstens in dezelfde mate vinden. Het wantrouwen jegens de Katholieke bevolking, juist omdat zij Katholiek is, hetwelk al blijft en blijft en de regeringen belet naar de beginselen van waarachtige gelijkheid te handelen (we herinneren slechts aan 't begeven der staatsambten zooals zij veelal plaats heeft), is volstrekt ongegrond en onbillijk. Wij hebben daarentegen de overtuiging gekregen, dat eene Protestantsche regering slechts éénigermate de Katholieke onderdanen met welwillendheid heeft te behandelen, om grooten dank te oogsten voor datgene zelfs, wat strenge regtvaardigheid eischt en niets meer is dan vervulling van pligt.

Na deze onwrikbare historische bewijzen van het onafgebroken regt der Katholieken op vrije godsdienstoefening, op eigen scholen en het vrij beheer hunner eigen kerke- en schoolfondsen, alsook van hun evenzeer gewaarborgd regt op *bescherming* van 'tgeen hun wettig was toegekend, toont nu de Hoogw. Schrijver aan, in wat toestand, geheel in strijd met die billijke verwachtingen

aangaande de volle verzekerdheid harer regten ook ná de saecularisatie, de Kerk helaas! sedert de ontbinding van het Duitsche rijk gekomen is.

We moeten dit hoogst belangrijk betoog tot eene volgende aflevering verschuiven.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE NIEUWE BIJBELVERTALING.

Wij meenen onze lezers op de hoogte te moeten houden van hetgeen we aangaande de nieuwe bijbelvertaling, thans tot een begin van uitvoering gebragt, van de synodale commissie vernemen. Ten gevolge dan van de berigten daaromtrent door ons reeds medegedeeld [1]), schrijven we het verslag af, dat *de Boekzaal* van Mei heeft opgenomen. We kunnen, met verwijzing op de reeks onzer vroegere korte aanteekeningen, ons voor alsnog van verderen kommentaar onthouden.

„De zamenkomst der uitgenoodigde medewerkers tot de nieuwe Bijbelvertaling, bepaaldelijk tot de schriften des Nieuwen Verbonds, heeft plaats gehad te 's Gravenhage, van den 20 April tot op den 27 daaraanvolgende, en werd bijgewoond door de heeren: W. A. van Hengel, N. C. Kist, J. H. Scholten, A. Niermeijer, P. Hofstede de Groot, L. G. Pareau, W. Muurling, C. H. van Herwerden C. Hz., H. J. Spijker, J. J. Prins, A. H. Blom, A. Des Amorie van der Hoeven, D. Harting en G. Vissering.

„De vergadering heeft tot haren President verkozen den Hoogleeraar W. A. Hengel, tot Vice-President Dr. H. J. Spijker en tot Secretaris Dr. J. J. Prins.

„Onder meer andere bepalingen en voorslagen tot regeling van den arbeid der vertaling en revisie is het navolgende aangenomen:

„De gewone Grieksche tekst, naar de Elzeviersche uitgave van 1624, zal bij de vertaling gevolgd worden, met afwijking alleen,

---

[1]) Zie *de Katholiek*, Dl. XXII, bl. 39—44 en 173—181; Dl. XXIV, bl. 163.

waar de vertaling anders òf onmogelijk òf voor het minst onverstaanbaar zou zijn, en waar de lezing naar uitwendige en inwendige gronden beide, ontwijfelbaar valsch of hoogst verdacht is. Grootere en kleinere gedeelten, die onecht of verdacht zijn, zullen niet uit de vertaling verwijderd, maar in de vertaling zelve met een teeken aangeduid en in de aanteekening mede aangewezen worden.

„De oude Staten-Bijbel zal in zoo verre leiddraad voor de nieuwe vertaling zijn, als de getrouwheid, juistheid, duidelijkheid en welluidendheid het niet verbieden.

„De vertaling zal worden voorafgegaan door algemeene en bijzondere Inleidingen op de Boeken des Nieuwen Verbonds, waarin, nevens de Inhoudsopgave der Boeken, uitsluitend zal opgenomen worden wat tot regt verstand en gebruik der Heilige Schrift voor de Gemeente dienstig is. Ook bij ieder hoofdstuk zal eene inhoudsopgave gevoegd worden. Voorts zal men er eene aanwijzing van gelijkluidende plaatsen bijvoegen, benevens zulke aanteekeningen, die de vertaling, als vertaling, vereischt.

„Omtrent verdere aanteekeningen, die tot opheldering van woorden en zaken dienen, heeft de meerderheid der Vergadering het gevoelen geuit, dat zij bij deze vertaling moeten achterwege blijven.

„De gebruikelijke verdeeling in hoofdstukken en verzen zal behouden blijven, echter met zoodanige aanwijzing en regeling van den druk, dat het regt verstand van den zin en het verband der rede bevorderd worde. Elke nieuwe rede zal met een nieuwen regel aanvangen. De scheidsteekens van den gewonen tekst zullen al of niet, naar de zin der woorden vereischt, gevolgd worden. De parenthesen zullen wegvallen en alleen in enkele daarvoor aangeduide gevallen behouden worden. Inlasschingen van woorden zijn, zooveel slechts mogelijk, te vermijden. Dusgenoemde staande uitdrukkingen, aangehaalde plaatsen en woorden, en ook, zoo veel noodig, de woorden, waarop in het Grieksch de toon valt, zullen op eenigerlei wijze gekenmerkt worden.

„De zeven bijzondere regelen, in de *Proeve van Grondslagen* van den Hoogl. van Hengel opgegeven, zijn door de Vergadering eenparig goedgekeurd en voldoende geacht. De volgorde van die regelen

is echter gewijzigd, tot bepaling van de voorkeur, aan iedere daarvan, bij onderlinge tegenstrijdigheid, toe te kennen. Als vereischten der vertaling zijn alzoo erkend: getrouwheid, duidelijkheid, gelijkmatigheid; vermijding van paraphrase, behoud van de oorspronkelijke woordschikking en het taaleigen, en inachtneming van hedendaagsche taal en stijl.

„Voor den arbeid der vertaling zijn de Schriften des Nieuwen Verbonds in vier deelen gescheiden, als: 1. de Evangeliën van Mattheus, Markus, Lucas en de Handelingen; 2. de Johanneïsche Schriften; 3. de Brieven van Paulus, met uitzondering van die aan Timotheus en Titus; 4 de overige brieven.

„Ieder van deze vier deelen is ter bearbeiding opgedragen aan een drietal van medewerkers, waarvan één als vertaler zal werkzaam zijn en de beide anderen als zijne adviseurs en coadjutoren hem zullen ter zijde staan. De vier vertalers zullen, ieder in overleg met zijne adviseurs, uit de onderscheidene hun opgedragen gedeelten eenige hoofdstukken, als proeve van vertaling, bewerken; deze proeven door onderling overleg zoo veel mogelijk tot eenparigheid brengen, en bij hunnen overigen arbeid als leiddraad volgen.

„De voltooide arbeid der vertaling zal later aan revisie worden onderworpen, waarbij ook den vertalers ieder voor het door hem bewerkte gedeelte, zitting en stem zal worden verleend. Eene afzonderlijke revisie, voor de eenheid en zuiverheid van taal en spelling, zal aan een bevoegden taalkundige, in vereeniging met een der medewerkers tot deze vertaling, worden opgedragen.

„Nog heeft de Vergadering den eenparigen wensch geuit, dat het werk van voorbereiding voor de vertaling des Ouden Verbonds bespoedigd moge worden, heeft ieder voor hare leden verklaard zich van het medewerken tot die vertaling te moeten verschoonen, en zijn eenige namen van Hoogleeraren en Predikanten opgegeven waarop men bij keus en voordragt de aandacht wenscht gevestigd te zien. — Ook is de aandacht der Algemeene Synodale Commissie gevestigd op de vertaling van de Apokryphe Schriften.

„Ofschoon zich op een enkel punt, blijkens het opgegevene, verschil van zienswijze heeft geopenbaard, dat niet geheel vereffend kon worden, zijn desniettegenstaande al de acht zittingen dezer commissie tot de Bijbelvertaling door broederlijken zin en toon

gekenmerkt geweest, en heeft de Vergadering, gelijk zij met ernstig gebed tot God hare belangrijke werkzaamheden heeft aangevangen, ze ook met hartelijke dankzegging kunnen besluiten."

NIEUWE HANDLEIDING TOT DE GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN [1]).

Met veel genoegen doorlazen wij het werkje, onder bovenstaanden titel aangekondigd. De Schrijver wilde eene proeve leveren van een beknopt, bondig en naar waarheid voorgesteld overzigt van de Geschiedenis der Nederlanden, en dat wel berekend voor mingevorderde leerlingen (*Voorwoord*). Dit alles in aanmerking genomen, verheugen wij ons, hem te mogen gelukwenschen met het slagen van zijn verdienstelijken arbeid, en het gezegde boekje, dat zich overigens door eene nette uitvoering onderscheidt, gunstig in de belangstelling van onderwijzenden en leerlingen te kunnen aanbevelen. De overzigten zijn over het algemeen goed opgevat, duidelijk en gemakkelijk doorgevoerd, de overgangen, zoowel in de behandeling der verschillende tijdperken, als der verschillende provinciën vrij geleidelijk verbonden. Het geheel draagt onmiskenbare blijken van studie en opmerking, van bekendheid daarenboven met de meer onpartijdige beschouwingen, die op het hedendaagsch onderzoek gegrond zijn en reeds velen voor zich gewonnen hebben. Immers, om de woorden te bezigen des Heeren Groen van Prinsterer (*Handb. der Gesch. van het Vaderland. Voorrede*): "Aan weinigen is het onbekend, dat voor de studie der Historie, ook van "Nederland, de laatste tijden de aanvang bijkans van een nieuw "leven geweest zijn. De openbaarmaking hier en elders van talrijke en gewigtige stukken, zoowel als het ophouden der alleenheerschappij van vooroordeelen (in een' voormaligen regeringsvorm geworteld) heeft aan het strenge meesterschap eener onzijdige

---

[1]) Ten gebruike bij het middelbaar onderwijs. A. M. D. G. — Arnhem, bij J. Witz 1854.

„beschouwing een einde gemaakt, zoodat de overtuiging algemeen „is dat, ook voor de meest gangbare meeningen, om voor goede „munt gehouden te worden, eene herkeuring vereischt wordt. „Met ijver is men aan dit groote werk eener meer onbevangen „toetsing begonnen, en omtrent menige dwaling uit laster of „overdrijving, oppervlakkigheid of bekrompenheid geboren, om- „trent menige waarheid, die geloochend en onkenbaar gemaakt „was, is het alreede gelukt, in wederlegging en betoog, eene „vastheid van bewijsgrond, welke historische zekerheid geeft, te „erlangen.„

Dit voorbeeld schijnt wel bepaald op die onzijdige beschouwingen te doelen, welke voortkwamen uit de verbittering der staatspartijen in de voormalige Republiek; doch met niet minder waarheid mogen zij worden toegepast op de geschiedenis der behandeling van een meer verwijderd tijdperk. Men kan te geruster tot die toepassing overgaan, als men de aangehaalde plaats vergelijkt met de volgende uit de *Archives de la Maison d'Or. Nassau*, publié par Groen van Pr., T. I, 2e éd. pag. 40: „ Les écrivains que nous avons cités [de Protestantsche schrijvers namelijk uit den Spaanschen tijd, als Languet, van Reyd, van Meteren, Bor en Hooft, door al wat volgde immers onophoudelijk nageschreven en naverteld] avec la „meilleure volonté d'être justes [?] envers leurs antagonistes vivoient „cependant au milieu des passions agitées et ne pouvoient toujours „se soustraire à ces influences, pour ainsi dire, atmosphériques. „Delà de fortes préventions contre le Roi, les Espagnols, et les „Catholiques. En outre ils ne sont suffisamment instruits des faits „qui se passèrent en Belgique; leurs renseignements ne sont très „exacts, ni sur les commencements des troubles, ni sur l'époque „où les 17 provinces firent de nouveau cause commune. Il a donc „fallu prendre des renseignements chez l'ennemi.„

Bovendien de heer Groen zelf onderwierp niet weinig meeningen omtrent feiten en personen der XVIe eeuw aan herkeuring, aan (op zijne wijs) onbevangen toetsing, en erlangde van tijd tot tijd verrassende uitkomsten.

Zoo kan dan ook onze *Nieuwe Handleiding* zich met regt beroepen op de uitspraken van sommige herkeurders, en draagt bij tot het groote werk dier algemeene hertoetsing, wat nog in lang

niet voleindigd is. Zeer gepast heeft de Schr. door eene korte opmerking, soms door een enkele wending het juiste standpunt en de rigting aangeduid, die het mondeling onderrigt bij de behandeling van sommige feiten zal moeten nemen.

Inmiddels, wij ontveinzen het niet, op dit mondeling onderrigt is tamelijk veel gerekend, althans zoo het boekje tot leerboek voor hoogere klassen en wel voor het middelbaar onderwijs dienen moet. Er is zóó veel merkwaardigs in deze landen voorgevallen, dat ieder onderwijzer nog altijd in overvloed zal aan te vullen hebben, dan ook, wanneer de overzigten veel volledíger, de zamenhang van oorzaken en gevolgen breeder uiteengezet, de hoofdgebeurtenissen daarbij omstandiger verhaald zullen zijn. Wenschelijk, ja noodig is het, naar onze bescheiden meening, dat meergevorderden in een handboek bij voortduring iets meer kunnen nagaan dan den algemeenen loop hunner geschiedenis; zij moeten daarin ook kunnen vinden, wat hunne belangstelling gaande houdt, hen tot diepere en meer uitgebreide studie blijft opwekken; hierin, vreezen wij, zal door eene enkele zoo weinig gedétailleerde Handleiding, moeijelijk voorzien worden.

Overtuigd, dat de Schr. (dien wij wenschen te kennen) eene wezenlijke dienst aan de jeugd heeft bewezen, verlangen en hopen wij tevens, dat hij zich moge aangespoord voelen, om zelf tot zulk eene meer uitgebreide behandeling over te gaan, al koos hij bijv. voorloopig het belangrijke tijdvak des zoogenaamden tachtigjarigen oorlogs. Veelvuldig en groot ware het nut, door zulk een arbeid te stichten, zeer groot de erkentelijkheid, aan den Schr. deswegens verschuldigd. In zulk geval zou welligt de geschiedenis van sommige zuidelijke provinciën aanmerkelijk bekort kunnen blijven, zonder dat de voorstelling van het geheel in grondigheid of volledigheid behoefde te verliezen.

Wij vernemen, dat de *Nieuwe Handleiding* van zeer veel zijden wordt aangevraagd; mogt de Schr. door die belangstelling blijven ontwaren, dat zijne werkzaamheid niet te vergeefs was, en tevens nieuwen moed erlangen voor dergelijke en grootere ondernemingen in het toekomende!

Men vergunne ons een paar opmerkingen, die ter verbetering strekken kunnen.

Bladz. 11 lezen wij: „Het leenstelsel bestond hierin, dat de vorsten aan hunne vertrouwde vrienden vaste goederen tot hun gebruik *te leen* gaven, waarbij de vorst dan den naam van *leenheer;* hij, die het voorwerp zijner milddadigheid geweest was, dien van *leenman* (vassaal) kreeg; terwijl het uitgeleende goed *leen* (feudum) genoemd werd. Bij de UITDEELING dezer leengoederen" enz. — Zooals de zaak hier wordt uitgedrukt, bestaat er voor mingevorderden alle aanleiding, om de woorden: *te leen*, *uitgeleend goed*, *leengoed*, enz. in den gewonen, bij ons dagelijks voorkomenden zin op te vatten, hetgeen toch vlakaf strijdig is met het ware begrip der middeleeuwsche féodaliteit en nog veel meer als men aan erfelijke leenen gaat denken. Zie Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands*, Deel I, bladz. 298—338, vooral blz. 303—305, waar hij de volgende definitie van *feudum* opgeeft en toelicht: „*Feudum* of leen is een goed, door zijnen bezitter aan eenèn anderen gegeven, onder verplichting van hulde, trouw en manschap, en tegen verplichting van bescherming"; en blz. 324, alwaar hij, ook van eene somme gelds, *in feudum* gegeven, zegt: „dit is noch een depositum, noch een mutuum, noch een donatio."

Blz. 33. „*Dirk III volgde in* 993 *aan zijn vader* (Arnout) *op.*" — G. van Loon, *Aloude Hollandsche Historie*, II D., blz. 234 stelt voor het sterfjaar van Arnout 1003 en Kluit, *Hist. Crit. Comit.*, ad ann. 993, not. 26, beloofde te bewijzen, dat Arnout eerst in 1003 of 1004 sneuvelde. Van Loon ondertusschen schrijft t. a. p.: „Niemand verwondere zich dat ik, tegen de getuygenis van alle onze chronyken, het sneuvelen van Arnoud tien jaaren laater stelle, dewijl hij noch in 't jaar 998, de Abtdij van Sint Peter bij Gent met de kerk van het dorp Matere beschonken heeft, en dus geen vijf jaaren vroeger kan overleeden, veel min deeze gift vroeger gedaan zijn, mids Arnoud in het jaar 980 eerst getrouwd zijnde, des ook zijne zoonen Dirk en Adelbert denzelven niet zouden hebben konnen onderschrijven." — De bedoelde akte sluit ook met deze woorden: *Roberto rege regnante in Francia.* Nu is het bekend, dat, schoon deze Robert bij het leven van zijn vader, Hugo Capet, in 988 tot koning werd gekroond, hij evenwel eerst in 997 hem opvolgde. Met dit jaargetal 998 is ook beter overeen te brengen de anders niet juist opgegevene indictie (XII). Het opvolgen van

Dirk III wordt dus veiliger in of na het jaar 998 geplaatst.

Gaarne hadden wij bij het vermelden der Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten zien opgegeven, hoe de verdeelde familiën ook na het bijleggen van het oorspronkelijk geschil, om geheel andere, schoon daarmeê verwante redenen, elkander vijandig bleven, en zoo nu hier- dan weder daarom hunne onderlinge vervolging hebben voortgezet.

Blz. 65. „Karel V voegde in 1546 de gezamentlijke provinciën, als Bourgondischen cirkel, bij het Duitsche rijk, ze tevens onverdeelbaar verklarende en onafhankelijk van de keizerlijke regtspraak." — Naar alle gedachten eene drukfeil. In 1545 waren op den Rijksdag te Worms de moeijelijke geschilpunten ter spraak gebragt, welke gewesten men onder den Bourgondischen kreits te begrijpen had en in welke betrekking de Nederlanden tot het Duitsche keizerrijk stonden. De gevoelens liepen merkelijk uiteen, en eerst een paar jaar later, den 26 Junij 1548, werden in het verdrag van Augsburg (hetzelfde, waarop de Schr. zich bl. 70 beroept) bepalingen daaromtrent vastgesteld.

Blz. 67. „*Het klooster van St. Yust*". — Eene onjuistheid, den Schr. minder toe te rekenen, wijl zij tot heden toe beurt op beurt scheen begaan te moeten worden door bijna ieder, welke over de laatste levensjaren sprak van Karel V. Het klooster, hetwelk de Keizer tot zijn verblijf koos, was gelegen in eene soort van vallei, en *deze*, de plaats, waar het gebouw stond, heette *Yuste*, aldus genoemd naar een riviertje, dat in den naburigen bergketen zijnen oorsprong nam.

Blz. 92. „Philips II onderscheidde zich door eene groote vaardigheid en eene onafgebroken bedrijvigheid in het bestuur der veelvuldige belangen zijner onmetelijke staten." — Moet men hier lezen *regtvaardigheid*, dan kunnen wij er volkomen mede instemmen; althans kennen wij hem die niet minder toe dan o. a. Borgnet (of zoo men wil van Vloten, *De Nederlanden onder Koning Filips II* naar het Fransch van A. Borgnet, blz. 252): „Hij bezat vlijt en „schranderheid, rechtvaardigheid zelfs — zoo lang niet — en, „helaas! wanneer was dat? — zijne kerkelijke beginselen hare stem „in hem uitdoofden." Het is immers, alsof de Vorst in veertig jaar! weinig anders te besturen heeft gehad dan oproerige nieuwgezinden

Zijne *vaardigheid* moet echter zeer betrekkelijk beschouwd en gewaardeerd worden. Hij was juist te bedrijvig, moeide zich met te vele zaken, om vaardig in den eigenlijken zin te kunnen wezen. Zeer juist, dunkt ons, schreef de heer Gachard in de *Correspond. de Philippe II*, Tom. I, pagg. XLVII en volgg.: « On trouverait difficilement, dans l'histoire, un prince qui ait travaillé autant que lui. Les correspondances de ses vice-rois, de ses généraux, de ses ambassadeurs, les rapports de ses ministres, les consultes de ses conseils, sont pleins d'apostilles et d'observations écrites de sa main. Non-seulement il lisait toutes les pièces qui lui étaient adressées; mais il revoyait attentivement les minutes de ses sécrétaires, et souvent il y faisait des corrections. Il poussait si loin ce que j'appellerai la manie des annotations, que si, dans le déchiffrement qui avait été fait d'une pièce (les correspondances étrangères de son temps sont le plus souvent en chiffres), il rencontrait un nom de personne ou de lieu mal écrit, il prenait la peine de la rectifier; si quelque passage, même insignifiant, lui paraissait obscur, il le signalait à ses sécrétaires.

« Cette application dans le cabinet, cette volonté de tout voir par lui-même, eussent été des vertus dans un prince qui n'aurait regné que sur des États de peu d'étendue; dans un monarque qui avait à gouverner de vastes royaumes, et donc la politique était mêlée aux événements de l'Europe entière, elles étaient de véritables, de graves défauts. Jointes à l'indécision qui formait l'un des traits dominants du caractère de Philippe II, elles eurent les plus funestes conséquences. Ce prince examinait et délibérait, lorsqu'il aurait dû agir; comptant sans cesse sur le bénéfice du temps; reculant devant toute résolution énergique. Durant la révolte des Pays-Bas, ses déterminations se firent toujours attendre: par là l'occasion favorable était perdue, le mal empirait, le remède devenait de plus en plus difficile. Lors des Conférences de Cologne, en 1597, il laissa sans réponse, pendant huit mois, les dépêches du duc de Terranova, son ambassadeur. »

Blz. 72 en 73. — De beeldenstorm had niet alleen in Brabant en Vlaanderen plaats, gelijk men uit deze opgave ligt zou opmaken; maar verspreidde zich door al de provinciën; het laat zich dus van zelve begrijpen, dat het herstellen der orde (blz. 73) niet aanstonds

zoo volkomen was (in Wijnmaand zag men dezelfde ergerlijke tooneelen hervatten!) en noch aan Noircarmes (Ibid.), wien naar ons beste weten niet eens eene voorname rol daarin behoort noch aan zijn weinig krijgsvolk zoo uitsluitend kan toegeschreven worden.

Hier en daar vinden wij ligt te verhelpen onvolmaaktheden in den stijl.

Bij voorbeeld:

Blz. 35: „Zelfs gelukte het hem *door schrikkelijke overstroomingen geholpen*, eindelijk de nu weerlooze Friezen te bedwingen"; — en blz. 63: „Hij (Karel V) bezweek onder den last; inzonderheid ook wegens den rusteloozen tegenstand van Frankrijks koning, die èn met de Protestanten èn met de Turken heulde, welke hij (?) te bestrijden had;" — en wederom blz. 35: „Daar de opkomende steden in Floris een ijverigen voorstander harer vrijheden bezaten, verbonden zich eenige edellieden, meestal deshalve op den graaf verbolgen, om hem naar Engeland gevankelijk weg te voeren; dan, in het uitvoeren van dit snoode plan verhinderd geworden, *maakten zij hem met twintig wonden af.*"

De duidelijkheid der beide eerste zinnen, de juistheid der laatste kwamen ons bedenkelijk voor, evenals het gebruik der metaforen op blz. 47: „de hooge school te Leuven opgerigt, diende den hoogeren studiën tot *bolwerk en brandpunt beide*".

Nog ligter te herstellen zijn drukfeilen als deze, blz. 47: „grooten zucht" (in de beteekenis van verlangen) naar vrijheid", blz. 78: „voorspoedige[n] keer".

SLAVERNIJ VAN HET ZWEEDSCH PROTESTANTISME.

Volgens een berigt van het *Aftonblad* van Stockkolm, had op den laatsten rijksdag de stand der geestelijken zich tot zijne Majesteit den Koning gewend en hem ootmoedig verzocht, een nieuw *Ritueel* (alsook een katechismus en een psalm- en gezangboek) te laten zamenstellen; daarop had Zijne Majesteit een Comité benoemd,

bestaande uit de (Luthersche) bisschoppen Butsch en Annerstedt, den deken van het aartsbisschoppelijk kapittel Knös, den directeur Björling, professor Bring en den hofprediker Wensiö. Dit Comité ontwierp een Ritueel en bood het den Koning aan. Men heeft daarin het thans gebruikte Ritueel ten grondslag genomen en er enkel eenige wijzigingen ingebragt, met het doel, zooals het Comité verklaarde, om aan het leerstuk een klaarder en bepaalder uitdrukking te geven.

Onder de veranderingen van eenig belang ziet men, dat de gebruikelijke inroeping bij 't begin der Hoogdienst vervalt en vervangen wordt door eenige schriftuurteksten, die meer geschikt zijn om tot *Introitus* voor de schuldbelijdenis te dienen; dat het *Kyrie* en *Gloria major* heringevoerd zijn, en voor het volk moeten gezongen worden; dat het Evangelie weêr op het autaar moet gelezen worden, zoodat het graduaal tusschen het Epistel en het Evangelie valt; dat in de mis, waarin men communiceert, deze verandering komt, dat de voorbereidende vermaning zal geschieden op het oogenblik der schuldbelijdenis en door een dankgebed vervangen worden; de *responsoria* zullen altijd door het volk worden gezongen, hetzij de officiant zingt of de betrekkelijke strofen laat lezen, zoodat het volk een werkdadiger deel in de goddelijke dienst neemt. Het nieuw ontwerp van Ritueel voert daarbij een liturgische dienst in, op het autaar te doen voor de openbare gebeden; daarin zal een groot aantal oude gebedsformulieren voor de publieke diensten worden opgenomen.

Wat de ceremoniën des doopsels betreft, hierin zullen weêr de afzweringen waarbij men Satan en zijne werken en zijn bedrijf verzaakt, gebragt worden. Men sloot er echter het exorcisme en het kruisteeken van uit; het comité verlangde deze herinvoering wel; doch op dit oogenblik durfde het die nog niet voor te stellen.

Voor de biecht, zal de *voorwaardelijke* vorm van absolutie vervangen worden door de vraag aan hen gedaan die zich aanbieden: *of de beschuldiging die zij van hunne zonden doen opregt is*, op welke vraag men *ja* zal antwoorden en daarop zal de absolutie met den *volstrekten* vorm verleend worden.

De veranderingen voor de wijding der kerken, bisschoppen en priesters zijn minder wezenlijk.

Als aanhangsel volgt een ontwerp van verandering in eenige kollekten en gebeden.

De *Annales Catholiques de Genève* geven hierop deze bemerkingen:

Het nieuwe Ritueel moet aan de beraadslagingen van den Zweedschen rijksdag worden onderworpen, en deze kan het verwerpen, wijzigen of aannemen. Die rijksdag nu bestaat uit afgevaardigden van alle standen: boeren, burgers, ridders en adelijken, en voor een vierde slechts uit afgevaardigden der geestelijkheid, onder welke die der universiteiten nog begrepen zijn.

De voorgestelde veranderingen zijn een hoewel nog schroomvallige terugkeer tot de vormen der Katholieke eerdienst, en daaruit blijkt, dat er in Zweden een partij bestaat die overeenkomst heeft met het Engelsch Puseyisme. Zal er in den rijksdag eene meerderheid wezen welke die rigting zal willen begunstigen? Wij weten het niet. 't Zal in alle geval iets aardigs zijn, die vergadering te hooren beraadslagen over het *Introitus*, het *Kyrie*, *Gloria*, de *Kollekten*, over de *duivelsbezwering* en het *kruisteeken*.

Tot zulk een slavernij heeft de aard van het Protestantisme, magteloos uit zich zelf en altoos steun zoekend bij den Staat, de Zweedsche Kerk gebragt: zij mag nu niet meer bidden dan naar het formulier door den koning voorgedragen en door het Parlement goedgestemd!

Dat staatsjuk draagt de Luthersche, dat is de heerschende kerk in Zweden, en zulk eene vernedering heeft zich het Protestantisme altoos moeten getroosten om heerschende of staatskerk te zijn. Het moge hoog gaan op die knechtsliverei, om wille van de zoete baten, of liever om zijn levensbestaan — bij wijlen toch komt de wrevel over de lage dienstbaarheid boven. Het kan niet altoos alles weêr betalen wat het van zijne koninklijke heerschappen ontving en deze terugvragen, zelfs niet eens met behulp van al 't geroofde kerke- en kloostergoed. Geef weêr wat gij mij schuldig zijt! klinkt dreigend soms het koningswoord, en dan valt zijn knecht hem te voet en bidt om uitstel. Hij ontmoet inmiddels een zijner mededienstknechten, die hem wel niets schuldig is: maar grijpt hem toch aan, wringt hem den keel toe, en schreeuwt: leg af, leg af, wat ge hebt! En of deze roept: heb geduld, een oogenblik ge-

duld, en ik zal u alles geven! — het baat niet, hij moet in den kerker tot zoolang de laatste penning hem ontnomen is. Zoo nagenoeg gaat het in Zweden toe! Begrijpelijkerwijze spreken we niet van de Katholieke Kerk; vervolgd wordt zij daar wel — dat getuigen bij zooveel meer de zeven vrouwen, die nog onlangs van al hare goederen beroofd en het land uitgebannen zijn, omdat zij de dwalingen van het Protestantisme hadden afgezworen en tot de ware Kerk waren overgegaan! — vervolgd ja wordt de Kerk er wel, maar slavinne van den staat, neen, dat is zij niet! We bedoelen wat daar de Luthersche knecht tegen zijne mededienstknechten der andere dan Luthersche belijdenissen zich verstout. Leg af, leg af! — heet het telkens, — of het gaat met u den kerker in, op water en brood!

Dat bewijzen de *Archives du Christianisme*, een Protestantsch blad, hetwelk eenige dier afpersingen mededeelt. Het geeft namelijk een kort verslag van de veroordeelingen in Zweden tegen de Evangelische Christenen uitgesproken tot herstel voor de misdaad, dat zij zich vereenigd hadden om God te aanbidden en het Avondmaal buiten de Luthersche Staatskerk te ontvangen; eene misdaad die gebrandmerkt wordt als *Profanatie der H. Communie en profanatie van den rustdag;* men leest er aldus:

„Zijn veroordeeld voor de distrikts-regtbank van Hergsjö, in de winterzitting van 1851: 64 personen tot 20 rijksdaalders banco [1]) ieder, te zamen 1280 rijksd.: vonnis vernietigd door het hoog geregtshof van Svea, den 12 Dec. 1851, maar ter laatste instantie bekrachtigd den 8 April 1853.

Van die personen, zijn er 2 gestorven zonder middelen ter kwijting der boete; 21 hadden gebrek aan middelen ter betaling: zij zijn nog niet in de gevangenis geworpen op water en brood om te voldoen. Zij wachten het genadig antwoord des konings op hun allerootmoedigst verzoek om uit genade en barmhartigheid van 't betalen der boeten ontslagen te worden; 41 hebben de opgelegde boete van 820 rijksd. voldaan.

Ter herfstzitting der distrikts-regtbank van 1851, zijn 27 per-

---

[1]) De hier bedoelde Zweedsche rijksdaalder staat nagenoeg gelijk met onzen Nederl. gulden.

sonen veroordeeld, tot eene boete van 20 rijksd. ieder, te zamen 540 r.; vonnis bevestigd door 't hoog geregtshof van Svea, den 26 Maart 1852, en ter laatste instantie den 27 April 1853.

Van deze personen: is er 1 gestorven zonder middel van betaling; 6 hadden geen middel om de boete te voldoen, die nog onbetaald blijft in afwachting van bovengemeld antwoord; 20 hebben de boete van 400 rijksd. betaald.

Ter herfstzitting der distrikts-regtbank van 1852 zijn 73 personen veroordeeld tot 20 rijksd. ieder, te zamen 1460 rijksd.; vonnis vernietigd door 't hoog geregtshof van Svea, den 3 Maart 1853.

Terzelfde zitting van 1853, (den 30 December) zijn 97 personen veroordeeld tot 20 rijksd. ieder, en 11 tot 16 rijks. 32 schell., te zamen 2123 rijksd. 16 schell. — Dit vonnis is aan 't hoog geregtshof van Svea onderworpen, hetwelk, voor zooverre we weten, nog geen uitspraak heeft gedaan. Eenige dezer personen zijn reeds meermalen veroordeeld geweest.

Behalve de hiergemelde vonnissen zijn *een groot aantal* personen tot geldboete verwezen, zoo voor *bespotting der H. Communie* als voor *vereenigingen ter Godsdienstoefening*, te Forssa, Elfadahlen, Orsa, alsook in de stad Hudikswall en elders.

Zoo mishandelt het Zweedsch Lutheranisme in dienst van zijn heer Koning, zijne Protestantsche medeknechten en schudt ze regt verdraagzaam! uit. — Hoe het de Katholieken sedert jaren en jaren beboet en uitbant, is wereldbekend. — Vreest hij niet de lage slaaf, dat de Opperkoning eindelijk dat knevelen en heerschen moê, hem-zelven eens den beulen overlevere, totdat hij zijne gansche schuld zal hebben uitbetaald?

ZONDAGSVIERING IN FRANKRIJK.

De *Constitutionnel* schrijft in een goed artikel ten gunste der Zondagsviering o. a. het volgende. Een zeer opmerkelijk feit blijkt uit al de stukken der comités, die zich te Parijs voor de viering van den Zondag gevormd hebben. Die comités hebben zich om

inlichting en raad tot de bescherm-gemagtigden (Syndikaten) der arbeids-standen in de verschillende staatsligchamen gewend. Die Syndikaten, eenparig overigens in 't erkennen van 't nut van dien maatregel, hebben daarbij verklaard, dat het naar eene bestendige ondervinding gebleken was, hoe de arbeid van 25 dagen met de Zondagsrust meer gaf of afwierp, (*rendait plus* — we gebruiken den kunstterm —) dan de arbeid van 30 dagen, zonder onderbreking. — Men zegt: 's menschen werkkracht heeft hare perken, en een aanhoudende arbeid brengt noodwendig een achteloosheid meê van geest en een afmatting des ligchaams, die invloed hebben op den arbeid, en dezen onvruchtbaar maken. — We laten deze redenen op hare waarde, maar achten die van eene hoogere orde niet gering. De eerbied voor eene godsdienstige wet kan niet anders dan 't Fransche volk tot eer verstrekken, — en het moest, al ware het enkel uit nationaliteit, het zich ten glorie rekenen, het door Engeland en de Vereenigde Staten ten dezen gegeven voorbeeld na te volgen.

In de provinciën heeft de zaak reeds groote vorderingen gemaakt. Te Parijs is de tenuitvoerlegging bezwaarlijker; doch veel reeds is gewonnen, en de beide comités vinden veel bijval. Aanzienlijke handelaars, presidenten en leden der regtbank voor koophandel hebben zich aan 't hoofd dier Vereenigingen geplaatst. In de straten Vivienne, Richelien, Neuve-des-Petits-Champs, Neuve-Saint-Augustin, Place de la Bourse, enz., hebben de meeste handeldrijvers en manufacturiers besloten op Zon- en feestdagen hunne magazijnen en werkplaatsen te sluiten. De Syndikaten der werkstanden hebben zich ook, gelijk we boven zagen, op dien weg laten vinden.

SPROKKELINGEN.

WAT DE ALGEMEENE SYNODALE COMMISSIE DER NEDERL. HERVORMDE KERK ONLANGS MET GENOEGEN VERNAM. — 1°. „Dat (meldt *de Boekzaal*) te Meppel, de handopening tot het beroepen van een derden Predikant was verleend.„

2°. „Dat te Hoenderloo, zijnde eene nieuw gestichte gemeente, de Kerkeraad, ten overstaan eener Commissie uit het Klassikaal Bestuur, door de manslidmaten gekozen was.„

3°. „Ook was het haar aangenaam van het Ministeriëel Departement kennis te ontvangen aangaande de gratificatiën, die tot een aanzienlijk bedrag aan Leeraren in de Hervormde Kerk waren verleend.„

STATISTIEK DER BEVOLKING VAN TURKIJE. — Volgens den *Annuaire des Deux-Mondes*, bedraagt de gansche bevolking van het Turksche rijk in de drie wereldeelen 35 millioen zielen, waarvan er 15,500,000 in Europa, 16,050,000 in Asië en 3,800,000 in Afrika wonen.

Volgens de verschillende godsdiensten is die bevolking aldus verdeeld:

Godsdiensten.	In Europa.	In Asië.	In Afrika.	Bedrag.
Mohammedanen.	3,800,000	12,950,000	3,800,000	20,550,000
Grieken.	11,370,000	2,360,000		13,730,000
Katholieken.	260,000	640,000		900,000
Joden.	70,000	100,000		170,000
Te zamen.	15,500,000	16,050,000	3,800,000	35,350,000

Deze cijfers zijn niet strikt naauwkeurig, maar komen de waarheid zooveel doenlijk nabij. De *American Almanac* van 1854 geeft voor Europa hetzelde bedrag op, doch maakt geen melding van de Joden.

ADRES AAN Z. M. DEN KONING

VAN

EENIGE NEDERLANDSCHE HERVORMDEN [1]).

Het hierboven vermeld Adres aan den Koning is niet van zoo hoogen stijl als dat hetwelk in 1842 door de zeven heeren tot de Synode werd gerigt. De vergelijking bevestigt, wat overigens genoegzaam bekend is: dat de Gereformeerde orthodoxe gevoelens slechts bij eenige aanzienlijken en de kleine burgerklasse [2]) nog ingang vinden, maar de meer gegoede en beschaafde burgerstand daaraan geheel vreemd is. Zulks laat aan de orthodoxen weinig vooruitzigt; want die burgerstand is heden meester en geeft den toon.

---

1) *Adres aan Z. M. den Koning*, betrekkelijk de verhouding van de Nederlandsche Hervormde Kerk tot de theologische faculteiten aan 's Lands Hoogescholen; ingediend door lidmaten van de Hervormde Gemeente te Amsterdam. Tweede druk. — Amst. G. van Peursem, 1854.

2) Zie in de *Verscheidenheden* het artikel: *De Vereeniging ter handhaving* enz.

Wat den inhoud van het Adres betreft: de klagten en eischen daarin herhaaldelijk uitgedrukt, zijn — om zonder veel omspraak ons oordeel te zeggen — hoogst onredelijk en toonen door die onredelijkheid in wat hopeloozen toestand het Protestantisme verkeert.

Zij beklagen zich dat aan de akademiën niet alleen de leer van Dordrecht, maar de hoofdwaarheden des Christendoms verworpen, en dien ten gevolge door het meerendeel der predikanten niet meer verkondigd worden.

We zullen dat geenszins ontkennen. Het is een openbaar feit. Slechts zullen we er bijvoegen, wat de orthodoxen niet gezegd hebben: dat ook de meeste Gereformeerde leeken, aangaande de leer, deels onverschillig zijn, deels even vrije en uiteenloopende gevoelens aankleven als de hoogleeraars en predikanten. En dit is niet alleen aan de beide laatstgenoemden te wijten; het is de geest des tijds, die in het geheele academiesch onderwijs, in geschriften van geleerden en ongeleerden, in de dagbladen, kortom overal heerscht, en welks invloed de akademiën zoowel als alle Protestanten ondergaan.

De orthodoxen verlangen derhalve, dat door toedoen der hooge Regering het theologiesch onderwijs eene andere rigting verkrijge, en zij zorg drage, dat dit onderwijs in overeenstemming zij met den *aard*, het *karakter* en de *behoeften* van de Nederlandsche Hervormde Kerk.

Het is duidelijk, dat de orthodoxen eischen doen, tot welke zij niet het minste regt hebben, en zich beklagen over zaken, met welke de regering zich kan noch mag inlaten.

De inwilliging van hun verlangen zou de grondwettige vrijheid krenken van het Hervormde Kerkgenootschap. De staat erkent daarvoor geen ander, en mag daarvoor

geen ander erkennen dan het openbaar geconstitueerde. Indien de eene of andere minderheid met de aldaar gepredikte leer of de bestaande instellingen niet te vreden is, heeft zij de vrijheid het kerkgenootschap te verlaten en een ander op te rigten, tot welks erkenning zij dan aanzoek bij de regering kan doen. Maar dat de regering, ten gevalle dezer ontevredenen, de bestaande instellingen verandere, aan de professoren zekere leeringen voorschrijve, of op eenige wijze haren invloed doe heerschen boven en tegen den in het genootschap heerschenden geest, dat ware van haar vorderen, zich in godsdienstzaken te mengen, en met verkrachting van openbare en erkende regten, de vrijheid aan het Hervormde Kerkgenootschap ontnemen.

De orthodoxen beweren wel, dat zij de Hervormde Kerk zijn, maar brengen daarvoor niet een enkelen grond aan die de regering zou moeten nopen zich hunner zaak aan te trekken. Alles wat ze zeggen komt daarop neêr, dat zij de eigenlijke en echte leer der Hervormde Kerk zijn toegedaan. Hoe kan de regering dat uitmaken? En al kon zij het uitmaken, zou zij aan het Hervormd Kerkgenootschap nog de vrijheid niet mogen ontnemen, die leer te wijzigen of te veranderen. De grondwet belooft niet deze of gene godsdienstige ideën ergens te doen zegevieren, maar slechts vrijheid die te verkondigen. En de orthodoxen maken er een ruim gebruik van.

Juist dat zij hunne *leer* door de regering willen gehandhaafd hebben, houdt, behalve het reeds gezegde, nog dit onregt in, dat daarmede aanvankelijk en tot zekere hoogte eene heerschende Kerk zou worden ingevoerd. Want de staat zou aan die van hem goedgekeurde leer zijne sanctie geven, en derhalve niet alleen inbreuk maken op het Hervormde Kerkgenootschap hetwelk blijkt

die leer niet te willen, maar de beloofde *gelijke* bescherming niet meer verleenen, en het regt van alle overige Kerkgenootschappen verkorten.

De toestand van het Hervormde Kerkgenootschap is zeker in dit opzigt anormaal, dat het aan de akademiën eene theologische fakulteit bezit, welke daar van landswege wordt onderhouden. Maar daarmede geschiedt aan het Hervormd Kerkgenootschap geen onregt. Want indien van den eenen kant de staat verpligt is de wetenschap vrij te laten, en ten minste in zoover het regt van de andere Kerkgenootschappen nog te ontzien, dat hij de daar onderwezen theologie niet als *Kerkleer* maar als *wetenschap* beschouwt, zoo komt dit van den anderen kant met het Protestantsch beginsel van vrij onderzoek zeer wel overeen, en biedt aan de Hervormden groote voordeelen aan die de andere Kerkgenootschappen missen. Wat alles afdoet is, dat het Hervormd Kerkgenootschap daar volkomen vrede mede heeft en niet anders verlangt. Men doet iemand geen onregt aan met hem te behandelen naar zijnen wil. *Scienti et volenti non fit injuria.*

Niets is derhalve zoo ongegrond als het zeggen der orthodoxe adressanten tot den Koning: „voor uwe Her„vormde onderdanen bestaat in dit rijk geen vrijheid van „Godsdienst meer." De staat weet van geene Hervormden dan die tot het openbaar bestaand Hervormd Kerkgenootschap behooren, en laat aan dat genootschap alle mogelijke vrijheid. Hij is geenszins, gelijk de adressanten beweren, met de zorg belast, en mag zelfs de zorg niet op zich nemen, dat het theologiesch onderwijs in overeenstemming zij met den *aard*, het *karakter* en de *behoeften* van de Nederlandsche Hervormde Kerk. Dat is de zaak van het Hervormd genootschap zelf. De staat biedt slechts

aan dat genootschap eene gelegenheid voor 't onderwijs van *wetenschappelijke*, niet van *kerkelijke* theologie. Maakt het genootschap van die gelegenheid volgens overeenkomst gebruik, dan heeft het daarin een voorregt, en degenen die met dat onderwijs niet te vreden zijn, hebben zich te wenden tot de bestuurders van het genootschap, ten einde dezen er door bepalingen *op het eigen kerkelijk gebied* in voorzien. Vinden die bestuurderen en de meerderheid van het genootschap de bezwaren ongegrond, dan schiet er voor de ontevredenheid niets anders over dan zich naar die uitspraak te schikken, of het genootschap te verlaten en een ander op te rigten.

Men heeft van de Katholieken steeds een zoo erg vermoeden, dat dit ons oordeel wel aan eigenbelang zal worden toegeschreven, of aan den wensch de verwarring onder de Protestanten te zien bevorderen. Wel beschouwd doet dat hier niets ter zake. Wij zeggen wat regt is; houdt het op regt te zijn omdat het tevens in ons belang is? En waarom zouden wij ons belang niet behartigen, zoo dikwerf dit met het volste regt kan geschieden? Zeer zeker hebben wij er belang, groot belang bij, dat men de grondwettige, duur verkregen vrijheid niet verkorte; dat men den Staat niet belaste met de zorg voor de zuiverheid van eenig kerkelijk onderwijs; dat men niet wederom eene heerschende Kerk trachte in te voeren, en, door den Koning de rol van een Prins Maurits op te dringen, het geheele land in opschudding brenge. Want waar zou het einde zijn? Maar indien men ons belang bepaaldelijk doet bestaan in de verwarring van het Hervormd kerkgenootschap, neen, dan spreken wij hier niet in ons belang. Wie slechts eenigzins met den zin en geestgesteldheid der Hervormden bekend is, zal wel aanstonds

inzien, dat bemoeijingen van de regering als de orthodoxen verlangen, de bestaande oneenigheid en verwarring niet zouden verminderen, maar op zeer bedenkelijke wijze vermeerderen. Wij willen er de Katholieken nog buiten laten, wier pligt het evenwel zoude zijn zich met alle wettige middelen tegen zulk een overheersching te verzetten. De Hervormden zelven zouden zich in menigvuldige nieuwe partijen verdeelen, allen met evenveel regt als onregt op elkander aanvallen, en de Protestantsche beginselen, in zoover dat mogelijk is, hunne ongerijmdheid in het leven vertoonen. Waarlijk men zou dan „den *aard*, het *karakter* en de *behoeften*" van het Protestantisme voor oogen hebben.

Wanneer we de zaak uit een meer godsdienstig en leerstellig oogpunt beschouwen, kunnen we nog minder met de klagten en eischen der orthodoxen instemmen. Zij komen ons dan als zelf-beschuldigingen voor, slechts door eene verblinding mogelijk welke het gevoel van eigen schande verdooft, en alle schaamte belet.

Men durft nog spreken van Kerk! van Hervormde Kerk! alsof niet het Protestantisme het daaraan volstrekt tegenovergestelde was, en de vernietiging in zich sloot van alle elementen, die tot het wezen eener Kerk behooren! Waarom anders geven de orthodoxen op het oogenblik zelf dat zij jammeren over de Kerk, in de klaarste woorden hunne minachting voor al wat Kerk heet te kennen? De heer Groen van Prinsteren en zijn zes mede-onderteekenaars zeiden in hun Adres aan de Synode, dat zij geen bestuur der Hervormde Kerk erkenden, hetwelk niet zekere van hen opgegeven leerstukken belijdt, en legden er zich op toe om aan te toonen,

dat het bestaande Hervormde Kerkbestuur inderdaad die leerstukken niet belijdt. Men zou er noodwendig uit moeten besluiten, dat die heeren zich zelven respecterend hun afscheid namen, en niet meer tot de Hervormde Kerk behoorden. Het blijkt evenwel zoo niet te zijn, en in het Protestantisme respecteert men zich zelve door volstrekt geen respect te hebben voor zijne Kerk. Men zegt van haar en doet met haar al wat men verkiest. Wat meer is, zij voorspelden zonder schroom en zeer eenvoudig weg den val hunner Kerk! Immers zij zeiden te „vermeenen „— dat de niet handhaving van de leer der Hervormde „Kerk — eene noodwendige ontbinding en eenen naderenden val voorbereid heeft." De adressanten aan den Koning geven den zeven heeren in dergelijke ontboezemingen niets toe. In de Hervormde Kerk, dus klagen ze onophoudelijk, wordt de Hervormde belijdenis bestreden en uitgelagchen, wordt het onchristelijkst ongeloof alom gepredikt, kortom: „zij is een prooi van openbaar onregt, „van openbare onzedelijkheid en logen"; wat kan ooit eene Kerk beteekenen waar men aldus over spreken durft? Het zou niet mogelijk zijn er aldus over te spreken en nog Gereformeerd te blijven, indien men de Kerk niet aanzag voor iets bloot uitwendigs, voor iets dat geheel van de Godsdienst zelve verschilt, en in zoover volstrekt geene waarde heeft. Dit ook is het eigenlijk Protestantsch gevoelen. Niet de oorzaak brengt daar het effekt voort, niet de menschelijke maatschappij den mensch, niet de Kerk den Christen, maar geheel averegts moet het effekt er de oorzaak, de mensch er de maatschappij, de Christen er de Kerk voortbrengen. De afgetrokken bijbel alleen is de bron van waarheid en genade. Daarin leest en grijpt men de waarheid met behulp van eene

goddelijke inspraak of genade aan het bijbellezen verbonden, en maakt dan met elkander eene onzigtbare Kerk uit, die al verder door belijdenis, door demokratiesch bestuur en instellingen zigtbaarheid verkrijgt. De Kerk is derhalve produkt en niet oorzaak. Vandaar het besteden van millioenen schats ter verspreiding van bijbels, die men aan een ieder, wie ook, in handen geeft en opdringt, ja soms bij hoopen op een eenzaam strand heeft nedergeworpen, ten einde de woeste inlanders lezen en Protestantsche Christenen zouden worden.

De ongerijmdheid is zoo groot dat zij slechts gedacht maar nimmer toegepast kan worden, en zelfs het Protestantisme leeft van gezag en traditie. Zou de ondervinding ook aan de orthodoxen niet hebben doen zien, dat de bijbel op dit woelig wereldstrand geworpen, het Christelijk geloof niet voortbrengen en onderhouden kan? Iets dergelijks moet er wel bij hen gaande zijn en in die verwarde hoofden te gelijk het vóor en tegen geloofd worden; want die Kerk, welke men straks niet scheen te behoeven, en volgens het Protestantsch beginsel inderdaad niet behoeft, wordt niettemin weder als volstrekt noodig, als oorzaak van heil, als moeder der Christenen beschouwd. Zij zeggen: „het geldt hier meer dan geld en „goed, Sire! — het geldt de eeuwige belangen van onster„felijke zielen"; — „hunne nakomelingschap, zoo God „het niet verhoedt, moet vallen in de armen van het „ongeloof"; — „het is niet mogelijk de Hervormde be„volking op den duur van hare godsdienst en godsdienst„oefening verstoken te doen zijn." Wat is dat? en waar gaat dat heen? Wij kunnen ons niet onthouden aan die orthodoxe kinderen des bijbels toe te voegen: hoe gij schaamt u niet dus te spreken? Gij schaamt u niet te

zeggen, dat gij van *godsdienst* en godsdienstoefening verstoken zijt? dat de zielen verloren gaan, en dat uwe nakomelingschap moet vallen in de armen van het ongeloof? Hebt gij dan uwen bijbel niet? Steekt daar dan niet alles in, en komt daar niet alles uit? Hangen dan nu „uwe godsdienst", „de eeuwige belangen van onsterfelijke zielen", het al of niet „vallen in de armen van het ongeloof" weder af van eene Kerk, van menschen en menschelijke instellingen, van eene gezag hebbende kerkleer? Gij zegt, dat uwe predikanten lagchen en spotten met uwe belijdenis: indien zij het doen, hebben zij er waarlijk reden voor. Ofschoon zij met u uit te lagchen, tevens zich zelven uitlagchen; maar ziet gij dan niet, dat ook gij, gij zelven met uwe leer spot? dat gij u op de erbarmlijkste wijze tegenspreekt? dat gij zelven het beginsel predikt van die verwarring en dat ongeloof waarover gij u beklaagt, en dat gij, bewerende alleen aan het woord Gods te gelooven, slechts gelooft aan uwe eigen menschelijke gedachte, die gij vergoodt en daarom weder aan anderen wilt opdringen? Is er grover tegenspraak dan den bijbel voor eenige kenbron te verklaren, en wederom zin en uitlegging diens bijbels afhankelijk te maken van deze of gene formulieren? Gij zegt vrij te zijn, zóó vrij, dat gij aan geen gezag, maar aan Gods woord gelooft, ja zóó vrij dat gij niet eens meer noodig hebt van Gods genade gebruik te maken en goede werken te doen, maar ze slechts verrigt uit edelmoedigheid en dankbaarheid. Welk eene vrijheid! Gij zijt verheven boven alle gezag en boven alle wet! Gij zijt Goden! En het komt met de goddelijke grootheid die gij aan u zelven toeschrijft wel overeen, dat gij niet afhangt van maatschappij of kerk, maar dat gij maatschappij of kerk

voortbrengt, want daarvoor moet men God zijn. — Maar wat wilt ge nu weder? Nu zult gij de Hervormde Kerk met u zelven aan gezag onderwerpen! nu de geesten doen bukken en zwichten onder een *menschelijk* juk! Nu hebt gij, vrije menschen, gij goden die alles weet en alles kunt, weder maatschappij, weder hulp van andere menschen noodig, en helaas! een koning, een aardsche koning moet zorgen voor uwe leer, moet uw Paus, moet de redder zijn van de zielen uwer kinderen! Welk eene beschaming! En daar gij nogtans niets van gevoelt! Want neen, gij begrijpt er niets van, het blijkt maar al te duidelijk, en het is vergeefs dat wij u wijzen op dien hoogmoed die de oorzaak is van uwen jammerlijken val. Maar zoo ge het begrip van de waarheid verloren hebt, beproeft dan ten minste of er nog gevoel is in uwe handen, nog gezigt is in uwe oogen, nog gehoor in uwe ooren, en ziet, voelt, tast en hoort de krakende instorting van den Babelschen torenbouw hier in 't laatst der zestiende eeuw door afgevallen gelukzoekers begonnen! Is ook daarin geen baat, kan zelfs dat vervaarlijk gedruisch u niet wakker schudden, wanneer zult ge dan ontwaken? ja wanneer?....

„Die zich verheft zal vernederd worden." O dat is waar! Indien er geen gevaarlijker hoogmoed is, dan die valsche nederigheid waardoor het Protestantisme den mensch leerde, zich voor eenen duivel, voor minder dan dat, voor *niets* te verklaren, ten einde als God zelf, alles alleen te weten en aan geen wet, geen gezag, geene maatschappij meer onderworpen te zijn, — er is ook geen grooter schande, geen vernederender spot, geen grievender hoon dan die het openlijk gedwongen wordt te ondergaan, of liever zich zelven aan te doen.

Wat blijkt het Protestantisme te zijn? Waarmede zullen we het vergelijken? 't Is allermoeijelijkst voor een onding eene vergelijking te vinden. Laat ons beproeven! Hebt ge ooit eenen kwakzalver op de markt zien staan met een hoed van papier aan welken hij, door dien om en om te draaijen, allerlei vormen weet te geven? Welnu, het Protestantisme is zulk een papieren hoed. Ieder draait en wringt dien om naar welgevallen en zet dien zich op 't edele voorhoofd. Een ander figuur draagt Professor Scholten, een ander Professor Hofstede de Groot, een ander de heer Groen, een ander Dominé Oosterzee, enz. enz. enz. Ieder kapt zijn brein gelijk hij dat verkiest, en u met den grootsten ernst aanziende, zegt hij: Zie zoo hoort het!

Zullen we nu gaan beschrijven wat er gebeurt als dat ongelukkige woord „zoo hoort het!" door den een van den ander vernomen wordt, en de een naar des anders hoofd grijpt, om een deuk aan den hoed te geven en weldra het gevecht algemeen wordt? Neen, het zegt niet genoeg. Die vergelijking mag de belagchelijke zijde van het Protestantisme eenigermate voor oogen brengen: zij zegt de diepte van de verwarring niet. Wij moeten iets hebben dat onbeschrijfelijk is.....

Laat ons den chaos nemen! De chaos, woest en ledig! Dat's beter! dat leidt tot grondiger bemerkingen; of is het niet waar dat het Protestantisme hol en ledig is en er volstrekt alle positieve grond aan ontbreekt? dat het een rijk is van toeval en wanorde, een rijk waarin alles begint en niets eindigt, en de onbeschrijfelijkste monsters geboren worden? Men verzekert, dat diep onder den grond nog voortbrengselen van de eerste duistere dagen gevonden zijn: allerwonderlijkste gedaanten, echt chaotische vormingen, waarin de natuur niet scheen te spelen maar te

vechten. Het zijn gedierten met een staart of ze moesten zwemmen, met voeten of ze integendeel tot loopen bestemd waren, en toch weder met vleugels alsof ze door de lucht moesten vliegen. Het kan zijn dat ons geheugen ons bedriegt, en dat de antidiluvieaansche of nog oudere gedrogten er zoo niet uitzien, maar dan wint het Protestantisme het nog van den chaos. Want men kan er geschriften vinden, die tegelijk pantheïstiesch en materialistiesch, deïstiesch en mystiek zijn, en waarin geloof, ongeloof en bijgeloof door elkander spreken.

Is het ook niet waar dat de chaos in beweging raakt als hij de stemme Gods verneemt en zijn weerbarstige elementen zich willens of onwillens moeten schikken? Zoo iets heeft er in het Protestantisme plaats als de Katholieke Kerk op het bevel van den onsterfelijken Petrus eenen stap voorwaarts doet. Dan geraakt alles in beweging. Want niets is strijdiger met het Protestantisme dan de Katholieke Kerk. Zoo het op ontelbare wijzen Christus verloochent, zijn dat even zoo vele verloocheningen der Kerk, en begrijpelijker wijs strijden alle onwaarheden met de ééne waarheid. Maar zooals gezegd is, de elementen moeten zich willens of onwillens schikken en de beweging loopt uit op groot voordeel der Katholieke Kerk.

Is het alweder niet waar dat, gelijk we straks aanstipten, in het Protestantisme van alles wordt begonnen en niets geëindigd, en het ook in dit opzigt met niets beter te vergelijken is dan met den choas, met de ongeboren vrucht van den ouden nacht, met den vreeselijken barensnood van die woelende elementen die naauwelijks iets hebben begonnen voort te brengen of het onder steen, aard en modderlagen voor altijd begraven? Hoe

vele geloofsbelijdenissen heeft men er opgesteld, hoevele kerken gebouwd, hoeveel bijbels en leerstelsels uitgegeven! Wie is er mede te vreden? Niemand!

Het in de schriftuur geconsacreerde woord „*stichten*" is een diep, een echt Christelijk woord. De Katholieke Kerk *sticht* onophoudelijk naar al de beteekenissen die dat woord in zich sluit. Het Protestantisme kan niet *stichten*, het verwoest en doodt. Nog eens het is de chaos: het is een eeuwig gevecht.

Daar hebben wij het eigenlijke *point de comparaison!* Van dat gevecht moeten wij iets meer zeggen, want de chaos is op meer dan gewone wijze aan het werk, en het schijnt of de eeuwige „Bouwmeester van het schoon" weldra de uitgewoede elementen zal aangrijpen, en ze opnemen in zijn plan. Hoe hebben we ons derhalve dat gevecht voor te stellen, en waar loopt het meer en meer op uit?

De beweging der waarheid in den geest is de cirkel des levens. Zij keert onophoudelijk tot haar beginsel terug om het onophoudelijk bepaalder en uitvoeriger uit te drukken. Daardoor ontwikkelt zij zich gestadig maar verandert nimmer.

De beweging der dwaling in den geest is de strijd des doods. De gevolgen van haar beginsel zijn daar evenzeer mede in tegenspraak als in overeenstemming. Zij keert er toe terug om het te verzaken. Zij verandert dus onophoudelijk en wat men hare ontwikkeling noemt is hare vernietiging; want zij rust niet voordat zij alle waarheid die zij nog over had heeft ontkend, voordat het beginsel levenloos staat, en de ledige geest in 't wilde moet omzwerven.

Dat proces is in het Protestantisme reeds vrij ver gevorderd.

De orthodoxen vertoonen ons het meer versteenend beginsel. Het wordt *gemummisirt.* Zij hebben *idées fixes*, dat is, onbewegelijke ideën die zij alleen zien, en buiten of door welke zij niets anders zien. Voor hen geldt de ontegensprekelijke waarheid niet, dat ieder idee zijne consequentiën heeft. Daar weten ze niets, volstrekt niets van. Zij hebben zich blind getuurd op zeker absoluut punt.

De ideën waar de orthodoxen aan lijden zijn die welke opgekomen zijn in een eeuw van groot bederf, de zestiende onzer jaartelling. Toen werden de gewigtigste waarheden des Christendoms, de openbaring, de zondeval, de offerdood en voldoening van Christus, de genade, de regtvaardiging enz. verwrongen en verdraaid. In plaats van *goddelijke geheimen* werden het *schreeuwende uitersten der menschelijke rede*, en het is geen wonder dat dwalingen die zoozeer het Christelijke leven betroffen, zich niet hebben gevestigd dan met vreeselijk geweld, door oproer, plundering, moord, en oorlogen zooals de Christelijke geschiedenis ze nooit te voren had opgeleverd. Door die *uiterste* ideën worden nog heden de orthodoxen tot blindheid toe overschitterd. Gelijk het volk en de kinderen regt schoon vinden wat geweldig hard klinkt of vreeselijk scherp gekleurd is, zoo is hun alles goddelijk wat op de hardste wijze overdreven wordt.

God is zoo regtvaardig dat Hij gelijkt op eenen bloeddorstigen tiran, de mensch zoo boos dat hij niets goeds heeft, de genade zoo krachtig dat er geen vrije wil meer bestaat, de openbaring zoo goddelijk dat zij zonder menschelijke bemiddeling wordt medegedeeld, enz. Er ligt in die zoo absolute rigting een diepe verloochening des Christendoms, hetwelk een groot onnaspeurlijk diep systeem is van *bemiddeling*, en welks Stichter God en mensch

tevens bij uitstek *Middelaar* heet. Maar de orthodoxen zijn zich daar volstrekt niet van bewust. Te vergeefs zult gij uit Schriftuur en rede hun op ieder van die punten trachten aan te toonen, dat het goddelijke gelegen is in eene allerzachtste harmonie, welker eenheid zich in onbereikbare diepte voor ons verliest, en geenszins in eene eenzijdige overdrijving of in een abstract absoluut der menschelijke rede. Juist in dat harde, dat absolute, dat uiterste meenen zij God te grijpen. Zij hebben er zoo lang op gestaard, dat hun eigen rede er van vervalscht is, en als gij een orthodoxe hoort razen tegen hetgeen de Katholieke Kerk leert van goede werken of van verdienste, houd u dan verzekerd, dat hij niet alleen niet weet wat de Kerk dienaangaande leert, maar dat hij het juiste begrip van verdienste heeft verloren.

Die ideën, het is bekend, zijn in deze dagen weder meer in eere gekomen. Bij 't zien van het toenemend ongeloof en de ontkenning aller Christelijke waarheid heeft men naar de beginselen terug gegrepen. Dat was zeer natuurlijk. Even natuurlijk was het, dat nu de dwaling zich doodde door hare eigen consequentiën, er geen keuze bleef dan aan die beginselen vasthoudend, alle ontwikkeling te loochenen, of de onmisbare consequentiën aan te nemen, en daarmede de beginselen te verwerpen.

Zoo is dan het Protestantisme in tweeën gedeeld. Want de orthodoxen mogen zich des niet bewust zijn, mogen weigeren zich te laten onderrigten, het blijft waar dat alle ideën, ook de hunne, hare consequentiën hebben; het blijft waar, dat die ideën die zij aanbidden, slechts menschelijke rede zijn, en dus bij het ontwikkelen alle geloof in rede of bloot menschelijke gedachte moeten doen vergaan; het blijft waar dat die ideën overspannen uitersten

zijn, die in denzelfden graad als zij overdreven of uiterst zijn, de geesten moeten voortjagen; eindelijk het blijft waar, dat die ideën eene diepe tegenspraak bevatten, die er aanhoudend grooter en menigvuldiger moeten voortbrengen.

De consequentiën krijgen we steeds duidelijker voor oogen. Neen, riep het Protestantisme uit al zijn magt: neen! En daar weergalmen nu de velden, heuvelen en rotsen zijner troostelooze woestijn met duizend echo's: neen, neen! Er is geene openbaring! er is geene schepping! Er is geen offer, geen Godmensch, geen Drievuldigheid, geen bijbel zelfs! — Geen bijbel! Dat is toch het ergst, en schijnt wel het laatste woord te zijn! Wat is er dan? Er is ergens een Evangelie in hetgeen men van ouds bijbel noemt, en men is bezig met het te zoeken. Ieder professor en ieder predikant werkt al denkende, prekende en schrijvende aan een *Lehrbegriff*, aan een *wezen des Christendoms*, aan een *eigenlijk Evangelie*. Hij geeft er eene Proeve van uit en zegt in zijne voorrede, met veel bescheidenheid, dat hij volstrekt geen aanspraak maakt, en zeer gaarne bemerkingen zal ontvangen. Mogt hij die bemerkingen gegrond vinden, dan is hij bereid, zijn Evangelie of zijn wezen van het Christendom te veranderen!!! Menig goede Protestant die de proeve leest schudt er ook het hoofd over. Hij is er natuurlijk veel spoediger meê gereed, en van zijn regt als Protestant gebruik makend, grijpt hij de geheele zedelijke wereld in zijne twee handen, zet die anders om en zegt: mij dunkt het is zoo! Dan leest hij weldra weder eene andere proeve, die, 't is waar, de vorige wederlegt, maar hem tevens doet twijfelen of hij 't zelf wel regt heeft. Hij besluit er eens over te denken, en of de vraag er bij

wordt opgehelderd, zullen we niet behoeven te zeggen.

Het onvermijdelijk gevolg is, dat de geesten ledig worden, dat er geene overtuiging meer bestaat, dat men alle oogenblikken van denkwijze verandert, of inderdaad geene denkwijze meer heeft, en, om tot onze eerste vergelijking terug te keeren, dat de Protestantsche gevoelens papieren hoeden zijn, die niet beschutten, die zeer los staan en bij iedere hoofdschudding veranderen.

Wat zal het einde zijn? Daar het in de orde is dat de dingen eindigen gelijk zij beginnen, komt het ons waarschijnlijk voor, dat een storm de hoeden zal wegwaaijen.

HET REGT EN DE REGTSBESCHERMING

DER

KATHOLIEKE KERK IN DUITSCHLAND.

(*Vervolg en slot van bl.* 48.)

De Katholieken rekenden op handhaving hunner regten maar helaas! hoe hebben zij zich hierin sedert de ontbinding van het Duitsche rijk teleurgesteld gezien!

De omstandigheden die de landverdeeling voorafgingen hadden veel overeenkomst met den staat van zaken vóór den Westfaalschen vrede. Toen was het de oude vijand van 't Roomsch keizerschap die in vereeniging met den koning van Zweden, de aangelegenheden van het Duitsche rijk op soevereine wijze regelde; thans was 't weder dezelfde magt, die te zamen met den keizer van Rusland, Duitsche rijksvorsten met Duitsche kerkgoederen schadeloos stelde. „De groote zaken, zegt Menzel in zijne Geschiedenis der Duitschers, werden te Parijs behandeld; daar drongen om strijd kleinen en grooten heen, om bij Bonaparte en Talleyrand of eigenlijk om bij

hofbedienden en schrijvers een aandeel in den buit der geestelijke vorsten en vrije steden te bedelen. Destijds zijn in Parijs bij lagere beambten, die in dak-kamertjes woonden, Duitsche landschappen en steden verhandeld." En hoewel de aldus ontvangen schadeloosstelling verre het werkelijk verlies overtrof — Baden b. v. kreeg voor 8 vierkante mijlen er 60 in de plaats — hoewel de keurvorsten, de landgraaf van Hessen-Darmstadt en het huis van Nassau door hun er bij ontvangen voorregt *de non appellando* hunne magt grootelijks uitgebreid en hierdoor de rijksbescherming tegen 't misbruik van 't landsheerlijk gezag voor hunne stenden en onderdanen zeer verminderd hadden, toch bleven de rijksvorsten ook hierbij niet staan. Veeleer streefden ze nu naar het opperste gezag in hunne landen, en na eene reeks van handelingen, die even zoovele formele regtsschennissen van de hoogste rijkswetten waren, kwam eindelijk de Rijnsche bonds-akte, niet te Regensburg maar te Parijs den 12 Julij 1806 tot stand, waarbij zij die wetten voor nietig verklaarden, hunne titels op dat rijk betrekkelijk aflegden en zich zelven de soevereiniteit toekenden. Den 1 Augustus 1806 deelde de Fransche zaakgelastigde Bacher aan den rijksdag te Regensburg de verklaring meê welke de vorsten van hunne betrekking tot het rijk onthief, en hij voegde er de toelichting bij, dat Frankrijk, hetwelk zooveel belang had bij 't behoud van den vrede in Zuidelijk Duitschland, zich verpligt had gevonden, mede voor het heil zijner bondgenooten zorg te dragen. Diensvolgens legde keizer Frans II, den 6 Augustus 1806, de Roomsche kroon neder.

Door die ontbinding van het Duitsche rijk werd in de regten der erkende belijdenissen niets veranderd; niet, *voor-*

eerst, door de verklaring waarbij de verbondenen de oude rijkswetten ophieven; want behalve dat deze beperkt werd door het toegevoegde: „*met uitzondering van de verpligtingen op den rijksdag van* 1803 *bepaald aangenomen*" (en de regten der Kerk waren voor de landsheeren wezenlijke verpligtingen), staat het daarenboven regtens vast, dat deze verklaring over 't geheel slechts die wetten betrof die de betrekkingen tusschen den Keizer en het Rijk regelden.

Niet, *ten tweede*, werd daardoor iets in die regten veranderd, dat die vorsten zich feitelijk de soevereiniteit toekenden, en deze nu ook, doch overeenkomstig des Keizers verklaring van den 6 Augustus en onder de verpligting van de eenheid van het Duitsche rijk te herstellen, regtens bezaten: want die soevereiniteit was immers niet volstrekt noch onbegrensd, gelijk alleen God haar heeft; maar zij werd beperkt door de bestaande regten en derhalve ook door die der drie erkende Christelijke belijdenissen. Het verdient wel de aandacht der staatslieden, dat het wereldlijk gezag nog nooit zoo weinig geëerbiedigd is als in onze dagen, sedert men de nieuwerwetsche uitvinding eener onbeperkte soevereiniteit ook in Duitschland heeft ingevoerd. Hier kende men geen andere soevereiniteit dan die van den Keizer en het Rijk, en deze was, wel verre van onbegrensd te zijn, door de deugdelijk verkregen regten van anderen, en dus ook door die der Kerk, omschreven. De tegenwoordige soevereiniteit der vorsten is daardoor ontstaan, dat zij met het gezag hetwelk zij reeds bezaten, de soevereiniteit des Keizers op hun grondgebied vereenigden, zoodat zij niet, gelijk gevaarlijke vleijers en stelselbouwers beweren, eene onbegrensde magt hebben verkregen, maar eene zoodanige

alleen als er in Duischland bekend en erkend is: eene magt namelijk beperkt door de wel-verkregen regten van anderen.

Is derhalve het regt der Kerk tegenover het staatsgezag onveranderd hetzelfde gebleven, groot echter was de omkeer wat de bescherming aangaat, die de Keizer, de rijksstenden en -regten tot nog toe aan de erkende belijdenissen tegen misbruik van gezag verleend hadden. Al die magten waren nu in ééne hand vereenigd en de landsheer werd alom bij regtsschennissen, onder voorgewende handhaving zijner regten gepleegd, regter tegen de Kerk in zijn eigen zaak. Later werd wel, ter nakoming der verpligting, die op alle Duitsche vorsten rustte, van den Duitschen volksstammen een hen vereenigenden band te geven, *de Duitsche Bond* hersteld; men geloofde ook tot nog toe, dat die Bond verpligt was de regten der drie erkende belijdenissen, overeenkomstig de bepalingen van den Westfaalschen vrede en den *Reichs-Deputations-Hauptschluss*, tegen voorkomende aanvallen te beschermen; doch met der daad is die bescherming nog niet uitgeoefend, en eens zelfs vlakaf geweigerd.

Wierd zulk eene handelwijze ten beginsel gesteld, dan ware dit voor de Kerk en alle Katholieken een hagchelijke toestand. Zij heeft dan wel regten in Duitschland zij heeft het regt naar hare eigen inrigting te bestaan, zij heeft het regt Katholieke scholen te bezitten; zij heeft het regt van eigendom op het geringe overschot van hare kerke- en schoolfondsen; hare regten maken een grondregel der Duitsche rijkswetten uit; de erkenning en eerbiediging harer regten is de voorwaarde waarop de schadeloos gestelde vorsten het grootste gedeelte der oud Katholieke landen bezitten: doch een waarborg voor de

heilige eerbiediging dier regten heeft de Kerk in Duitschland niet meer! En dan ook is de ontbinding van het Duitsche rijk niet meer een bloot politiek feit, maar even als de Hervorming eene godsdienstige gebeurtenis, en wel de grootste en gewigtigste sedert de Kerk in Duitschland bestaat. Dan heeft de Katholieke Kerk, die bij den Westfaalschen vrede een deel harer regten verloor, door de ontbinding van het Duitsche Rijk de regtsbescherming voor het nog overige gedeelte ingeboet en is weerloos aan alle aanvallen prijs gegeven.

Ofschoon in dat geval niet de Katholieke Kerk alleen, maar ook de beide Protestantsche belijdenissen de genoten bescherming van Keizer en Rijk tegen de regtsschennissen der vorsten, — of liever, om dezer edele inzigten niet te miskennen en de zaak te zeggen zooals zij werkelijk toegaat — tegen de ingrepen van het bureaukratiesch algeweld hebben verloren, en in zooverre gelijk staan: de toestand evenwel der Katholieke Kerk is veel hagchelijker; want behalve de regtsbescherming mist zij schier geheel den steun der personen en dien der Duitsche wetenschap en openbare meening.

Den steun der personen mist zij, wijl er onder de Duitsche vorsten slechts weinige Katholiek zijn. Vóór 1803 had de Kerk in de rijksstenden de meerderheid van stemmen. Nu daarentegen zijn er onder al de vorsten van Duitschland slechts drie of vier Katholiek, ofschoon het getal der Katholieken er grooter is dan dat der Protestanten. Niet ten onregte zag de Keizer bij de bekrachtiging der akte van saecularisatie reeds in de toenmaals veranderde verhouding der stemmen een gevaar voor de Kerk: 't is in de laatste jaren genoegzaam gebleken,

wat de persoonlijke invloed van Protestantsche vorsten ten gunste hunner belijdenis-verwanten heeft vermogt. — In Toskane, waar de Protestanten naar de burgerlijke wetten het regt van openbare godsdienstoefening niet hebben, werden eenige Protestanten volgens de bestaande wetten en bij regterlijk vonnis gestraft, niet om hunne godsdienstige overtuiging en Protestantsche geloofsbelijdenis, maar wijl zij de wetten van den Staat door proselietenmakerij hadden geschonden. Dadelijk staan Protestantsche vorsten op en zenden hunne gezanten met de afgevaardigden van bijzondere Protestantsche vereenigingen, om vrijheid van straf voor hen te bewerken. Als men daarentegen in 't koningrijk Zweden, waar omgekeerd de Katholieken voor de burgerlijke wet het regt van openbare godsdienstoefening derven, hen het land uitbant en hun vermogen verbeurd verklaart, niet wijl zij anderen in hun geloof gehinderd hebben, maar enkel en alleen wijl zij Katholiek geworden zijn, enkel en alleen derhalve om wille van 't geloof; — of als een Katholiek priester uit een Duitsch land, waar de Kerk erkende regten heeft voor de wet, met dienders over de grenzen wordt gebragt, niet wijl hij den een of ander in zijn geloof heeft gestoord, maar wijl hij deed, wat overal zelfs den bloot gedulden belijdenissen is toegestaan: wijl hij eene huiselijke godsdienstoefening in een bijzonder huis met de leden eener Katholieke familie gehouden heeft — dan verheft er zich geen enkele stem in Duitschland noch in heel Europa tegen deze ik zeg niet groote ongeregtigheid, maar inderdaad afschuwelijke onverdraagzaamheid! En men verneemt op zijn hoogst eenige naauw hoorbare, spoedig wegstervende klagten! En hoe blijkt te meer de beteekenis dier persoonlijke bescherming als wij de gebeurtenissen in het Oosten met hetgeen er

in Duitschland omgaat vergelijken. Daar waar de Grieksch-schismatieke Kerk regten bezit waarom wij in Duitschland gaarne op onze knieën zouden willen bidden, verheft zich de Keizer van Rusland met al zijne magt, niet om zijne geloofsgenooten tegen regtskrenking te beschutten, maar om er de mogelijkheid van te voorkomen; alleen omdat zijn beschermregt in twijfel gesteld wordt, vangt hij er een wereldstrijd voor aan. Andere Christelijke monarchen beschouwen zich als de geborene of bij verdrag aangestelde beschermers der andere Christelijke belijdenissen in het Oosten, en zij doen dit regt in volle mate gelden. Maar hier in Duitschland wordt de Katholieke Kerk niet bloot bedreigd, *maar in al hare regten, in haar bestaan zelfs aangegrepen — en er is niemand die haar beschermt!*

De Kerk in Duitschland mist tot de bescherming toe der wetenschap en openbare meening. Onder openbare meening verstaan wij hier niet de uitdrukking der gezindheid van het Duitsche volk, veel minder van 't landvolk, welks oordeel men ten dezen niet verneemt; maar wij bedoelen de meening van 't meerendeel dergenen die op onze Duitsche instituten, gymnasiën en universiteiten gevormd zijn, zooals die zich in de openbare bladen uitspreekt. Deze openbare meening is van die van 't eigenlijk Christen-volk buiten de steden zoo verschillend, dat zij er juist tegenover staat en volstrekt niet meer begrijpt wat Duitsch volk en Duitsche geest is. Evenals het onder Keizer Juliaan aan alle Christen leeraars in de welsprekendheid en spraakkunde, die den afgoden niet wilden offeren, verboden was de vrije kunsten te onderwijzen, zoo is ook nu de Katholieke Kerk als zoodanig van de

leerstoelen uitgesloten, terwijl het moderne heidendom er alom bezit van heeft genomen. Het zou belangrijk zijn te weten, hoeveel hoogleeraars er heden ten dage, nu in alle Duitsche landen niet de Kerk, maar de Staat, niet de Bisschop, maar de minister van onderwijs hen aanstelt, nog wel Christen zijn, dat is: opregt nog de Godheid van Christus belijden; hoevelen er daarentegen geen Christen meer zijn. Is het met geheele universiteiten niet zooverre onder de leiding des ministers van onderwijs gekomen, dat men onder de professoren ter naauwernood nog een of ander geloovig Christen zal vinden? In allen geval is het Katholiek geloof op de leerstoelen der Duitsche instituten, gymnasiën en universiteiten over 't geheel genomen slechts zeer zwak vertegenwoordigd. Heeft zelfs de Kerk tegenover het groot aantal dier van alles wel voorziene Protestantsche universiteiten eigenlijk buiten Oostenrijk wel eene enkele werkelijk Katholieke universiteit? Die geest daarentegen, welke zich in Gervinus en Diesterweg laat hooren, en het Katholicisme den vijand des Duitschen volks waagt te noemen, die alle onregt en verraad aan Paus en Keizer gepleegd, „heilzame gewelddadigheden" heet, waardoor die bolwerken der Kerk moeten verbroken worden — die geest heerscht op ontelbare leerstoelen en vormt er de openbare meening. O hadde ook de Kerk hare inrigtingen om eene wetenschap te kunnen bestrijden die zich nu over hare zegepraal op het Christendom beroemt, wijl dit zwijgen moet en de wetenschap het monopolie van 't ongeloof geworden is, en dat juist ingevolge de leer: dat de Staat-alleen regt heeft de waarheid te onderwijzen, alhoewel, gelijk zoo dikwerf naar waarheid gezegd is, de Staat niet weet wat waarheid is! Zulk eene wetenschap en openbare meening

kunnen natuurlijk de Katholieke Kerk niet beschermen: veeleer moeten zij, gelijk het dan ook werkelijk geschiedt, over ieder haar aangedaan onregt luide juichen. Zij haten de Kerk, wijl zij Hem haten die haar Stichter is.

Om echter dit gemis van bescherming geheel voor te stellen gelijk het inderdaad bestaat, moeten wij nog, hoezeer ook met diepe smart, een gevaar herinneren, dat zich nog eerst ontwikkelt.

Naauwelijks hadden de bisschoppen der Bovenrijnsche kerkprovincie van hunne regeringen de regten wedergevraagd die hun wederregtelijk ontrukt maar noodig zijn, zal de Kerk blijven bestaan — of dadelijk verbreidde zich het gerucht, dat Pruissen de Protestantsche regeringen had opgeroepen om zich met eenparige verantwoordelijkheid tegen de eischen der Katholieke bisschoppen te verzetten. Dit gerucht, wel zeer geschikt om de Katholieken te verontrusten en te bedroeven, is nog niet wederlegd. Wij wenschen van harte dat het onwaar zij. Is het echter gegrond, dan hebben wij in Duitschland geen bond vóor, maar een' bond tégen de Kerk; geen *Corpus Catholicorum*, geen Keizer en Rijk, die de Kerk beschermen, maar een *Corpus Evangelicorum*, dat haar bedreigt.

Men wane niet dat wij hiermeê de verdeeling der Duitsche vorsten in een *Corpus Catholicorum* en een *Corpus Evangelicorum* willen uitgesproken hebben. We zouden dit veeleer oneindig beklagen. Wee ons vaderland, zoo de godsdienstige strijd in Duitschland weder een politieke konde worden! Wij zijn veeleer overtuigd, dat het historiesch regt der drie Christelijke belijdenissen in Duitschland door elke regering, ze moge Protestantsch of Katholiek zijn, erkend en beschermd zal worden. Wie regt

spreekt, moet naar geschiedenis en regt en niet naar godsdienstige sympathiën uitspraak doen. Bij klagten over regtsschennis jegens de drie in Duitschland grondwettig erkende belijdenissen, moet de Protestantsche zoowel als de Katholieke vorst bij de bestaande wetten te rade gaan. Als de koning van Pruissen b. v. in 't kerkelijk konflikt van 't Groothertogdom Baden zijn persoonlijken invloed ter gunste van de zoo diep verdrukte Katholieke Kerk had doen gelden, zou dit ons niet verrast hebben. Integendeel, wij bekennen gaarne en openlijk, dat wij dit hebben verwacht; niet dat wij hem Katholieke overtuigingen toeschrijven, maar omdat wij een onbepaald vertrouwen op zijn hoog gevoel van regtvaardigheid koesteren. Niet dan met smart gedenken wij die Protestantsche solidariteit, en 't geschiedt alleen ten bewijze, hoezeer de Kerk zonder bescherming is, en hoe een oud vast vertrouwen en eene gevestigde hoop er door vernietigd zijn. Toen namelijk de bisschoppen van den Bovenrijn in 't jaar 1851 hunne klagten voorstelden en ze in 't jaar 1853 herhaalden, en daarbij tegen de uitspraken der regeringen — welke de eischen der Bisschoppen overal van de hand wezen, niet op gronden van het regt, maar van 't zoogenaamd algemeen welzijn, dat is: op louter revolutionaire gronden van dien aard dat er iedere staat en al het bestaande bij instort — hunne aanspraken in een nieuw gedenkschrift wijdloopig uit het oogpunt van 't stellig regt handhaafden: geloofden wij, dat allen, Katholiek of Protestant, zonder uitzondering, vorsten, regeringen en staatslieden, nog druipend van bloed uit den strijd van 't historiesch regt tegen de willekeurig verstane leer van 't algemeen welzijn, zich eenparig de regten der Kerk zouden aantrekken. Wij dachten alleen de radikalen met hun aan-

hang en organen tegen ons te hebben. We hadden te Frankfort in de Pauluskerk de ongeloofelijke onredelijkheid beleefd, dat dezelfde partij, die overal en altoos de vrijheid predikte; die in naam der vrijheid bij de beraadslagingen over de vrijheid van drukpers en het regt van vergadering met vindingrijke bedrijvigheid iedere mogelijkheid van beperking door ontelbare toevoegselen en amendementen wilde keeren, — zich niet ontzag, Duitschers ten eeuwigen dage van Duitschen grond te verbannen, als zij slechts leden van eenige Katholieke orde waren!.. Zulk eene ongevolgelijkheid van de zijde der behoudsgezinden, of, om door dit zoo dikwerf misbruikte woord niet verkeerd verstaan te worden, van de zijde dergenen die in de wereld nog eenigen anderen regel dan eigen willekeur, nog éénig positief regt erkennen, scheen ons ondenkbaar, daar wij toch, zoolang wij slechts de regtszijde van het kerkelijk konflikt beschouwden, alle bewijzen van 't historiesch regt vóor ons en alle bewijzen der uiterste radikalen tégen ons hadden. Wij geloofden nog aan eene magt der beginselen ook bij hen, die in 't geloof van ons gescheiden zijn; wij hielden eene herhaling van dien smaad der Paulus-kerk voor onmogelijk. Maar hoe zijn ons de oogen geopend! Nadat men jaren lang en tot dit oogenblik toe met de wapenen des regts tegen de willekeurige stelsels van 't algemeen welzijn, tegen het albemagtigend absolutisme gestreden had, — heeft men de wapenen uit de handen der vijanden genomen en ze tegen de Katholieke Kerk gekeerd, als ook deze zoo onbescheiden was van hare historische regten terug te vorderen! Toen men tegen de radikalen overstond, die de vaan der zoogenaamde algemeene, onvervreemdbare regten van den mensch ontrolden, toen heeft

men hen in den naam der geschiedenis en des regts, in den naam van Hem die de geschiedenis bestuurt, met woorden en kogels neêrgesmeten, en moed en kracht in dezen kamp gaf niet de ongeloovige schrijvers-, beambten- en professoren-wereld met dezer organen, maar dat geloovige volk hetwelk in de openbare meening geen vertegenwoordiger had. En nu, nu ook de Katholieke Kerk zich op geschiedenis en regt, op een duizendjarig en in alle rijkswetten erkend regt beroept, nu zoekt men haar, zoo 't mogelijk ware en God het toeliet, in verbond met die openbare meening en hare organen, in naam van onvervreemdbare staats- en soevereiniteits-regten zooals geen Duitsch regt of Duitsche geschiedenis ze ooit kenden, ter neder te werpen en te doen vergaan!

Zoo schetst de Hoogw. bisschop van Mainz den hulpeloozen toestand der Kerk in Duitschland en gaat dan op Baden over, om een voorbeeld te geven en dit met enkele uit de ontelbare voor handen zijnde feiten te staven, wat er van de regten der Kerk onder eene alvermogende bureaukratie gewordt.

Ook dit gedeelte van zijn merkwaardig geschrift zullen wij doch met meerdere verkorting volgen.

In de nationale vergadering te Frankfort zat ter uiterste linker onder de lieden, die als Vogt de vrijheid slechts willen om de Kerk te verdelgen, de deken Kuenzer, pastoor van Constans. Hij zat daar onder de openlijke vijanden der Kerk en scheen haar vriend en at haar brood. Wat Vogt, Ruge, Blum en soortgelijken tegen elk gezag zochten door te drijven, had die Kuenzer tegen dat zijns bisschops doen gelden; doch lager van karakter dan

zijn makkers, had hij de eerlijkheid niet, de Kerk te verlaten en haar dan openlijk te bestrijden: hij was het vergift gelijk, dat onder den schijn van heilzaam voedsel naar binnen sluipt, om er het leven te vernietigen. Hij bleef priester en deken, en zocht de beginselen van illuminaten, rationalisten en verdere vijanden der Kerk tot een geheel te vereenigen en alom te verbreiden. Om hierin beter te slagen, nam hij de leiding op zich van eene vereeniging, te Lucern, door Fischer, een Katholiek geestelijke, gesticht; deze was een slecht priester, die in opstand tegen zijnen bisschop en in openlijke zonde leefde, later apostaat werd en naar Amerika trok. De statuten dier vereeniging waren vrij algemeen, de rigting echter was duidelijk; de afschaffing van 't celibaat kwam weldra ter spraak. De aartsbisschop van Freiburg, Ignatius, kon begrijpelijkerwijs zulk een drijven zijner geestelijken niet gedoogen. Hij wendde zich eerst tot het Bestuur der Katholieke eeredienst (thans opperkerkeraad), om maatregelen te vragen tegen eene vereeniging die hij kenmerkte als gevaarlijk voor Staat en Kerk beide. Doch dat Bestuur dacht er anders over en de poging bleef zonder gevolg. Nu zag zich de aartsbisschop gedwongen, zijnen geestelijken alle deelname aan die vereeniging te verbieden, op grond dat geen geestelijke zonder verlof zijne parochie mogt verlaten; zeker wel de zachtste reden welke hij voor zijn verbod kon opgeven. Heer deken Dominicus Kuenzer protesteerde tegen dit verbod den 27 October 1839, en sloot zijn schrijven aan het ordinariaat met de woorden: „De president der vereeniging moet zooveel te meer een gunstig besluit verwachten als 't hem hoogst onaangenaam zijn zou, een beroep bij 't staatsgezag te moeten doen, wegens een aartsbisschoppelijk bevel, dat door de regering

niet is goedgekeurd, 's lands wetgeving miskent, en tot eene onaangename openbare behandeling kon aanleiding geven." — Het ordinariaat bleef bij zijn verbod en voegde er den 12 Junij 1840 aan toe, dat in 't vervolg het verlof tot het bezoeken van zulke vergaderingen afhankelijk werd gesteld van de opgave der deelnemende geestelijken, van de plaats der bijeenkomst, van de stof der beraadslaging en den duur der vergadering. — Na trok zich het Bestuur der Katholieke eeredienst de zaak ten tweeden male aan, bragt ze voor het ministerie, hetwelk besliste, dat het aartsbisschoppelijk ordinariaat wel de bevoegdheid had den geestelijken eenig verlof toe te staan, maar niet het regt om aan zijn geestelijkheid bij algemeen bevel de deelneming aan de bijeenkomst eener niet verboden vereeniging te ontzeggen, zonder te voren de goedkeuring van den Staat te hebben ingewonnen. Dit besluit is van den 5 Julij 1840 en onderteekend door den heer von Rüdt. — Daarop zond het ordinariaat aan het ministerie een uitvoerig door Hirscher vervaardigd stuk, waarin het doel der vereeniging door feiten werd toegelicht en gestaafd, waarbij het tevens verklaarde, dat het alle verantwoordelijkheid van zich afwierp opzigtens de gevolgen die uit de geweigerde bescherming ten dezen voor Paus en Kerk konden ontstaan. Het ministerie antwoordde den 23 October 1840, dat de vereeniging voor de Kerk niet gevaarlijk was, en het bij de vroegere beslissing bleef. —

Een ander voorbeeld toont, hoe het radikalisme, door denzelfden Kuenzer en zijne geestverwanten geholpen, in de Kerk zocht binnen te dringen, doch door den aartsbisschop teruggewezen, van wege 't bestuur der Katholieke eeredienst, het ministerie van Binnenlandsche Zaken en eindelijk door heel het ministerie tegen hem in bescherming werd genomen.

Zangvereenigingen zijn niet eerst sedert 1848 maar lang te voren tot slechte godsdienstige en politieke doeleinden gebruikt, ofschoon de argelooze bureaukratie er destijds niets van weten wilde. Als derhalve eerst met het loffelijke doel om, naar het voorbeeld van Zwitserland, het volksgezang te doen herleven, zich ook in Baden zulke vereenigingen gevormd hadden, viel weldra sommiger streven in 't oog, om die Caecilia-vergaderingen dienstbaar te maken aan de politiek. Dat weerhield nogtans Kuenzer en de zijnen niet, die vereenigingen in hunne kerken toe te laten. De aartsbisschop kon die ontheiliging van 's Heeren tempel en de verandering van Gods huis in een concertzaal te minder gedoogen, wijl de kerkelijke wetten het herhaaldelijk en uitdrukkelijk verboden, en het laatst nog het concilie van Trente (XXII zitting) verklaard heeft: „Alle wereldsche zaken, alle ijdele en ongewijde gesprekken enz. moeten uit de kerken geweerd worden, opdat het huis Gods inderdaad een huis des gebeds zij." — Het ordinariaat vaardigde derhalve den 4 September een met redenen omkleed verbod uit. De dekanaten van Linsgau en Constans luisterden er niet naar, en verlangden dat de Caecilia-vereeniging hare zangen in de kerk uitvoeren mogt. Die vereeniging zelve wendde zich ten dien einde tot het Bestuur der Katholieke eeredienst. Hetgeen nu geschiedde toonde, hoe weinig men de bisschoppelijke waardigheid en regten achtte, toonde wat regten men zich onder den naam van soevereiniteits-regten over de Kerk aanmatigde, en wat bescherming men aan slechte priesters tegen hunnen bisschop verleende. In tegenspraak met de bepalingen van het concilie van Trente en de beslissing des aartsbisschops nam gezegd Bestuur Kuenzer en de vereenigingen in bescherming en gaf de

gevraagde toestemming, mits men slechts geestelijke liederen zong. Toen het ordinariaat zijn verbod herhaalde, veroorloofde zich het Bestuur daarop te antwoorden, dat het gedrag der liedertafels tot hiertoe niets berispelijks had gehad en men haar het gebruik der kerken moest toestaan. Nu nam het ordinariaat zijne toevlugt tot het ministerie, en verlangde handhaving van zijne waardigheid en zijn verbod. Het werd afgewezen, en het besluit des Bestuurs bekrachtigd, en het ordinariaat openlijk bespot. Nog eenmaal wendde het zich tot het ministerie, eindelijk tot den ganschen ministerraad, maar alles te vergeefs! Dat heet nu de uitoefening zijner soevereiniteits-regten over de Katholieke Kerk!

Ook het middel der openbare beweging door de pers, dat diezelfde priesters tegen de Kerk en hun aartsbisschop gebruikten, werd door 't Bestuur voor Katholieke eeredienst, altoos op titel van soevereiniteits-regt, voorgestaan en alzoo het bisschoppelijk gezag door behulp der tijdelijke magt ondermijnd.

Het ordinariaat had de godsdienstregeling des bisschops van Rottenburg aan de landkapittels ter inwinning van hun gevoelen toegezonden. Geen wereldsche overheid zal het dulden, dat een ondergeschikt beambte een onderwerp, waarover hij inlichting moet geven, openlijk in de koeranten ter spraak brengt; en te minder naar gelang het onderwerp te gewigtiger is en te ligter den hartstogt kan opwinden. Dat was hier grootelijks het geval, en het bestuur voor de Katholieke zaken te Carlsruhe wist dit zeer goed. Niettemin veroorloofden zich de kapittels van Constans en Linsgau hun nieuwigheden-ademend en onkerkelijk gevoelen terstond openlijk bekend te maken, en dit voorbeeld vond navolging; 't was enkel om beweging

te doen. Het ordinariaat, te zeer verzwakt om zelf tegen deze snoode schennis van anders heilige geheimen op te komen, zond deze schriften aan 't Bestuur voor de Katholieken zaken toe, met grondige uiteenzetting van 't wederregtelijke en gevaarlijke van zulke openbare bekendmakingen, waardoor het kerkelijk gezag en 't geloof des volks gelijkelijk geschokt worden, terwijl toch, door zoodanige zuiver-kerkelijke aangelegenheden aan 't oordeel van 't koeranten-publiek te onderwerpen, er niet anders dan verwarring en ergernis uit konden voortkomen. Het ordinariaat drong derhalve op een verbod van zulke bekendmakingen aan. Doch het Bestuur, wat het zich overigens op zijn beschermregt over de Kerk laat voorstaan, zag geen verpligting in die geheimhouding en antwoordde: „Wij zien niet in, hoe door onzes erachtens geheel onschuldige verhandelingen het gezag van 't ordinariaat kan gekrenkt worden. Wij kunnen die bekendmaking noch voor wederregtelijk noch voor gevaarlijk houden. Veeleer is zij voordeelig, daar zij aldus de uiting der openbare meening uitlokt", enz.

Zoo zien wij hier — zegt de Hoogw. bisschop — van den eenen kant altoos een vollen ernst in de behandeling der zaak van God en een helder inzigt in de dreigende gevaren des tijds, en daartegenover eene vermetelheid, eene miskenning en verlaging van 't bisschoppelijk gezag als zich bezwaarlijk laat uitdrukken.

En nu wijst de bisschop op een ander nog veel verderfelijker onregt jegens de Katholieken gepleegd; hoe toch door 'tzelfde hoog gezag de geest van Kuenzer en de zijnen bevorderd werd tot in de kweekschool zelve van den priesterstand der gansche diocees, waar jongelingen van vrome ouders opgevoed heenkwamen met hun

onschuldig hart, om er tot waardige priesters en trouwe herders des volks te worden opgeleid; — hij zegt wat er verderfelijks geschiedde aan de universiteit van Freiburg, door Katholieke gelden gesticht en onderhouden tot geen ander dan een Katholiek doel; doch brengt eerst in 't voorbijgaan eene welverdiende hulde aan die professoren aan wie het te danken is, dat men in deze dagen van zware beproeving zooveel trouw in den priesterstand heeft gezien. Wij gaan — zoo vervolgt dan de Hoogw. Schrijver — het streven van den hofraad H. Amman voorbij; hij die jaren lang zijne voorlezingen over kerkelijk regt gebruikte, niet om liefde maar om verachting jegens de Kerk en hare instellingen zijnen hoorderen in te storten en 't gezag des Pausen te verlagen. Wij gaan het werken van den geestelijken raad en professor Schreiber voorbij, die in zijne moraal-theologie de onbeschaamdheid zoo verre dreef van dien toekomstigen priesters der Kerk, die gelofte zouden doen van een echteloos leven, te leeren: dat het celibaat onnatuurlijk, wederregtelijk, onzedelijk en onchristelijk is. — Wij zullen enkel opmerken, dat het Bestuur voor Katholieke eeredienst hem zoolang handhaafde tot hij uit eigen beweging zijn theologiesch professoraat nederlegde. Hij werd later een der eerste Rongeanen. Wij willen vooral slechts wijzen op den hoogleeraar der Kerkelijke Geschiedenis, den priester von Reichlin-Meldegg, die later de Kerk verlaten heeft en tot het Protestantisme is overgegaan. De eerste der aartsbisschoppen van Freiburg, de grijze Bernard, was toen 80 jaren oud. Met wat een smart moet hij het hebben gezien, dat die priester en professor onophoudelijk in zijne voorlezingen de Katholieke Kerk smaadde, al wat slecht is in de geschiedenis haar oplaadde en het zaad des oproers en van

ijdele nieuwigheden, geheel in den geest van het Rongeanisme, met volle hand uitstrooide. Nadat hij, die toekomstige priesters moest opleiden en zelf de Godheid van Christus loochende! een aantal jaren in dien geest aan de Katholieke universiteit als buitengewoon hoogleeraar was werkzaam geweest, werd hij als gewoon hoogleeraar naar Giessen beroepen. De oude aartsbisschop hield dit voor eene gunstige gelegenheid om zijne arme jonge theologanten van dien man te verlossen. Doch al zijne bemoeijingen, zijn herhaald en smeekend schrijven aan den directeur van 't Bestuur der Katholieke eeredienst, 't was alles te vergeefs. Dat Bestuur beschermde von Reichlin-Meldegg en hij werd als gewoon hoogleeraar aangesteld en zijn inkomen vermeerderd.

Er is ons over deze zaak een gedenkstuk overgebleven, dat voor alle tijden getuigenis zal afleggen, hoelang de Kerk gedoogt, lijdt en bidt eer zij het woord uitspreekt: *Ik kan niet meer!* — een gedenkstuk, dat voor alle tijden zal leeren, welk gebruik de regeringen van hunne zoogenaamde soevereiniteits-regten over de Katholieke Kerk gemaakt hebben. De aartsbisschop rigtte namelijk destijds aangaande dien professor Reichlin-Meldegg aan den Groothertog van Baden een schrijven van den volgenden inhoud:

„Als ik in dit mijn onderdanigst schrijven de gevoelens van mijn gebroken hart aan de voeten Uwer Koninklijke Hoogheid vol eerbied nederleg, en het waag hare toch reeds zware zorgen van bestuur door een mij afgedrongen klagt te vermeerderen, dan is 't voorzeker slechts de heilige, onverzuimbare pligt, die, door de nooit gezochte benoeming tot opperherder mijner Kerk op mijne oude schouderen gelegd, mij daartoe dringt, en is 't vervolgens alleen het onbegrensd vertrouwen op het hart van Uwe Koninklijke Hoogheid, wie het bij onze aangeboden diepe hulde behaagd heeft mij en mijner Kerk met de uitdrukking der innigste genegenheid en

goedgunstigheid steun en bescherming te verzekeren, wat mij daartoe moed konde geven.

„Reeds in 't vierde jaar was de priester Karel baron von Reichlin-Meldegg als leeraar aan de theologische fakulteit der hoogeschool alhier eerst als privaat-docent, dan als buitengewoon hoogleeraar aangesteld, en had tot hiertoe zoowel de kerkelijke geschiedenis als de oorkonden der H. Schrift op de onwaardigste wijze behandeld; daar hij in zijne lessen over het eerste meestal met voorbijzien van al wat de waardige Opperhoofden onzer Kerk en de eerwaardige kerkelijke instellingen en dezer vroom-gezinde leden goed en voortreffelijks voor godsdienst en staat gedaan hebben, slechts de gebreken en door ons allen voorlang reeds gewraakte handelingen op de smadelijkste en elk rein oor kwetsende wijze deed uitkomen en ten toon stelde, waarover zelfs bij eene door Reichlin gehouden openbare redevoering de staatsraad, kreitsdirecteur en Curator der hoogeschool, zijn groot ongenoegen te kennen gaf; — terwijl hij in zijne uitleggingen der H. Schrift zich veroorloofde, willekeurige verklaringen, afwijkend van de vastgestelde leer onzer Kerk, te geven, en hypothesen door niet-christenen uitgedacht aan te voeren en te verdedigen.

„Diep gegriefd door zulke lessen diens mans, zoo verderfelijk voor de harten der akademische kweekelingen die zich aan den geestelijken staat willen toewijden, en zoo verlagend voor het geloof in Christus en het aanzien der door Hem gestichte Kerk — spande ik alles in om zijne eerst in mijn oog meer jeugdige ligtzinnigheid op nieuwigheden uit, door goedige vermaningen, vervolgens door beden en voorstellingen van andere mannen voor wie hij anders achting en oplettendheid scheen te hebben, tegen te gaan. Zelfs de bestuurder der zaken van de Katholieke eeredienst heeft hem op mijn verzoek herhaaldelijk tot zich geroepen, om hem althans tot een wijzer gedrag te bewegen; doch hij heeft het gelijk de anderen te vergeefs beproefd.

„Daar ik en alle welgezinden alhier het mislukken dezer middelen tot verbetering diep betreurden, ging ons op eens een straal op van hoop, dat wij van dien man zouden ontslagen raken, daar hij onverwacht naar de universiteit van Giessen beroepen werd.

„Doch hij vond onder de leeraars aan de hoogeschool alhier en

elders vrienden die hem hielden, en nadat ik in een tweemaal herhaald schrijven den geheimraad en directeur Engesser dringend gebeden en bezworen had, mijne billijke klagten bij Z. K. H. den overleden Groot-hertog door zijn veelvermogend woord te ondersteunen, werd evenwel op deze bede geen acht gegeven, en in plaats van Reichlin's ontslag, werd zijne aanstelling als gewoon hoogleeraar met vermeerdering van zijn inkomen door het hooge ministerie uitgesproken.

„Hierdoor in zijne aanmatigingen nog gesterkt, verstoutte hij zich voorslagen tot verbetering onzer Kerk te doen opnemen in de *Algemeene Kerkelijke Koerant* van Darmstadt, waarvan ik het mij ten pligt reken, hier een trouw afschrift benevens een artikel daarop betrekkelijk uit de *Kerkelijke Koerant* van Aschaffenburg bij te voegen; daarin spreekt hij na eene alle betamelijkheid kwetsende en smadelijke inleiding grondstellingen uit, die met de inrigting onzer Kerk en met onze geloofsleeringen in schreeuwende tegenspraak zijn, daar hij onzen Verlosser als een bloot mensch voorstelt, die naar de regtvaardigheid en zaligheid *streefde*, en slechts in zoover als Heiland verscheen als Hij zijne tijdgenooten en ons tot dit streven *opwekte*, en die ook slechts voor zijne overtuiging dien geweldigen dood stierf; terwijl toch de Katholieke zoowel als de andere Christelijke belijdenissen Christus als den eenigen in 't vleesch verschenen Zoon des eeuwigen Vaders, van volkomen eenwezenheid met Hem, aanbidden, en zij voor zijnen dood als eene vrijwillige overgave tot onze verlossing en tot vergeving onzer zonden, en derhalve als voor een aan den hemelschen Vader gebragt zoenoffer, overeenkomstig de vaststaande en van 't begin des Christendoms erkende geloofsleer, der goddelijke barmhartigheid dank zeggen, en daarin bij het neêrslaand gevoel van eigen zwakheid en gebreken de eenige troostvolle berusting en den grond der hoop op hunne toekomstige zaligheid vinden; van welken grond nu Reichlin met eenige verstands-geloovigen, die met de geschiedenis van 't Nieuw Verbond en hare duidelijkste plaatsen den spot drijven en slechts de zoo beperkte rede huldigen, de voor haar toekomstig lot zoo bekommerde menschheid zoekt te berooven.

„Zoo leert en schrijft nu deze jonge man in het openbaar en geheel in strijd met hetgeen hij plegtig en bij eede voor zijne pries-

terwijding in zijne geloofsbelijdenis bezworen heeft; zoo wil hij in zijne verdere voorstellen tot verbetering der geestelijkheid, hij die zijnen bisschop even plegtig eerbied en gehoorzaamheid beloofde, dezen tot een niet verlagen, hem allen invloed op degenen die priester wenschen te worden, alle regt om hunne geschiktheid tot dien staat te beproeven, onttrekken om het aan leeraars hem gelijk voor te behouden, opdat de bisschop dan blindelings als eene bloote machine de hem onbekende en voorgestelde kweekelingen van zulke leeraars de handen opleggen en ten priester- en predik-ambt zoude wijden. Zoo leert deze jonge man, dat enkel in de echtelijke, door ons altoos als heilig erkende, vereeniging (die hij zoo zinnelijk schildert) de geboden der liefde kunnen onderhouden worden, terwijl toch zoovele duizenden ongehuwde mannen en maagden hunne wijduitgebreide, onbegrensde liefde tot God en den naaste getoond hebben door de verkondiging van 't evangelie in heel de wereld, door verpleging der zieken, ondersteuning der armen, door 't onderrigt der jeugd, onder duizend gevaren, ja met opoffering van hun leven, hetgeen toch naar de uitspraak des Heeren de hoogste liefde is.

„Wanneer eindelijk Reichlin zich over de godsdienstige gebruiken onzer Kerk van smadelijke uitdrukkingen en uitvallen bedient, legt hij hiermeê niet alleen zijnen overmoed jegens het kerkelijk gezag, waaraan alleen de regeling en verandering der ceremoniën toekomt, aan den dag, maar levert daarbij het duidelijkst bewijs, hoe weinig hij als Katholiek priester naar zijn pligt in den geest der kerkelijke liturgie is doorgedrongen en hoe weinig hij de bij zinnelijke teekenen zoo verheven bovenzinnelijke beteekenis opgevat en begrepen heeft, en hoe in de godsdienst en den uiterlijken vorm der godsvereering niet enkel het verstand, maar ook het hart en het gevoel moeten bevredigd worden, terwijl hij uit de boekjes die den schoolkinderen in handen gegeven en verklaard worden, had kunnen leeren, dat de veelvuldige ceremoniën wel verre van het bijgeloof en de afgoderij te voeden, juist het hart tot de zuiverste aanbidding van den eenig waren God in geest en waarheid opvoeren.

„Koninklijke Hoogheid! goedgunstigste Heer en Landsvader! ik geloof niet dat ik in dit onderdanig uitgebragt verslag iets over-

dreven of vergroot, maar veeleer nog verschoonender wijs gesproken heb, daar ik wel de dwaling en de boosheid haat, maar altoos overeenkomstig den Christelijken geest den dwalende, ja den diepschuldige zelfs als eenen voor verbetering vatbaren medeverloste bemin.

„Doch de liefde tot God, tot Kerk en Staat dringt mij en legt mij als eersten verkondiger mijner godsdienst in dit land en als opperherder van meer dan 800,000 zielen den pligt op, de zoozeer dwalende en zoo gevaarlijke leeraars met alle mij door God gegeven en door mijnen vorst in goedgunstige bescherming genomen regten, voor de toekomst te bestrijden, opdat de verantwoording der verkeerde vorming van jonge theologanten, die noodzakelijk uit leeringen, zoo nadeelig voor het gezag der H. Schrift en onzer Kerk, moet voortkomen, waaruit weêr het verderf van 't arme volk en de hiermeê onafscheidelijk verbonden noodlottigste gevolgen voor Godsdienst en Staat, voor vorst en vaderland moeten ontstaan — opdat de verantwoording van dat alles voor Gods eeuwigen regterstoel, waarvoor ik in mijn hoogen ouderdom eerlang zal te verschijnen hebben, niet op mij als een stommen herder, ja als huurling veeleer moge nederkomen. Want gewis, evenals dergelijke leeraars de hiërarchie onzer Kerk aanvallen, zoo huldigen zij een beginsel met de monarchie in strijd, kampen met den regent om zijn hoog gezag, werpen het volk in den maalstroom eener valsche vrijheid en ondermijnen de grondslagen van den troon zoowel als van het altaar: de voorbeelden toch zijn ons nabij.

„Ten overvloede geworden mij ook nog van buiten zeer dringende aanzoeken, waarvan deels de gedrukte bijlagen, deels de in 't oorspronkelijke hier bijgevoegde brieven uit Wurzburg getuigen, die mij, zoo ik al den drang van mijn eigen geweten konde wederstaan, noodzaken naar mijne krachten te handelen.

„En hoe moest, hoe kon ik wel anders handelen, dan met mijne toevlugt te nemen tot Uwe Koninklijke Hoogheid, mijn' dierbaren landsvader, van wiens beschermende genegenheid en goedgunstigheid ik de troostelijkste verzekering en overtuiging heb, zooals ik mij met de zekerste hoop vleije, dat ook zij van mijne vaste en hartelijke trouw, verkleefdheid en liefde zich zal overtuigd voelen. En zoo het als vermetelheid kan geduid worden, dat ik eene zoo

lange klagt onmiddellijk aan de voeten des troons waag neder te leggen, zullen mij bij uw vaderlijk hart mijne hierboven aangevoerde in deze zaak vruchtelooze pogingen verontschuldigen.

„Het behage alzoo Uwer Koninklijke Hoogheid, mijne en mijner mede-ondergeteekende kapittel-kanunnikken onderdanige en dringende bede in goedgunstige overweging te nemen en dezen zoo gevaarlijken leeraar, des noods doch onder verbetering, de uitspraak in naam van het hoogst gezag te doen toekomen, dat hij, zoo hij Katholiek priester wil blijven, zijne gedrukte voorstellen ter verbetering onzer Duitsche Katholieke Kerk openlijk herroepe; voortaan, gelijk ook andere Katholieke leeraars, op het spoor van 't zuiver Katholiek geloof en dezes leerstukken blijve en de voorstellen tot wat veranderingen of verbeteringen ook in niet-wezenlijke zaken, aan het oordeel zijns bisschops als zijn' geestelijken opperherder onderwerpe en overlate; ook in 't bijzonder zich van alle smadelijke uitvallen tegen personen om rang of betrekking eerwaardig onthoude.

„Wel moet ik van zijne tot hiertoe getoonde onbuigzaamheid vreezen, dat ook het hoogste vorstenwoord te vergeefs op hem zal afglijden; doch dan zou ik volgens de wetten mijner Kerk en mijns gewetens gedwongen zijn, hem, als hij zelf zich niet van ons verwijderde, openlijk als niet-Katholiek professor aan te duiden, hem alle priesterlijke verrigtingen te ontzeggen en den studerenden theologanten het bijwonen ziiner lessen te verbieden onder bedreiging, dat zij, als ongehoorzaam en van dwaling verdacht, nimmer in het bisschoppelijk Seminarie kunnen opgenomen noch tot eenige geestelijke wijding toegelaten zullen worden, hetgeen zeker een groot opzien binnen en buiten 's lands zou baren, en wat ik toch in geval van weerspannigheid zou moeten doen of mijne bisschoppelijke waardigheid nederleggen.

„Ik bid God, dat Hij dit wille verhoeden, en terwijl ik vol vertrouwen deze mijn hart zoo diep grievende zaak uwer wijsheid en liefde tot regtvaardigheid alleronderdanigst aanbevele, blijf ik tot in den dood met diepen eerbied, van Uwe Koninklijke Hoogheid, enz.

Freiburg, den 25 Julij 1830.„

Ook deze in den mond eens tachtigjarigen grijsaards inderdaad diep-roerende en smeekende bede bleef zonder gevolg. Hij moest in 't huis des Heeren den naamloozen gruwel blijven dulden, dat een van 't geloof aan Christus afgevallen priester de leermeester zijner theologanten was. Dat heet waarlijk de bijl aan den wortel van den boom der Kerk in het aartsdiocees Freiburg leggen, en den aartsbisschop, die den boom moet bewaken, dwingen het rustig aan te zien hoe deze wordt omgehouwen; — dat heet vuur aanleggen aan de vier hoeken van 't huis der Kerk en van den wachter vergen dat hij het niet uitblussche!

Doch ook hiermede was de maat zijns lijdens nog niet vol: de bureaukratie vergde nu van hem dat hij, hij zelf de wetten zijner Kerk overtreden en tegen deze en de pauselijke reservatiën in, naar de onkerkelijke grondstelstellingen van een Febronius en Wessenberg handelen zou. Men wilde hem dwingen in den naasten graad van bloedverwantschap in huwelijkszaken te dispenseren, hetgeen hij niet kon; en op zijne weigering, verleende men zelf die dispensatie en gaf den ouden aartsbisschop aan de bedreigingen der beambten en de onstuimige drift der partijen prijs. Wat hij en zijn kapittel er tegen inbragt, bleef zonder antwoord. Toen was de kracht van den zoo diep neêrgedrukten man gebroken. Hij schreef den 29 September 1835 aan 't opperhoofd der Kerk, Paus Gregorius XVI, en na zijn lijden te hebben uiteengezet, eindigde hij met de volgende woorden:

„Om eindelijk mijn schrijven daarmeê te sluiten waarmede ik begonnen ben, duid het mij niet ten kwade, heiligste Vader, als ik met den Apostel Paulus verzuchte: Ik ongelukkige mensch, wie zal mij verlossen van dit

ligchaam des doods? en als ik arme oude man van tachtig jaren, van alle kanten omgeven van ellende, wel is waar nog gezond van geest, maar daarom des te meer nog in mijn geweten beangst om de zwaarte van mijn ambt en de rekenschap, die ik voor den vreeselijken Regter moet afleggen, met deze mijne klagten de dringende bede verbind, mijn bisschoppelijk ambt *in de vaderlijke handen uwer Heiligheid te mogen nederleggen*, opdat dan op den aartsbisschoppelijken stoel een beter en deugdelijker herder verheven worde, en deze door uwe Heiligheid erkend en bevestigd, rijker vruchten op den akker der Kerk moge oogsten".

God zelf vervulde deze bede, daar hij dezen armen, ouden man, gelijk hij zich zelf noemt, vijf maanden later den 6 Maart 1836 van zijn lijden verloste. Hij zal eens tusschen hem en zijne verdrukkers oordeelen.

Maar welk een toestand voor de Katholieke Kerk! Welk een gebruik van regten, die men onder den naam van soevereiniteits-regten zich aanmatigt! Dat is de staat van zaken waartegen de bisschoppen zich verheffen! En nogtans waagt men het, hen heerschzuchtig, hen aanmatigend te noemen! Wie wenscht redelijkerwijs en opregt voor eene zaak die hij bemint en die regtvaardig is, zulk een toestand! Hoe kan men dien dan tegen de Katholieke Kerk voorstaan? *Of is tegen de Kerk alles, alles geoorloofd?*

Wij konden deze voorbeelden nog op elk ander gebied door vele feiten vermeerderen, b. v. ook wat het regt van bezit betreft. Wij konden op den jongsten tijd overgaan en tegen den tachtigjarigen aartsbisschop Bernhard in 'tzelfde land twintig jaren later den drie-en-tachtig-

jarigen aartsbisschop Hermann overstellen. Wij konden aantoonen, hoe de tegenwoordige omstandigheden uit die vroegere voortgekomen zijn; hoe geheel en al dezelfde grondstellingen, die destijds den opstand tegen den aartsbisschop en 't volslagen innerlijk verscheuren en ontbinden der Kerk bevorderlijk waren, nog worden in beoefening gebragt; hoe de Katholieke Opperkerkeraad en de tegenwoordige bureaukratie in het erfdeel van 't Bestuur der Katholieke eeredienst en der toenmalige wereldsche overheid getreden is. Doch de meêgedeelde feiten bewijzen genoeg, wat er van de Katholieke Kerk met al hare regten geworden kan, zelfs onder een regerend huis dat, gelijk van alle kanten wordt erkend, zelf zeer welwillend is, als zij zich zonder bescherming tegenover zoogenaamde onvervreemdbare regten waarmeê eene vijandige bureaukratie speelt, geplaatst ziet; een toestand des te gevaarlijker, als trouwelooze, verraderlijke priesters den vijand als werktuigen dienen. — Bij den dwang dier onbepaalbare, grenzenlooze, ongeschiedkundige zoogenaamde onvervreemdbare regten *moet de Kerk zich of laten verdelgen of een strijd op leven en dood beginnen.* — Dat was de vraag sedert vijftig jaren in vele Duitsche landen, maar bovenal in 't aartsbisdom Freiburg, toen de bisschoppen in de Bovenrijnsche kerkprovincie in vereeniging met hunnen metropolitaan, den aartsbisschop van Freiburg, in hun gedenkschrift van 't jaar 1851 die regten terugvorderden welke het episkopaat van heel Duitschland in 't jaar 1848 te Wurzburg als de regten der Kerk had aangeduid, en de twee groote regeringen van Duitschland inmiddels der Kerk reeds ingewilligd hadden. Toen deze regten den bisschoppen van den Bovenrijn werden geweigerd, bleef hun geen andere weg

open, dan of de Kerk ter plaatse waar zij als herders zijn aangesteld langzaam te laten wegsterven, of feitelijk hunne regten uit te oefenen. De keus konde, wilden zij geen huurlingen wezen, niet twijfelachtig zijn. Mag daarom de geest der leugen voortgaan en ons inbreuk op soevereiniteitsregten verwijten, de geest der waarheid zal over ons oordeelen. Deze strijd is een strijd om het bestaan der Kerk; een afwering van regtsschennissen die de Kerk in 't eind zouden te gronde rigten; deze strijd is in den vollen zin des woords een noodweer en volstrekt geen inbreuk op de regten der landsheeren.

Men heeft wel is waar dit feitelijk uitoefenen onzer regten en de verklaring: dat wij Gode voortaan meer moesten gehoorzamen dan den menschen, aan de bisschoppen ten verwijt willen maken, en dit niet slechts van *die* zijde welke in haren strijd tegen de Kerk alle waarheid en eerlijkheid met voeten treedt, maar ook van dien kant welke zich op een bijzonder positief Christendom beroemt.

Men heeft ons heftigheid, overijling, onstuimigheid verweten, ons gewezen op den weg van bidden en verdragen, zonder te bedenken, dat de Kerk sedert vijftig jaren verdragen en gebeden heeft.

Men heeft ons met denzelfden mond, in volle tegenspraak met zich zelf, al spottend gevraagd, waarom ons geweten juist nu datgene vordert wat wij vijftig jaren lang verdragen hebben — zonder dat men bedenkt, hoe de Kerk niet opgehouden heeft te protesteren en te bidden, en dat zij juist niet met heftigheid en overijling handelt, maar den weg van bidden gaat zoolang er slechts eenige hoop nog over is.

Men heeft ons geweten toegesproken, ons op den pligt

gewezen van boete te doen en ootmoedig te zijn, wijl ook van onzen kant veel misdaan is, — zonder te bedenken, dat boetvaardigheid onze persoonlijke pligt is, maar de regten die wij vorderen met onzen persoon niets te maken hebben. Het zou inderdaad eene zonderlinge boetvaardigheid wezen, die daarin zou bestaan, dat wij de zaak van God niet meer verdedigden, de kudde van Jesus Christus lieten ombrengen, het zielenheil gevaar loopen en den vijand onkruid lieten zaaijen. Over 't geheel heeft dat boetepreken in dagbladen op zijn minst al den schijn van een ziekelijk godsdienstig bestaan.

Men heeft ons zelfs aangeklaagd alsof wij op ongeoorloofde wijze ons zelven geholpen, althans eenig oproer gemaakt hadden. Wanneer men al, zoo wordt gezegd, het materiële regt der bisschoppen tot eene zekere hoogte wil toegeven; wanneer men verder ook hun subjectief regt, dat is, hunne overtuiging van hun regt wil aannemen: zij waren toch niet formeel tot dien stap geregtigd, wijl 't hun pligt was, de formele geldigheid van de verordeningen der regeringen te eerbiedigen.

Bij dit alles nu is het vooreerst zeer wonderbaar, dat Protestanten zoo kunnen spreken; indien toch alle formeelgeldige bepalingen der wereldlijke overheid moeten opgevolgd worden, dan had waarlijk het Protestantisme niet kunnen ontstaan. Het is ten tweede vreemd, dat Christenen zoo kunnen spreken; als toch *geen* materiëel regt zóó groot is, dat het zich ooit tegen het formeel bevel der wereldsche magt verheffen mag, is ook het Christendom met onregt in 't Romeinsche rijk verbreid. Ten derde is die bewering eene verdraaijing der waarheid en derhalve valsch. Het is namelijk volkomen waar, dat de staat het regt heeft ook zijn formeel regt geëerbiedigd

te zien, en niet aan iedereen kan veroorloven te beslissen, of het formeel geldige ook materiëel regtvaardig is. *Dit is echter slechts bij die dingen waar, welke voor-eerst niet klaarblijkelijk tegen Gods gebod strijden en die ten tweede tot de bevoegdheid van den staat behooren.* Bij op zich zelf ongeoorloofde zaken, en dezulke waartoe de staat niet bevoegd is, is daarentegen de bewering der volstrekte geldigheid van 't formele regt onzedelijk, onverstandig, onchristelijk en in klare tegenspraak met het woord van God. Waarheen toch leidt dat duister gevoelen over de zoo gewigtige leer der geldigheid van 't formele regt? Laat men de gemaakte onderscheiding niet toe, dan volgt er uit, dat, zoo er morgen weder eene Conventie aan 't roer komt en ons door een formeel-geldige wet verbiedt Christus te aanbidden, wij geduld oefenen en boetvaardigheid plegen en gehoorzamen moeten. Dan zijn ook die priesters oproerlingen geweest, die in de eerste Fransche revolutie hun bloed hebben vegoten.

Al die verwijten derhalve, welke aan de bisschoppen over hun feitelijk gedrag gedaan worden, zijn volstrekt ongegrond. Zij hebben noch met overijling, noch te ontstuimig, noch uit hoogmoed, noch uit gebrek aan boetvaardigheid, noch eindelijk heel of half oproerig gehandeld; maar zij hebben gedaan, wat zij in den uitersten nooddrang huns gewetens, na alle andere middelen te hebben uitgeput, doen moesten om hunnen pligt te vervullen en de Kerk te redden. Zoo lang deze toestand dat de Kerk zonder eenige bescherming is voortduurt, zal men dit gedrag der bisschoppen zich vooral zien herhalen waar eene vijandige bureaukratie er op uit is het leven der Kerk te vernietigen. De uitoefening der bisschoppelijke regten met voorbijzien van partijdig gegeven bevelen is

in dat geval streng-geboden noodweer en geen zich aangematigde magt. De verantwoording van de droevige gevolgen die voor ons toch reeds zoo verscheurd Duitsch vaderland daaruit moeten ontstaan dat wij der tijdelijke magt gedwongen zijn te zeggen: „Oordeelt zelven of het billijk is den menschen meer te gehoorzamen dan God!" — hebben niet wij bisschoppen te dragen, maar die regeringen, welke de regten der Kerk niet eerbiedigen, die haar in Duitschland zonder bescherming hebben gelaten en haar door den bondsdag geen bescherming verleenen willen.

Te dezer plaatse laat de bisschop van Mainz eenige algemeene gedachten volgen over de betrekking tusschen Kerk en Staat, die wij, als minder tot ons tegenwoordig doel behoorende, hier kunnen voorbijgaan en welligt bij eene andere gelegenheid zullen benuttigen. Na ook in die schoone bladzijden de regten der Kerk, zooals zij *naar haren aard en hare instellingen* erkend werd, klaar en krachtig voorgesteld en bepaald nog eens daarop aangedrongen te hebben: dat de bisschoppen, gelijk zij vragen, het regt moeten hebben ten eerste van hunne priesters op te voeden en vrijelijk aan te stellen en over priesters en leeken de kerkelijke tucht te handhaven; ten tweede van Katholieke scholen te bezitten en op te rigten; ten derde, het godsdienstige leven te leiden en daartoe heilzame inrigtingen en vereenigingen te stichten en te hebben; ten vierde de aan de Kerk toebehoorende goederen, haar door den Westfaalschen vrede en den *Reichs-Deputations-Hauptschluss* uitdrukkelijk gewaarborgd, ook zelven te mogen besturen — besluit hij zijn krachtig verweerschrift in dezer voege:

„De Katholieke Kerk is in staat hare zending, hare volmagt op aarde van den Zoon Gods, Jesus Christus, na te wijzen. Hare bisschoppen stammen in eene onafgebroken opvolging van de Apostelen af, en vormen alzoo het kanaal waardoor de volmagten, door Christus op zijne Apostelen overgedragen, door alle eeuwen zijn bewaard gebleven. Van dezen haren goddelijken Stichter hebben de bisschoppen den last ontvangen, de Kerk te besturen, alle volken te leeren en de genademiddelen uit te deelen. Dit is de bovennatuurlijke grond der Kerk, dit is haar goddelijke volmagt, dit haar goddelijk regt, en voor dit regt en dezen pligt heeft haar goddelijke Stichter haar bescherming beloofd tegen alle poorten der hel.

Doch de Katholieke Kerk heeft in Duitschland ook een aardschen, een menschelijken grond: haar stellig regt naar Duitsch staats- en volken-regt. Dit regt tegen alle aanvallen te handhaven was de pligt van den Duitschen Keizer en het Rijk; en met den ondergang van het Duitsche Rijk is die pligt van bescherming *op den Duitschen Bond* overgegaan.

De Duitsche Bond echter schijnt dit regt niet te willen uitoefenen. In één geval reeds heeft de Bond het ronduit geweigerd, en ziet rustig toe, hoe in een Duitschen staat alle regten der Kerk worden in twijfel gesteld en zij als een gebannene behandeld wordt. Blijft die toestand, dan is de Kerk in Duitschland zonder eenige bescherming. Op zijn hoogst kan zij dan nog van de magten, door welke de Duitsche staatswetten en bepaaldelijk de *Reichs-Deputations-Hauptschluss* gewaarborgd zijn, gaan vragen, dat zij haar geregtigheid verschaffen.

Doch zoo der Kerk alle menschelijk regt geweigerd en

alle menschelijke bescherming onthouden wordt, zij zal daarom de voltrekking harer zending niet opgeven. Zij moet de taak vervullen, door God haar opgelegd, zij moet den weg der vervolging en van 't martelaarschap betreden, en zich alleen op de bescherming van Hem verlaten die de Kerk op een steenrots heeft gebouwd, door al de magten der hel niet te overwinnen. Onze hulp is dan alleen in den naam des Heeren!

VERSCHEIDENHEDEN.

DE VEREENIGING TER HANDHAVING EN VERDEDIGING VAN DE LEER EN DE REGTEN DER NEDERDUITSCHE HERVORMDE KERK.

't Is wel een bewijs van den hopeloozen toestand waarin zich thans het Protestantisme bevindt, dat we ieder oogenblik van nieuwe vereenigingen en genootschappen, openbare en geheime, regtzinnige en vrijzinnige vernemen, die luide verklaren dat zij optreden met geen ander doel dan om het ten ondergang neigend Protestantisme op te vangen en te stevigen. Van de maatschappijen die dit doel door *klinkende munt* en in 't verborgen pogen te bereiken, hebben we reeds zoo dikwerf gewaagd, dat we die ditmaal laten rusten. We vestigen het oog op eene Vereeniging, die eerst voor eenige maanden openlijk is opgetreden en minder met geld dan met elk ander haar ten dienste staand meer zedelijk middel zal werkzaam zijn, om, overeenkomstig haar programma, *de leer en regten der Nederduitsche Hervormde Kerk te handhaven en te verdedigen.*

Wij zullen een uittreksel geven uit dat *Programma* alsook uit een paar andere geschriften door haar in 't licht gezonden. Een en ander zal met het *Adres van Z. M. den Koning*, ook van die Vereeniging uitgegaan en in ons eerste artikel dezer aflevering ter spraak gebragt, doen zien én wat de geest dier Vereeniging is, én bovenal: hoe het thans met het ellendig Protestantisme in Nederland geschapen staat.

Het „*Programma en Reglement*" [1]) dezer Vereeniging berigt,

[1]) Te bekomen (te Amsterdam) bij G. van Peursem.

dat zij „haar aanzijn verschuldigd is aan het diep verval en de heerschende ongebondenheid, die zich alom in de Nederduitsche Hervormde Kerk vertoonen. Terwijl zij een en ander hartelijk betreurt, zoo is het evenwel geenszins haar doel, zich regtstreeks of zijdelings tegenover of buiten de Kerk te plaatsen, en veel min haar op eenige wijze te bestrijden. Hetgeen zij wenscht is: ongeschonden te bewaren het kleinood harer leer, haar door de vaderen overgeleverd, en elken aanval daarop, in de sterkte des Heeren, met het zwaard des geestes af te weeren. — Zij kiest zich dus dezen naam [aan het hoofd van dit opstel geplaatst], omdat ze daarin haar karakter en wezen ziet uitgedrukt.„

Hare verdere bedoelingen vinden we aldus aangegeven:

a. „Eene nadere verbinding en openbaarmaking daar te stellen dergenen, die de waarheden onzer Nederduitsche Hervormde Kerk, vervat in hare Belijdenisschriften, als uitdrukkende de leer van het onveranderlijk en eeuwig blijvend Woord van God, wenschen lief te hebben, te belijden en te beleven.„

(In eene aanmerking wordt gezegd, dat de Vereeniging door die Belijdenisschriften verstaat: de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, den Heidelbergschen Catechismus en de Leerregels van Dordrecht.)

b. „Handhaving en verdediging van het regt der Gemeente op de verkondiging harer eigene Kerkleer, in de bovengenoemde Symbolische schriften omschreven.„

Hierbij wordt aangemerkt, dat de Vereeniging aan de Nederduitsche Hervormde Kerk eene eigene kerkleer toekent; zij wil, dat haar deze, en niet de meening van elken bijzonderen leeraar, als waarheid worde verkondigd. Zij denkt hier aan het Katechetiesch onderwijs, aan de Diakonie-scholen en Weeshuizen; zij denkt verder aan heel het lager onderwijs; maar „als eerste voorwaarde — zegt zij — om het doel harer wenschen in dezen slechts eenigzins te naderen, is het noodzakelijk, dat er aan 's Lands Hoogescholen gelegenheid gegeven worde aan zulke jongelingen, bij wie „de vreeze des Heeren het beginsel der wijsheid is,„ om zich door grondig onderwijs ook in de leer der Kerk voor hunne toekomstige kerkelijke betrekking te bekwamen.„ — Zij zal dus pogingen aanwenden, dat men bij 't ontstaan van vacatures bij de theologische fakulteiten lette op het regt der Gemeente, en er

Professoren worden benoemd, die dit regt erkennen en gezind zijn, hare toekomstige leeraars dien overeenkomstig op te leiden.

Voorts is haar doel:

c. „Zorg te dragen, zoo veel in haar is, dat de zoo zeer miskende, maar haar niettemin volgens Gods Woord en de bestaande Reglementen toegekende regten en vrijheden der Gemeente ook met betrekking tot de zamenstelling van den Kerkeraad, worden geëerbiedigd, opdat zij alzoo in staat gesteld worde, zich van hare Christelijke verpligting in dezen te kunnen kwijten.„

en:

d. „Daar het reeds meer dan overvloedig is gebleken, dat — zoowel individueel, als ook door verschillende ligchamen — is, en ook bij voortduring nog steeds wordt gehandeld in strijd met bovengenoemde Leer en Regten, zoo stelt zich de Vereeniging voor, alle zoodanige handelingen, — voor zoo verre ze daarvan kondschap zal bekomen, — ter kennis der Gemeente te brengen, en ze met alle haar ten dienste staande middelen, in overeenstemming met het Woord van God, te bestrijden.„

„De Vereeniging —" wordt hier aangemerkt — denkt hierbij aan de Godslasterlijke leeringen die thans openlijk met woord en schrift van leerstoelen en kansels, door Hoogleeraren en Predikanten in de Nederduitsche Hervormde Kerk aan ouderdom en jeugd worden verkondigd. Zij denkt hierbij aan het laatst uitgebragte beroep op Ds. Meyboom, iemand, die als een der ergste tegenstanders en openlijke bestrijders hunner dierbare Kerkleer bekend is; alsmede aan het genomen besluit van het Klassikaal Bestuur van Amsterdam in deze zaak.

Dergelijke handelingen zal zij bestrijden met geen andere wapenen dan die in overeenstemming met het Woord van God zijn.

Zooveel over den hoofdzakelijken inhoud van het *Programma* dier nieuwe Vereeniging. Uit haar *Reglement*, dat uit 20 Artikelen bestaat, hebben we slechts het volgende te ligten.

Tot *Leden* dezer Vereeniging worden toegelaten alle mansledematen der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, die met de beginselen van haar *Programma* vereenigd zijn en door hunne onderteekening daarvan doen blijken. — Zij verbinden zich

tot eene jaarlijksche contributie van *één gulden.*

Die geen lid verkiezen te zijn, maar toch in de zaak belang stellen kunnen met *minstens drie gulden* als *Donateurs* der Vereeniging toetreden. — Dit laatste mogen ook zij die geene Ledematen zijn der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam.

Het *Bestuur* is opgedragen aan een Voorzitter, een eersten en een tweeden Sekretaris, welke laatste tevens Penningmeester is. Het treedt jaarlijks voor *een derde* af en wel het eerst in de Vergadering te houden in Februarij 1855.

Tijd, plaats, aantal der *vergaderingen* worden bij onderling goedvinden geregeld.

De stukken van de Vereeniging uitgaande en aan eenig Kerkelijk Collegie gerigt, worden niet als zoodanig erkend, tenzij ze eerst in eene Vergadering aan de Leden voorgelezen en door de volstrekte meerderheid der aanwezig zijnde Leden onderteekend zijn. Onderteekenen kunnen ook allen, die, hoewel geene Leden der Vereeniging zijnde, nogtans tot Leden der Hervormde Kerk zijn aangenomen.

Niet lang na 't verschijnen van dit *Programma en Reglement* is een tweede geschrift uitgekomen, ten titel voerend: *De Vereeniging ter handhaving en verdediging van de leer en de regten der Nederd. Herv. Kerk, te Amsterdam, aan de Leden van de Hervormde Gemeenten in Nederland* [1]). — Het is namens de Vereeniging onderteekend door haren Voorzitter N. M. Feringa; den eersten Sekretaris J. C. Groenewegen; en den tweeden Sekr. W. N. Dinger. Daarin maakt het personeel zich zelf en zijn doel nader bekend; regtvaardigt zich tegen eenige gemaakte bezwaren, en laat zich bitter jammerend over den toestand der Nederl. Herv. Kerk uit. We laten naar onze hierboven aangegeven bedoeling enkele van die plaatsen volgen.

Zij wenschen (bl. 6) ontwikkeling, ja, maar eerst wording; zij zijn (bl. 7) mede voorstanders van vooruitgang, ja, maar van zulk een vooruitgang, die ons voert langs Golgotha, die ons leert zien

---

[1]) Amsterdam, G. van Peursem.

op de baniere des kruises, die ons doet volgen den Voleinder onzes geloofs, den oversten Leidsman ter zaligheid.

Zij zien niet (bl. 12) op hun in zeker opzigt klein getal: want het is den Heer niet moeijelijker te verlossen door weinigen dan door velen; „behooren we — zeggen zij — voor het meerderdeel althans, niet tot de rijken en aanzienlijken der aarde [2]), het „vreest niet gij klein kuddeken, want het is uws vaders welbehagen u het koningrijk te geven," staat daar bemoedigend voor ons!"

Onder de gemaakte bezwaren en aanvallen is dan ook deze, „dat (bl. 16) de Leden dezer Vereeniging, over 't geheel genomen, behooren tot den eenvoudigsten burgerstand, en dus niet zoo zeer tot de meest ontwikkelden." Die Vereeniging, zegt men, had van de zoogenaamde hoogere standen moeten uitgaan. Gebrek aan kunde en ervaring brengt, ook bij den besten wil, tot overijling. — Het antwoord luidt: 't is waar, daar zijn er onder de uitstekendsten in den lande, „die met ons in Jezus hun heil zoeken," wij danken er den Heer voor; „maar de geschiedenis leert ons tevens, dat het niet de eerste maal zou zijn, dat de Heer het geringere naar de wereld wilde gebruiken, ter bereiking zijner heilige bedoelingen." En om dit nu te bewijzen, zijn zij zoo nederig, die mannen der Vereeniging, van niets meer of minder dan dit aan te voeren: „Jezus van Nazareth zelf was slechts de zoon eens timmermans, en door een klein gezelschap onaanzienlijke Galileërs verovert Hij de wereld voor het koningrijk der hemelen." En daarom, besluiten zij, hebben zij in dezen niet te zien op de grooten der aarde, noch van hen het teeken tot den heiligen strijd af te wachten, ofschoon zij wel verlangen dat ook die grooten zoo iets dergelijks deden. — Dat antwoord zou gelden, als die nederige mannen eerst konden toonen, dat zij goddelijke magt en zending hadden evenals de Heer en zijne apostelen: nu luidt het zoo hoogmoedig en vermetel, dat we ons over zulk een godtergenden eigenwaan zouden moeten verbazen, als we niet wisten wat Protestantsche laatdunkendheid is. — En wat hun gemis aan kunde betreft, zij achten het beter, zeggen zij, iets gebrekkigs, dan volstrekt niets te doen. „Het loopen kan wel

---

[1]) Zie bl. 65 dezer aflevering.

eens hinken veroorzaken, het zitten is daarvoor beveiligd"; doch daarom is het laatste niet beter!

Anderen hebben gezegd — zoo gaan zij voort —: zulke vereenigingen maken scheuringen in de Kerk. — Het tegendeel is waar, antwoordt de Vereeniging (bl. 13); zij hoopt een middel te zijn om scheuringen te voorkomen, in allen geval, om de kerk meer tot zelfbewustheid te brengen; de leugen moet in al hare naaktheid ten toon gesteld en de zoogenaamde vrijzinnigheid op kerkelijk gebied in haar onvermogen en hare geestelijke ellende kenbaar gemaakt worden. De bijzondere toestand der kerk vordert die aaneensluiting: 't is wel een zeker kwaad, maar een zoodanig kwaad, "dat volstrekt noodzakelijk geworden is; dat, zoo men het vermijdt, door verschrikkelijker kwaad, waardoor Kerk en Staat met geheele omkeer en verwoesting bedreigd worden, zal worden vervangen." — En voor zijn genoegen — dus merken die mannen op — behoeft men die vereeniging niet aan te gaan: miskenning, vervolging is haar deel: 't is een onophoudelijk *strijden*, en dat "verwekt veel vermoeijenis des vleesches en des geestes beide"; daar is zelfs gevaar, klagen zij, van schade te lijden aan hunne eigene zielen. —

Een gewigtiger bezwaar nog maken de hoofdleden der Vereeniging zelven: als leden der Hervormde Kerk wenschen zij handhaving van dezer leer, zooals zij uitgedrukt is in de Belijdenisschriften; de waarheden hierin vervat moeten erkend, daaromtrent niet de minste toegevendheid getoond worden, al gedooge men ook eenige wijziging in den *vorm!* Dat juist veroorzaakt onaangenaamheden. Zij wenschten wel in alles eendragtelijk met allen den strijd aan te binden, maar kan dit niet, dan moet de christelijke liefde, ook bij verschil van meening, hunne harten ruim genoeg maken, om met en voor elkander te bidden, en zij zullen allen toch ook veeltijds gelegenheid vinden, zich met hen althans in het protesteren tegen onregt en dwaling te vereenigen!!

Wat we hierbij ook opgemerkt wilden hebben, hoe jammerlijk verdeeld, namelijk, de Protestanten zijn, blijkt reeds uit dit laatste, dat de oorzaak zooveler onaangenaamheden juist ligt in 't zoo groot verschil van gevoelens; "omtrent de groote grondwaarheden des christendoms, als daar zijn: de waarachtige en eeuwige Godheid van

den Heer, het persoonlijk bestaan van den H. Geest, de Drieëenheid, de verzoenende kracht van het bloed des kruises, en meer dergelijke, zijn allen, die den Heer Jezus in onverderfelijkheid liefhebben, het *tamelijk wel eens*, zegt de Vereeniging; doch het is er verre van daan, dat zulks mede het geval zijn zoude met de overige kenmerkende leerstukken der Hervormde Kerk." —

We begrijpen het: al wat naar het Groninger Christendom zweemt is van zelf reeds in strijd met de leer van het "klein kuddeken"; ook van hen die den Heer "in onverderfelijkheid liefhebben", zijn er velen, die zich niet houden aan de kenmerkende leerstukken der Hervormde Kerk, en over de genoemde GRONDWAARHEDEN zelve zijn zij 't niet meer dan "TAMELIJK WEL EENS".

Onophoudelijk dan ook jammeren de mannen der Vereeniging over den toestand der Hervormde Kerk: het ongeloof rigt er in allerlei vormen vreeselijke verwoestingen aan; dagelijks gaan vele zielen door dien verpestenden adem ten verderve; de weg, door blinde leidslieden aangewezen, voert ter helle (bl. 17). Men begon te spreken, zeggen zij, van verouderde vormen, en gaf onder deze leus de eene waarheid vóór, de andere ná, den vijand prijs; er heerscht de grootste onkunde omtrent de waarheden van Gods woord en aangaande de Belijdenisschriften door velen nooit gelezen (bl. 10). — Klaagt men over de beroeping van een verklaarden tegenstander der kerkleer, dan wordt men bespot en afgewezen; zoo ging het te Leiden, zoo gaat het thans te Amsterdam; het besluit van dit klassikaal bestuur is met alle eerlijkheid en goede trouw in strijd, en zij die door eed en pligt verbonden zijn op regtmatige klagten te letten, zij juist zijn het, die het schromelijkst onregt tegen de kerk plegen (bl. 13). —

Verder wordt (bl. 7) bitter geklaagd, dat de Bijbel, de dierbare Bijbel niet meer de eenigste kenbron der waarheid is; dat de zoendood van Christus als "*bloed-theologie*" wordt gekenmerkt; dat Gods Zoon "een bloot schepsel, geen mensch, geen engel, geen God — men weet het zelf niet welke tusschenpersoon — is geworden"; — "dat de H. Geest geen persooneel zelfstandig bestaan heeft"; maar veeleer "eene goede gezindheid" is, door den mensch zelven aan te kweeken: deze en vele andere gruwelen worden thans openlijk van leerstoelen en kansels verkondigd; ja zelfs men schroomt

niet, „zulke leeringen des Satans op scholen en catechisatiën met kwistige hand het nog argelooze kinderhart in te planten".

Hoe hard deze klagten ook zijn, scherper nog is het wat dezelfde Vereeniging in eene derde publikatie laat hooren, namelijk in hare *Adressen betrekkelijk de voorgenomen Bijbelvertaling; ingediend aan de Algemeene Synode der Nederl. Herv. Kerk en aan den Amsterdamschen Kerkeraad, door lidmaten van de Hervormde Gemeente te Amsterdam* [1]). — 't Is vreeslijk wat in het eerste adres verweten wordt aan de Synode, wier roep het nog wel is, een soort van hoogst gezag te zijn en de ware leer te helpen handhaven. Als deze tot het peil van ongeloof is afgedaald als hier beteekend wordt, moet het wel allererbarmelijkst met heel het Protestantendom geschapen staan. Wij vatten uit dat lange stuk slechts enkele plaatsen hier zamen.

De ondergeteekenden beginnen met aan de Vergadering dier Algemeene Synode te verklaren, dat zij bij de geweldige worstelingen in den toestand der Hervormde Kerk „onafgebroken de zijde gekozen heeft van het ongeloof; — dat zij dit steeds heeft begunstigd, bevorderd en gedekt, maar de Kerk in hare dierbaarste belangen, in haar geloof en hare belijdenis, voortdurend heeft miskend en onderdrukt"; — dat sedert 1816 „het *gezamenlijk* Synodaal beheer tot God in den hemel schreit"; — dat „het aan de vijanden der Kerk verraden en overgeleverd heeft hetgeen, waarvan haar de bewaring, onder het aangaan van plegtige verbindtenissen, was toevertrouwd; en dat, met het oog op eene *nieuwe Bijbelvertaling*, die Synode dien ten gevolge zich het vertrouwen van de vijanden der Kerk volkomen heeft verworven, maar dat zij het vertrouwen der Kerk te eenenmale mist" (bl. 6—7).

Dan geven de ondergeteekenden hunne bezwaren op tegen de nieuwe bijbelvertaling; zij zien er eene poging in om de Goddelijke Schriften te verwringen en te verdraaijen naar het heerschend ongeloof; om der Kerk den Bijbel te onttrekken, gelijk men haar bijkans hare Belijdenis ontnomen heeft.

---

[1]) Amsterdam. G. van Peursem.

Het ergste vreezen zij; want de Synode, zooals zij thans is, wordt algemeen tot de invoering eener nieuwe Bijbelvertaling onbevoegd gehouden; zij beproeft immers zijdelings wat zij in den regten weg niet durft en gaat slinks buiten de Kerk om.

De heillooze bedoelingen der Synode blijken duidelijk daaruit, dat „de nieuwe Bijbelvertaling is toevertrouwd aan personen, welke zelfs deels *niet eens tot de Hervormde Kerk behooren*, en die voor het overige allen, boven anderen, hebben uitgemunt in het geven van bewijzen, *hoezeer zij vervuld zijn met haat en afkeer omtrent de leer der Hervormde Kerk*"; al de godgeleerden, die in staat zijn het ongeloof te bestrijden, zijn „bepaaldelijk *uitgesloten*", en de Kerk ziet derhalve in de Bijbelvertaling „een wanhopige poging, een stoute greep van het ongeloof, om de waarheid uit de Hervormde Kerk te verdringen, en eene Bijbelvertaling in te voeren, die beantwoordt aan de tegenwoordige vorderingen van het ongeloof?" (Bl. 8—9.)

De ondergeteekenden hebben nog een ander bezwaar en wel in het reeds evengenoemd Synodaal beheer. Dit is, van 1816 af, „steeds toegenomen in ontrouw en verwaarloozing van de hoogere en geestelijke belangen der Kerk; zoodat hetgeen onder zijne handen was toebetrouwd om te *bewaren* en te *handhaven*, thans bijna is *verloren* gegaan. Het heeft de boozen in hunne ongeregtigheid gesterkt, de getrouwe leeraars en leden der Kerk onderdrukt, en zelfs eene hevige vervolging tegen onze Afgescheiden broeders van wege het gouvernement uitgelokt".

Dan komen de adressanten op de voorgeschreven verbindingsformule, die, als dubbelzinnig, door de meeste leeraren ontdoken, of maar stoutweg verbroken is. En aan die woordbreuk heeft de Synode soms openlijk, soms bedekt, hare goedkeuring gehecht. „En hier — zeggen zij — gold het slechts een *menschelijk* geschrift, eene *menschelijke* verklaring. Hier gold het slechts de *redactie* van eene belofte onder menschen; van eene verbindtenis, zoo men wil, van een contract, met de Kerk".

„Die redactie, Hoog-Eerwaarde Heeren! — zoo gaan zij verwijtend voort — is het werk van uwe vergadering. — Indien zij *opzettelijk* dubbelzinnig is, getuigt zij tegen *de goede trouw* van het geheele Synodale beheer. — Indien zij *toevallig* dubbelzinnig

is, getuigt zij tegen *de bekwaamheid* van het Synodale beheer. — Indien zij *niet* dubbelzinnig is, of dubbelzinnig zijnde, door uwe Vergadering in den loop van acht-en-dertig jaren niet werd *verbeterd*, ja, Hoog-Eerwaarde Heeren! wat zullen de ondergeteekenden dàn zeggen? Het schijnt hun toe, dat de handhaving van de leer en de bewaring van de regten der Hervormde Kerk dan nooit aan slechter handen hadden kunnen worden toevertrouwd". (Bl. 10—11.)

Zoo dan — besluiten de adressanten — hebt gij gedaan met uw eigen *menschelijk geschrift*, hoe zal men u dan de *Goddelijke schrifturen* toevertrouwen? Zij deelen met duizenden de vrees, dat de *redactie* der Bijbelvertaling "in het belang van het ongeloof, opzettelijk of toevallig, *dubbelzinnig* zal zijn, en bij hare vervaardiging *dezelfde kwade trouw* zal heerschen, die thans ten aanzien van het verbindings-formulier de overhand heeft"; zij wenschen, dat die Hoog-Eerwaarde Heeren zich te voren "mogen oefenen in de eerste beginselen van eerlijkheid en goede trouw, en leeren mogen hunne plegtige verbindtenis jegens de Kerk gestand te doen" (bl. 12).

Om al die redenen dan protesteren de ondergeteekenden tegen de voorgenomen bijbelvertaling, en daarmede vervullen zij een pligt; want sedert eene reeks van jaren "vertoont zich bij de Synode, en vooral bij de Synodale Commissie, een rampzalige geest van hardnekkig doordrijven, een zucht om niets te ontzien, maar alles te trotseeren, al wordt ook de Kerk te eenenmale verscheurd" (bl. 13)! — De onbeschaamde trotschheid dezer bittere taal springt een ieder in het oog: 't is meer dan onuitstaanbaar; dit niettegenstaande blijkt er uit, hoe het Protestantisme tot een schandelijk heidendom is afgezonken.

Uit het tweede *Adres*, een weerklank van het vorige, schrijven we nog deze verwijten en klagten af:

Ten gevolge — zeggen de adressanten (bl. 16) — vooral van een schroomvallig ontzien van logen en dwaling, van aanmatiging en heerschzucht, "is bijna *de gansche aard en natuur onzer Kerk veranderd*".

Dien ten gevolge is — — een bijkans willekeurig gezag in han-

den van slechts weinige leeraars gespeeld; en worden de gemeenteleden in geenerlei opzigt — — geacht, maar slechts benuttigd *om door het opbrengen van geld den uitwendigen kerkelijken toestel gaande en staande te houden* (bl. 17)!!!

— — „De Synode en die van haren rade bekreunen zich om niets, en, niet ongelijk aan de valsche moeder in de beroemde gerigtsoefening van Salomo, deinzen zij ook niet terug voor eene algeheele verscheuring van de Kerk", die uit de bijbelvertaling volgen moet (bl. 18).

— — „De Bijbelsche geschiedverhalen, die ons de verheerlijking van Christus doen kennen, worden onder het gespot der ligtzinnigen en de billijke nawijzing der Roomschgezinden, in romantische tafereelen en fantasiën der verbeelding veranderd; de Belijdenis der Kerk wordt gesmaad, de regtgeloovigheid is een spot- en scheldnaam geworden; de grondbeginselen van het Christendom, die zijne ziel en zijn wezen uitmaken, worden door velen openlijk van den kansel godslasterlijk bestreden, door anderen, na een sentimenteel zedepreken, ter naauwernood, en als bezondigde men zich aan de *Wetenschap*, aangeroerd" (bl. 19).

Daarom bidden de ondergeteekenden den Amsterdamschen Kerkeraad, niet te gedoogen, dat het eenigste wat der Kerk ongeschonden is overgebleven, dat haar *Bijbel*, haar *Bijbel* ten minste niet bedorven en aan het ongeloof dienstbaar gemaakt worde, en dit ongeloof niet van lieverlede alle sporen der Christelijke waarheid uit hunne Belijdenis en Liturgie, uit het gemeentelijk gezang en uit de Bondzegelen verwijdere. „Zult gij, vragen de adressanten ten slotte, zult gij eerst gedoogen, dat de Bijbel met het ongeloof, en daarna de geheele inrigting onzer Kerk met zulk eenen Bijbel worde in overeenstemming gebragt?"

Uit deze mededeelingen blijkt overvloedig, van wat geest de orthodoxe leden dezer nieuwe noodweer-vereeniging zijn, wat zij zoeken, maar ook wat reden zij tot klagen aangeven aangaande het hand over hand toenemend heidendom onder de Protestanten. Er blijkt uit hunne aaneensluiting zelve tot hoeverre de ontbinding, de tweespalt, de grenzenlooze verwarring in het Protestantendom gekomen zijn, en teregt begint men sinds lang van alle zijden

te vragen; *waar en wat het Protestantisme nog wel is?*

We weten geen beter antwoord dan hetgeen we daar juist in *de Tijd*, N.—H. Courant, lezen op de vraag; *waar het Protestantisme thans wel zij?*

„In de Formulieren!" — klinkt het uit de holle grafkelders van Dordt [*en we hooren er de diepe stemmen der mannen onzer Vereeniging onder*]; — „In den Bijbel!" — krijscht het Tielsche nachtgevleugelt; — In de wolken!" — zingen de Groninger fluitspelers. — Formulieren, bijbel en wolken drijven weg op de wieken van den storm, gedreven door den adem Gods, en wat er overblijft is het — *niet.*

HOOGERE EENHEID DER HERVORMDE PREDIKANTEN.

De *Vaderlandsche Letteroefeningen* dezer maand kondigen een werkje aan, 60 bladzijden groot, ten langen titel voerend: „*Christelijk Onderwijs-boekje, ten gebruike bij Katechisatiën voor min en meer gevorderde leerlingen, opgesteld door de gezamelijke Predikanten der Nederduitsche Hervormde Gemeente van Leyden.* 1° *Stukje, behelzende de Bijbelsche en Kerkelijke Geschiedenis* (*afzonderlijk verkrijgbaar voor* 15 *cents*)." — Met dit boekje is de oude man die het aankondigt, zoo bijzonder ingenomen, dat hij niet alleen verlangt „naar het Tweede Stukje, dat nog volgen moet, maar er met veel wigtigheid aan toevoegt: „beviel het ons zoo goed als dit Eerste, wij zouden er toe komen kunnen [*hoe zeker!*] om het in te voeren op onze eigene Katechisatiën".

Dit is echter niet alles. Dat zelfde stukje, 60 bladzijden groot, *afzonderlijk verkrijgbaar voor* 15 *centen*, dat niet anders behelst dan Geschiedenis en wel Bijbelsche en Kerkelijke Geschiedenis, dat kostbare boekje moet strekken, *Risum teneatis, amici!* ja moet „ten bewijze verstrekken van de hoogere eenheid die er, te midden van groote verscheidenheid van rigting en denkwijze, onder de Predikanten bestaat".

En hoe zoo, zult gij vragen? Eenvoudig om deze ontegenzeggelijke, onweêrlegbare, alles afdoende reden — voorzeker „wel een merkwaardig teeken des tijds"! dat men daar zoo groot op gaat — om deze ééne magtige reden dan: *„dat een zóó talrijk Ministerie als het Leydsche zich onderling heeft kunnen verstaan in zoo vele zaken, als daarin ter sprake komen"!!* — Kan het nog zotter? Omdat een klein *tiental Hervormde* Predikanten te Leiden — want van de andere fractiën der Protestantsche kerk aldaar is geen spraak — omdat een zóó talrijk Ministerie!! *zich* omtrent zulk een boekje van louter historischen inhoud *heeft kunnen verstaan*, moet dit een bewijs heeten der hoogere eenheid onder de Predikanten! — En dat durft men schrijven op een oogenblik dat adressen vol van jammerklagten over het schromelijkst ongeloof aan Koning en Synode van de ontzettende spanning en grenzenlooze verwarring, die er onder heel het predikantendom heerscht, zoo luide getuigen!

DE ADRESSEN AAN DEN AARTSBISSCHOP VAN FREIBURG.

Van alle kanten der aarde heeft de heldhaftige verdediger van de regten der Kerk, de Aartsbisschop van Freiburg, adressen ontvangen, die, thans uitgegeven en tot een boekdeel vereenigd, het bewijs leveren, dat de gansche Kerk de door hem gehandhaafde beginselen over hare vrijheid en zelfstandigheid huldigt en zijn gedrag goedkeurt. Die adressen zijn een schoon getuigenis, zoo voor de zaak van den grijzen Aartsbisschop als voor 't levend geloof en de hooge liefde, waarvan in onzen tijd heel de Kerk en bovenal het Episkopaat zoo bijzonder doordrongen is.

Om te weten hoedanig de zedelijke kracht is, waartegen het Badensche ambtenaarschap den strijd heeft opgenomen, bedenke men, dat in dit boekdeel de uitspraken van niet minder dan 169 bisschoppen en aarstbisschoppen te vinden zijn, daaronder nagenoeg

van alle bisschoppen der naastbij gelegen en aanzienlijkste landen: van Duitschland en Oostenrijk, van Frankrijk en Groot-Britanje, van Sardinië en Zwitserland, terwijl wat de meer verwijderde landen betreft, het blijkbaar slechts aan den grooten afstand ligt, dat ook zij zich nog niet bij die schoone reeks van getuigen hebben gevoegd. Er zijn evenwel reeds eenige adressen van bisschoppen, niet enkel uit Spanje en Griekenland, maar ook uit Amerika en Indië ingekomen. Men had genoeg gehad aan de bisschoppelijke adressen, wijl de priesters en het geloovige volk van zelf eenstemmig zijn met hun bisschop. Het is echter voor de vijanden der Kerk stichtelijk en leerrijk, in dat boekwerk met eigen oog te kunnen zien, hoe vele ligchamen van geestelijken en leeken zich aan het voorbeeld der bisschoppen hebben aangesloten, zooals de verdere 123 van hen uitgegane adressen bewijzen. Bijzonder belangrijk is het, dat juist de Duitsche geestelijkheid zich in zoo groot getal met zooveel geestdrift en beslotenheid heeft laten hooren; de 94 gezamenlijke adressen van stad- en landkapittels en der vereende geestelijkheid van gansche landstreken zijn bijkans alle van Duitschland uitgegaan.

DE ANGLIKAANSCHE GEESTELIJKHEID IN DE EERSTE HELFT DER VORIGE EEUW [1]).

Het is „eene belangrijke vraag, in hoeverre te dier tijde [dat Wesley zijn Methodisme begon te prediken] de geestelijkheid der (Engelsche) Staatskerk in billijkheid van achteloosheid, of wel de bevolking van onverschilligheid kan beschuldigd worden. Raadplegen wij dienaangaande schrijvers, die in hunne gevoelens, meeningen en inzichten nopens meest alle andere punten onderling hemels-

---

[1]) Zie *de Recensent* dezer maand. — *Mengelwerk*, John Wesley eene schets, „schier geheel uit Lord Mahon's *Geschiedenis van Groot-Britanje na* 1713, ontleend".

breed verschillen; zoo zullen wij toch ze eenstemmig vinden in hunne weeklachten over den toestand der godsdienst in Groot-Britanje in die dagen. Bisschop Burnet spreekt aan 't slot zijner Geschiedenis, in 1713, de geestelijkheid der Anglikaansche Kerk volkomen vrij van *ergerlijke* gebreken; doch hij klaagt er over, dat hun leven, schoon voegzaam, niet voorbeeldig is. „„Ik moet bekennen,„„ zegt hij, „„dat de hoofdmassa onzer geestelijkheid mij steeds dood en levenloos heeft toegeschenen, en dat hare leden in stede van elkander onderling aan te vuren, eerder schenen elkander in slaap te wiegen... — Ik zeg het met innig leedwezen: ik heb de geestelijkheid gadegeslagen in alle oorden, waar mijne reizen mij heenvoerden, — Roomschen, Lutherschen, Calvinisten en Dissenters; maar van deze allen zijn onze Geestelijken het zorgeloost in hun herderlijk dienstwerk en het minst streng in hunne levenswijze.„„ — Dus luiden de woorden van een Whig; de getuigenis van een Tory-Praelaat is even sterk. In 1711 vervaardigde Atterbury een verslag over den toestand der godsdienst, hetwelk door de Convocatie aan de Koningin werd toegezonden. In dit verslag nu wordt opgemerkt, „dat een behoorlijk toezicht op kerkelijke personen, plaatsen en zaken, wellicht nooit dringender noodig was.„ — Als derden getuige nemen wij den uitstekenden Geestelijke der Dissenters, Dr. Calamy, die, terwijl hij poogt te bewijzen, dat zijne gezindte in 1730 niet in aantal was verminderd bij vroeger, erkent: „„dat er echter ter zelfder tijd een wezentlijk verval van oprechte Godsvereering, zoowel in de Staatskerk als daar buiten, zeer duidelijk viel op te merken.„„

En ten bewijze nog hoe weinig er bij de ontzettend toenemende bevolking op vele plaatsen door de Anglikaansche Geestelijkheid geijverd werd om in dier behoeften te voorzien — wordt uit Sinclair's *History of the Revenue* aangevoerd, dat „de gansche som, welke gedurende de drie-en-dertigjarige regering van George II [1727—1760] werd besteed tot den bouw van kerken, met inbegrip der herstellingen aan de Westminster Abtdij en aan de St. Margaretha en St. Jans kerken te Westminster, niet meer dan 120,240 P. St. bedroeg„.

Het wordt dier Staatskerk ook tot een verwijt harer werkeloosheid gemaakt, dat zij destijds toen de gelegenheid haar zoo gunstig

was, in Ierland zoo weinig heeft uitgerigt. Wij noemen dit natuurlijk een groot geluk voor dat reeds genoeg vervolgde en geplaagde land, maar het feit is te belangrijk om het te dezer aanleiding niet even te herinneren. "Toen Wesley, namelijk, in 1747 voor 't eerst dat land bezocht, merkte hij op, dat "ten minsten 99 van de 100 der Iersche inboorlingen bij de godsdienst hunner voorvaderen gebleven waren, en dat de Protestanten, zoo te Dublin als elders, *schier alle* in den laatsten tijd uit Engeland waren overgeplant."

JOHN WESLEY TE NEW-CASTLE.

We ontleenen uit dezelfde schets de aardige bijzonderheid ter blz. 393 meêgedeeld over de onbestendigheid der bekeeringen door Wesley uitgewerkt. Velen toch sloten zich in eene eerste aandrift bij de Methodisten aan die er later weêr van afzagen.

"Toen onze John Wesley (de bekende stichter van het Methodisme) in Maart 1743 te Newcastle kwam, vond hij dat sedert het einde van December 1742 (dus binnen den korten tijd van nog geen *drie* maanden) niet minder dan 76 personen de broederschap verlaten hadden. Hij getroostte zich de moeite, de beweegredenen van elke dezer op te sporen. Veertien (vooral Dissenters of niet tot de Anglikaansche Kerk behoorende Protestanten) zeiden, dat zij haar verlaten hadden, "omdat anders hunne predikanten hen niet aan 't avondmaal zouden toelaten;" negen anderen, "omdat hunne mannen, of vrouwen, niet wilden gedoogen dat ze er bij bleven;" twaalf, "omdat hunne ouders het niet wilden;" vijf, "omdat hunne meester of meesteres ze niet wilden laten gaan ter vergadering;" zeven, "omdat hunne kennissen ze overreed hadden de broederschap te laten varen;" vijf, "omdat het volk zoo veel kwaad vertelde van de broederschap;" negen, "omdat zij niet wilden uitgelagchen worden;" drie, "omdat zij de armen-bedeeling niet wilden verliezen;" nog drie, "omdat zij geen tijd over hadden om te komen;" twee, "omdat het zoo ver af was;" één, "omdat

hij zoo beducht was toevallen te bekomen;" één, "omdat het gepeupel zoo ruw te werk ging op straat;" twee, "omdat Thomas Naisbit tot de broederschap behoorde;" één, "omdat hij aan zijn doop den rug niet wilde toekeeren;" één, "omdat de Methodisten toch niets dan leden van de Staats-kerk waren;" en één, "omdat het nog tijds genoeg was God te dienen." — Nog één ander persoon, een heer, dien Wesley weinig later op straat ontmoette, zeide in hoogen ernst, dat hij wilde komen en hem hooren; maar dat hij alleen bevreesd was, dat Wesley iets tegen de hanengevechten zeggen zou!" — "Eene armzalige reeks van beweegredenen — zoo vinden we hier aangemerkt — om eene godsdienstige overtuiging te laten slippen!"

Van Whitefield, Wesley's medestichter van 't Methodisme, betuigt Horace Walpole, "dat ook hij zijne meeste proselyten onder de dienstmeiden vond."

SPROKKELINGEN.

TEREGTWIJZING. — In schier alle Duitsche bladen van zekere kleur moet vermeld zijn, dat er in het laatste jaar in Silesië 349 overgangen van volwassen Katholieken tot het Protestantisme hebben plaats gehad. — Nu wordt uit Breslau autentiek berigt, dat het vikariaat slechts van 23 zulke overgangen kennis heeft bekomen; dat er daarentegen in 't laatste jaar 494 Protestanten tot de Kerk zijn teruggekeerd, onder welk getal zich niet weinig vertegenwoordigers van geheele huisgezinnen bevinden.

DE ARMEN-ZUSTERS TE LONDEN. — Gelijk deze teedere vriendinnen der armen, jeugdige maagden vol zelfverloochening en moed, zich overal in Frankrijk uitbreiden en er van armen en rijken gezegend worden — nemen ze ook in aantal en invloed te Londen toe. Zij hebben er reeds een tweede huis geopend, en zijn er door verlichte Protestanten zoowel als door de Katholieken zeer gunstig

gezien. Eene schitterende vermelding van hare diensten is door een Protestantsch afgevaardigde gemaakt, bij de laatste stemming van het Parlement over het beruchte voorstel van den hatelijken Chambers. Zijn voorstel tot onderzoek der kloosters is dan toch verworpen; doch de fanatieke partij, die hij leidt, wilde er natuurlijk niet van hooren. Hoe zouden die goedige, arme, ootmoedige jonge maagden, engelen als ze zijn, bij dien duivel van een man eenig goed kunnen doen! — neen! schreeuwde hij, die *schandholen* moesten uit het land verdwijnen!

HET HUWELIJK IN CALIFORNIË. — Volgens een Amerikaansch blad, zijn van 1 Januarij 1853 tot 1 Februarij 1854 door 't geregtshof te San Francisco 44 huwelijken ontbonden en 20 processen over echtscheidingen waren nog hangende. Van 50 aanvragen tot scheiding waren er 41 door vrouwen, 9 door mannen gedaan. Over 't geheel moet in Californië een echtscheiding niet veel meer en niet zeldzamer zijn dan de ontbinding eeniger compagnons-zaak.

CORRESPONDENTIE.

Den belangstellenden lezer te R. wordt berigt, dat aan zijn verlangen omtrent de afzonderlijke uitgave van bedoeld artikel reeds voldaan, en er dadelijk een goed aantal afdrukken van verspreid was. Gaarne echter hebben wij in den geest van zijn schrijven eenige exemplaren bij onze HH. Uitgevers te zijner vrije beschikking gesteld.

De ingezonden stukken zullen eerlang geplaatst, en ook de ontvangen geschriften vermeld worden.

VOOROORDEELEN EN FEITEN.

Daar is een reeks van Protestantsche beweringen, die van geslachte tot geslacht overgeleverd, en onophoudelijk in woord en schrift herhaald, als zoovele axiomen zijn geworden, die ieder Protestant weet en hij, de man van 't vrij onderzoek, zonder eenige toetsing blindelings gelooft, en welke nu de niet verder te staven grondstellingen uitmaken, waarop al zijne bewijsvoeringen tégen het Katholicisme en vóor het Protestantisme rusten. In de vorige eeuw, toen een Protestantsch rationalisme alom de Katholieke wereld van haar valsch licht zocht te doordringen, waren er ook Katholieken, die, gaarne verlicht willende heeten, insgelijks aan die axiomen gereeden ingang verleenden. Tot op den dag van heden zijn den Protestant die magtwoorden de sterkste wapenen tegen de Katholieke waarheid; en zoo men er wel op let, bevindt men, dat

zelfs die verdedigers van het Protestantisme, welke met de hoogste minachting en eene vrome verontwaardiging op het alledaagsche rationalisme nederzien, toch ook altoos tot die *laatste gronden* hunner partij opklimmen en hunne toevlugt nemen. Wij achten het met onzen Duitschen naamgenoot [1]) der moeite waardig, de voornaamste dier axiomen en vooroordeelen nog eens te beschouwen en er eenige groote historische feiten tegenover te stellen.

Die vooroordeelen, hoe onwaar op zich zelve, zijn niettemin wel berekend, wijl zij den mensch van zijne edelste en zwakste zijden aangrijpen, om hem tégen het Katholiek geloof en vóor het Protestantisme in te nemen.

Toen dit Protestantisme pas ter wereld intrad en er nog het volk der middeleeuwen vond, vol van een innig geloof in zijn Zaligmaker Jesus Christus, beweerde het te ijveren voor de eer van Christus, waaraan de Katholieke Kerk te kort deed, en het *geloof* was zijn leus.

Middelerwijl zijn er drie eeuwen verloopen, en de wereld is, ten gevolge van de groote „geloofszuivering" der zestiende eeuw, door en door ongeloovig en onchristelijk geworden; nu wordt het ten axioom, dat het Protestantisme de heerschappij van het blind geloof omvergeworpen, de rede vrij gemaakt, en een verbazenden vooruitgang van den menschelijken geest bewerkt heeft. En daar nu de menschen, sedert zij den Heiland verloren, hun heil zoeken deels in wetenschap en kunst, deels in de politiek, deels in de stoffelijke goederen en vermaken, zoo heet het nu: het Protestantisme is de kweeker van wetenschap en kunst en alle geestbeschaving, het Katholicisme is dit alles vijandig; het Protestantisme

[1]) Verg. *der Katholik* van Junij en Julij jl.

is de bewerker der politieke vrijheid, het Katholicisme de oorzaak van het despotisme, en om dit axioom nog te versterken, vult men het aan met de stelling: het Katholicisme is revolutionair, het Protestantisme de steun van gezag en orde. Wat de stoffelijke rigting des tijds aangaat, hieromtrent heeft men de stelling durven opperen: het Protestantisme bevordert, het Katholicisme belet en verstoort de welvaart en 't beschaafde levensgenot.

Zoo wij ons niet bedriegen, is in deze gezegden schier heel het apologetiesch en polemiesch tuighuis van het Protestantisme tegen de Katholieke Kerk omschreven. We willen er eenvoudig ettelijke historische feiten tegenover stellen.

I.

Het Protestantisme, zegt men, verdedigt de eer van Christus, het Katholicisme verlaagt Hem; het Protestantisme handhaaft het geloof, dat het Katholicisme met zijne heidensch-pelagiaansche rigting bedreigt.

Maar hoe komt het dan, dat voordat het Protestantisme in de wereld kwam, de gansche Christenheid, hetgeen niet ontkend wordt, geloovig was en zóó geloovig, dat het Protestantisme zelf zich in de eerste tijden zijns bestaans van den ontzaggelijken geloofsvoorraad der vorige Katholieke tijden voedde en er zijn kracht uit putte. Daarentegen, nadat het Protestantisme de wereld is ingetreden, wordt het ongeloof, hetwelk te voren slechts een op zich zelf staand en buitengewoon verschijnsel was, al meer en meer eene algemeene en zich overal uitbreidende ziekte? Van waar komt het, dat dit ongeloof onloochenbaar zijn oorsprong en zetel in 't Protestantisme heeft? Verlangt men bewijzen? Is het dan geen feit, dat in Duitschland, de

bakermat van het Protestantisme, alle groote verbreiders des ongeloofs en eener onchristelijke wijsbegeerte, van Kant af tot Ludwig Feuerbach en Bruno Bauer toe, niet slechts Protestanten, maar grootendeels Protestantsche theologen waren en zijn? Wat meer is: vele uitstekende verkondigers van 't ongeloof en anti-christelijke stelsels namen tegelijk de aanzienlijkste plaatsen van het Evangeliesch leeraarsambt in, en tot dit oogenblik heeft er zich de Protestantsche belijdenis als zoodanig niet tegen verzet. Is er een boek, een hoofdstuk der H. Schrift, waarvan de echtheid en geloofwaardigheid niet door Protestantsche predikanten of professoren bestreden, of de inhoud geloochend is. Gaat ook ten onzent het heidendom niet vooral van de academiën en leerstoelen, van de hoogleeraren en domineé's uit? Zeker, er waren onder de Katholieke geestelijkheid groote overtreders, en ook wel dezulken die aan 't geloof schipbreuk hadden geleden: doch nooit is door Katholieke priesters, of het moesten afvalligen geweest zijn, noch door bisschoppen het ongeloof verkondigd. Men beroept zich, om aan de Katholieke Kerk datzelfde verwijt terug te werpen, op Voltaire en zijne geestverwanten in Frankrijk. We hebben daarop daarop volstrekt niet te antwoorden, dat Voltaire in Engeland bij de Protestantsche Deïsten en Materialisten is ter school geweest; dat hij en zijne school zijne verwantschap met het Protestantisme in 't minst niet ontkenden; dat de gevaarlijkste onder de toenmalige vijanden der godsdienst, J. J. Rousseau, Protestant en zeer bijzonder Protestant was. Het is genoeg er tegen in te leggen, dat Voltaire en de zijnen nooit eenigen rang in de Katholieke Kerk hebben bekleed, veel minder hare dienaars zijn geweest; maar wel hebben in Frankrijk de Kerk en hare

dienaren zich tegen hen in woord en schrift en met nadruk en volharding verzet, en nooit de wapenen des geestes nedergelegd; — en toen de leerlingen van Voltaire en Rousseau, tijdens de revolutie, de priesters op het bloedig schavot sleepten, hebben deze bij honderden den marteldood voor hun geloof met blijmoedigheid ondergaan.

En hoe is 't met het volk gesteld? Het Katholieke volk is overal onuitsprekelijk mishandeld. Ware zijn geloof niet vast en groot geweest en had het niet altoos vele trouwe zielzorgers gehad, het zou bij al dat verlichten en woelen van boven en van beneden hebben moeten te gronde gaan, en het heeft er ook wel door geleden. Desniettegenstaande is de massa van 't Katholieke volk geloovig, en wie het kent weet ook, hoe magtig het geloof tot in verdoolden, tot zelfs in dezulken is die tot de ongeloovigen gerekend worden.

Wil men een bewijs van dit geloof?

Het Katholieke volk gaat voor verreweg het grootste deel, en op het platte land bijkans zonder uitzondering, te biecht en te communie — het gaat zeker ter kerk.

Is dit laatste ook het geval met het Protestantsche volk?

We weten wel, dat ook hieronder het aloude overgeërfde geloof niet ten eenen male is verloren geraakt. Doch onder het Katholieke volk ziet men niet gebeuren wat er daar en naar eigen bekentenis plaats heeft. De viering van den Zondag is de zekerste maatstaf ter beoordeeling van de godsdienstigheid onder het volk; en in geheele streken nu is het regel, dat slechts een hoogst klein getal Protestanten zoowel in de steden als op het platte land de kerk bezoekt; ja in steden van 6000 tot 10,000 inwoners geschiedt dit menigwerf naauwelijks door een enkel 100 menschen. Hoe het hiermede te Berlijn gesteld

is, hebben nog onlangs alle bladen gemeld, en hoe weinig de volksklasse in Engeland en elders ter kerke komt, kan men in 't verslag der Protestantsche zendelingen zien, het vorig jaar door ons medegedeeld [1]). En is dat rationalistiesch ongeloof, hetwelk in het Rongeanisme onder groot schandaal een klein getal Katholieken heeft medegesleept, in Noordelijk Duitschland niet de gewone gezindheid der groote menigte, en dat niet enkel in de steden maar alom ook op het platte land, niet, wel is waar, als openlijke ergernis en verklaarde afval, maar, dieper geworteld nog, als een gewone en blijvende toestand? In waarheid, het Christelijk geloof is door de „geloofszuivering" in Europa en bepaaldelijk in Duitschland en ons vaderland volstrekt niet vermeerderd, maar het stoutste ongeloof heeft sedert op schrikbarende wijze de overhand genomen, en dit feit moest wel in staat zijn, tot de ernstigste beschouwingen op te wekken.

Men durft er van te gewagen, dat in die middeleeuwen door 't Katholieke volk aan Christus' eer werd te kort gedaan; maar wie zoo spreekt moet, om slechts iets te noemen, al zeer weinig met de Katholieke volksliteratuur dier tijden bekend zijn; we hopen er te gelegener tijd eenige afdoende stukken over bij te brengen; maar is het daar Christus niet die in zijn leven en lijden overal en altoos herdacht en opgevoerd wordt: nu eens in zielroerende, naïeve overwegingen en allerkinderlijkste gebeden; dan in 't beschrijvend *Passionale* of 't gezongen zoete of zuiverlijke Liedeken; of wel in huiselijke of openbare mysterie-spelen en voorstellingen. Is het daar Christus niet, wiens beeldtenis dat geloovig volk op allerlei wijze

1) *De Katholiek* van September, bl. 179—182; vgl. bl. 252.

in elke bloem en plant herkent, op alles weet toe te passen, op elken toon van den zang in 't geestelijk harpspel, op iedere betrekking en omstandigheid des levens, op elk huiselijk spel en vermaak — zeker voor ons somwijlen tot het meer dan kinderlijke, tot het onnoozele toe, dat ons glimlagchen doet om de onnavolgelijke eenvoudigheid; doch dit neemt niet weg, maar bewijst juist te meer, dat het Christus was, die er diep leefde in geest en hart, dat Hij het was op wien het volk zon; dien het overal zocht en wedervond en wedergaf, en dat derhalve het Katholieke volk, wel verre van Christus' eer te na te komen, Hem op zeer praktische wijze in 't dagelijksche leven zocht te belijden en te verheerlijken.

II.

In latere tijden is het, vooral in de hoogere kringen der Protestanten, gebruikelijk geworden, aan de Katholieke Kerk en de Katholieken in 't algemeen wel den lof toe te staan, dat zij aan de Christelijke grondwaarheden gelooven; doch men weet aan de zaak eene andere wending te geven: het geloof der Katholieken — zeggen zij — is niet levend en 't is bloot uiterlijk; zij hechten aan vormen en uitwendige werken; het Katholicisme is de uiterlijkheid van 't Christendom, het Protestantisme is er de innerlijkheid van, hier is het Christendom geest en leven! Op deze of dergelijke wijze luidt het met honderdvoudige omzetting en verwisseling.

Maar is het dan geen feit, dat juist de groote leerstellige strijd der Kerk tegen de Hervorming een strijd was voor de innerlijkheid des Christendoms en het wezenlijke leven des geloofs tegen de doode leer van de bloot

uiterlijk toegerekende regtvaardigheid en het geloof-alléén? Is het geen feit, dat ditzelfde innerlijke Christendom, waarvan heden zooveel spraak is, tot in de achttiende eeuw door de Protestantsche orthodoxie bestreden en verbannen werd, en zich eerst in het piëtisme als sekte een weg wist te banen? En dat piëtisme in al zijn bonte vormen — hoe ziekelijk is het in heel zijne innerlijkheid, hoe groot zijne eenzijdigheid, hoe talloos zijne afzwervingen?

Doch komen wij op in 't oog vallende feiten. Zoo de Hervorming inderdaad eene verlevendiging des geloofs en verinnerlijking des Christendoms ten gevolge had, moest deze toch ergens in de werkelijkheid blijken. In de Katholieke middeleeuwen drukte het inwendige leven des geloofs zich in allerlei stichtingen en scheppingen en verschijnselen op het weelderigst en heerlijkst uit. Van de Hervorming af ziet men daarentegen in alle landen die haar toevallen, in het godsdienstige eene onvruchtbaarheid en verkilling die haars gelijken niet heeft. In bitter en hooggaand twisten en dan weder in bedenkelijk toegeven gaan de eerste twee eeuwen van het Protestantisme voorbij; wat bewijzen van 't inwendige leven hebben zich toen geopenbaard? Eerst láát kan men een paar lieden aanvoeren, die men telkens weêr doet uitkomen, bij wie ten minste eenig inwendig leven te vinden is: een Arndt, een Terstegen, eigenaardige maar zeldzame verschijnselen, die door Luther niet slechts als geheime, maar als openlijke Katholieken, welke zijn grondslag der zaligheid: het geloof-alleen, omverwierpen, in den grooten ban gedaan werden, en bij het rationalisme der latere tijden even weinig verschooning vinden.

Doch hoe is het met de „oude wets-kerk", gelijk het

verwijt luidt: met de zoo uiterlijk-geworden Roomsche Kerk gelegen? Zij brengt intusschen eene menigte van Heiligen voort: eene Theresia, een Petrus van Alcantara en Joannes van 't Kruis, een Philippus Neri, Franciscus van Sales en Vincentius van Paulo en anderen. Men heeft wel alle Heiligen der middeleeuwen tot voorloopers der Hervorming willen stempelen; doch 't is opmerkelijk, dat zij in 't Protestantisme geen navolgers hebben gehad, maar wel in de Katholieke Kerk en daar alleen. Geen meer afdoend bewijs hiervoor dan het belangrijkst boek, dat, wat Christelijke innerlijkheid betreft, het Protestantisme heeft voortgebragt: het *Leven*, namelijk, *van heilige Zielen* door Terstegen, waar onder al die heilige zielen wier leven met Christus in God verborgen was, en wier inwendig leven Terstegen, schoon eenzijdig en met menige dwaling, echter bewonderenswaardig schildert, niet ééne enkele ziel is die tot het Protestantisme behoort; maar 't zijn allen Katholieken, uit elken rang en stand, en onder hen ook kloosterlingen van beiderlei geslacht in grooten getale. Vermag de Katholieke Kerk zich onophoudelijk met de schoonste bloemen van het levendigst en innigst geloof te sieren: haren vijanden zal, in plaats van met haar te wedijveren, het holle magtwoord over hare uiterlijkheid en hunne innerlijkheid ten troost en steun blijven, tot zoolang het Gods overgroote barmhartigheid zal behagen, hunne oogen te openen en hunne harten te veranderen.

(*Het vervolg later.*)

AFORISMEN OVER DE GESCHIEDENIS.

(INGEZONDEN.)

II.

1. De waereldgeschiedenis, genomen in den *hoogeren zin*, dien wy in de vorige volgreeks onzer *Aforismen* hebben aangegeven [1]), is een leerschool, en wel de hoogste leerschool, die den mensch op aarde geopend is; want zy bevat de openbaring Gods aan de waereld, de werking Gods hier beneden, 's menschen opvoeding tot burger van het groote Godsrijk, het leven van 't eeuwig Woord des Vaders onder en in de menschen. De godlijke openbaring is een bepaald en zinnelijk feit: maar een feit, dat, eenmaal by de schepping der natuurlijke dingen hier op aarde begonnen, niet meer eindigt en in eeuwigheid daar boven zal voortduren; een feit, dat het heelal beheerscht, de natuur aan de bovennatuur, den hemel aan de aarde bindt, dat de ziel en het leven is van al het geschapene En 't is de waereldgeschiedenis, die dat feit uitspreekt, voortdurend in zich bewaart, daarvan de geschiedenis kennen doet, ja, onafgebroken doet voortleven. Openbaring is historie; en de historie, gelijk wy die

[1]) Zie het vorig deel, bl. 83.

thands bespreken, is openbaring. Vandaar dat de waereldgeschiedenis de hoogste leerschool is; want 't zy men naar *den meester* vraagt, die hier spreekt en leeraart; 't zy men de *onderwerpen* beschouwt, die hier worden voorgedragen; 't zy men *de wijze* van dit onderricht nagaat, of *zijne uitwerkselen* onderzoekt: — zy laat verre achter zich al wat de menschlijke geest heeft uitgedacht en ondernomen tot onderrichting, tot opvoeding, tot beschaving, tot veredeling, tot verheffing, met één woord: tot bereiking van het doel des menschlijken geslachts.

2. God, de eerste beweger en oirzaak der historie, is de groote Meester, die in de waereldgeschiedenis spreekt en zich openbaart. Zijn woord: „daar zy licht!" riep de historie in het leven, en zijne stem klinkt zonder ophouden van den hemel over de aarde. Zijn mond verkondigt *de waarheid* en *de wet* aan het heelal, aan de bezielde en onbezielde natuur; Hij is het die wijsheid schenkt en verstand, genade en liefde, straf en belooning. En Hy spreekt in de geschiedenis van mond tot mond met den mensch, met de waereld; door het schrift van steenen tafelen, in den hemel gegrift; door mannen, aan wie Hy zijnen onfeilbaren en vóórwetenden geest heeft medegedeeld; door het vleeschgeworden Woord des Vaders; door zijne Kerk op aarde; door wonderwerken en bovennatuurlijke gebeurtenissen; door het geheel der natuurlijke dingen.

3. 't Is de ongeschapen Wijsheid, waarvan de Profeten spraken en de heilige Boeken getuigen, die in de oude waereld het groote onderricht gaf — hoe Gode te dienen en zalig te worden; die tot de volken der aarde riep: „*nu dan, kinderen, hoort my! zalig die aan mijne deur „waakt en mijn woord onderhoudt!*" — die de zonden en ongerechtigheden der eerste bewoners strafte en vloekte,

die de deugd en getrouwheid der aartsvaderen loonde; die als de Koning der waereld optrad in het Jodendom en als de wreker van Gods glorie in het Heidendom; die de waereld voorbereidde tot den dag der dagen, dat God zelf op aarde zou verschijnen, om de gantsche waereldgeschiedenis tot zich, als tot haar middenpunt terug-te-voeren.

4. 't Is de Logos van het nieuwe verbond, die met vleesch en bloed als een zichtbaar mensch in de geschiedenis is opgetreden, als de wetgever der koningen, als de leeraar der profeten. En zijn woord klinkt over de gantsche aarde, roept de vier duizend jaren der oude waereld terug, om deze te zeggen wat zij was en had moeten zijn en haar te oordeelen; spreekt op nieuw de eenige en onveranderlijke waarheid uit, waardoor de nieuwe waereld bestaan zal, en de eeuwige en onveranderlijke wet, waardoor zij leven zal. Hy spreekt thands én door woord én door daad in de geschiedenis, om aan de waereld de volheid der godlijke openbaring te schenken, en aldus haar deel te geven aan de godlijke natuur des vleeschgeworden Woords.

5. En dat vleeschgeworden Woord zal blijven spreken in de waereld zoolang hemel en aarde bestaan. De Kerk is de voortlevende Christus in de geschiedenis der waereld. Zy is de vlekloze Bruid van Jezus Christus, de trouwe bezitster zijner waarheid en zijner geboden. Zy draagt in zich het klare en volle bewustzijn van al wat de Heiland haar heeft medegedeeld: — zijn godlijk gezach, zijne onfeilbaarheid, zijne macht in hemel en aarde, zijne heiligheid en zijne liefde. Zy bezit den godlijken Geest, die haar van den hoogen is gezonden om haar alle waarheid te leeren; ja! zy bezit nog altijd in zich denzelfden persoonlijken God die is mensch geworden, Jezus Christus in het aanbiddelijk geheim zijner liefde....

En tot haar is gezegd: „*Gelijk de Vader My gezonden „heeft, zoo zend Ik u*"; „*gaat en leert alle volken, hen „doopende in den naam des Vaders en des Zoons en des „H. Geestes*"; „*predikt het Evangelie aan ieder schepsel*"; „*leert hun onderhouden al wat ik u bevolen heb*"; „*wier „zonden gy vergeeft, dien zijn ze vergeven*"; „*die u hoort, „hoort My.*" — Zy heeft dus de bestemming, om dat vleeschgeworden Woord aan de waereld te doen kennen, om de verlossing van Christus op den mensch toe-te-passen, dat wil zeggen: het Godsrijk in hem te stichten, te versterken, te volmaken en te herstellen. Zy houdt met de eene hand den hemel, met de andere de aarde omvat en vereenigt in die geheimvolle omarming beide met elkaâr; doet onophoudelijk een stroom van geluk, liefde en genade van den hemel op de aarde afdalen, en voert immer een juichend choor van heilige verzuchtingen en goede werken, met duizenden verloste zielen, van de aarde naar den hemel op. Zy vergadert de volken der waereld om haren ontzachlijken zetel en neemt ze op in moederlijk erbarmen; zy breekt voor de natiën het brood des levens en voedt ze met de spijze en den drank der onsterflijkheid. Zy spreekt tot de aarde en de zee dat woord van waarheid en leven, dat op aarde is gedaald, en roept ze op den weg, die ter eeuwige bestemming heênleidt.

6. Ziedaar de groote Meester, die in de geschiedenis tot u spreekt en aan de waereld het hoogste onderricht geeft, — de drieëenige God. De Vader troont in de hooge hemelen en laat zijne stem gaan over het heelal, dat Hy heeft geschapen, dat Hy onderhoudt en bestuurt met almacht en liefde. De Zoon staat als tusschen den hemel en de aarde, op Golgotha, daar trekt Hy alles naar zich heên, én de oude waereld én de nieuwe, en

roept aan beide van het kruis het „*consummatum est!*" toe. De H. Geest is nedergedaald in de harten der geloovigen en leeft in de zielen der regtvaardigen. En de Kerk, die, naar het beeld haars Stichters, God en mensch, onophoudelijk in de geschiedenis voltooid wordt, zy heeft de bestemming, om, zoo lang de wereld duurt, die onveranderlijke orakeltaal Gods van hare hooge heuvelen in de geschiedenis uit-te-spreken.

7. Maar dewijl God door de openbaring de natuur aan de bovennatuur vasthechtte, zoo werken deze ook immer in de geschiedenis samen. De bovennatuur openbaart zich in de natuur, verheft, vergoddelijkt haar, zoo ik dus mag spreken; en ook omgekeerd: de natuur helpt de bovennatuur kennen, en ontsluit voor deze al hare schatten en krachten. Vandaar dat er in de waereldgeschiedenis nog andere meesters optreden, om aan de aarde dat godlijk onderricht te geven, om het te vergemaklijken en den zondigen mensch gereeder te doen aannemen. Sla slechts een vluchtigen blik op de rol der geschiedenis, en duizenden groote mannen staan, als met een wenk, voor uwe oogen, om dezelfde waarheid, dezelfde wet uit-te-spreken, die de waereld bestaan en leven doet; duizenden trouwe dienaren Gods verrijzen op uwen eersten oogslag, om door hunne heilige daden weder diezelfde les aan de aarde te geven. En eindelijk, de gantsche natuur, de hemel en de aarde, de zee en de bergen, de zon en de maan, de dieren en de planten, het licht en de duisternis, alles leent in de geschiedenis zijne stem aan de zich openbarende Godheid.

8. Vraagt men nu *naar datgene wat de geschiedenis ons leert?* — 't Is God zelf, die in de geschiedenis spreekt,

en wat kan God anders leeren dan *de waarheid?* De historie stelt ons de waarheid by uitnemendheid voor, het dogme, dat God aan de waereld heeft geopenbaard en door zijne Kerk aan de aarde verkondigt. Geen dogme wordt gekend dan door de historie, die de openbaring vermeldt en het gezach der Kerk doet vernemen. De geschiedenis leert ons dus de eenige en noodzakelijke kennis des menschen — *Gode dienen;* de eenige en noodzakelijke wetenschap hier beneden — *hoe zalig te worden.* Zy toont ons God, zooals Hy zich in den tijd heeft geopenbaard in gesproken woorden, in hemelsch schrift, in het bestuur van alle dingen, in het vleeschgeworden Woord. Zy verhaalt ons de almacht des Scheppers, de wijsheid, de rechtvaardigheid, de liefde des Albestuurders, de dwaasheid, gelijk de H. Paulus het noemt, des Verlossers, die zich vernederde tot den schanddood des kruises voor den ondankbaren mensch. Zy opent ons den hemel om de glorie te aanschouwen, die God bereid heeft voor die Hem dienen; zy doet ons den afgrond der hel opengaan, om de jammeren te beseffen dier plaats van eeuwige verschrikking en wanorde.

9. De geschiedenis maalt ons met sprekende verwen den geheelen mensch af, en laat hem zien gelijk hy waarachtig is, in al zijn schoon en niet-schoon. Zy vertoont hem in het leven, als geschapen naar *het beeld van God*, dat is: met verstand en vryen wil; als geschapen naar *de gelijkenis van God*, dat is: heilig en rechtvaardig; maar ook als die gelijkenis verloren en dat beeld in zich geschonden hebbende. Zy doet den mensch voor ons optreden onder en buiten de openbaring, in en tegen het Rijk Gods; als groot en machtig en als klein en onmachtig, als overheerscher en als slaaf zijner hartstochten;

als weldoener en als vyand zijner natuurgenoten; als volgeling van den Christus, wiens kruis hy op het voorhoofd, wiens liefde hy in den boezem draagt, en als trawant van Satan, wiens haat en vloek hy in zich heeft opgenomen, als in staat om God-menschlijke werken voort-te-brengen: dat is: werken verricht in en door genade; en ook by machte de werken der duisternissen te plegen; als een weinig minder dan de engelen des hemels en een weinig minder dan de geesten der hel; met één woord, zy toont ons den geheelen mensch, vóór, in en na den val en na de verlossing, in al zijn goed en in al zijn kwaad, gelijk hy werkelijk is.

10. En de geschiedenis levert geen afgetrokken bespiegelingen over God en den mensch, maar stelt beiden handelend voor. Zy doet God in alles, wat in den hemel en op aarde gebeurt, optreden als de hoogste oirzaak, als den almachtigen en alwetenden beschikker, als den grooten en oppersten werkman in de orde der natuur, der bovennatuur en der verheerlijking. Zy stelt den mensch voor levend, dat is handelend; handelend in betrekking tot God, handelend in betrekking tot den evenmensch, handelend in betrekking tot zich zelven; handelend onder de onmiddelijke leiding van den God van heiligheid, en handelend onder de overheersching van Satan, den moordenaar der zielen van den beginne af. De geschiedenis zegt ons dus, wat de mensch is, dat wil zeggen: wat wy zelven zijn; zy zegt ons waartoe wy in staat zijn, en wijst ons als met den vinger aan de zaden van grootheid, macht en geluk, die in ons verborgen liggen, en die wy kunnen opkweeken en rijke vruchten doen dragen. Zij toont ons ook het zaad van bederf, dat wy in ons binnenste rondDragen, de gevaren die ons omringen, den moed die ons

noodig is, den nimmer eindigenden strijd dien wy te leveren hebben, en leert ons tevens de bovenaardsche kracht en de onoverwinnelijke wapenen kennen, die wy voeren moeten, om eene zekere overwinning te bevechten en het beloofde land te bemachtigen.

11. De geopenbaarde waarheid Gods, die de geschiedenis ons kennen doet, is tevens de geopenbaarde godlijke wet: en alzoo leert ons de geschiedenis ook onze plichten kennen. Zy geeft dat groot en maatschappelijk onderricht, hetwelk de mensch, het gezin, de maatschappy behoeft, om niet te verdwalen op den weg, die naar het eenig en waar vaderland heênleidt; om de orde, de vrede, de rust, het geluk te verkrijgen en te genieten, die in het Rijk, waarvan God de Koning is, heerschen moeten. Zy wijst my op dat tal van jammeren door de zonde op aarde gebaard; op dien langen sleep van ziekten, van tegenheden, rampen, onspoeden en ellenden, in welker midden de vreeslijke dood als hun aller heer en gebieder zich verheft, en de hand over de zuchtende aarde uitstrekt. Zy doet my ooggetuige zijn van de jammeren en ellenden des volks, dat God en zijn gezalfde heeft verlaten, om buiten de Kerk geluk en heil te zoeken; van het volk, wiens vorst vergeet, dat hy de Stedehouder van God op aarde is; wiens bestuurders hun eigen belang, zelfverheffing en eigene grootheid zoeken; wiens priesters de onveranderlijke waarheid Gods miskennen; wiens leeraren slechts menschlijke wetenschappen verkondigen; wiens opvoeders slechts den hoogmoed van den menschlijken geest prediken; wiens kunstenaars slechts een aardsch en zinnelijk ideaal zoeken; wiens huisvaders zich alleen over het tijdelijke bekommeren; wiens huismoeders het schoone en beminnelijke der christlijke deugd vergeten; wiens kinderen

opgroeien als louter aardsche wezens; van het volk, by 'twelk oorlog een verblijdend spel, oproer een dagelijksch handwerk, burgerkrijg een middel van bestaan is; waar het recht van den sterkste - rechtvaardigheid, verfijnd eigenbelang - naastenliefde, onkreukbare trouw - kleingeestigheid, godsdienstigheid - dweepzucht, ongeloof - mannelijk verstand geheeten wordt; van het volk, dat den Staat afscheidt van de burgers, en daardoor buiten God, buiten de Kerk, buiten den verlosten en handelenden mensch plaatst, om hem als een idee-God te aanbidden en te dienen. En dan ook doet de geschiedenis ons den val van dat aardsch rijk aanschouwen en van zijne burgers, die, na een pijnlijke worsteling tegen de vergankelijkheid van het aardsche, ellendig in den duisteren afgrond van het niet verzinken.

12. Maar de geschiedenis doet ook weder onze oogen met verlustiging rusten op den deugdzamen mensch, op de godsdienstige gezinnen, op de brave maatschappyen, die het Rijk der hemelen zoeken en daarom al het overige, dat tot het geluk der waereld behoort, overvloedig bezitten. Daar zien wy den Heer als in Edens lusthof rondwandelen, te midden zijner kinderen, over wie Hy de barmhartige handen zegenend heeft uitgestoken. Daar zien wy het altaar, waarvan onophoudelijk een offer van aanbidding rijst, dat den God des hemels met het schepsel der aarde vereenigt; — een offer van verzoening voor de fouten en zonden der menschlijke zwakheid; — een offer van dankzegging voor de gunsten des hemels, zoo in de orde der natuur als der bovennatuur, aan land en volk geschonken; — een offer van smeeking, om heil en genade, zegen en geluk, welvaart en bloei over vaderland en maatschappy, over vorst en volk af-te-bidden. Daar

leeft dezelfde Christus in het hart des vorsten en in de ziel des onderdaans, in het handelshuis en in de rechtzaal, in oorlog en in vrede, in voor- en tegenspoed. En de geschiedenis hangt een uitvoerig tafreel op van het geluk van zulk een volk, van zijne grootheid, die niet van de aarde is; van zijne macht, die onweêrstaanbaar blijkt; van zijne hooge wetenschap, die godlijk is; van zijne kunst, die met hemelsche stralen schittert; van zijne welvaart, van zijne beschaving, die alle andere voorbystreeft.

13. En met onfeilbare stem noemt de geschiedenis het eenig plechtanker van behoud voor mensch en maatschappy. Zy roept u op iedere harer bladzijden dat woord van godlijke waarheid en godlijke wet toe: „*Bemint God boven al, en den naaste als u zelven.*" „*Alles in, voor en door Jezus Christus.*" De geschiedenis voert u immer terug op den Calvarieberg, waar alles zijne beteekenis, zijn begin en einde vindt. En zy draagt het kruis in de eene hand en wijst met de andere naar den hemel, als het middel en het doel van alles wat geschapen is. Zy wijst op de puinhoopen der gesloopte rijken, op de jammeren der ondeugdzame volken, en spreekt: „*Geen behoud, dan door Christus en zijne Kerk!*" Zy wijst op de deugdzame en gelukkige volken der Christenheid, in wier midden het Heilig der Heiligen rust, en roept nogmaals uit, terwijl zy aanbiddend voor het ontzachlijk Tabernakel nederknielt: „*Ziedaar het leven van God in den mensch, en het leven van den mensch in God!*"

14. Eindelijk, en dit is het einde van alles, — de geschiedenis leert ons sterven. Ja, de waereldgeschiedenis wijst ons wat er onderging in byna sestig eeuwen en roept ons by iedere schrede toe: „*Gedenk o mensch! dat gy stof zijt, en tot stof zult wederkeeren.*".... Zy verhaalt ons hoe rijken

en volken en gantsche menschengeslachten zijn opgestaan en weder verdwenen: wat er is geworden van al de grootheid, de pracht, den rijkdom, de macht, die zoo lang de aarde heeft doen verbaasd staan; waar die alleenheerschers, geweldenaars, wetgevers, geleerden en kunstenaars, rijkaarts en wellustigen verbleven zijn: en zy eindigt haar verhaal met de verpletterende woorden: „*alles ydelheid der ydelheden!*" En zoo getuigt zy ons, dat de aarde slechts een doortocht, een vreemdelingsoord is, dat wy moeten doortrekken, om in het eeuwig en waar vaderland te komen, waartoe wy reeds hier op aarde behooren, en waar wy onze woontenten door den Koning van oneindige glorie voor eeuwig zullen bereid vinden, zoo wy ons geene vaste verblijfplaats hier beneden hebben gekozen.

15. De waereldgeschiedenis geeft dat maatschappelijk onderricht *op de hoogst volkomene wijze:* Zy leert *alles* wat den mensch dienstig, nuttig, noodzakelijk is voor *verstand* en *hart*, voor *tijd* en *eeuwigheid.* Zy leert dat op *onfeilbare wijze*, want 't is de eeuwige waarheid zelve, die in haar spreekt. Zy leert dat door *het levend woord*, gesproken door God, door de Kerk, door de Profeten, door de Leeraars, door de Heiligen. Zy leert dat door *het geschreven woord* wederom van God, van de Kerk, van de Profeten, Leeraars en Heiligen. Zy leert dat door *zinnelijke feiten*, die zy verhaalt; door *het geheel der gebeurtenissen*, die zy mededeelt; door *de levende personen*, die zy handelend voorstelt; door *de verschillende tijden*, die zy doorloopt; door op *straffen* en *belooningen* te wijzen. Zy bepaalt zich niet by wijsgeerige bespiegelingen, by schoone *theoriën*, maar geeft ook de *praktijk* van alles aan, stelt idee en feit naast elkaâr, en verbindt waarheid,

wet en leven aanéén; zy dringt in het binnenste van den mensch, en spreekt zoowel tot zijn hart als tot zijn verstand; zy treedt in de huizen van alle standen, van alle rangen, van alle betrekkingen der maatschappy, doorloopt alle rijken, alle volken, alle waerelddeelen der aarde; en ontrolt voor die allen een harer gedenkbladeren, om met den vinger de eeuwige waarheid aan-te-wijzen, de onveranderlijke wet te toonen, en den stelligen plicht te beduiden, die hun in alle mogelijke omstandigheden door den Steller der orde beteekend zijn.

16. En *dat onderricht der waereldgeschiedenis is niet onvruchtbaar.* In zooverre de geschiedenis openbaring is, is zy ook *genade*, en wekt op, overreedt, helpt, ondersteunt, ja dringt met zoete maar alvermogende kracht den mensch tot het beoefenen van 'tgeen zy leert. Zy vat hem, als 't ware, by de hand, als eene teedere moeder, en leert hem zijne schreden zetten volgends de wetten, die zy hem heeft voorgehouden; geleidt zelve hem op 't pad dat zij hem heeft aangewezen; bemoedigt en versterkt hem door het kruis, dat zij in de hand heeft, door het voorbeeld van duizenden, door het zeker uitzicht van schitterende glorie; en zy onttrekt zich zijner niet, voor hy aan 't einde van 's levens baan genaderd is. En dan nog, in dat laatste oogenblik, dat over de eeuwigheid beslissen gaat, dan verdubbelt zy hare zorgen, haar teederheid, en spreekt haar laatste woord: „*alles vergaat maar God blijft in eeuwigheid!*" Die genade-stem der geschiedenis hebben velen, ja duizenden gehoord, die haar gingen ondervragen, om Christus en zijne Kerk te kunnen vernederen, beschamen en lasteren, maar die geëindigd zijn, met voor den Christus neêr-te-knielen en zijne Kerk in-te-treden....

17. Maar om dat onderricht in de leerschool der waereldgeschiedenis met vrucht te ontfangen, moet men haar ondervragen met een nederig verstand, met een deugdzaam hart, met eene biddende ziel. Geen hoogmoed, geen eigenbelang, geen vooroordeel, geen zondige hartstocht mag dat onderzoek besturen. Den hoogmoedige wederstaat en verwerpt zij, maar den nederige schenkt zij hare genade; want boven hare poorte staat geschreven: „GELOOF, HOOP EN LIEFDE!"

EEN WOORD

OVER

KATHOLIEKE VOLKSLITERATUUR.

Wat ijvert thans weder de aloude vijand der zielen om ongeloof en onzedelijkheid alom uit te breiden en inzonderheid het volk, het onbedachte volk tot afval en zonde te tergen. Schandelijke romans, tegen geringe bijdrage wekelijks te verkrijgen, gaan niet enkel door de weeke vingeren der aanzienlijke jonge dochter, die er niet meer bij bloost: ze zwerven ook door de ruwe hand der laagste dienstmaagd, die minder nog kleurt en het zelfs wel overluid ter tafel durft voorlezen en er een goddeloos gelach en gesnap meê wekt, waarvan de indrukken nog na jaar en dag door de ergelijkste toespelin-

gen worden levendig gehouden. Geloof en zeden gaan er bij te grond. Vuilaardige vlugschriften vol leugen en laster en *niets* ontziende; verhalen te afschuwelijk dan dat ze geloof verdienen; of wel boekjes op vromen toon, meêwarig en klagelijk gesteld, en met het lot van den slaafschen en ongelukkigen Katholiek begaan; of *Ernstige woorden*, met zaamgeraapte teksten-reeksen; bonte traktaakjes zonder tal, 't wordt alles grootendeels om niet of voor hoogst geringen prijs rondgestrooid en verspreid, in verbond met het dag- of weekblad en den jaarlijkschen almanak, en niet zonder groot nadeel voor geloof en zeden. Helaas! zoo menige schoone ziel, door dat lezen en hooren in 't eind geheel van haren God vervreemd, heeft zich op het haar altoos prikkelend en nimmer verzadigend zondegenot geworpen en verslingerd, en is er bij vergaan!

Men heeft gezegd en er zich meê getroost: dat leest geen fatsoenlijk Protestant, dat leest geen Katholiek! het komt niet in handen van het volk! Mogt het waar zijn! mogten zij die zoo spreken, niet menigwerf de eersten wezen, welke die schand-literatuur gedoogen in hunne huizen, laten zwerven op tafel en vensterbank, en gelijk het heet, „uit nieuwsgierigheid" of om te weten wat men ook van die zijde schrijft, bij schijnbare onverschilligheid maar met zeer schuldige gretigheid die werken hebben verslonden. Mogt het waar zijn, wat men zegt, en de afhankelijke gemeene man niet in werkzalen, ambachtswinkels en fabrieken, niet in huizen waar hij voor zijn brood arbeiden of komen moet, van die goddelooze handlangers vinden die wat zij lazen hem naar zijne bevatting overgieten, of hem in staat stellen zelf het te lezen en daarbij boos genoeg zijn naar 't gelezene te onder-

vragen en 't hem te laten oververtellen. Wie eenigzins weet wat ondergeschikte despoten op hunner heeren buitengoederen, in hunner meesteren werkplaatsen en fabrieken op gansche gezinnen vermogen, die vaak geheel en buiten der heeren weten van de willekeur dier albestuurders afhankelijk zijn: hij kan zich geenszins troosten met den ijdelen waan: dat hoort, dat leest de gemeene man, dat verneemt het volk niet! Helaas, daarvoor heeft Satan te veel loontrawanten in zijne dienst!

De zucht, neen de heete dorst naar lektuur is nu eenmaal bij beschaafd en onbeschaafd gewekt: men zoekt, hoe ook, bevrediging: wij kunnen dat noch een geluk noch vooruitgang noemen. Overprikkeld is het gevoel, valsch de smaak: de zonde heeft het hart verontreinigd en den geest met haren nevel verduisterd. Het moet dan wel afschuwelijk en onnatuurlijk wezen, wat behagen zal; de personen en toestanden moeten schreeuwen tegenover elkaâr; de zeden en gesprekken zoo vrij en onbeschaamd zijn, dat de gemeenste werkelijkheid er in al hare afschuwelijkheid niet enkel in weêrgegeven waar nog verre overtroffen wordt. De smaak veler lezers, ook der zoodanigen die zich wel met zulk ontuig niet afgeven, schijnt toch zoo diep bedorven, dat schier geen boek bijval meer vindt, indien het niet doet rillen en gillen, niet van afgrijselijkheid in afgrijselijkheid werpt en den verslinder aâmechtig of verplet neêrsmakt aan de grenspaal van het gruwelverdichtsel.

We gaan verder en beweren, dat vele zelfs dier werken en geschriften die blijkbaar met edeler doel geschreven zijn, den wansmaak des tijds verraden en bevorderen niet alleen, maar in zekere toestanden en beschrijvingen het leven zoo verre achtervolgen, dat ze

door menigeen weder niet zonder gevaar kunnen gelezen worden. Henri Conscience b. v. is bij al zijn talent dikwerf noch zuiver van smaak, noch voorzigtig genoeg in de voorstelling. Zijn *Loteling*, een meesterstuk in zijne soort, een verhaal met ideale trekken, dat over 't geheel in der daad goed doet en beter maakt, is evenwel van geen van beide vrij te pleiten. En navolgers zijner manier in Zuid-Nederland en meer nog een enkele onder ons, Noord-Nederlanders, die in 't gulle, ronde, ruwere Vlaamsch kunnen verdragen wat ons stuit in ons eigen idioom, ze hebben de gebreken van hun model en niet één zijner groote gaven. Zulk een schrijven kan voor de Vlamingen welligt berekend en minder stuitend wezen: hier, hopen we, moge het niet zoo behagen, of 't zou een bewijs te meer zijn van den bedorven smaak ook des meer beschaafden publieks. In al dat wilde schreeuwen en slagten, of in dat sentimenteel en dweeperig bedrijf is óns volk niet, 't is niet zijn denken noch doen; en met al die zoogenaamde volkstaal zonder zijne gedachte en leven vordert men ter veredeling niets: het dringt niet in, noch verbetert of verheft.

Willen wij het volk tot ons optrekken, dan dienen wij ons niet beneden het volk te plaatsen, gelijk menigwerf geschiedt; we moeten zijne taal, zijne verkeerde zeden en gewoonten niet namaken: we moeten boven het volk staan door eene ongekunstelde, eenvoudige, zuivere taal: eigen inkleeding, zij, van even eenvoudige en heldere en ware gedachten. Dat de inhoud tevens belangwekkend wezen en de aandacht spannen moet, behoeft niet gezegd.

Wat soort dan van literatuur zou over 't geheel ons publiek, het meer zoowel als het minder beschaafde,

meest behagen? Wat best het aangeboden ten tegengift eener geloof- en zeden-verwoestende lektuur?

Het strijdige dient met het strijdige genezen. En neen, de menschelijke geest, te lang reeds in die verwarde droomen, in dwazen waan, openbare leugens en al dat gruwelweefsel verstrikt, kan niet altoos zoo gevangen blijven: het ware anders de geest niet meer die slechts in de waarheid verzadiging en slechts in 't oneindige vrede vindt. Daar gaat thans duidelijk een vurig en hooger verlangen naar *waarheid* en *vrede* heel de menschheid door: alleen die blind of boos van wil is kan dat loochenen. Zoo is de geest, dat is: de uitgedrukte behoefte des tijds. Ook het te lang misbruikte en onvoldane hart voelt het met onbeschrijfelijk gemis, dat het niet rusten kan zoo 't niet ruste in God, die het voor zich heeft geschapen. Volslagen gebrek aan waarheid, aan zedelijk en godsdienstig gehalte in de avontuurlijke en booze voortbrengselen van den dag doen der ziel hare hooger en heiliger behoeften te nadrukkelijker gevoelen, en geen holle, ijdele klanken, geen valsch en ontleend schijnschoon, hoe schitterend ook, geen misdadige liefde kan haar verzadigen. Zij versmacht naar de waarheid met haar licht, hare schoonheid en liefde, haar oneindig goed en zij luikt op, als die vriendelijke zon haar eens toestraalt en met haar verkwikkend licht, hooger leven tevens en genot, vreugde en vrucht ontspruiten doet.

Wij voor ons hebben de overtuiging, dat eene literatuur die in den grond godsdienstig en voortbrengsel is van een geloovig talent, aan het hart van ons, Goddank! nog altoos geloovig volk zal behagen en met den meesten aftrek ook den grootsten invloed hebben; geschriften dus waar dat hooger gevoel in spreekt, niet, als plagt, rationa-

listiesch droog en kil, noch nagemaakt of overdreven, maar eenvoudig en frisch, opgeweld uit een diep- en teêrgevoelig gemoed. Juist wijl men deels oververzaad is van de ook in onze taal optredende Engelsche en Amerikaansche spook-figuren en gruweldaders, zwart en schril als de nacht, waarin ze omwaren; deels ook walgt van de koude, dorre verhalen en zedepreken van bent- en broodschrijvers zonder geloof en zonder liefde, zal in dat jagend en dorstend gemoed, dat van nature toch altoos wil opstreven naar God, zijn oorsprong en doel, het rustig woord des geloofs als een zoete hemelklank of frissche lentedauw nederdalen en er ongemerkt het kwijnend leven te voorschijn roepen.

We denken ons een begaafden auteur, die zich gevormd heeft op de klassieken, en zich door die studie een wezenlijk zuiveren, ongekunstelden, spaarzamen, vloeijenden stijl heeft eigen gemaakt; die tot de bijzonderheden weet af te dalen, zonder in de daguerreotype van alles, ook van 't min-edele of onbeduidende te vervallen; een auteur, die met den kieschen vorm der echte klassiek vertrouwd, — hetzij liefst door de modellen zelve, of althans door de wederbeelden, waarin ze meer of minder getrouw zijn afgedrukt — daarbij eigen geworden is ook met het meest klassieke onzer vóór-protestantsche, door en door Katholieke letterkunde: met dezer eenvoudige en toch diepe opvatting vol geloof en gloed, dat regt-gemeende, innige en aanspraaklooze, waardig weêrgegeven in wezenlijk levende en ongezochte taal; wij voor ons meenen, dat zulk een schrijver, die wat er noodzakelijkerwijze voor ons heden ten dage hinderlijks of min voldoende in de midden-eeuwsche literatuur ligt, wijselijk wist te vermijden, inderdaad zou geven wat er meest algemeen verlangd

wordt. Het volk van heden is in den grond hetzelfde als dat der geloovige tijden; het heeft, hoe ook verleid, dezelfde zielsbehoeften, dezelfde diep-innige sympathiën: het heeft niettemin ook den invloed der eeuw ondergaan, in ontwikkeling ten goede en ten kwade; het denkt, beschouwt, voelt en leeft ook anders dan toen. De fantastische helden en wondervreemde burgvrouwen met dier avontuurlijk leven en doen kan en mag niet zoo meer behagen. Von Redwitz, over wien straks meer, zingt in zijne *Gedichte* over 't voorwerp zijner liefde:

Mein Liebchen ist kein stolzes Schlosz,
Dran prunkend reiche Säulen stehn,
Nach dessen Fenstern hoch zu Rosz
Viel Herrn mit eitelm Grusze sehn.

'S ist nur ein Kirchlein tief im Wald,
Drum ranket Ros' und Rebe sich;
So klar und fromm sein Glöcklein schallt, —
Und Niemand betet drin, als ich.

Zoo we het eerste beeld gewis niet onbehagelijk vinden, we wenschen het volk vooral gevoerd naar „het kerkje diep in 't woud, waar zich roos en wijnrank om henen strengelt, waar zoo helder en vroom zijn klokje schalt", opdat zich daar velen scharen mogen om den dichter, die er helaas! zoo eenzaam bidt.

Men zegt: wie zoo schrijft werkt hoogstens voor het volk alleen, de meer beschaafden verlangen dit niet. — We willen ongetwijfeld beide niet geheel gelijkstellen, aan de laatsten moet ook bijzonder gedacht. Wat echter wezenlijk schoon, christelijk schoon, weêrschijn is van hooger leven en genot, zal in hieraan beantwoordenden vorm voorgesteld, aan allen behagen. De ondervinding leert, dat zelfs

Protestanten die nog iets van geloof willen weten, zulke voortbrengselen soms met genoegen ter hand nemen. Hoe is bij onze Duitsche naburen de *Amaranth* van Redwitz ontvangen? In vier jaren tijds waren er over de 30,000 exemplaren van verbreid, en het boekje heeft door heel Duitschland en schier in alle landen van Europa tot het uiterste Noorden van Rusland en tot diep in Amerika zijnen weg gevonden. En dat gedicht wortelt toch geheel en al in de middeleeuwen: de fabel, de personen met hunne gedachten en opvattingen, de toon waarin 't geschreven is: 't klinkt alles middeleeuwsch; en in spijt van enkele gebreken en menige manke verbinding en hardheid in de taal, ook niet in latere uitgaven (wij hebben de *zestiende* voor ons) vermeden, is zijn *Amaranth* alom met geestdrift ontvangen en het *lievelings-gedicht van het Duitsche volk* geworden. Zelfs des dichters ootmoedige bekentenis zijner eigene gebreken, zoo beminnelijk is het „*Vorwort*" ter tweede oplage uitgesproken, heeft meer nog voor hem ingenomen. Hoor b. v. wat hij instemt:

„Ich trag' an mir der Mängel viel
.....
Und mancher hat mir treu gesagt:
Ich stünde weit, noch weit vom Ziel,
Das auf den Berg des Glaubens ragt,
In ewig hellem Sonnenstahl;
Es ging' mein Fusz noch halb im Thal,
Drob hie und da noch Nebel weht.
Du müsztest viel noch forschen lernen
Nach der Erkenntnisz ew'gen Sternen,
Und viel noch üben das Gebet,
Und jahrelang zur Höhe ringen,
Und wieder tief zur Tiefe dringen,
Bis du erreicht den heiligen Schacht,
Daraus der Wahrheit Bronnen springen!"

Hoe verkwikkelijk ademt reeds uit deze weinige regelen het ootmoedig en liefderijk geloof des jongen dichters; dat doet goed en neemt in; gelijk reeds vóór hem een Clemens Brentano, Görres, Pocci, Diepenbrock en anderen in menige geschiedenis door hen gedicht, een allergunstigst onthaal ook bij het beschaafdste publiek hebben gevonden. En toch hoe eenvoudig, rustig, vredig wisten ook deze te verhalen en hun vroom-kinderlijk gemoed uit te gieten in eene taal die aan 't aloude vrome kerstlied herinnert.

Welk een indruk heeft hier te lande de *Geertruide van Oosten*, door J. A. Alberdingh Thijm [1]), gemaakt. 't Is eene „*geschiedenis van een Delftsch Begijntjen uit de XIV*e *eeuw*", eene „legendarische novelle" over „een der belangrijkste levensverschijnsels in een der krachtigste tijdperken der menschengeschiedenis". Men herinnert zich nog, welk een storm in de Protestantsche maandschriften tegen het *onderwerp* van dat verhaaltje is losgebarsten, hetgeen ze niettemin als „kunstwerk" hebben moeten prijzen. „Het platste fyziologisme heeft de ascetische reinheid der geschetste figuur naar harte-lust geschonden"; eene ongeloovige spotzieke kritiek — en dat was te wachten — heeft „eene figuur als Geertruide van Oosten" willen „meten met den maatstaf der treurigste snijkamerfilozofie, „- die in een menschenoog niet anders ziet dan dat oog, „en geenszins den spiegel der ziel; met den timmermans- „duimstok, - die in een architektoniesch *détail* nimmer „de evenredigheden voelt des grooteren geheels; met het „verstand eens onopgevoeden, - die onder geen enkelen

---

1) Amsterdam, C. L. van Langenhuysen, 1853. — Met twee platen verciert door Ed. Dujardin.

„tastbaren vorm het hooger zinnebeeld vermoedt eener „onzichtbare waarheid, noch daarin het *kenmerkend* voort-„brengsel ziet eens ontzettenden Scheppers!" Zulke kritische mannen (gelijk ze meestal bij ons zijn) „weten van geen orde, geen stelsel, geen organische geheelen, slechts in enkele deelen waar te nemen"[1]), en oordeelen valsch en ruw, gelijk zij het met *Geertruide van Oosten* hebben gedaan, en het evenzoo den Middelburgschen predikant Ten Kate niet konden vergeven, dat hem ergens in een vers de dáár gepaste en diep gevoelde uitdrukking: *'s Heeren wonden kussen* (valsch en plat in hun oog!) ontschoten was. — Met dat al heeft dat verhaal over 't geheel, ik zeg niet de Katholieke maar zeer vele Protestantsche gemoederen diep aangegrepen. Ze wisten er zich zelve geen rekenschap van te geven, maar wonder waren ze ontroerd de Protestantsche Jonkvrouwen, als ze het slepend, zielverteederend lied: *Het daget in den Oosten* (waaraan welligt eene vernieuwing van den tekst door Ds. Beets gereeder toegang verleende) voor haren piano het Delftsch Begijntjen poogden na te klagen. „Daar was voor haar eene onbeschrijfelijke droefheid in de trilling der zilverzoete stem, waarmede dit oude liedeken weleer gezongen werd." Want oud is het, en regt middeleeuwsch wat de liefste aan 't eind des lieds van haren verslagen ridder zingt:

„Met zijnen blanken zweerde
Dat zij dat grafken groef;
Met haren al te zwakken armen
Dat zij 'm ter aarde droeg....
Met haren al te zwakken armen,
Zwakken armen.

[1]) De aangehaalde uitdrukkingen zijn van den schrijver in zijn nawoord op *Geertruide*.

„ Met haren kouden handen
Dat zij dat bell'ken klonk;
Met hare stille droever stemme,
Dat zij vigieljen zongk....
Met hare stille droever stemme,
Droever stemme....

„Nu wil ik mij begeven
In een klein kloosterkijn,
En dragen daar de zwarte wijlen *
Ter eer des liefsten mijn....
En dragen daar de zwarte wijlen,
Zwarte wijlen.... „

Dat hoogere den Protestanten zoo weinig bekende zielsleven, onder zooveel strijd en zooveel rust, dat er al dadelijk ademde uit heel dit schoone mystiesch lied, had menige nu verder lezende zangster zoo ontroerd, dat velen met ons aan dien bij het ongeloof niet minder gevreesden dan gehaten diepen indruk de eenparige en langdurige uitvallen tegen dit onschuldig verhaal hebben toegeschreven. Zeker heeft, hetgeen we slechts wilden aangeven, zeker heeft *Geertruide van Oosten* bewezen, dat een zoodanig geschrift almede nu nog het hart weet te vinden van vriend en vijand; want ook door den vijand kon het zóó niet gehaat en vervolgd zijn, als hij er dien indruk niet van had gevoeld en gevreesd. En dat door eene middeleeuwsche, legendarische novelle van een Katholieke maagd, van een Begijntjen, met 's Heeren wonden begenadigd, dat was meer dan onverdragelijk!

Daarentegen — voegen we er dadelijk achter — heeft dezelfde schrijver hetzelfde genoegen niet gehad van zijne

---

* Doeken, sluyer.

„ *Mejufvrouw Leclerc.* Iets uit de jongste „oude tijd" [1]." Als kunstwerk staat dit verhaal zeker niet beneden, zoo niet boven zijne *Geertruide.* Schoon vele teedere *détails* zeer kiesch en zedig met uiterst veel en toch genoeg verborgen kunst behandeld zijn, hadden we ze liever gemist. We hebben van verschillende zijden de opmerking hooren maken, die, dunkt ook ons, niet geheel onverdiend is, dat er, zeer zeker tegen de bedoeling des godvreezenden schrijvers, uit de lezing van Mejufvrouw Leclerc een meer wereldsche dan wel stichtelijke indruk ontstaat; het godsdienstig element ontbreekt niet geheel (zie b. v. V.), maar is er de grond en bezieling niet van, en moge het verhaal al niet schaden, een weldadigen indruk nalaten ten goede zal het denkelijk bij slechts enkelen en dan nog weinig of niet.

„ *Magdalena van Vaernewyck*, eene ware geschiedenis, beschreven door Pauwels Foreestier" [2], — heeft veel meer in de gemoederen getast; we bedoelen niet van „ Jesuitenvreezers", die het den schrijver natuurlijk hoogst euvel namen, dat hij er een vader der sociëteit zeer gunstig naar hij verdiende, in deed uitkomen; noch van enkele lezeressen die, onbekend als zij met stadszeden waren, op een paar bladzijden vreemd en verschrikt zullen opgezien hebben; noch van hen die het half-uitgebragt en half-teruggenomen onzacht oordeel over die bestuurderessen der *maisons des pénitentes* dáár ter plaatse gaarne hadden willen missen: het verhaal heeft goed gedaan: de heilige ijver waarmeê

---

[1]) Amsterdam, C. L. van Langenhuysen. 1854. — Met een plaatjen van Dujardin.

[2]) Buikslooter; gedrukt onder toezicht van J. A. Alberdingh Thijm. Met een plaatjen van Ed. Dujardin. — Amsterdam. C. L. van Langenhuysen. 1854.

tegen het kwaad wordt uitgevaren, schuld en boete geschilderd, huiselijke pligten met vuur aangedrongen worden, dat *moet* gunstig op veler hart hebben gewerkt. De eenvoudige natuur is er telkens op heeter daad achterhaald en de gloed eener hooge, vindingrijke naastenliefde bezielt van begin tot eind de diep treffende geschiedenis.

't Beviel ons ook zeer wat we in den *Brief*, die vóór 't verhaal geplaatst is, opgeschreven vonden: „zeg aan de lezers, dat de ware gebeurtenis in een fantazie-bandjen gebonden is: dat ik een ridder met een roode veer wel eens een groene heb gegeven: om niemant ergends op te doen aankijken, waarvan ik alleen de verantwoordelijkheid blijf dragen." Natuur, waarheid, ja, in 't verhaal, maar niet (en vooral hier niet) de enkele natuur: maar ten goede geholpen door de genade; — niettemin de natuur gelijk zij dan is en zich in 't dagelijksch leven werkelijk vertoont en vertoonen kan; geen romantiesch zwevend ideaal, dat onbereikbaar blijft en van de navolging eer afschrikt dan er heen voert; de natuur ook ten kwade zóó geschetst, dat men haar erkent, echter derwijze dat de erkenning niet opvlammen doet, maar innigen afschuw wekt — juist het tegendeel van hetgeen eene verfoeijelijke romantiek uitwerkt, die alles zegt, of erger soms nog: veel denken doet om de begeerlijkheid nu eens met volle teugen en als op eens te verzadigen; dan tergender wijs bij druppelen doet proeven om haar in staâg heeter zondegloed te ontsteken. — Heil den schrijver die daartegenover met beter doel, aldus het dorstig hart te laven, en telkens meer nog naar de zuivere wateren des eeuwigen levens te ontvlammen weet.

(*Wordt vervolgd.*)

VERSCHEIDENHEDEN.

DE EVANGELISCHE UITLEGGINGEN VAN DE *BUONA NOVELLA.*

EERSTE UITLEGGING.

De goddelijkheid van den Bijbel.

Zamenspraak tusschen de *Buona Novella* en een ongenoemde.

Ongen. Wel nu, mijne zuster, hebt gij aan uwe *Evangelische uitleggingen* reeds de hand geslagen [1])?

B. N. Ja; ik ben er mede begonnen: *ik heb op het veld der uitlegging den voet gezet* [2]).

Ongen. Hoe hebt gij dat aangelegd, als ik vragen mag?

B. N. Ik ben begonnen met de grondslagen. *De Bijbel*, zeide ik bij mij zelve, *is de grondslag der Evangelische leer. Daar wij nu het veld der uitlegging van de Evangelische leer willen betreden, moeten wij beginnen met aan te wijzen, waarom wij gelooven, dat de Bijbel het woord Gods is en, bij gevolg, een goddelijk gezag heeft.*

Ongen. Geen kleinigheid! Het geldt hier de inspiratie!

B. N. Juist. *Ik heb eenige der vele redenen, die voor de goddelijke ingeving pleiten, met eenvoudigheid blootgelegd.* Doch voorloopig heb ik mijne lezers gewaarschuwd, *dat zij geen volledige uitlegging moeten verwachten.*

---

[1]) Zie in *de Katholiek*, April jl., het eerste hierover toegezonden artikel.

[2]) Het kursijf-gedrukte is getrouw overgenomen uit het eerste Nommer van den derden jaargang. — Zie de *Civiltá Cattolica.*

Ongen. Die waarschuwing is overbodig; dat is tijd verloren mijne zuster. Gij hadt die moeite kunnen sparen. Wie toch zal van u *eene volledige uitlegging van het Evangelie verwachten?*

B. N. Dat is waar; maar ik houd van duidelijkheid. Ik heb er de reden ook bij gevoegd en gezegd, dat *eene volledige uitlegging buiten het plan van ons blad ligt.*

Ongen. Gij hadt er nog kunnen bijvoegen, dat de *volledige* uitlegging van het Evangelie voor u gevaarlijk en ontijdig zou geweest zijn.

B. N. Om kort te gaan, wilt gij mijne redenen hooren?

Ongen. Zeer gaarne; maar ik kan er mij toch niet genoeg over verwonderen, dat gij, reeds bij de eerste *uitlegging*, welke gij het beschaafd publiek mededeelt, een zoo moeijelijk onderwerp gekozen hebt. Het betoog van de goddelijkheid des Bijbels is voor een Protestant niet gemakkelijk. Ik ben zeer nieuwsgierig te weten, hoe gij er u uit gered hebt; want, naar ik verneem, is tot nu toe geen Protestant er in geslaagd, van zijn standpunt de goddelijke ingeving des Bijbels te bewijzen.

B. N. Dat wist ik niet.

Ongen. Ik heb zelfs wel eens, al spottende, hooren zeggen, dat het bewijzen van de goddelijkheid des Bijbels voor Protestanten zooveel als een ezelsbrug is.

B. N. Welk een onbeschaamde onverdraagzaamheid!

Ongen. En dan voegde men er bij, dat, nog niet lang, hoogstens een jaar, geleden, graaf de Gasparin zelf, een man van gezag bij onze hedendaagsche Protestanten, er in zijn werk: *Les écoles du doute et l'école de la foi*, even zoo min als zijne voorgangers in geslaagd was; gelijk, naar men zegt, de Eerw. de Baudry, in zijn te Geneve uitgekomen werkje: *Réponse aux objections*, zonneklaar bewezen heeft. Waaruit men dan afleidde, dat die zaak voor de Protestanten nu voor goed was afgedaan. Ik zeg: *voor de Protestanten;* want de Katholieken, die zich op het gezag der Kerk en der Overlevering gronden, kunnen de goddelijke ingeving des Bijbels zeer goed en gemakkelijk bewijzen.

B. N. Dat kan met anderen het geval zijn; ik, voor mij, echter kan wel zeggen, het juiste punt getroffen te hebben. En welk eene eer voor mij, indien ik eens, zonder er aan te denken, de eerste

Protestant was, die bewijst, wat, volgens uw zeggen, nog niemand heeft kunnen bewijzen.

Ongen. Gij zoudt dan over de brug zijn gekomen, zonder het gewaar te worden, en nu, gelijk de glimwormen, zonder moeite en van zelf licht geven.

B. N. Het zou niet de eerste maal zijn, dat wij, Protestanten, ontdekkingen doen. Kent gij die van Luther?

Ongen. Neen, zeker niet; laat eens hooren.

B. N. Gij moet dan weten, dat er in de zestiende eeuw groote ontdekkingen gedaan werden; doch *de grootste deed Luther. De Bijbel* (de gedachte alleen brengt mij in verrukking!), *de Bijbel werd door Luther ontdekt* [1])!

Ongen. Wat zegt gij?

B. N. *Ja, ontdekt, en wel in de volle beteekenis van het woord.*

Ongen. Het schijnt echter, dat men, ook vóór Luther, eenig althans een verward denkbeeld van het bestaan des Bijbels had.

B. N. Geen spitsvindigheden! *Al waren wij ook niet in staat, te bewijzen, dat de Bijbel vergeten en verloren geraakt was, dan nog zou elk ander beweren voor een enkel feit moeten onderdoen.*

Ongen. Dat feit zal, naar ik denk, zijn, dat de Bijbel verloren was geraakt en Luther hem gevonden heeft.

B. N. Neen, broeder; *dat de Bijbel verloren was geraakt, kunnen wij niet bewijzen.*

Ongen. En hoe kon Luther hem dan vinden?

B. N. Hoor en bewonder: *dat de Bijbel vergeten en verloren was geraakt, kunnen wij niet bewijzen;* maar wat wij klaarblijkelijk bewijzen kunnen, *is het wonderwerk, dat Luther den Bijbel vond.*

Ongen. Maar hoe kan men zeggen, dat hij den Bijbel *vond* zoo die niet verloren was?

B. N. Zwijg en sta verbaasd. Het is een volkomen bewezen wonderwerk, een met alle mogelijke bewijsredenen gestaafd feit, *dat Luther, toen hij reeds theologant en geleerde was, den Bijbel*

---

[1]) Deze en de volgende woorden, wegens Luther's belagchelijke ontdekking, zijn getrouw overgenomen uit de Verhandeling, door den Protestantschen leeraar Bungener het vorige jaar te Geneve voorgelezen en door den heer Folia in het Italiaansch vertaald.

vond. Tot op zijne laatste levensdagen, sprak hij over dit wonderwerk. Niet minder dan Columbus, toen hij in Amerika voet aan wal zette, gevoelde Luther zich in eene nieuwe wereld.

Ongen. Kom! Dat is een kranten-berigt en heeft wel iets van dien sterrekundige, die, in zijne verbazing, de geheele buurt in rep en roer bragt, omdat hij met een goeden verrekijker de middagzon ontdekt had.

B. N. *Volken, gij zijt trotsch op uwe groote mannen! Dat kunt gij, dat moogt gij zijn. Aan hem, die u eene nieuwe wereld schonk, standbeelden en lauweren! Maar dat wij hem, die ons den Bijbel gaf...*

Ongen. Dien niemand u ontnomen had.

B. N. *Dat wij hem, die ons den Bijbel gaf, niet zulke eerbewijzen aanbieden.*

Ongen. Gij doet wel, mij dit te zeggen; want, weggesleept door uwe welsprekendheid, gevoelde ik mij bijna opgewekt, eene vereeniging tot stand te brengen, tot oprigting van een gedenkteeken *voor den ontdekker des noch vergeten noch verloren geraakten Bijbels.*

B. N. En dan zult gij nog zeggen, dat wij, Protestanten, geen ontdekkingen kunnen doen!

Ongen. Ik zwijg.

B. N. Weet gij niet, dat mijn waardige vriend, de Protestantsche leeraar Boucher, in zijn beroemd werk *Over de betrekkelijke regten*, ontdekt heeft, dat men zonder licht niet ziet en men, om eene zaak te zien, geen andere zien moet? Onder ons, Protestanten, zijn de ontdekkingen iets gewoons.

Ongen. Het is een aangeboren genie.

B. N. Ik kan maar niet begrijpen, dat niemand vóór mij het bewijs van de goddelijkheid des Bijbels ontdekt heeft.

Ongen. Althans de Katholieken zeggen het; wat de Protestanten betreft, dat verstaat zich.

B. N. Maar gelooven de Katholieken dan ook niet aan de goddelijkheid des Bijbels?

Ongen. De Katholieken gelooven er aan en hebben er bewijzen voor; terwijl men van de Protestanten zegt, dat zij het beweren, zonder het te bewijzen.

B. N. Weet gij, wat wij doen moesten? Ik zal u hier mijne

bewijsredenen opgeven, en dan zal het blijken, dat de Protestanten kunnen bewijzen wat zij beweren.

Ongen. Dat zal het bewijs van Diogenes zijn, die, om de beweging te bewijzen, zich bewoog.

B. N. Dat wij ons dan in beweging stellen, en dit zij het eerste bewijs: *In het algemeen, heeft God tot schrijvers van den Bijbel menschen uit het volk gekozen, die even zoo min op geestbeschaving als op wetenschappelijke en letterkennis aanspraak konden maken. Dit vooronderstelt, vragen wij de ongeloovigen, hoe het zich laat verklaren, dat die onkundige menschen een werk konden zamenstellen, dat eene zoo verhevene leer bevat. Deze voorloopige opmerking moest reeds genoeg zijn, om elk verstandig man te overreden, in den Bijbel niet het woord des menschen, maar het woord Gods te erkennen.* En om de zaak nu eens wijsgeerig te behandelen, stel ik deze sluitrede: „De schrijvers van den Bijbel zijn onkundige menschen; maar onkundige menschen kunnen, zonder eene goddelijke ingeving, zulke verheven zaken, als de Bijbel bevat, niet schrijven: bij gevolg, is de Bijbel een door goddelijke ingeving geschreven boek." Wat zegt gij er van?

Ongen. Ik zeg, dat, wanneer wij van deze sluitrede de *Major*, de *Minor* en de gevolgtrekking ontkend zullen hebben, er dan.....

B. N. Dan zal er niets meer overblijven.

Ongen. Neen, Zuster, dan blijft ons nog het vooronderstelde (*suppositum*) te ontkennen.

B. N. Gij schertst, niet waar? Wat toch kan u in deze sluitrede mishagen?

Ongen. Niet veel, gelijk ik u zeide. In de eerste plaats, mishaagt mij uwe *Major;* want het is niet waar, dat de schrijvers van den Bijbel, gelijk gij zegt, in het algemeen, onkundige en onbeschaafde menschen waren. Integendeel vinden wij onder hen een Moses, die aan het hof van Pharaö werd opgevoed; een Daniël, die, gelijk de Bijbel zegt, aan het hof van Nabuchodonosor, *in alle wetenschap en kennis* onderwezen werd; een Salomo, wiens wijsheid ten spreekwoord geworden is; een Paulus, die, vóór zijne bekeering tot de leer van Christus, in de Synagoog een man van gezag was. En om van zooveel anderen te zwijgen, wat zegt gij van zoo menig boek der H. Schrift, waarvan men den schrijver

niet kent, gelijk daar zijn: het boek der Regteren, dat van Ruth' de beide boeken der Kronijken, het boek Tobias, Judith, Esther, het boek der Wijsheid, al de boeken der Machabeën, bijna al de boeken der Koningen en eenige Psalmen? Op welken grond zult gij al deze schrijvers, die gij niet kent en wier boeken gij zeker niet waardig zijt na te dragen, den naam van dom en onbeschaafd naar het hoofd werpen?

B. N. Ik moet bekennen, wat voorbarig te zijn geweest met zoo maar in ééns zooveel schrijvers gering te beoordeelen. Daarom geef ik u de *Major* mijner sluitrede toe. Maar gij ontkendet ook de *Minor*, en wat deze betreft, gevoel ik mij sterk, broeder. Ik zal het altijd *onverklaarbaar* noemen, *dat onkundige menschen een werk, dat eene zoo verheven leer bevat, hebben kunnen zamenstellen;* en daar het nu eene bekende zaak is, dat onderscheidene boeken van den Bijbel, bij voorbeeld: de vier Evangeliën, door onkundige menschen geschreven zijn, zal het wel geen betoog behoeven, dat die althans aan eene goddelijke ingeving moeten worden toegeschreven, en dat (merk zulks wel op!) dit een gevolg van mijne redenering is. Wat dunkt u, mijnheer de napluizer? Hebt gij ook dáártegen iets in te brengen?

Ongen Zeer veel. Vooreerst, is ook dit eene van uwe ontdekkingen, dat de vier Evangeliën door onkundigen geschreven zijn. Immers, onder de vier Evangelisten was alleen Joannes een visscher; iedereen weet, dat Mattheus een tollenaar was, terwijl het niemand bekend is, wat Lucas en Marcus waren, die men dan ook niet zonder groote vermetelheid onkundig en onbeschaafd kan noemen. Bovendien is het zeker, dat de Evangelisten niets schreven dan hetgeen zij gezien en gehoord hadden. Om nu te schrijven wat men ziet en hoort, heeft men, eigelijk gesproken, niet veel meer dan een goed geheugen en een middelmatig verstand noodig. Zoudt gij u daarom reeds voor een groot man houden, omdat gij mij die groote ontdekking, dat men zonder licht niet zien kan, hebt medegedeeld?

B. N. Ik heb mij die eer niet aangematigd. Ik zeide u reeds, dat het eene ontdekking van mijn waardigen vriend, den heer Boucher, is.

Ongen. Nu, dit zij zoo. Maar gij ziet dan toch, dat men de

leer van een ander zeer goed schrijven, of liever, verhalen kan, zonder daarom op te houden een gewoon mensch te zijn. Om te eindigen, (en hierop wenschte ik uwe scherpzinnigheid wel bijzonder te vestigen, omdat het den grond geldt, waarop geheel uwe bewijsvoering rust) eens aangenomen, dat al wat men in den Bijbel vindt, 's menschen magt inderdaad te boven gaat (wat volstrekt niet waar is), dan zou daaruit nog niet volgen, dat de schrijvers van den Bijbel door goddelijke ingeving geschreven hebben.

B. N. O lieve broeder, dat zult gij mij nimmer wijsmaken. Hoe kunnen onkundige menschen uit zich zelven en zonder Gods hulp de verhevenste zaken schrijven?

Ongen. Ik geef toe, dat zij het zonder Gods hulp niet zouden kunnen. Maar tusschen ingeving en hulp is een groot verschil?

B. N. Ik begrijp u niet.

Ongen. Dat verwondert mij niet; maar een weinig oplettendheid, en gij zult mij begrijpen. Denkt gij, dat God altijd inspireert, zoo dikwerf Hij helpt?

B. N. Mij dunkt ja, althans wanneer Hij helpt spreken of schrijven.

Ongen. Welnu, gij kunt er op rekenen, dat dit niet zoo is. Of zoudt gij het Gods woord noemen, wat, bij voorbeeld, de martelaren in het bijzijn van hunne dwingelanden spraken.

B. N. Dat zou ik Gods woord niet durven noemen.

Ongen. En toch werden die woorden met Gods hulp uitgesproken; gelijk Hij zelf, in het XIII Hoofdstuk van Marcus beloofde. Men kan derhalve wel deugdelijk door God geholpen worden, om verhevene zaken te zeggen, zonder daarom eene ingeving te ontvangen. Of waren het geen verhevene woorden, die, gelijk wij in de geloofwaardige geschiedrollen der martelaren lezen, in de tegenwoordigheid der dwingelanden, door kinderen en onbeschaafde menschen gesproken werden? En evenwel durft gij dat gesprokene, schoon het ook het menschelijk vermogen te boven gaat en met Gods hulp gezegd werd, niet Gods woord noemen. Daarvoor pleiten bovendien zooveel andere werken, waarvan men met zekerheid zeggen kan, dat zij met de goddelijke hulp geschreven zijn, gelijk, bij voorbeeld, *de Navolging van Christus* en *de werken van de H. Theresia*, die zelfs door Protestanten geprezen en bewonderd wor-

den. Zoudt gij deze werken Gods woord noemen?

B. N. Foei! De hemel beware mij! Dat is Katholieke waar.

Ongen. Goed; maar in dat geval, moet gij toch bekennen, dat, als een boek vol verhevene en het vermogen van hem die het schreef te boven gaande zaken is, daaruit nog niet onmiddellijk volgt, dat de schrijver eene goddelijke ingeving ontvangen heeft.

B. N. Ik heb echter altijd hooren zeggen, dat het door mij geleverde een best bewijs is, waarvan ook de Katholieken zich bedienen.

Ongen. Spreek niet van de Katholieken, mijne zuster; die laten u in den steek. Weet gij dan niet, dat al hunne bewijzen voor de goddelijke ingeving der gewijde boeken, in het laatste beroep, op de overlevering steunen?

B. N. Liever steun ik op brandnetels, dan op de overlevering.

Ongen. Dan zult gij een ander bewijs moeten opsporen, een bewijs, dat, zonder aan de overlevering ontleend te zijn, toch goed en deugdelijk is; hebt gij dat?

B. N. In menigte. Dat eerste bewijs was eigenlijk niets meer dan eene *voorloopige opmerking*. Ziehier een tweede, dat u zeker bevallen zal. *Eene andere opmerking, die voor de goddelijkheid des Bijbels pleit, is de bekeering der Joden en Heidenen. Hoe, vragen wij, konden die menschen zich aan het Evangelie onderwerpen en den Bijbel voor een goddelijk boek houden, zonder van diens goddelijkheid overtuigd te zijn. Laat het zich wel denken, dat die zoo verstandige mannen zich zouden hebben laten misleiden.*

Ongen. Inderdaad, dat laat zich niet denken.

B. N. Daaruit blijkt derhalve, dat de Bijbel een goddelijk boek is. Hebt gij het begrepen?

Ongen. Ik begrijp zeer goed, dat, zoo die geleerde mannen de goddelijkheid des Bijbels aannamen, zij daarvoor goede redenen moesten hebben. Maar, eilieve, welke waren die goede redenen?

B. N. Welke die waren? Dat zou men moeten weten. Intusschen is het zeker, dat die redenen er waren.

Ongen. Zij wisten het, voorzeker! Maar die redenen te kennen, is juist de moeijelijkheid. Wie weet, of niet juist de overlevering hun die redenen aangaf? Als gij er u afmaakt, met te zeggen, dat zij goede redenen moeten hebben, zullen de Katholieken, op

hunne beurt, beweren, dat zij op het gezag der Kerk geloofden.

B. N. Liever sterf ik zonder geabonneerden, dan dat ik het gezag der Kerk zou aannemen.

Ongen. Leef, zuster, maar zeg ons de goede redenen, om welke onze voorzaten geloofden.

B. N. Om eens regt openhartig te spreken, moet ik nederig bekennen, dat ik die redenen even zoo min weet als gij. In mijn bewijs vind ik ze niet; ik heb ze dus stellig vergeten.

Ongen. Welk eene zonderlinge onoplettendheid!

B. N. Wat zal ik u zeggen? Ook wij geleerden, die voor het publiek schrijven, zijn er niet vrij van! Maar vindt gij het niet een groot gebrek in de bewijzen, dat zij op geheel iets anders uitloopen, dan wat wij er ons van voorstelden?

Ongen. Ik kan niet inzien, dat de bewijzen daarvan de schuld moeten dragen. De schuld ligt aan hem, die de verbeelding al te ras voor de wezenlijkheid houdt.

B. N. Hoor dan het derde bewijs. *Eene derde opmerking ontleenen wij aan een niet minder historiesch feit. De Apostelen bevonden zich tegenover zeer vermogende vijanden, die er het meeste belang bij hadden, hun bedrog te ontmaskeren.*

Ongen. Juist gelijk het u gaat, stumper; uitgenomen dat gij geen Apostel zijt; maar overigens juist hetzelfde.

B. N. Ach! broeder! Doch het is nu de tijd niet, om te klagen; ik volg mijne bewijsvoering en zeg, dat *de voornaamste priesters, Celsus, Porphyrius, Juliaan, Hiërocles.....*

Ongen. Hoe? Wat? Celsus, Porphyrius, Juliaan.... maakt gij daar priesters van?

B. N. Wat zij dan ook waren, zeker is het, dat *de wijzen van dien tijd....*

Ongen. De wijzen van dien tijd! Zoudt gij Juliaan en die andere in den tijd der Apostelen plaatsen?

B. N. Onderbreek den draad mijner denkbeelden niet. *De wijzen van dien tijd, gelijk Celsus, Porphyrius, Juliaan en Hiërocles, de wonderwerken, door Jesus en de Apostelen gewrocht, niet kunnende betwisten, poogden ze aan den Duivel toe te schrijven;* een duidelijk bewijs, dat het wezenlijke wonderwerken waren; derhalve is de Bijbel het woord Gods.

Ongen. Die bewijsvoering is mij al te verheven; ik kan haar onmogelijk ontleden,

B. N. Als gij ze niet begrijpt, beken dan ten minste dit-maal, dat ik gelijk heb. Gij weet immers, dat de wijzen er meer van moeten weten dan de onkundigen; vertrouw op mij en geloof, dat het een goed bewijs is. Inderdaad, zoo de wonderwerken waar zijn, dan is ook de Bijbel, die ze verhaalt, waarachtig en het woord Gods.

Ongen. Nu vat ik het. Gij wilt de goddelijkheid van den Bijbel door de wonderwerken bewijzen, omdat gij het er voor houdt, dat de wonderwerken door God alleen gewrocht kunnen zijn. Maar gij bedenkt niet, dat daaruit niet volgt, dat hij die ze verhaalt, dit door goddelijke ingeving doet.

B. N. Maar zijn de wonderwerken dan niet altijd een onbetwistbaar bewijs voor de godsdienst geweest?

Ongen. Voor de godsdienst in het algemeen, o ja; doch niet voor de goddelijkheid des Bijbels in het bijzonder; ten zij er sprake zij van wonderwerken, bepaaldelijk gewrocht tot staving van de goddelijke ingeving der heilige Schrift. Maar behalve dat gij zoodanige wonderwerken, die althans een' ongeloovige kunnen overtuigen, niet zoo gemakkelijk vinden zult, hebt gij deze in uwe bewijsvoering ook niet op het oog; daarin toch zinspeelt gij alleen op de door Jesus en zijne Apostelen gedane wonderwerken, welke de Bijbel ons verhaalt. Van deze nu beweer ik, dat zij ten bewijze der goddelijke ingeving des Bijbels volstrekt niet kunnen worden aangevoerd. Gij zult toch wel toestemmen, dat er, sedert den tijd der Apostelen, nog andere wonderwerken door God gewrocht zijn, welke men in het een of ander boek vindt opgeteekend.

B. N. Ik zie niet in, waarom ik dat ontkennen zou.

Ongen. Welnu, wat zoudt gij wel zeggen, als men u zulk een boek eens voorhield en dan zeide: „zie eens, *Buona Novella*, dit boek bevat het woord Gods; want het verhaalt ware wonderwerken.“ Wat zoudt gij daarop antwoorden?

B. N. Ik geloof, dat ik dien man krankzinnig zou noemen. Om ware wonderwerken te verhalen, heeft men slechts oogen noodig, om ze te zien, en handen, om ze op het papier te zetten.

Ongen. Geeft dan ook toe, dat men van de schrijvers des Bijbels, als zij door Jesus en de Apostelen gedane wonderwerken verhalen, hetzelfde zeggen kan. Om die wonderwerken te verhalen, hadden ook zij niets anders noodig, dan oogen, om ze te zien, en handen, om ze op te teekenen. Wat kan men er tegen hebben, dat, bij voorbeeld, Joannes en Mattheus, die ooggetuigen van Jesus' wonderwerken waren, ze later getrouw verhaalden en op het papier stelden? Werd daartoe vereischt, dat de H. Geest hun elke lettergreep in de pen gaf? Hoe zal men dan bewijzen, dat die gewijde schrijvers inderdaad eene goddelijke ingeving ontvangen hebben? Indien een burger van Athene of Rome er bij tegenwoordig ware geweest, toen Jesus zijnen vriend Lazarus opwekte, of Petrus dien kreupele deed wandelen, en hij vervolgens dat wonderwerk, in rijm of onrijm, beschreven had, zoudt gij het door dien Heiden geschrevene dan als Gods woord eerbiedigen? Of zoudt gij weigeren, hem geloof te schenken? Is, tusschen die twee uitersten, niet deze de midden- en eenige goede weg: de waarheid van het verhaal, op het gezag eener menschelijke getuigenis, aannemen? En waarom zou dat met Mattheus, Joannes en de andere Evangelisten niet hetzelfde kunnen zijn? Gij ziet dus, dat uwe redenering volstrekt niet bewijst wat wij, overigens, beiden gelooven. Maar ik wenschte wel te weten, om welke goede reden gij aan de goddelijke ingeving der Evangeliën gelooft.

B. N. Hoor, broeder; maar dat blijft onder ons beiden. De drie, tot nu toe aangevoerde bewijzen waren eigenlijk slechts *de uitwendige bewijzen van de goddelijkheid des Bijbels.* Is het te verwonderen, dat zij ons, die nog al scherp zien, een weinig zwak toeschijnen? Voor den grooten hoop mijner nieuwelingen zijn ze meer dan voldoende; doch ik begrijp zeer wel, dat bekwame mannen, als wij, *inwendige bewijzen* noodig hebben.

Ongen. Hebt gij ook *inwendige* bewijzen, *inwendige* bewijzen van de goddelijkheid des Bijbels?

B. N. Zoo is het; ik ben in het bezit van het *inwendig* bewijs?

Ongen. Maar, lieve hemel, hoe komt gij aan het *inwendig* bewijs? Gij moet dan hem die den gewijden schrijvers de ingeving mededeelde, op heeterdaad betrapt hebben, of het is u gelukt, in het verstand dier door ingeving schrijvende mannen door te drin-

gen; zoodat gij de indrukselen der ingeving nog versch in het geheugen hebt. Ik zou niet weten, hoe gij anders aan het *inwendig* bewijs komt.

B. N. Met oefening en vernuft komt men tot alles. Ik ben in het bezit van het *inwendig* bewijs. Ik heb er zelfs aan gedacht, *een Brevet van uitvinding* en *het regt van eigendom*, in geheel de Waldenzer Christenheid, te vragen. Tot nu echter bepaal ik mij bij het genot van den letterkundigen eigendom.

Ongen. Gij kunt er gerust op zijn, dat ik althans u in uwe broodwinning niet zal benadeelen. Maar, eilieve, mag ik dat *inwendig* bewijs ook weten?

B. N. *Uit de vele inwendige bewijzen....*

Ongen. Hebt gij er vele?

B. N. Kiezen wij er slechts één. *Dit bewijs bestaat in de profetiën, die in den Bijbel gevonden worden. Geen ongeloovige zal ontkennen, dat de profetie een goddelijk karakter heeft. Bijgevolg heeft de mensch die profeteerde, eene goddelijke ingeving gehad en is het boek dat die profetiën bevat, een werk van God.*

Ongen. Noemt gij dat een *inwendig* bewijs?

B. N. Noem het, zoo gij wilt, mits het een bewijs zij.

Ongen. Het komt mij noch inwendiger noch overtuigender voor dan uwe vorige bewijzen; en zoo gij niets anders hebt, dan verklaar ik uwe zaak verloren.

B. N. Wat ik u bidden mag; bij al wat u dierbaar is! laat mij ten minste dit bewijs. Ik stel er groot belang in, omdat..... omdat dit het eenige is, dat mij overblijft.

Ongen. Kom, daarom niet getreurd; want al zaagt gij u ook ditmaal teleurgesteld, zou de Bijbel toch wel de Bijbel blijven; en wee ons, indien de waarheid van de onkunde van hem die haar bespreekt, afhankelijk was. Weet dan, vóór alles, dat dit geen inwendig bewijs is; want de waarheid eener profetie, hetzij men haar door de uitkomst, of door het gezag van hem die haar deed, bewijze, wordt altijd door een haar van buiten aankomend bewijs gestaafd. Uit de waarheid eener profetie kunt gij overigens niet besluiten, dat de geheele Bijbel, waarvan de meeste boeken geen zweem van profetie bevatten, door goddelijke ingeving geschreven is.

B. N. Nu hebt gij het geheel mis. Weet gij dan niet, dat geheel de Bijbel eene profetie is? De Bijbel, die (Rom. III, 2) τὰ λόγια τοῦ θεοῦ — godspraak — genoemd wordt, is geheel profetie.

Ongen. Is de Bijbel geheel profetie? Ook dan, als hij over het verledene schrijft? waar is uw verstand, zuster? Wat den tekst van Paulus betreft, dien schijnt gij alleen te hebben aangehaald, om mij te overtuigen, dat gij geen Grieksch verstaat. Wanneer toch beteekende het woord λόγιον profetie? Maar, op uw bewijs terugkomende, zeg ik, dat gij daarmede hoogstens zoudt kunnen aantoonen, dat die woorden waarmede de profetiën geschreven zijn, woord Gods genoemd kunnen worden; ook dat echter bewijst gij er niet mede.

B. N. Hoe? ook dat niet? Gij ontkent dus wat zelfs de ongeloovigen toegeven. *Er is geen ongelocvige die niet toestemt, dat de profetie een goddelijk karakter heeft.*

Ongen. Zeg mij eens: zijn er, na den dood der Apostelen, ook andere profetiën in de wereld geweest?

B. N. Dat weet ik niet; maar zoo die er ook geweest waren, wat zoudt gij er dan nog uit afleiden?

Ongen. Ik zou er uit afleiden, dat, althans de mogelijkheid daarvan aangenomen, gij het ook voor mogelijk zoudt moeten houden, dat zij in het een of ander boek zijn opgeteekend.

B. N. Dat wil ik niet tegenspreken.

Ongen. Zoudt gij er ook uit besluiten, dat men die woorden voor het Woord Gods dient te houden?

B. N. Dat zou ik niet durven zeggen.

Ongen. Waarom zoudt gij dat niet durven?

B. N. Ik zou er zoo dadelijk geen reden van weten te geven.

Ongen. Ik zal het u met twee woorden zeggen. Wanneer God het verstand van dezen of genen bevoorregten mensch opent, om de toekomst te zien, dan is de zoo plaats hebbende verlichting voorzeker het werk van God en heeft een goddelijk karakter. Maar als nu die zoo verlichte mensch er zich toe zet, om die profetie te schrijven, of aan een ander te verhalen, dan kan hij dat — merk wel op! — op twee zeer verschillende wijzen doen. Somtijds gebeurt het, dat God hem inspireert of verlicht, ook dan wanneer hij ze

beschrijft of verhaalt, zijne pen geleidt en zijne hand bestuurt; zoodat men de op die wijze geschreven of gesproken woorden wezenlijk *Gods woord* kan noemen, gelijk met de profeten van het Oude en Nieuwe Testament het geval was. Maar somwijlen heeft ook het tegendeel plaats en wordt hij, schoon door God verlicht, op het oogenblik dat hij in de toekomst zag, later echter, als hij de profetie opteekent of verhaalt, aan zich zelven overgelaten. In dat geval kan hij, aan de leiding van zijn natuurlijk geheugen en van het eveneens natuurlijk, hem van de verlichting bijgebleven denkbeeld overgelaten, ligtelijk eene omstandigheid vergeten, er eene andere bijvoegen of veranderen; zoodat wel het wezen der profetie naauwkeurig verhaald wordt, maar de woorden, waarmede zij verhaald wordt, niettemin woorden van een aan onnaauwkeurigheid en dwaling onderhevigen mensch zijn. Daaruit besluit men nu, dat de profetie, die altijd Gods werk is en een goddelijk karakter heeft, geheel iets anders is dan de woorden, waarmede zij wordt medegedeeld, die zeer wel het werk van den mensch kunnen zijn.

B. N. Gij moet ten minste toegeven, dat God, de profetie of openbaring ingevende, wel zal weten zorg te dragen, dat zij behoorlijk wordt opgeteekend.

Ongen. Dat zal Hij zeker, als Hij het verstand van allen wil verlichten; maar zoo Hij eens het verstand van een' enkele verlichten wilde?

B. N. In dat geval, zal Hij niet toelaten, dat de profetie wordt opgeteekend.

Ongen. Of Hij zal ons te kennen geven, dat wij aan profetiën en openbaringen niet ligtelijk geloof moeten schenken, tenzij een bevoegd gezag ons verzekere, dat wij er ons op kunnen verlaten. En dit schijnt juist het middel te zijn, waarvan de Katholieken zich bedienen, om zich door al die in omloop zijnde *visioenen*, *vertelsels* en *vrome praatjes* niet te laten misleiden. Welk middel de Protestanten daartoe bezigen, zou ik niet kunnen zeggen.

B. N. Wij hebben een veel beter middel dan de Katholieken; want onder ons zijn zulke mirakelen, profetiën en openbaringen niet bekend.

Ongen. Gij zult dus geen gevaar loopen, u door de menigte openbaringen in de war te laten brengen; niet waar?

B. N. Ik zeg u, dat ik zelfs niet weet, wat dat zijn! Maar weet gij, wat mij wezenlijk in de war brengt? Het vinden van een bewijs voor de goddelijkheid des Bijbels; en daarvan zijt gij de schuld.

Ongen. Integendeel, dat hebt gij u zelve te wijten. Of zijt gij het niet, die, met alle Protestanten, uw eigen goeddunken voor den eenigen geloofs-regel houdt? Weigert gij der Kerk niet alle gezag? Ontkent gij niet, in het bijzonder, het gezag der overlevering? En is het dan te verwonderen, dat gij, op die beginselen steunende, eindelijk met ledige handen blijft? Gij roept: *Bijbel, Bijbel!* Maar ten laatste valt u ook de Bijbel uit de handen, gelijk gij gezien hebt.

B. N. Ik heb echter nog niet al de bewijzen, die voorhanden zijn, aangevoerd.

Ongen. Dat is het juist wat ik in u prijs, gij hebt slechts de weinige bewijzen, die nog al een goed uiterlijk hebben te berde gebragt, omdat gij zeer goed weet, dat de *inwendige smaak* en andere nietigheden, waarover sommige Protestantsche schrijvers beuzelen, alleen worden bijgebragt, om het getal te vergrooten. Bewijzen, die inderdaad bewijzen, heeft tot nog toe geen Protestant geleverd. Hoogstens kunnen zij de goddelijkheid van die boeken uit het Oude Testament aantoonen, welke Jesus in het Nieuwe Testament als geïnspireerde boeken aanhaalt. En dat bewijzen zij dan juist op het gezag van Jesus, wiens Godheid onafhankelijk van de H. Schrift bewezen wordt. De goddelijkheid van het Nieuwe Testament wordt echter alleen door de Katholieken bewezen.

B. N. Veeleer verzaak ik het Evangelie, dan dat ik Katholiek zou worden.

Ongen. Dan zoudt gij even zoo handelen als de geleerdste Protestanten, die den Bijbel zooveel achten als hun derden voet dien zij niet hebben. Zij zagen maar al te duidelijk, dat zij, in hun stelsel, de goddelijkheid der H. Schrift niet konden aantoonen. Daar zij nu de bewijzen, door de Katholieken aangevoerd, niet wilden aannemen, omdat die op de overlevering steunden, wisten zij niets beters te doen dan rationalisten en nog erger te worden.

B. N. Genoeg; het zij zoo het wil: ik wil mij thans voor zoo

weinig niet plagen. In allen geval, heeft het mij nooit aan praten ontbroken, en in mijn blad zal ik altijd zeggen, dat ik gelijk heb.

Ongen. En zult gij uwe *Evangelische uitleggingen* ook voortzetten?

B. N. Zeer zeker. En ik zal victorie roepen; ik ben aan zulke overwinningen wel gewoon!

Ongen. Goed zoo, Buona Novella! *si fractus illabatur orbis*.....

B. N. Spreek geen Latijn.

Ongen. Ik wil maar zeggen, dat gij in mijn oog de regtvaardige van Horatius zijt, die, al valt ook de wereld in, ook dan nog onbewegelijk blijft! Tot wederziens.

DE PROTESTANTSCHE PROPAGANDE IN SARDINIE.

We zijn nog schuldig op eene vroeger gedane en tot hiertoe onbeantwoord gebleven vraag [1]) terug te komen: met wat vrucht en gevolg, namelijk, de Protestantsche Propagande in Sardinië zich derwijze, als we destijds vermeld hebben, blijft inspannen; en we gaven reeds te kennen, dat dit antwoord voor 't Protestantisme niet zeer gunstig noch vereerend kon wezen.

En inderdaad, groot mogen de inspanningen dier propagande zijn, gering blijven tot nog toe de verkregen uitkomsten. Ondanks de ministeriële bescherming, de Engelsche ondersteuning, de ontzaggelijke toelagen in geld, de talrijke uitzendelingen en den stroom van boeken waarmeê zij het land bedekken, staat het getal der bekeerlingen of liever afvalligen volstrekt in geene verhouding tot de aangewende middelen. Slechts weinigen laten zich overhalen, en de meesten daarvan zijn dan nog huichelaars en onzedelijke personen, en zelfs die magere buit is menigwerf even spoedig ontsnapt als gewonnen, zoodra slechts de geldbron voor

---

[1]) Zie *de Katholiek*, D. XXV, bl. 113—117.

hen ophoudt te vloeijen. Bovenal worden door de Anglikanen de apostaten uit de inlandsche geestelijkheid voortgeholpen, wijl deze de taal en volkszeden beter kennen; doch voor deze herders heeft de gemeene man niet de minste achting en daardoor beteekent hun invloed ook uiterst weinig. Wel is er onder de hooger staande en vermogende klassen menig zoogenaamd „verlicht" Katholiek, die zich niet ongaarne aan de nieuwe leer zou aansluiten, al was 't enkel om zich van de lastige oorbiecht te ontslaan; doch deze vooral wagen het niet, openlijk over te gaan; zij zijn beducht voor hun goeden naam, die bij de bekende manier van bekeeren maar al te ligt gevaar zoude loopen. Aldus staat hier de propagande met haren mammon zich zelve in den weg. Daarbij komt, dat verscheiden afgevallen priesters na eenigen tijd tot de moederkerk terugkeeren en rouwmoedige bekentenissen over de beweegredenen huns afvals openbaar maken, waarbij verborgenheden aan 't licht komen, die voor het karakter van „opwekkenden" en „opgewekten" niet juist van de eervolste zijn. Ook is de Katholieke pers zeer werkzaam en de geestelijkheid ijverig. De bisschoppen schrijven van tijd tot tijd gebeden uit voor 't behoud van 't Katholieke geloof en zoeken door leerrijke herderlijke brieven en schriften de geloovigen te waarschuwen en te versterken. Men kan uit die stukken zien, hoe huichelachtig die Protestantsche proselietenmakers te werk gaan. Zoo heeft de Aartsbisschop van Genua op nieuw *Waarschuwingen* aan de geloovigen van zijn diocees gerigt, waarin hij wijst op het verraderlijk bedrijf dier mannen om hen tot afval te brengen. De Hoogw. prelaat handelt in dat geschrift achtervolgens over den aard dier Protestantsche uitzendelingen; over hunnen schijn van vroomheid; over de verleidelijke middelen die zij gebruiken; over hunne gesprekken en redevoeringen; over hun beroep op de H. Schrift, enz. Daarover ook spreken de Piëmontesche bisschoppen in hun Adres aan den Koning. „Het Protestantisme, zeggen zij, bezigt alle middelen om volgelingen te werven, randt op openbare plaatsen de Katholieke leerstukken aan, schrijft en vaart er tegen uit, en gaat zelfs zoo verre van in 't geheim goud voor den afval aan te bieden". Om te gemakkelijker en te bedekter het vergift hunner leeringen te doen ingang vinden, hebben de Protestanten duizenden exemplaren van

boekjes laten drukken, waarvan de titels niet in 't minst het kwaad doen vermoeden dat zij bevatten. Ze heeten b. v.: *Godvruchtige oefeningen voor de Communie; Huiselijke gebeden; Uitgelezen psalmen; Dagelijksch voedsel der ziel*, een titel die overeenkomt met een Katholiek godvruchtig werkje: *Het brood van elken dag* genoemd; *Het waarachtig kruis; Het leven van den H. Apostel Petrus; Hymnen en Lofzangen; Gemeenzame homiliën*, enz. — Te dezer gelegenheid heeft de bisschop van Biella eene kernachtige waarschuwing in 't licht gegeven, waarin hij de kunstgrepen der ketterij aldus beschrijft: „Daar loopen in ons midden gelijk in de andere gewesten van het rijk bedorven en verkochte lieden rond, die zich onder voorwendsel van kunst of handel in de zaken en huizen van anderen indringen, u overal achtervolgen waar ze u kunnen ontmoeten, en u kleine boekjes verkoopen of om niet geven, werkjes vol van dwalingen en godslasteringen en met de schoonste titels pronkend, om het gevaarlijke vergift dat zij bevatten in de huisgezinnen te doen binnendringen".

Tegenover die verderfelijke geschriften en boekjes, die men alom met handenvol rondstrooit, bevorderen de bisschoppen dan ook ijverig de verspreiding van allerlei goede volksschriften en bladen, alsmede door de Kerk goedgekeurde vertalingen van het Nieuwe Testament. Tot de nieuwste ondernemingen van dezen aard behooren de door de bisschoppen beschermde *Parola cattolica* en de *Revista e Biblioteca contemporanea*. Te Turin werden reeds in vier kerken leerstellige conferentiën op de wijze van de Fransche gehouden. Schoon Sardinië in korten tijd vele van zijne voortreffelijkste mannen heeft verloren, zooals den graaf Saluzzo en den gevierden Cesare Balbo, nog zijn er altoos veel uitstekende Katholieken, vooral onder den adel, wier ijver voor de Kerk dien van een de Maistre en Montalembert niet veel toegeeft. Reeds zijn er grootere vereenigingen tot weldadige doeleinden ontstaan, die een tegenwigt voor de Protestantsche Propagande kunnen uitmaken. Het giftig schrijven der radikalen schaadt geene dier ondernemingen; de behoudende krachten voelen eindelijk, schoon tamelijk laat! de behoefte aan eene vastere vereeniging en de naauwste aansluiting aan de om den H. Vader geschaarde bisschoppen. De pogingen om de Katholieke organen van het epis-

kopaat te scheiden zijn geheel mislukt; de Turijnsche *Armonia* alsook de *Cattolico* van Genua onderwerpen zich aan de aartsbisschoppelijke censuur, hetgeen hun aanzien bij alle opregte Katholieken nog veel verhoogd heeft. Vele geloovigen geven trouw de rondgestrooide Protestantsche vlugschriften aan hunne herders af en laten er zich Katholieke boeken voor ter hand stellen. De *Index* heeft nog zijn invloed bij het volk, weshalve de *Buona Novella* en de *Opinione* er ijverig tegen te velde trekken en der Katholieke Kerk welmeenend raden, voor altoos van alle boekencensuur af te zien.

Zijn reeds voor 't uiterlijke de uitkomsten der Propagande betrekkelijk zeer gering, innerlijk beschouwd zijn ze verachtelijk en hoogst verderfelijk. De aanhangers der nieuwe leer zijn grootendeels slechts verloopen, onzedelijke en ongodsdienstige sujetten' en juist naarmate die „Evangelische werkzaamheden" voortgrijpen, krijgen ook de zedeloosheid en ongodsdienstigheid de overhand. Reeds de middelen welke die nieuwe Apostelen gebruiken, moeten de onzedelijkheid onder het volk vooral bij de klimmende armoede doen toenemen; het door hen gekweekte ongeloof, de hoofdvrucht eigenlijk van hun arbeid, draagt hier nog meer aan toe, en denken wij er zooveel andere oorzaken bij, dan gaat er een afgrond van zedelijk verderf open waarvoor men waarlijk huiveren moet. Het Voltairianisme en Materialisme en de geheele advokaten-sofistiek der parlements-leden dringt reeds tot de laagste klassen des volks door. Sinds de regering het eigendomsregt der Kerk en harer instellingen op velerlei wijze geschonden, de plegtigste verdragen met het Hoofd der Kerk verbroken en het ongeloof regtstreeks en zijdelings in de hand gewerkt heeft, zou het wel zeer te verwonderen zijn, zoo bij de bedorvenheid der menschelijke natuur ook niet de lagere klassen langzamerhand zulke grondstellingen zich eigen maakten en nog geheel buiten den invloed bleven van den geest die in de hoogere rangen heerscht. Ongestraft worden de vuilste platen ten toon gesteld en te koop geboden; de pers schijnt alle zedelijk gevoel in het volk te willen vernietigen; de theaters pronken met de onbeschaamdste en walgelijkste voortbrengselen. Op het tooneel van Nizza werd zelfs de

lijdensgeschiedenis des Heeren op hoogst ergerlijke en honende wijze voorgesteld, en in Turijn werden zulke onzedelijke blijspelen vertoond, dat zelfs de afgevaardigde Brofferio in zijn *Voce della liberta* zulk bedrijf afkeurde, terwijl intusschen de half-officiële bladen die tooneel-schandalen voorspraken. De minister van Binnenlandsche zaken heeft, daarover aangevallen, verklaard: „dat het in den aard der vrije regeringen ligt, het tooneel tot de uiterste grenzen te laten voortgaan, als 't maar niet tot openlijken opstand kwam". Alles is dan geoorloofd behalve oproer tegen die magtvoerders, alles is vrij ook de ondeugd, slechts de Kerk niet! Te Genua had in 1853 eene oproerige maskerade plaats, die zeker wel het naast ten doel had, den aartsbisschop Charvaz te bespotten, maar waarschijnlijk ook verdere vertooningen in 't zin had. Zoolang men slechts het eerste bedoeld waande, had de policie er geen oogen voor; maar toen men er later werkelijk de Mazzinisten in begon te erkennen en zich beangst voelde door 't gebeurde aan de grenzen van 't kanton Tessin en in Lombardije, toen zag men eerst naar voorzigtigheids-maatregelen tegen verdere uitspattingen om. Anders laat men alles ongehinderd begaan; de vasten-avonds-vermaken heeft men in 't vorig jaar (1853) tegen de oude bepalingen in, heel de vaste door en tot de goede week doen voortduren. Het hoogwijze ministerie verheugde zich in dien nieuwen vooruitgang!

Zoo wordt, gelijk vroeger in Frankrijk, de burgerklas in de grootere steden bedorven en de werklieden huldigen in menigte het ongeloof en het communisme. Te Genua kwam volgens eene correspondentie der *Civiltá cattolica* (van den 30 Sept. 1852) reeds het geval voor, dat een werkman den syndicus vroeg, zijn jonggeboren kind in de registers op te schrijven; en als hij ten antwoord kreeg, dat dit voor alsnog de zaak van den pastoor was, verklaarde hij rondweg, dat hij zijnen zoon juist nu nog niet laten doopen, maar hem volle vrijheid in de keus eener hem bevallende godsdienst laten wilde. De syndicus hervatte, dat het doopsel bezwaarlijk een beletsel kon zijn voor de vrije godsdienstkeuze van zijn zoon, daar het den vader immers niet verhinderde, belijdenis van het ongeloof te doen. Soortgelijke feiten zouden er meer aan te voeren zijn.

De aansluiting aan de politiek van Engeland, van welk rijk Sar-

dinië met alle geweld eene kolonie schijnt te willen worden, stemt geheel overeen met de bescherming, welke het sinds 1849 hier werkzame Londensche bijbelgenootschap geniet. De Mazzinisten jubelen over de arbeiders-banketten in Genua, welke aan den ongelukkigen toestand van Frankrijk in 1793 herinneren; zij jubelen over de demonstratiën bij het lijkfeest voor Mazzini's moeder te Genua, en over den in kerkelijke censuren gestorven priester Gioberti, alsmede over de monumenten die door vaak afgeperste onderteekeningen voor de „helden der vrijheid" worden opgerigt. 't Is niet genoeg dat voor Karel Albert, die aan het land het geluk eener constitutie schonk, en voor Siccardi, Pinelli en Gioberti kolossale gedenkteekenen ontworpen zijn: ook een zekere Boccheri, dien Karel Albert in 1833 te Alessandria voor hoog verraad heeft laten doodschieten, wordt met een kostbaar monument bedacht, en voor een feest ter eere der in Mantua teregtgestelde oproerlingen worden inzamelingen gedaan. De raad der stad Genua, die ter naauwernood 3000 livres voor de plegtige ontvangst van den aartsbisschop had willen toestaan, heeft voor zulke ondernemingen geld genoeg en bevordert ze in vereeniging met den generaal-intendant Buffa, den warmen vriend der demokraten aldaar.

Met openlijke minachting, ja met den bittersten hoon laten zich de „verlichten" in den lande over de godsdienst en de Kerk uit, en geven er bij elke gelegenheid blijk van ten aanschouwe van heel het volk. In Genua werden meermalen de preken door 't geschreeuw der radikalen gestoord, in Turijn de processies onderbroken en bespot, en allengs worden ze van haren vroegeren luister beroofd. Zelfs de omgang van den 8 September, weleer door de bewoners der hoofdstad zoo plegtig gevierd, ter gedachtenis van de in 1706 behaalde overwinning, welke de vrome voorouders aan de voorspraak der H. Maagd toeschreven, — zelfs die weleer zoo grootsche optogt, waarbij de overheidspersonen verschenen en het krijgsvolk uittoog, derft zijn vroegeren praal; de nationale garde neemt er geen deel meer aan, de beambten blijven meest terug; tegen verstoringen van den feesttogt en beschimping der deelnemende burgers is geen bescherming meer. Alle godsdienstige luister moet den eene verachtelijk en den andere minstens tegen gemaakt worden: immers

de rustverstoorders blijven ongestraft. Al wat verheven is wordt door 't slijk gehaald: dát is de vooruitgang waarin Sardinië zich verheugt!

De voordeelen welke de vrijheid der drukpers geeft, zijn grootendeels aan den kant der radikalen en worden tot ontzedelijking des volks misbruikt. Terwijl de *Maga* hare volle bewondering aan den moordenaar Libenyi schenkt; Mazzini's Staatsblad *Italia e Popolo* ongehinderd zijn doel voortzet; de obscene *Fischietto* de Sakramenten der Kerk op de schaamteloosste wijze bespot; de Joodsche *Opinione* haren wrok tegen al wat Christelijk is vrij lucht geeft en zelfs de *Risorgimento* of *Parlamento* het Hoofd der Kerk aanrandt — alles zonder eenige de minste bestraffing of bemoeijelijking: worden daarentegen de kerkelijke organen met onophoudelijke officiële of buiten-officiële plagerijen getroffen en over elk mishagend woordje op 't gevoeligst ter verantwoording geroepen en bestraft, en dit wel het allermeest de strenge door de policie bewaakte *Armonia*, die onder de leiding van den markies Birago de Vische de kerkelijk conservatieve belangen verdedigt. De graaf Camburzano had in dit blad eenige plaatsen uit zijne historische verhandeling over den Engelschen koning Hendrik VIII laten drukken, waarin zonder regtstreeksche betrekking op den tegenwoordigen toestand het leven van Thomas Morus en de beteekenis van dien man besproken werd; de redactie plaatste er ten motto boven: *Nil sub sole novum.* Het gevolg was, dat men het artikel aan 't strengste onderzoek onderwierp en harde straffen bepaalde. Erger nog ging het den uitstekenden graaf Costa, die om een geschrift tegen de nieuwere wetten met het verlies zijner waardigheden, met kerker en zware geldboete gestraft en als verachter der wetten geschandmerkt werd. De met de *Armonia* destijds wedijverende *Campana* liet een sonnet drukken, waarin de dichter droomt over eene toekomstige zedelijke en godsdienstige herstelling van Piëmont; dadelijk werd een geregtelijk onderzoek naar het blad gedaan. Wel is waar worden, om den schijn van onpartijdigheid te behouden, soms bij eene overmaat van uitsporigheid, ook radikale kranten en schriften geregtelijk vervolgd; doch dan eindigen natuurlijk de processen met vrijspraak, terwijl kerkelijke geschriften en schrijvers, op eene zeldzame uitzondering na, de hardste straffen moeten ondergaan. Zelfs

de zedeloosheid gaat vrij haren gang: de schriften van Ferrari en Bianchi-Giovini, die zich in den geest van een Strauss, maar met minder geleerdheid, aan de kritiek der Evangeliën zette, loopen onder hoogere bescherming rond. De buitenlandsche soevereinen, vooral die van Frankrijk en Oostenrijk, worden met de gemeenste smaadtaal in de dagbladen overladen, zoodat de Fransche gezant tegen de ruwe uitvallen der *Voce della liberta* moest opkomen. Indien echter de diplomatie alle schandartikels der Turijnsche pers wilde vervolgen, had zij nooit gedaan. Want al wat tot dusverre tegen de bandeloosheid der dagbladschrijvers werd aangewend, is louter voor den schijn, gelijk over 't geheel alles wat men tegen de revolutie doet.

Dat met het verbreiden van zulk een geest ook de misdaden ontzettend toenemen, laat zich ligtelijk begrijpen. Piemont's statistiek over dat punt is in ieder opzigt uiterst leerrijk. Vreeselijk heeft zich het rooverswezen ontwikkeld, en als men vroeger zoo gaarne tegen de bandieten van den Kerkelijken Staat heeft uitgevaren, kan men het thans in Turijn niet meer verbergen, dat Sardinië hierin dien staat weinig toegeeft, zoo niet vooruit is. Aanvankelijk zagen de regering en de officiële pers er hoegenaamd niets van en loochenden zelfs wat van dien aard voorviel. Doch de onveiligheid nam toe, de angst van al wie iets bezat vermeerderde, en geen verdraaijen der waarheid baatte meer. Nu moest, om het bevreesde publiek eenigermate gerust te stellen, de officiële koerant van Turijn zelf dag voor dag de gedane inhechtenisnemingen openbaar maken, menigwerf 9 of 10 te gelijk, waarvan vele tot midden in de hoofdstad waren bewerkstelligd. Eene menigte van zeer jeugdige misdadigers bevond zich in vele steden; in weinige maanden van 't vorige jaar, had de regtbank van Nizza 71 minderjarige personen tusschen de 9 en 10 jaar te veroordeelen. Weldra waren de gevangenissen overvol, en zelfs de liberale bladen laakten de weinige zorg, die het ministerie voor de openbare veiligheid aan den dag legde. Het veelvuldigst is roof en plundering op het over 't geheel toch zeer verwaarloosde eiland Sardinië, waar dikwijls van 20 tot 30 gewapende personen in de dorpen en gehuchten om buit rondzwerven, zoodat de dagbladen van 't eiland eerst klagten, maar dan ook de bitterste verwijten tegen de regering aanhieven. Die

eiland-bewoners zeggen reeds, dat de regering hen voor de eene helft uitzuigt en de roovers voor de andere. Van den 14 tot den 19 Augustus 1853, vonden op het ongelukkig eiland 37 brandstichtingen en 27 moordaanslagen door vuurwapens plaats; de *Gazzetta popolare* van Cagliari berigtte 6 moorden, die daar in 13 dagen waren voorgevallen. Volgens eene op naauwkeurige opgaven steunende berekening der *Civiltá cattolica* (van den 1 Oct. 1853) zijn over 't geheel de misdaden sedert 1847 op zijn minst verdriedubbeld. In weinige weken zijn meer dan 100 diefstallen en moordaanslagen, alleen te Turijn, door de koeranten opgeteld, om niet eens van de toenemende zelfmoorden en tweegevechten te spreken. Terwijl het geregt op eenige plaatsen, als te Nizza, met de uiterste gestrengheid tegen de duellanten te werk gaat, laat men elders, als in Turijn zelf, bekende tweestrijders ongestraft heengaan; ja, de redacteur van den *Bon Sens* van Annecy werd, wegens een voor den krijgsstand beleedigend artikel, door twee officieren, „in naam des ministers van oorlog en des kommandants" in vollen vorm uitgedaagd. — Geen wonder, dat bij dit alles de kerkroof op steeds uitgebreider schaal gepleegd wordt. In Turijn b. v. was uit de kerk van Maria van Troost het zilveren beeld der H. Maagd, hetgeen eene waarde van omstreeks 70,000 fr. moet hebben, ontvreemd. — Wat de politieke misdaden betreft, 't is schier overbodig te melden, dat de processen hier meest ten gunste der beschuldigden en met dezer vollen triomf afloopen. Van de vermoedelijke stichters en medepligtigen van het te Sassari uitgebroken oproer, werden na eene gevangenschap van 17 maanden alle aangeklaagden vrijgesproken op vier na, die slechts eene ligte straf ontvingen; natuurlijk werd ook ter eere der „onschuldigen" (den 1 Aug. 1853) een feestbanket gehouden, dat vele koninklijke beambten met hunne tegenwoordigheid vereerden! Een der vrijgesprokenen, Antonio Sanna, voor wien de fiscus 20-jarige galeistraf had geëischt, werd te Sassari in den stedelijken raad gekozen!!

't Is onnoodig in meer bijzonderheden te treden; men heeft zich slechts in algemeene omtrekken het zedelijk en godsdienstig verderf van 't gerevolutioneerde land voor te stellen, om de vruchten van het sedert zes jaren uitgestrooide zaad te leeren

kennen. De revolutie is in Sardinië zooveel als *permanent*, en alle *« Italianissimi »* hopen van daar hunne nieuwe verlossing; het rationalisme en scepticisme der Duitsche en Fransche filosofemen is tot de geleerde scholen - en de pantheïstische alstaat tot de vertegenwoordigers van het hoogste gezag doorgedrongen; en in verbond met Mazzini en Saffi zorgt de invallende Protestantsche propagande voor het omwerpen der altaren zooveel zij slechts kan. Vreedzaam huizen Protestantisme en Voltairianisme, indifferentisme en atheïsme naast elkaâr, en voor 't oogenblik streven ze allen naar 'tzelfde doel. Met trotsch zelfvertrouwen zien de Turijnsche staatslieden hunne heerlijke schepping aan; alles toont zich voor hun oog in een rozekleurig licht en van hetgeen het oog hindert, wendt men ijlings den blik af. Met medelijden ziet men op de andere « slaafsche » landen van het schiereiland neder, vooral op het zuidelijk rijk, dat een zoo geheel anderen weg gaat en weinig van zich laat spreken, terwijl Piëmont's roem de gansche liberale wereld door onder den bijval aller mannen des vooruitgangs en bijzonder van 't vrije Zwitserland verkondigd wordt. Ook in Nederland kunnen Protestantsche vooral kerkelijke bladen aan dat zoo diep bedorven Sardinië hunne hulde niet onthouden, alsof zulke ergerlijke uitkomsten aan het Protestantisme tot eere konden verstrekken.

Wat zal er intusschen van Sardinië worden? Zal het voortgaan op dien weg, of is er een omkeer ten goede te voorzien?... Wij hopen het laatste, maar verwachten het nog niet! Dit is zeker, dat alleen een spoedige en algeheele terugkeer dat ongelukkige, doorwoelde land van een volslagen ondergang kan redden. Blijft het heulen met de revolutie, het zal er door vergaan. Alleen eene oprégte verzoening met de Kerk vermag het een nieuw en herstellend leven in te storten. Helaas! wat er thans weder tegen hare heiligste regten en eigendommen wordt onderstaan, geeft nog geen hoop op een spoedigen wederkeer! — Het Protestantisme heeft ook hier haren aard niet verloochend. Het is opgekomen onder oproer, roof en moord, onder schennis van al wat heilig is, bij godslasterlijken hoogmoed en de vuigste onzedelijkheid. Luther zelf klaagde er over, dat sedert de Hervorming alle regten en zeden meer dan te voren werden met voeten getrapt; datzelfde Protestantisme is nog maar een weinig tijds in Sardinië werkzaam, en het brengt er

dezelfde gevolgen voort. Wil het daarop roemen, het roemt op zijn eigen schande, en geeft in dat rampzalig land een nieuw bewijs te meer, van wat afschuwelijke herkomst en aard het is.

DE PROTESTANTSCHE KERK EEN MEEST MONSTERACHTIG IETS.

„Het is van belang, te doen uitkomen, dat dit stelsel (van eene Kerk zonder geloofsbelijdenis) elken zweem van het denkbeeld van eene Kerk doet verdwijnen. Eene geloofsbelijdenis vertegenwoordigt zeer onvolkomen, maar toch zij vertegenwoordigt, zij toont de Kerk. Zij is niet de verwezenlijkte, zij is eenigermate de *geschrevene Kerk;* maar ontneem aan de Kerk haar eigen en eigenaardig bestuur, en haar geloofsbelijdenis, wat blijft er van de Kerk, van begrip van Kerk over? Geen het minste spoor. Niets blijft er over dan *wat het meest monsterachtig is* uit een redelijk en uit een zedelijk oogpunt beide, eenige individu's, zonder mandaat en zonder regel, die aan een volk *hun* geloof, *hunne* gebruiken, *hunne* mannen opleggen. Hetzij de geestelijkheid, hetzij het Gouvernement, hetzij die twee te zamen, handelende in eene gewaande overeenstemming en zonder scheidsrechter, die zich tusschen hen stelt in geval van verschil, het is hetzelfde: de Kerk, die zelfs niet meer vertegenwoordigd wordt door hare belijdenis, bestaat niet meer; zij is in hare betrekking tot den staat enkel en eenvoudig een departement van administratie, een tak, als men wil, van het openbaar onderwijs, waarin de eene methode na de andere beproefd wordt, en die niet meer haar grond heeft in het voorvaderlijk geloof als in een feit, maar belast is om op eenigerlei wijze te voorzien in de godsdienstige behoefte der menigte, zoo lang die behoefte zich zal openbaren. Ziedaar, waarheen de terzijdestelling en afschaffing der Belijdenis dus met rasse schreden voert. Misschien neemt ons volk dit gevolg aan; maar men moet ten minste weten, wat men doen moet.„

Dit zijn woorden van Vinet, in zijn geschrift: *Liberté Religieuse et Questions Ecclésiastiques* [1]), welke *de Boekzaal* van Augustus overneemt en zonder er een woord tegen in te brengen. Zij geeft die plaats onder opschrift van: *de Kerk zonder hare geloofsbelijdenis* met zigtbaar genoegen voorop, en ziet in die gegeven beschrijving blijkbaar eene ontegensprekelijke waarheid. Nu is het van algemeene bekendheid, dat, zoo het Protestantisme al ooit eene geloofsbelijdenis heeft gehad, het die thans volstrekt niet meer bezit en het eene leerstuk vóór het andere na, verworpen heeft. 't Is waar dat nog eenige weinige regtzinnigen zich met de uiterste inspanning aan de formulieren vastklampen, doch dit bewijst juist te meer, hoe het immer veldwinnend ongeloof alles dreigt meê te slepen. Ziedaar dan de Protestantsche Kerk zonder belijdenis en derhalve ook zonder eigen bestuur! En wat blijft er van het begrip van Kerk dan over? Het Protestantisme heeft door den mond zijner eigene zonen naar waarheid tegen zich zelf getuigd: daar blijft „geen het minste spoor" meer over van de Kerk; deze bestaat niet meer; ze is een louter „departement van administratie", „een tak van het openbaar onderwijs" met telkens „veranderde methode"; 't zijn „eenige individu's" „zonder mandaat en zonder regel", die „*hun* geloof en *hunne* gebruiken opleggen" — kortom van het Protestantisme *blijft* „*niets over dan* WAT HET MEEST MONSTERACHTIGE IS *uit een redelijk en uit een zedelijk oogpunt beide.*" — *Monstrum horrendum, ingens!* En van zulk een monsterachtig onding, welks ontstaan hij nog altoos zegent, blijft de Protestant, stekeblind als hij is, zijn heil verwachten!

GERUSTSTELLING VAN WEGE DE SYNODE OMTRENT DE NIEUWE BIJBELVERTALING.

Uit de adressen der *Vereeniging* ter handhaving van de leer en de regten der Nederd. Herv. Kerk, waarvan we in de vorige maand

[1]) Paris, 1854. p. 229.

verslag hebben gegeven, alsook uit eene menigte van vlugschriften en uit allerlei klagten in verschillende periodieke in 't lichtgevingen blijkt, wat al bekommernis men heeft voor de nieuwe Bijbelvertaling, die door „niet weinigen in de Gemeente", beschouwd wordt als *een sluw gekozen middel om het heidendom in de Hervormde Kerk bedektelijk in te voeren.* De Algemeene Synode heeft het noodig geacht, zich dienaangaande te doen hooren, en verklaart tot aller geruststelling het volgende:

„De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, uit vele adressen, haar toegezonden, vernomen hebbende, dat bij niet weinigen in de Gemeente het misverstand bestaat, alsof de Synode voornemens zou zijn, de ontworpene nieuwe Bijbelvertaling in plaats van de Statenvertaling aan de Gemeente *op te dringen*, of deze nieuwe vertaling althans *met gezag* in de Kerk in te voeren, moet allereerst hare verwondering te kennen geven over dit misverstand, dewijl zij nooit iets heeft gezegd of aangeduid, waaruit dergelijke meening billijkerwijze konde worden afgeleid, maar zelfs het tegendeel van dien openlijk in hare *Handelingen* van het vorige jaar (Bijlage B., bladz. 125) gedrukt staat. Daar luidt het rapport der Synodale Commissie aldus:

„„Ten slotte wenschen wij aan uwe Vergadering onze diep gevoelde overtuiging mede te deelen, dat de Synode der 19e eeuw, staande op eene andere plaats dan hare voorgangster in de 17e eeuw, bij het werk eener nieuwe Bijbelvertaling uitsluitend geleid moet worden door het besef van haren *pligt*, om in de godsdienstige en kerkelijke behoeften der Gemeenten, zooveel het van hare roeping is, te helpen voorzien, en dat daarvan alle denkbeeld van *regt* of *gezag*, om eene Bijbelvertaling aan de Gemeenten, hetzij tot kerkelijk of huiselijk gebruik, *voor te schrijven* en *op te leggen*, verre verwijderd moet blijven.""

„Gelijk nu de Synode ten vorigen jare verklaard heeft, met dit gevoelen der Synodale Commissie volkomen overeen te stemmen, zoo doet de Hooge Kerkvergadering dit ook nu, en herhaalt zij ten overvloede om alle misverstand en bekommering daaromtrent weg te nemen,

„dat zij, door hare bemoeijing, met opzigt tot eene nieuwe Bijbelvertaling, niets beoogt, dan de Gemeente zonder 't geen naar

dwang of gezag zweemt, van zoodanig eene Bijbelvertaling te voorzien, als welke zij verwacht, dat zich door hare eigene voortreffelijkheid, voor huiselijk en kerkelijk gebruik, boven elke andere, zal aanbevelen."

's Gravenhage, 23 Aug. 1854.

(*get.*) P. C. MOLHUYZEN, President.
" TIMMERS VERHOEVEN, Secretaris.

HOE WEINIG DE PREDIKING VAN HET PROTESTANTISME HIER TE LANDE BEGEERD WERD.

Uit het onlangs verschenen werkje van den zeer verdienstelijken onderwijzer H. H. B. Binnewierz, *Heemstede* [1]) getiteld, waarin vele hoogst belangrijke bijzonderheden voorkomen, o. a. ook de "Brief van Cornelius Musius aan den pastoor Martinus" [2]), "te Delft uyt St. Agathaas konvent den 9 Februarij (16)62" geschreven, waarin hij als ooggetuige berigt geeft over den plegtigen intogt van den eersten bisschop van Haarlem te dezer stede — schrijven we het volgende daar overgenomen opmerkelijk getuigenis af:

"Dat de prediking der protestantsche leer hier (te Heemstede en, voegen wij er bij, ook elders en "overal") weinig geacht en begeerd werd, getuigt Ds. Ampzing, als hij zingt, pag. 88:

"En nademael ik hier van Heemste kom te spreken,
Hoe sou myn rede niet gedenken uyt te breken,
Van dat by onsen tijd hier onlangs [3]) is verricht,
Als daer het *Predik-ampt*, en *kerke* zijn gesticht.
Daer onse Campius den dienst heeft aengevangen.
En Bruno daerna het eerst beroepen ontfangen,
En Plancius na hem; nu is na sijn vertreck,
Cornelius de Dieu pastoor* in 't selfde vleck.

---

[1]) Te Rotterdam, bij J. A. van Belle. 1854.
[2]) Pastoor en kanunnik van Naaldwijk.
[3]) In 1624.
* Pastoor: hervormd leeraar.

Sy syn wel meest verstockt, en stoppen hunne ooren.
Noch wordt Gods woord gepreekt al willen sy 't niet hooren,
Dat sy niet waerdig syn: so gaet het ook in stad,
So gaet het overal. Wy syn al vol en sad!"

Aldus Ds. Ampzing in 1627, toen er te Heemstede in drie jaren tijds drie leeraars waren geweest. — We herinneren ons bij deze stof een karakteristiek versje uit het volgende jaar 1628, te lezen boven den ingang der St. Jans-kerk te Haarlem, dat we ter hier niet oneigenaardige bladvulling laten volgen; daar staat dan gemeld:

ANNO 1628.

DE KERCK DIE HIER STAET OPGERICHT
IS TOT DEN DIENST VAN GOD GESTICHT
NU WORT DES HEEREN SUYVER WOORD
DAERIN VERCONDIGHD EN GEHOORD.

De twee eerste regelen getuigen ongewild de waarheid voor het verledene, toen het kerkje Katholiek was; maar de twee laatste!!

BOETE EN BEDE

DER

KATHOLIEKE WERELD.

't Is voor het geloovig hart een treffend drietal maanden: van den 22 October tot den 21 Januarij, 't zijn schoone dagen des heils, welke Z. D. Hoogw. de Bisschop van Haarlem voor zijn diocees heeft aangewezen ter verdiening van het onlangs uitgeschreven Jubilé en waarbij zijn vaderlijk woord naar den wensch van den Opperherder der Kerk alle geloovigen oproept, om zich van ganscher ziele met heel de Katholieke wereld in boete en gebed te vereenigen voor de verschillende doeleinden uitgedrukt in den rondgaanden Brief des H. Vaders. We nemen dien hier eerst in zijn geheel over, en laten dan eenige gedachten volgen, die bij 't lezen van dit merkwaardig stuk in ons zijn opgekomen. Zijne Heiligheid deed aan de Patriarchen, Primaten, Aartsbisschoppen, Bisschoppen en andere Ordinarissen, die in gemeenschap zijn met den Heiligen Stoel, dit schrijven toekomen:

PIUS PP. IX.

Venerabiles Fratres, Salutem, et Apostolicam Benedictionem. Apostolicae Nostrae caritatis sollicitudine et affectu universum catholicum contemplantes orbem verbis exprimere vix possumus, Venerabiles Fratres, quo intimo conficiamur moerore, cum christianam et civilem rempublicam luctuosissimis cuiusque generis calamitatibus miserandum in modum undique turbatam, pressam ac divexatam conspicimus. Etenim optime noscitis quomodo christiani populi vel saevissimis bellis, vel intestinis dissidiis, vel ingentibus terrae motibus, vel aliis gravissimis malis affligantur, et exagitentur. Atque illud vel maxime dolendum, quod inter tot nunquam satis lugenda damna et mala filii tenebrarum, qui sunt prudentiores filiis lucis in generatione sua, magis in dies diabolicis quibusque fraudibus, artibus, ac molitionibus connitantur acerrimum contra catholicam Ecclesiam, eiusque salutarem doctrinam bellum gerere, legitimae cuiusque potestatis auctoritatem convellere et labefactare, omnium animos mentesque depravare, corrumpere, mortiferum *indifferentismi* atque *incredulitatis* virus usquequaque propogare, iura omnia

PIUS IX PAUS.

Eerwaardige Broeders! Heil en Apostolische zegen. Wanneer wij met de bezorgdheid en genegenheid Onzer Apostolische liefde onze oogen over de Katholieke wereld laten gaan, kunnen Wij het schier met geen woorden uitdrukken, Eerwaardige Broeders, door wat innige smart Wij verteerd worden, als Wij de Christelijke en burgerlijke maatschappij alom zoo jammerlijk door allerlei soort van allerbeklagelijkste rampslagen ontroerd, benaauwd en geteisterd zien. Gij weet het maar al te wel, hoe de Christen volken of door moorddadige oorlogen, of door inwendige verscheuringen, of door pestziekten, of door ontzettende aardbevingen, of door andere rampen geslagen en geslingerd worden. Maar nog boven alles te betreuren is het, dat bij al die nooit genoeg beweende jammeren en rampen de kinderen der duisternis, welke in hun geslacht voorzigtiger zijn dan de kinderen des lichts, dag aan dag al meer en meer zamenspannen om met alle duivelsche listen, kunstgrepen en aanslagen den scherpsten strijd tegen de Katholieke Kerk en hare heilrijke leer te voeren; het gezag van alle wettige magt omver te werpen

divina et humana permiscere, dissensiones, discordias, atque impiarum rebellionum motus excitare, fovere, prava quaeque flagitia et crudelissima facinora admittere, nihilque intentatum relinquere, ut, si fieri umquam posset, sanctissima nostra religio de medio tollatur, et ipsa humana societas funditus evertatur. In tanto igitur rerum discrimine probe noscentes, nobis singulari miserantis Dei beneficio in oratione datam esse facultatem et omnia obtinendi bona, quibus indigemus, et avertendi mala, quae reformidamus, haud omisimus levare oculos Nostros in montem excelsum et sanctum, unde omne Nobis auxilium affuturum confidimus. Atque in humilitate cordis Nostri enixis fervidisque precibus divitem in misericordia Deum orare et obsecrare non desistimus, ut auferens bella usque ad finem terrae, et omnia amovens dissidia christianis Principibus, eorumque populis pacem, concordiam, ac tranquillitatem tribuat, ut ipsis praesertim Principibus pientissimum concedat studium quotidie magis tuendi et propagandi catholicam fidem et doctrinam, qua populorum felicitas vel maxime continetur, ut eosdem Principes et populos a cunctis, quibus afflien te ondermijnen; aller gemoed en geest te verderven en te verpesten; het doodelijk vergift der *onverschilligheid* en *ongeloovigheid* allerwege te verbreiden; alle goddelijke en menschelijke regten dooreen te halen; twist, tweespalt en goddelooze oproerige bewegingen te wekken en aan te kweeken, alle booze euveldaad en de snoodste schandstukken te bestaan en niets onbeproefd te laten, om, zoo dit ooit mogelijk ware, onze heilige godsdienst te verdelgen, en de menschelijke maatschappij zelve ten eenenmale te vernietigen. Daarom hebben Wij in zulk een hagchelijken toestand, wel wetende hoe ons door de bijzondere barmhartigheid Gods in het gebed het vermogen is geschonken, om én alle goederen die wij behoeven te verkrijgen én alle rampen die wij duchten af te weren, niet nagelaten Onze oogen op te heffen tot den hoogen en heiligen berg, van waar Wij vertrouwen, dat Ons alle hulp zal toekomen. En Wij hebben niet opgehouden, den in barmhartigheid rijken God, in de nederigheid Onzes harten, met aanhoudende en vurige gebeden te bidden en te smeeken, dat Hij den oorlog tot het einde der aarde wegneme, allen twist tusschen de Christen Vorsten verwijdere en hunnen vol-

guntur, malis eripiat, et omni vera prosperitate laetificet, ut caelestis suae gratiae dona errantibus largiatur, quo de perditionis via ad veritatis et iustitiae semitas redeant, ac sincero corde ad ipsum Deum convertantur. Etsi vero in hac alma urbe Nostra preces iam fieri iussimus ad divinam misericordiam implorandam, tamen illustria Decessorum Nostrorum vestigia sectantes ad vestras quoque, ac totius Ecclesiae preces confugere constituimus.

ken vrede, eendragt en rust verleene; dat Hij vooral dien Vorsten zelven den vroomsten ijver instorte, om dagelijks meer en meer het Katholieke geloof en de Katholieke leer, de hoofdbron van het geluk der volken, te beschermen en uit te breiden; dat Hij ook die Vorsten en volken van alle rampen die hen treffen verlosse, met alle ware geluk verblijde; dat Hij den dwalenden de gaven zijner hemelsche genade schenke, opdat zij van het pad des verderfs tot den weg der waarheid en regtvaardigheid overgaan en zich met een opregt hart tot God bekeeren. En ofschoon Wij reeds in deze Onze geliefde hoofdstad gebeden ter inroeping van Gods barmhartigheid hebben voorgeschreven, hebben We niettemin op het voetspoor Onzer doorluchtige Voorgangers besloten, ook tot uw gebed en dat der gansche Kerk Onze toevlugt te nemen.

Itaque, Venerabiles Fratres, has Vobis scribimus Litteras, quibus ab eximia et perspecta vestra pietate etiam atque etiam exposcimus, ut commemoratis de causis fideles vestrae curae commissos omni cura et studio excitetis, quo per veram poenitentiam peccatorum pondus deponentes, obsecrationibus, ieiuniis, elee-

Daarom, Eerwaardige Broeders, schrijven Wij U dezen Brief, waarbij Wij van uwe uitstekende en gebleken godsvrucht allerdringendst vragen, om gemelde redenen de uwer zorg toevertrouwde geloovigen met alle ijver en vlijt op te wekken, dat zij door eene ware boetvaardigheid den zondelast afleggen, en door smeek-

mosynis, aliisque pietatis operibus iram Domini flagitiis hominum provocatam placare contendant. Ac pro egregia vestra religione, et sapientia ipsis fidelibus exponite quam multae misericordiae sit Deus omnibus invocantibus se, et quanta sit precum vis, si inimico nostrae salutis nullo aditu admisso Dominum adeamus. Oratio enim, ut Chrysostomi verbis utamur, „est fons et radix, et „mater innumerabilium bonorum; „et orationis vis vim ignis extin„xit, furorem leonum refrenavit, „bella composuit, pugnas seda„vit, tempestates sustulit, dae„mones fugavit, caeli portas ape„ruit, vincula mortis abrupit, „morbos eiecit, damna repulit, „urbes concussas firmavit, in„flictas caelitus plagas, hominum „insidias, omnia denique mala „sustulit oratio“). Vehementer autem optamus, Venerabiles Fratres, ut dum fervidae clementissimo misericordiarum Patri adhibentur preces ob enunciatas causas, haud intermittatis iuxta Encyclicas Nostras Litteras die 2 Februarii Anno 1849 ad Vos Caietae datas una cum vestris fidelibus Ipsum ardentiori usque

gebeden, vasten, aalmoezen en andere vrome werken de gramschap des Heeren, door de euveldaden der menschen ontstoken, ijverig pogen te verzoenen. En zet het naar uwe voortreffelijke godsdienstigheid en wijsheid den geloovigen wel uiteen, hoe groot Gods ontferming is voor degenen die Hem aanroepen, en hoe groot de magt is van 't gebed, zoo wij den vijand onzes heils niet den minsten toegang verleenen, en aldus tot den Heer gaan. Het gebed toch, om de woorden van den H. Chrysostomus te gebruiken, „is de bron en wortel, en de moeder van tallooze goederen; de magt des gebeds heeft de magt des vuurs gedoofd, de woede der leeuwen beteugeld, oorlogen bijgelegd, strijden bedaard, stormen bezworen, duivelen verjaagd, 's hemels poorten ontsloten, de banden des doods verbroken, ziekten uitgedreven, rampen afgekeerd, waggelende steden bevestigd; plagen van den hemel neêrgekomen, lagen door menschen gelegd, kortom alle rampen heeft het gebed weggenomen *).“ 't Is onze innige wensch, Eerwaardige Broeders, dat, terwijl om gezegde

*) S. Joan. Chrysost. Homil. XV de incomprehensibili Dei natura contra Anomaeos.

*) XV Homilie, over Gods onbegrijpelijke natuur, tegen de Anomaeërs.

studio suppliciter exorare, ut Sancti Sui Spiritus lumine Nostram mentem propitius collustrare velit, quo de Sanctissimae Dei Genitricis Immaculatae Virginis Mariae Conceptione quamprimum id statuere possimus, quod ad maiorem ipsius Dei gloriam, et eiusdem Virginis omnium nostrum amantissimae Matris laudem possit pertinere.

redenen, vurige gebeden tot den goedertierensten Vader der barmhartigheden opgaan, gij niet ophoudt, Hem, overeenkomstig onzen rondgaanden Brief, U den 2 Februarij des jaars 1849 van Cajeta toegezonden, in vereeniging met uwe geloovigen steeds inniger en ijveriger te smeeken, dat Hij Onzen geest met het licht van zijnen Heiligen Geest genadiglijk gelieve te bestralen, opdat Wij over de Ontvangenis der Allerheiligste Moeder Gods en Onbevlekte Maagd Maria, ten spoedigste datgene kunnen vaststellen, wat tot meerdere glorie van God zelven en tot lof ook dier Maagd, ons aller teederst minnende Moeder moge verstrekken.

Iam vero ut fideles Vobis concrediti ferventiori caritate, et uberiori fructu orationes peragant, caelestium munerum thesauros, quorum dispensationem Nobis tradidit Altissimus, proferre, et erogare censuimus. Quamobrem de omnipotentis Dei misericordia, ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi, ex illa ligandi, et solvendi facultate, quam Dominus Nobis licet immeritis commisit, per has Litteras omnibus et singulis vestrarum Dioecesium utriusque sexus fidelibus, qui intra trium mensium spatium ab uno-

Opdat nu de U toevertrouwde geloovigen met te brandender liefde en overvloediger vrucht die gebeden mogen volbrengen, hebben Wij de hemelsche schatten, waarvan de Allerhoogste Ons de uitdeeling heeft gegeven, willen openen en uitreiken. Derhalve verleenen en geven Wij, steunende op de barmhartigheid van den almagtigen God, en het gezag zijner zalige Apostelen Petrus en Paulus, krachtens die magt van te binden en te ontbinden welke de Heer Ons, hoe onwaardig ook, heeft opgedragen, bij dezen Brief aan allen en iederen geloo-

quoque vestrum praefigendum, atque a die, quem quisque vestrum constituerit, computandum peccata sua humiliter, et cum sincera illorum detestatione confessi, et sacramentali absolutione expiati sanctissimum Eucharistiae Sacramentum reverenter susceperint, ac devote visitaverint vel tres Ecclesias a Vobis designandas, vel tribus vicibus illarum unam, ibique aliquo temporis spatio pias ad Deum juxta Nostram mentem, ac pro Sanctae Matris Ecclesiae, ac Sedis Apostolicae exaltatione et prosperitate, et pro haeresum extirpatione, atque pro pace et concordia christianorum Principum, ac totius populi christiani pace et unitate preces effuderint, et insuper intra idem temporis intervallum semel jejunaverint, et aliquam in pauperes pro sua pietate eleemosynam erogaverint, plenariam omnium peccatorum Indulgentiam in forma Jubilaei concedimus, et largimur, quae per modum suffragii animabus in purgatorio existentibus applicari etiam poterit. Ut autem hanc Indulgentiam lucrari etiam possint Moniales, seu aliae personae in claustris perpetuo degentes, nec non quicumque in carcere existunt, vel corporis infirmitate, aut alio quovis impedimento provige van uw diocees van beiderlei geslacht, zoo zij binnen den tijd van drie maanden door ieder uwer te bepalen, en van den dag af gerekend dien ieder uwer zal hebben vastgesteld, nadat zij hunne zonden ootmoedig en met opregt berouw hebben gebiecht en door de sakramentele vrijspraak gereinigd zijn, het Allerheiligste Sakrament des Altaars eerbiedig ontvangen, en godvruchtig in drie door U aan te wijzen kerken of drie malen ééne dier kerken bezocht en daar eenigen tijd vrome gebeden naar Onze meening, en voor de verheffing en bloei onzer Moeder de Heilige Kerk en des Apostolischen Stoels, en tot uitroeijng der ketterijen, en tot vrede en eendragt der Christen Vorsten, en voor de vrede en eenheid van heel het Christen volk tot God zullen gestort, en daarenboven binnen dien tusschentijd éénmaal gevast, en eenige aalmoes een ieder naar zijne godsvrucht aan de armen uitgereikt zullen hebben — (hun allen en een ieder) verleenen en geven Wij een vollen Aflaat in den vorm van een Jubilé, die bij wijze van voorbede ook aan de zielen in het vagevuur kan toegevoegd worden. Opdat echter ook Nonnen of andere personen, die altoos in gesloten kloosters leven, en zij, die

hibentur, quominus aliqua ex commemoratis operibus peragere valeant, Confessariis facultatem tribuimus, ut eadem in alia pietatis opera commutare vel in aliud proximum tempus prorogare possint, cum facultate etiam dispensandi super Communione cum pueris, qui nondum ad primam Communionem fuerint admissi. Quocirca Vobis potestatem facimus, ut hac occasione, et durante commemorato trium mensium spatio tantum, vestrarum Dioecesium Confessariis auctoritate Nostra Apostolica omnes illas ipsissimas facultates largiri possitis, quae a Nobis tributae fuere in alio Iubilaeo concesso per Nostras Encyclicas Litteras die 21 Novembris 1851 Vobis missas, typisque editas, et incipientes "Ex aliis Nostris", iis tamen omnibus semper exceptis, quae in iisdem Litteris a Nobis excepta fuere. Insuper Vobis veniam tribuimus concedendi vestrarum Dioecesium fidelibus tum laicis, tum ecclesiasticis secularibus et regularibus, et cuiusvis instituti, etiam specialiter nominandi, facultatem, ut sibi ob hanc causam eligere possint quemcumque Presbyterum Confessarium secularem, seu regularem ex approbatis, ipsamque facultatem tribuendi etiam Monialibus licet ab Ordi-

zich in den kerker bevinden of al wie door ligchaams-gebrek of eenig ander beletsel, welk ook, verhinderd zijn, eenige der opgenoemde werken te volbrengen — dezen Aflaat kunnen verdienen, verleenen Wij den biechtvaders de magt, die in andere godvruchtige werken te veranderen, of tot een anderen naasten tijd te verschuiven; alsmede de magt om in de Communie te dispenseren met kinderen die tot de H. Tafel nog niet zijn toegelaten. Deswegens geven Wij U de volmagt, om te dezer gelegenheid alleen en gedurende den gemelden tusschentijd van drie maanden, aan de biechtvaders uwer diocesen door Ons Apostoliesch gezag al die zelfde fakulteiten te verleenen die door Ons gegeven zijn in een ander Jubilé, toegestaan bij Onzen U toegezonden gedrukten Brief van den 21 November 1851, welke begint met de woorden: "*Ex aliis Nostris*"; met uitzondering echter van dat alles wat ook in dat schrijven door Ons uitgezonderd was. Daarenboven geven Wij U verlof, aan de geloovigen uwer diocesen, zoo leeken als wereldsen ordes-geestelijken, en van elk Instituut, ook zelfs nog bijzonder te noemen, vrijheid te verleenen, dat zij zich bij deze gelegenheid

narii iurisdictione excmptis, aliisque mulieribus intra claustra commorantibus.

Agite igitur, Venerabiles Fratres, quippe qui et in sollicitudinis Nostrae partem vocati, et custodes super muros Ierusalem constituti estis. Ne cessetis una Nobiscum dies noctesque in omni oratione, et obsecratione cum gratiarum actione humiliter, enixeque clamare ad Dominum Deum Nostrum, eiusque divinam implorare misericordiam, et iracundiae suae flagella, quae pro peccatis nostris meremur, propitius avertat, et bonitatis suae divitias super omnes clementer effundat. Plane non dubitamus, quin hisce Nostris desideriis, et postulationibus quam cumulatissime satisfacturi sitis, ac pro certo habemus, omnes praesertim Ecclesiasticos, ac Religiosos Viros, Sanctimoniales, aliosque Laicos fideles, qui pie viventes in Christo digne ambulant vocatione, qua vocati sunt, ardentissimo pietatis studio supplices suas preces Deo sine intermis-

een' Priester ten biechtvader kiezen, wien ook, werelds- of ordesgeestelijke, mits hij slechts goedgekeurd zij; en diezelfde vrijheid toe te staan aan de Nonnen, zelfs aan die welke aan de jurisdictie van den Ordinarius ontheven zijn en aan andere vrouwen die binnen kloosters verblijven.

Welaan dan, Eerwaardige Broeders, gij die toch én geroepen zijt in Onze zorg te deelen én tot wachters op de muren van Jerusalem gesteld: houdt niet op met Ons vereend dag en nacht in alle gebed en smeeking met dankzegging ootmoedig en dringend tot den Heer onzen God te roepen en zijne goddelijke barmhartigheid te vragen, dat Hij de geesels zijner gramschap, die wij voor onze zonden verdienen, genadig afwende en de rijkdommen zijner goedheid goedertieren over allen uitstorte. Wij twijfelen er in 't minst niet aan, dat gij aan deze Onze verlangens en beden op het overvloedigst zult voldoen en houden Ons overtuigd, dat inzonderheid alle Geestelijken, Kloosterlingen, Godgewijde vrouwen, alsook geloovige Leeken, die vroom in Christus leven en den roep waardig waartoe zij geroepen zijn, onophoudelijk en met den bran-

sione esse adhibituros. Et quo facilius Deus exoratus inclinet aurem suam ad preces nostras haud omittamus, Venerabiles Fratres, eorum suffragia petere, qui iam coronati obtinent palmam, atque in primis et perpetuo invocemus Deiparam Immaculatam Virginem Mariam, qua nulla apud Deum aptior et potentior deprecatrix, quaeque mater est gratia et misericordiae, deinde invocemus patrocinium Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, omniumque Sanctorum Caelitum, qui cum Christo regnant in caelis. Nihil vero Vobis antiquius, nihil potius sit, quam ingeminatis studiis fideles curae vestrae commissos assidue hortari, monere, et excitare, ut in catholicae religionis professione quotidie magis stabiles et immoti persistant, inimicorum hominum insidias, fallacias et fraudes studiosissime devitent, et alacriori usque pede incedant per semitas mandatorum Dei, et a peccatis diligentissime se abstineant, ex quibus mala omnia in humanum genus redundant. Quapropter ne intermittatis unquam Parochorum praesertim zelum continenter inflammare, ut proprio munere sedulo religioseque fungentes nunquam desinant christianam plebem sibi commissam sanctissimis divinae nostrae

dendsten vromen ijver hunne smeekgebeden tot God zullen opzenden. En opdat God te ligter verbeden worde en zijn oor naar onze smeekingen neige, laat ons, Eerwaardige Broeders, niet vergeten, de voorspraak van hen te vragen die reeds de kroon en zegepalm hebben verworven, en roepen wij bovenal en aanhoudend de Moeder Gods en Onbevlekte Maagd Maria aan, die bij God de bekwaamste en vermogendste smeekster en de moeder is der genade en barmhartigheid; roepen wij vervolgens ook de bescherming in der Heilige Apostelen Petrus en Paulus en van alle Heiligen die met Christus in den hemel heerschen. — Niets ga, verder, U meer ter harte, niets zij U dierbaarder dan met verdubbelden ijver de uwer zorg toebetrouwde geloovigen onvermoeid aan te zetten, te vermanen en op te wekken, dat zij in de belijdenis der Katholieke godsdienst dag aan dag hechter en onwrikbaarder vaststaan, de belagingen, listen en 't bedrog van vijandige menschen allervlijtigst ontwijken, en altoos vlugger op de wegen van Gods geboden wandelen, en allerzorgvuldigst zich van zonden onthouden, waaruit alle rampen over het menschelijk geslacht voortvloei-

fidei rudimentis, et praeceptionibus accuratissime imbuere, et erudire, et sacramentorum administratione diligenter pascere, omnesque exhortari in doctrina sana.

jen. Laat derhalve nooit af, vooral den ijver der Herders gedurig te ontvlammen, dat zij den pligt die op hen rust naarstig en naauwgezet volbrengende, nimmer ophouden het hun toevertrouwde Christen volk de heilige beginselen en voorschriften van ons goddelijk geloof naauwkeurig in te prenten, het daarvan te doordringen, door de toediening der Sakramenten vlijtig te voeden en allen in de zuivere leer op te wekken.

Denique caelestium omnium munerum auspicem, et ardentissimae Nostrae in Vos caritatis testem accipite Apostolicam Benedictionem, quam ex intimo corde profectam Vobis ipsis, Venerabiles Fratres, cunctisque Clericis, Laicisque fidelibus vigilantiae vestrae concreditis peramanter impertimur.

Ontvangt, ten slotte, als onderpand van alle hemelsche gàven en als getuigenis van Onze brandende liefde tot U, den Apostolischen zegen, dien Wij uit den grond Onzes harten U zelven, Eerwaardige Broeders, en allen Geestelijken en allen geloovigen Leeken, uwer waakzaamheid toevertrouwd, vol liefde verleenen.

Datum Romae apud S. Petrum die 1 Augusti Anno 1854. Pontificatus Nostri Anno Nono.

Gegeven te Rome bij Sint Pieter, den 1 Aug. in 't jaar 1854, het negende van Ons Pausschap.

PIUS PP. IX.

PIUS IX PAUS.

Wij zijn de eersten niet die het opmerken, met wat een diep verscheurd gemoed onze H. Vader zich telkens in zijne rondgaande Brieven laat hooren, begaan als hij, Opperherder der Katholieke wereld, is met de slagen die zijne kinderen en heel de aarde én treffen én nog dreigen; — maar ook wat een vertrouwen er in ademt op

Gods oneindige ontferming, zoo slechts het geloovig Christen volk zich bekeeren, en dan maar bidden, eenparig en aanhoudend bidden wil. Wel naar waarheid is het gezegd: zóó herhaald en zóó dringend wekt Pius IX heel de Kerk tot boetvaardig bidden op, dat God hem even als tot drager van zijn kruis ook tot heraut des gebeds schijnt te hebben voorbestemd. Het is alsof dáárom slechts zóóveel lijden, zóóveel droefenis en gevaren over zijn vaderlijk hoofd zijn heengegaan, dat hij zelf op het zwaarste beproefd en bij eigen ondervinding van 't onvermogen aller menschelijke hulp op het klaarste overtuigd, te nadrukkelijker heel de wereld tot het gebed zou kunnen oproepen en haar leeren BIDDEN. Jaar voor jaar klinkt zijne vaderstem al dringender en inniger: bekeert u! bidt, bidt toch! en waakt!

En wie ook voor de gebeurtenissen des tijds oog en hart niet gesloten houdt, ziet het, voelt het, wat er én te vreezen, én te hopen is. Verwacht de een nog vreeselijker dagen en blikt hij in de toekomst als in een zwarten, nog troosteloozen nacht: de ander groet reeds een blijder dageraad en verwacht een tijd van glorie voor de Kerk en daarin van heil voor heel de aarde; en ze spreken beiden met grond: de spanning is te groot om niet eenige beslissing te doen verwachten; eene andere toekomst staat voor de deur. En denken we, bij zooveel schuld, aan Gods regtvaardigheid en den natuurlijken loop der dingen — wat hebben we niet te duchten! doch herinneren we ons aan zijne overgroote barmhartigheid, en zijn bovennatuurlijk werken in en door zijne Kerk — die daar nu maanden lang én boetend én biddend met hare millioenen kinderen over heel de wereld voor zijnen zetel zal nederliggen en door haren Opperherder voorgegaan, ootmoedig zal weenen voor

haren God en Bruidegom: barmhartige Verlosser! wat mag uw Kerk, wat mogen wij van u niet hopen!

Tusschen die heilige vreeze dan en hope thans geboet en gebeden, dat is de dubbele wensch van onzen geliefden Opperherder. Hij laat van den hoogen berg des geloofs waarop zijn zetel staat, zijn zorgzamen blik over de wereld gaan, en verkondigt ons met overstelpt gemoed op dien onveranderlijken, eenvoudigen, diepgevoelden toon waarin reeds zooveel eeuwen door — alleen een Paus te spreken vermogt: wat jammeren hij reeds aanschouwt, en helaas! wat vreeselijker slagen hij nog verwacht, zoo de in schuld verzonken wereld niet boet en niet bidt. Hij noemt in een enkelen adem de feiten op die hij ziet; feiten, gelijk hij, de groote bewaker en verklaarder der bovennatuurlijke openbaring, ze toelicht, waarin God weêr op bijzondere wijze zich laat vernemen tegenover de boosheid der menschen; feiten, die een ieder als zoodanig erkennen *moest*, maar helaas! zoovelen nog niet erkennen *willen*, en hij geeft het slechts met enkele maar met breede trekken aan, dat het God, God zelf is, die ons door die groote jammerslagen oproept tot boete en gebed, en die met nog vreeselijker geesels dreigt, zoo we nog niet tot Hem mogten wederkeeren. Alle tuchtroeden, die menigwerf één voor één tot kastijding van landen en volken hebben gediend, zijn of worden in deze tijden vereend, om waar ze afzonderlijk niet troffen, vereend en te zwaarder neêr te komen: ontzettend heirleger van plagen, maar dat in Gods ontferming zijn volk uit het vreemde in 't beloofde land, uit het rijk der wereld in zijn rijk overvoeren, doch ook zijnen vijanden en dien zijns volks en zijner Kerk, welke steeds driester het hoofd opsteken, de oogen openen moet om dáár redding te gaan zoeken waar alleen zij te

vinden is: aan den voet van 't Altaarkruis in de ééne door Hem gestichte Kerk des heils.

Hoezeer ook op ons vaderland de woorden des Opperherders van toepassing zijn, is door onzen Vader alhier in Christus aan zijne kinderen voorgehouden: dat hebben ze allen voor eenige dagen uit den mond hunner eigene herders vernomen:

„De geesels ontbreken ook hier niet. — zoo liet de Bisschop den geloovigen hooren — Immers ofschoon geene aardbevingen onze steden in puin verkeeren, geen oorlog onze landskinderen op verre kusten doet sneven, of onze gewesten met moordend en plunderend krijgsvolk overstroomt; lijdt, evenwel, onze handel niet ten gevolge van den elders woedenden krijg? Wordt de welvaart des landmans, althans in sommige gewesten, niet gehinderd, ja, tot niets gemaakt door de reeds zoo lang woedende veeziekte? Neemt, niettegenstaande de vele tijdelijke zegeningen, aan ons vaderland door de Voorzienigheid geschonken, de armoede niet gestadig toe, zoodat naast die zegeningen een afgrond gaapt, waarin zij dreigen weg te zinken? Heeft de vreeselijke ziekte, die sedert eenige jaren in alle oorden der aarde ontelbare slagtoffers heeft weggerukt, de plek, die wij bewonen, verschoond? En heil ons, Zeer Geliefden, dat de Heer ons deel geeft aan de kastijdingen, waarmede Hij de zondaren bezoekt, over welke Hij zich wil erbarmen; want wie onzer zal het wagen, zich vrij te spreken van de schuld, welke die kastijdingen verdiend heeft? En wie behoeft dan niet barmhartigheid van God, die door deze kastijdingen ter bekeering oproept? Wie moet zich dus niet spoeden tot boetvaardigheid? Inderdaad hier past het woord van onzen goddelijken Meester: „tenzij gij boetvaardigheid doet,

zult gij allen gelijkerwijze omkomen" [1]). Maar indien wij nu nog letten op de aanvallen, welke de Kerk ook ten onzent gestadig te verduren heeft; op de middelen van allerlei aard, tot verleiding der zwakken en der min onderwezenen aangewend, op die voor ons onbegrijpelijke verblindheid, welke verhindert dat de H. Kerk gezien wordt gelijk zij is, *smet, noch rimpel, noch iets dergelijks hebbende* [2]); op die onbegrijpelijke ligtgeloovigheid, welke alle verdraaijingen der Katholieke leer, alle valsche beschuldigingen tegen de Kerk, alle oude lasteringen van beeldendienst, afgoderij enz., zonder tegenbedenking, zonder vermoeden van eenig bedrog of dwaling aanneemt; wanneer wij zoo velen van hen, die buiten de Kerk zijn, van dwaling tot dwaling, van twijfel tot twijfel, van loochening tot loochening, tot de onverschilligheid der wanhoop, tot de driestheid des ongeloofs zien vallen, zonder dat zij onder het afleggen van dien kronkelenden weg, ook maar eene enkele maal een ernstigen blik werpen op *de Kerk des levendigen Gods, de kolom en de vastheid der waarheid* [3]); moeten wij dan niet vreezen, Zeer Geliefden, dat *onze* zonden mede oorzaak zijn van die minachting en miskenning, van die verblindheid, van die bestrijding? Waarlijk, het ligt in de natuur der zaak, dat de zonden der geloovigen de waarheid des geloofs verduisteren voor de dwalenden; immers, van den éénen kant, de waarheid schittert voor het oog van den menschelijken geest hier beneden eerst in haren volsten glans, wanneer zij in het leven overgegaan en daad geworden

---

1) Luc. XIII, 3.
2) Eph. V, 27.
3) I Tim. III, 15.

is; dan toch, ofschoon in God zelven voor den mensch nog niet zigtbaar, wordt zij hem zigtbaar in die Gods beeldtenis zijn; en van den anderen kant, de dwalende zal niet ligt eene betere leer vermoeden dáár, waar hij geen betere zeden, geen heiliger leven ziet; hij zal niet ligt de ware godsdienst vermoeden in eene Kerk, welker leden, voor zoo ver zij hem bekend zijn, God niet getrouw dienen. Integendeel, hij zal maar al te vaak de Kerk en hare leer beschuldigen van de zonden, welke hij in de leerlingen dier Kerk opmerkt. En letten wij nu nog op de verborgene wegen, langs welke God tot de menschen komt, op de onnaspeurlijke orde der genade, volgens welke menschen voor menschen den weg tot de kennis der waarheid voorbereiden moeten, dan zal onze reeds gegronde vrees, dat wij door onze zonden aan de verlichting onzer dwalende broeders in den weg staan, nog grooter worden. Wat toch heeft God niet beloofd aan het gebed, in den naam van Jesus gedaan? Wat bekeeringen kan dus het gebed niet verkrijgen? Doch hoe weinig zal het gebed vermogen, dat door den onbekeerden zondaar gedaan wordt? Of zal de voorbede van iemand, die zelf tegen God in opstand is, bij God waarde kunnen hebben? „Wij weten," zeide reeds de blindgeborene dien Jesus genezen had, „dat God de zondaars niet verhoort, maar indien iemand een vereerder van God is en zijn wil doet, dien verhoort Hij" [1]). En indien wij nu al verder bedenken, dat onze zonden, gevoegd bij het ongeloof, de onverschilligheid, de aan wie weet hoe velen tot schuld toerekenbare dwalingen, en andere zonden onzer niet Katholieke landgenooten, veroorzaken kunnen, dat schier gansch het

1) Joannes IX, 31.

volk van God is afgeweken; moet dan onze vrees, dat wij aan de uitstorting der goddelijke genade over Nederland hinderpalen stellen, nog niet veel toenemen? O, Mijne Geliefden, ik meen niet vermetel te beschuldigen, wanneer ik zeg, dat wij ook tot die menschen behooren, wier zonden de gramschap Gods hebben gaande gemaakt, en de tijdelijke rampen hebben doen ontstaan; dat inzonderheid ook onze zonden de werkingen der goddelijke barmhartigheid verhinderd en onze voorbede krachteloos gemaakt hebben; dat zij de ware, de schoone gestalte der Kerk als bedekt, eene mismaakte gestalte daarvoor in de plaats gesteld, en een nevel geworpen hebben tusschen de zon der waarheid en het oog der dwalenden."

Op 't gezigt dan van al wat de wereld treft en dreigt: van den bloedigen krijg: voorspel welligt van moorddadiger en algemeener oorlog; — dier inwendige verscheuringen, thans doorgebroken ook in landen, tot dusverre van dien geesel verschoond: een opgeslagen vlam, die welligt en wie weet hoe verre voort zal grijpen, om de verschrikkingen van oproer en omwenteling bij al de ellenden des oorlogs te voegen; — dier kwaadaardige pestziekten, steden-verdelgende aardbevingen, en andere jammerslagen van misgewas, van veesterfte, van ziekte in plant en boom die de algemeenste voedingsmiddelen zijn: voorboden zij van een misschien voor velen naderenden hongersnood en dood; — op 't gezigt vooral der toenemende onverschilligheid en ongeloovigheid, en der even sluwe als schaamtelooze vermetelheid zooveler vijanden van 's Heeren Gezalfde en zijne vlekkelooze Bruid; op 't gezigt derhalve dier buitengewone nooden en gevaren en al dier euveldaden — moest onze H. Vader wel tot een

magtig heilmiddel als hij thans gebruikt zijne toevlugt nemen. Een ieder die niet te klein is van geest, om het te begrijpen, noch uit gebrek aan geloof en liefde te koel van hart, om het te voelen — zal het gereedelijk erkennen: ja zóó moest de plaatsbekleeder van Christus op aarde, zóó moest de vader der Katholieke wereld doen om aan den drang van zijn allen-omvattend liefdehart te beantwoorden.

God toch heeft het gebed tot het algemeene middel ter verkrijging van genade gemaakt: door 't gebed *wil* Hij verheerlijkt en aangebeden, gedankt en verzoend, wil Hij aanhoudend gesmeekt wezen. Om de buitengewone ongeregtigheden valt en dreigt een buitengewoon strafgerigt; willen we hopen op buitengewone ontferming en genade, een buitengewoon, en algemeen, een langer en dringender gebed zal het eenige middel zijn, om Gods welverdiende gramschap te verzoenen en af te keeren. Dat voelen duizenden en duizenden eenvoudige geloovige harten, en zij juichen in den jubeltijd die aangebroken is en bevlijtigen zich, om zoo ijverig en volmaakt mogelijk aan de wenschen van hun geliefden Vader voldoening te geven. Die eenvoudigen van harte, vol geloof en vol van liefde als zij zijn, hebben het met een diep bewogen en dankbaar hart gehoord, met hoe veel ernst en nadruk de H. Vader hen aanmaant tot een boetvaardig gebed, en hoe hij alles en allen blijkens zijn rondgaanden Brief wil vereend hebben, om het gebed der Kerk bij God behagelijk en krachtig te maken. Geen enkele hulp die niet wordt ingeroepen! Eerst moet aller hart tot waarachtige boetvaardigheid worden gestemd; want hoe weinig — gelijk onze Bisschop ons straks herinnerde — „hoe weinig zou het gebed vermogen, dat door den onbekeerden zondaar gedaan wordt? Of zal de voorbede van iemand, die zelf tegen

God in opstand is, bij God waarde kunnen hebben?" — waarde dáártoe om zijne gramschap, juist om de zonden ontstoken, te verbidden? Neen men moet zich eerst door eene rouwmoedige, opregte biecht met God verzoend, en door de eerbiedige vereeniging met Hem die 's werelds zoenoffer is, met het Lam dat de zonden der wereld wegneemt: men moet zich om en in den Zoon aan den Vader hebben behagelijk gemaakt; men moet den Heer in zijn al te verlaten Heiligdom meermalen, althans tot driewerf, gaan bezoeken, en daar gaan bidden, naar 's Pausen meening voor de bovenaardsche belangen der Kerk en haar zigtbaar Hoofd, en voor het hoogste heil van vorsten en van volken. Voorts worden van het boetvaardige, nieuwe leven eenige blijken gevraagd. Is er tegenover 's werelds hoogmoed een offer gebragt van vernedering in de eigen ootmoedige schuldbelijdenis in 't H. Sakrament der Biecht, en ook in 't gebed, ootmoedige bekentenis van altoosdurende afhankelijkheid, en behoefte; — voor 's werelds onverstorvenheid, voor de begeerlijkheid des vleesches en de verslingering der zinnen zullen boetvaardigen en onschuldigen te zamen één dag minstens van ligchaamsversterving, van vasten doorbrengen, en zij zullen ook nog voor de onverzadelijke hebzucht en de afgodische mammondienst ieder naar de inspraak zijns harten een offer van herstel aanbieden, door den armen broeder met een verkwikking der liefde, met eene zoete aalmoes te verblijden.

En hoe zoekt de H. Vader verder alle krachten des gebeds op aarde en in den hemel, in de strijdende en zegevierende Kerk te verzamelen, om ze aldus als een magtig offer van aangenamen geur den Heer aan te bieden. Drie maanden lang zal de tijdsruimte zijn, waarin men, onder stipte volbrenging der gestelde vereischten, van

schuld en al de straffen der schuld kan worden ontslagen, en om het alles te vergemakkelijken, worden den biechtvaders buitengewone magten, den biechtelingen bijzondere vrijheden toegestaan; en is er reden, dan mag die tijd voor de belanghebbenden nog worden verlengd: allen, allen wenscht de H. Vader in de groote verzoening te doen deelen; drie maanden lang duurt die buitengewone genadetijd, opdat allen gelegenheid vinden en niemand die dagen der zaligheid verzuime en inmiddels zooveel te langer de zielenijver der herders en het wekkend voorbeeld der godvruchtigen allen tot boete en verbetering des levens en een vurig gebed mogen stemmen. Die in den kerker zijn worden niet vergeten, en aan de zieken en lijdenden wordt bijzonder gedacht; want is hun gebed met het offer van een geduldig lijden verbonden, dan heeft het eene bijzondere kracht. Ook de kinderen, de schuldelooze kinderen zullen mede bidden: zij zijn des Heeren lievelingen, die Hij weleer zegende en nog gaarne hoort. En zeer bepaald vraagt de H. Vader, dat vooral zij allen, 't zij geestelijken of leeken, godgewijde mannen en maagden, wien God de genade eener hoogere godsvrucht heeft verleend, zich met een aanhoudend en allervurigst smeekgebed tot den Gever aller gaven zullen wenden, en alle zieleherders, in verdubbelden ijver ontstoken, hun geloof, hun kennis, hunne vlammende liefde zullen overstorten in de harten dergenen die aan hunne zorgen zijn toevertrouwd.

Bij al die stemmen der aarde roept de H. Vader de magtiger stemmen der hemelen in: ook de zegevierende leden der Kerk moeten uitgenoodigd om hunne strijdende broeders te hulp te komen. En zij allereerst die de teedere Moeder van hen allen is, Maria, Moeder Gods en Moeder der

menschen; en zij thans inzonderheid, nu die maanden van gebed ook daartoe worden gehouden, opdat de H. Geest den Opperherder der Kerk moge verlichten om datgene over de ontvangenis van de Moeder des Heeren vast te stellen, wat tot de verheerlijking Gods en den roem der Allerheiligste Maagd mag verstrekken. „Gij zult u in dit geval — dus roept onze Hoogw. Bisschop ons toe — zooveel te meer tot vereeniging uwer gebeden met die der gansche Kerk aangedrongen voelen, daar het een der voorregten geldt van Jesus' Moeder, welker vereering, God zij dank! door u zoo ijverig gepleegd wordt. Laat dan niet na, haar zelve in hare eigene zaak aan te roepen, opdat zij voor het zigtbaar Hoofd der Kerk van haren Goddelijken Zoon dat licht vrage en verwerve, dat Hij van den H. Geest wenscht te ontvangen." — Haar dan, „Moeder der genade en barmhartigheid", haar, „toevlugt der zondaren", onze „vermogendste voorspreekster", zullen we naar des Opperherders wensch allereerst en aanhoudend aanroepen, en dan ook de bescherming vragen der groote Apostelen Petrus en Paulus, en van alle Heiligen die met Christus in den hemel heerschen, en — voegt onze Bisschop er bij — „ook van onze vaders in het geloof de HH. Willibordus en Bonifacius, opdat de zegevierende met de strijdende Kerk door haren éénen Hoogenpriester Jesus, tot den troon der genade nadere, en de smeeking: spaar, o Heer, spaar uw volk, ingang doe vinden."

Zoo zij dan God geloofd voor dezen nieuwen tijd van bijzondere genade, en ook daarvoor dat Hij zijner Kerk een Opperherder heeft gegeven, zoo vol van liefde en vertrouwen; die zijne kudde met zooveel zorgzamen ijver,

ja met een zacht geweld heenvoert naar 't alvermogend gebed, om daarin aarde en hemel elkaâr nader te voeren en te vereenigen.

We willen hier nog deze ook door anderen reeds geuite opmerking hebben gemaakt, dat, namelijk, juist die elkaâr zoo spoedig opvolgende algemeene gebeden der Kerk treffende betuigingen zijn van haar geloof en hare liefde tegenover de heerschende dwaalleeringen en godvergetenheid dezer in 't aardsche zoo gansch verzonkene tijden.

Het materialisme, atheïsme, pantheïsme, deïsme en al die goddelooze stelsels meer, zij spannen zaâm en bevlijtigen zich om den levenden God en het vrije en waarachtige werken en ingrijpen der goddelijke voorzienigheid in de geschiedenis, als ook de genade en de wezenlijke werkzaamheid der genade in de harten der menschen te loochenen en te doen vergeten. Door niets nu wordt Gods vrij en wezenlijk werken in de orde der natuur en der genade en zijne persoonlijke en innigste betrekking tot ons onmiddellijker, werkdadiger en nadrukkelijker beleden en betuigd dan door het GEBED, en bovenal door een openbaar en algemeen gebed zooals dezer dagen is uitgeschreven. In die groote en grootsche gebedsjubiléën toch heft zich de gansche geloovige menschheid één van zin en één van ziel, in één geloof en ééne liefde, in den naam van den éénen Middelaar en Verzoener, met de verzuchtingen van den éénen H. Geest, tot aller God en Vader op, om *zijne* Oppermajesteit en *aller* afhankelijkheid eenparig en openlijk te belijden, en zij geeft aldus tegenover het drieste ongeloof een grootsch en verplettend getuigenis van geloof, om aldus de waanwijzen te beschamen, de zwakken te bemoedigen en de godvruchtigen te troosten en te versterken.

Dit toch was het streven van den nieuwerwetschen ongeloovigen tijdgeest, om den altoos levenden God uit geest en hart, en de levende werkzaamheid der door Christus gestichte en altoos bestuurde Kerk uit het openbare leven te verdringen. Meer dan op andere tijden treedt de Kerk in deze gebedsjubiléën zoo ontzettend-grootsch als teeder-beminnelijk het openbare leven, aller geopende gedachten en gemoederen in. Daar waar millioenen en millioenen, aangegrepen door Gods woord, in hooger liefde ontgloeid, te zamen op 't innigst vereenigd, met en voor hare geliefde Moeder bidden, hare genademiddelen ontvangen, in werken van godsvrucht en barmhartigheid hare wenschen en voorschriften vervullen, — daar triomfeert de Kerk over den geest der wereld en wordt het op nieuw bewaarheid, dat nu eens voor altoos de wereld aan Christus onderworpen is — niet, neen, door de magt van 't zwaard, maar door 't verzoenend Kruis en — mogen wij er nu in vertrouwen bijvoegen — door 't zachte algeweld des gebeds!

HET ZOEKEN DER PROTESTANTEN

NAAR

APOSTOLISCHE OVERLEVERING

BIJ DE WALDENZEN.

Gij zijt van gisteren en uwe leer is nieuw, derhalve niet door Christus geopenbaard: ziedaar een woord reeds alleen genoeg om alle ketterijen te beschamen. De mensch kan immers uit zich zelven de bovennatuurlijke waarheid niet kennen. Indien er een wijsgeer opstond, die beweerde, dat hij een geheel andere menschelijke rede had uitgevonden, zou dat zeker hoogst ongerijmd, maar niet ongerijmder zijn dan het beweren van iemand, dat hij de waarheden des geloofs had uitgedacht. Deze zijn ons slechts in en door Christus geopenbaard, en kunnen tot ons niet komen dan door de openbare en onfeilbare overlevering zijner Kerk. Gelijk de Vader Mij gezonden heeft zoo zende Ik u, dus spreekt Hij tot zijne Apostelen. Zij moesten derhalve weder anderen zenden en die zending de verlichting en heiliging der wereld zijn. Ook in zijn laatst bevel zien wij dat bevestigd. Zulk eene ontzettende magt deelt Hij hun meê, dat Hij zich daarbij beroept op zijn eigen albestier. „Mij is alle magt gegeven in hemel „en op aarde. Gaat (derhalve) en onderwijst alle volken, „hen doopende in den naam des Vaders, des Zoons en

„des H. Geestes en hun leerende onderhouden al wat Ik „u bevolen heb. Ziet Ik ben met u tot aan het einde der „eeuwen." Dáár is buiten allen twijfel gezegd, dat alle volken in de eenheid moeten vergaderd worden, dat de zending tot aan het einde der eeuwen voortduurt, en Christus ten allen tijde die van Hem uitgaande zendelingen zal geleiden. Ook is de H. Geest, die hun alle waarheid leeren zoude en eeuwig met de Apostelen en hunne opvolgers blijven, niet nedergedaald, of aanstonds gaat het goddelijk magtbevel in vervulling. De Apostelen stellen door den H. Geest weder anderen aan om de Kerk Gods te besturen, en die groote maatschappij, die van Christus afgebeden eenheid vertoont zich, drukt de geheimvolle waarheid waarvan zij vol is, voor aller oogen uit, en de wereld erkent aan haar dat de Zoon Gods waarlijk van den Vader is op aard gezonden. Die eenheid, die Kerk, die ook naar den H. Paulus in haar groot maatschappelijk ligchaam Christus vervult en voorstelt, — die onophoudelijk tot volkomenheid groeijende Christus der geschiedenis is en blijft het eenig en afdoend bewijs van zijne komst en van alle waarheid, die in Hem besloten ligt. Alleen in die maatschappij, waarin Hij zich uitbreidt tot een tempel, wordt zij bezeten en is zij te vinden. Alleen zij toont door hare wettige opvolging, dat tot haar gezegd is: gaat en onderwijst alle volken, en door hare goddelijke eigenschappen alle dagen zigtbaar, dat Christus alle dagen met haar is.

Alzoo: wat van die Kerk niet geleerd of nieuw is, dat is onwaar, dat is ijdelheid en bederf.

Om eenige betrekking met Christus te toonen, beroepen de dwaalleeraars zich op den bijbel, of om juist te spreken op den zin, dien zij zeggen dat de bijbel heeft. IJdele

poging! In denzelfden graad als men de Kerk mistrouwt, en haar of onwetend, of door hartstogt vervoerd acht, moet men ook den bijbel, dat is de lijst der kanonieke boeken, de echtheid der lezing of tekst, de vertaling, enz. mistrouwen, want slechts de Kerk staat daarvoor in. Indien zij verdoold en bedorven is, wat dan bewijst, dat zij den tekst niet heeft vervalscht gelijk alle ketters gedaan hebben? Maar 't is onzinnig, zelfs op een bloot wetenschappelijk standpunt, tegen eene maatschappij als de Katholieke Kerk hare eigene oorkonden te willen overstellen en uitleggen in eenen geheel met haar strijdigen zin. Zoo handelt men zelfs niet met de schriften en wetten van een of ander volk, maar leert er den zin van kennen door de instellingen, gewoonten en gebruiken die aan dat volk eigen zijn. Hoeveel te onzinniger is het zich zelven door den H. Geest verlicht te achten, en niet die Kerk aan wie Christus dezen H. Geest ten eeuwigen dage beloofd heeft, en van wie alle volken het Christendom hebben ontvangen. Tertulliaan, in wiens tijd nog eigenhandige schriften der Apostelen werden voorgelezen, merkt reeds op, hoe alle ketters zich op de Schriftuur beroepen, maar beweert teregt, dat het er op aankomt te weten aan wie de Schriftuur toebehoort, en wie haar moet uitleggen. Deze, zoo leert hij, behoort aan de Kerk, en in haren naam roept hij de ketters toe: „Wie zijt gij? Wanneer en van waar „zijt gij gekomen? Wat voert gij uit op mijn gebied (de Schriftuur), gij, die de mijnen niet zijt?" enz. Hij vordert van hen, dat zij hunne afkomst van de Apostelen door wettige opvolging zullen bewijzen; want die opvolging moet het uitmaken, niet de Schriftuur, welke hij hun niet vergunt aan te halen; terwijl hij van zijne zijde op de Apostolische Kerken verwijst, en ten laatste op die

van Rome, „die zoo gelukkige Kerk, waarin de Apostelen „met hunne gansche leer hun bloed hebben uitgestort."

Op dezelfde wijze worden de ketters wederlegd door den H. Irenaeus, die den H. Polycarpus, den leerling van den H. Joannes, tot meester had, en alzoo de geestelijke kleinzoon was van dien Apostel der liefde. „Vóór Valentinus", zegt hij, „waren er geen Valentinianen." En wat ook acht hij genoeg om alle ketters te beschamen? Te verwijzen op het geloof van de Kerk van Rome. Want met die Kerk, zegt hij, moeten allen overeenstemmen, en hij noemt ten bewijze dat zij het Apostoliesch geloof heeft, de toen nog weinige opvolgers van Petrus achter elkander op [1]). 't Is met andere woorden hetzelfde wat wij als kinderen geleerd hebben: de Katholieke priester is van den Bisschop gezonden, de Bisschop van den Paus, en de Paus is de opvolger van den H. Petrus. Op die wijze staat de Katholiek met de geheele Kerk, de van Christus verheerlijkte wereld, in verband. 't Is zeer eenvoudig en daarom des te grootscher en bewonderingswaardiger.

Maar dat bewijs, dat tegen alle ketterijen is aangehaald, en zoo lang de Kerk staat zal gelden en van kracht blijven, is welligt op geene ketterij zoozeer van toepassing als op het Protestantisme. Dit toch beweerde in den stikdonkeren nacht die eeuwen lang geduurd had, eensklaps het licht te hebben ontstoken, loochende alle gezag en historische afkomst, en stelde het individu tegen de

---

1) Het is vermakelijk te zien hoe de Protestantsche geleerden zich afmartelen, om in die klassieke plaats den H. Irenaeus ten halve te laten zeggen wat hij geheel zegt. Een laatst voorbeeld daarvan geeft A. Stieren in zijne uitgave van dien oudvader.

geheele Kerk over. Aan de Protestanten inzonderheid kan de Kerk vragen: Wie zijt gij? Wanneer en van waar zijt gij gekomen, en hoe onderstaat gij u de Schriftuur, die mij behoort, uit te leggen, te schiften, te veranderen en te verwerpen? Welke betrekking kunt gij met Christus en zijne Apostelen hebben, daar de Hervormers eerst in de zestiende eeuw zijn ontstaan? Zult gij het werk van Christus verbeteren, gij de Kerk, „de zuil der waarheid", die naar uw zeggen gevallen was, weder oprigten en beter bevestigen dan Hij gedaan heeft? Maar waar is die waarheid door u teruggevonden? Waar dat licht, dat gij in de duisternis hebt ontstoken? Protestantisme is ongetwijfeld geen Katholicisme', doch het is niet genoeg te zeggen wat het niet is, men dient te weten wat het is. Gij twist over alle waarheden en kunt er geen enkele aanwijzen, die tot het wezen of de leer van het Protestantisme behoort, hetwelk de tegenstrijdigste gevoelens in zich vereenigt. En dat noemt gij licht en geen duisternis!

Wat kan een Protestant hier op antwoorden *zonder zich tegen te spreken*, en zijn individualisme te verzaken?

Het eenige dat hem overblijft is vlakaf te verklaren, dat hij met de geheele wereld en hare geschiedenis niets te maken heeft, zich te beroepen op zijn eigen individueel bewustzijn, en te zeggen: wat ik geloof is waar omdat het waar is.

Dat zulk een antwoord geen antwoord heeten mag behoeven we niet aan te toonen. Niettemin is het een consequent volhouden van het Protestantsch beginsel. Inderdaad het Protestantisme beweert eene innerlijke onmiddellijke aanschouwing of *intuitie* te zijn, die als zoodanig zich boven alle bewijs moet verheven achten, en waaraan de bijbel ook geenszins tot bewijs maar tot middel of opwekkend

instrument verstrekt. De bijbel zou in het Protestantisme eenige objectiviteit en bewijskracht bezitten, indien hij er een objectieven zin had, waaraan de lezer of uitlegger zich moest onderwerpen. Maar dat heeft hij noch volgens het beginsel, noch volgens de ontegensprekelijke ondervinding. Immers naar het beginsel is een iegelijk van den H. Geest bezield, die toch wel boven de doode letter verheven is, en den zin aan haar geeft, niet dien van haar ontvangt. De geest blaast in het instrument en gelijk hij blaast zoo is het geluid. Dat ook zegt de onophoudelijke ondervinding, en sluit den mond aan de daarover gemaakte sophisterij. Geenen objectieven zin heeft daar de bijbel, waar men er de tegenstrijdigste gevoelens uit bewijst en uit bewijzen mag.

Die Protestanten derhalve hebben gelijk, die heden beweren, dat in het Protestantisme het formele beginsel, 'twelk het bewijs levert, van het materiële of de leer die bewezen moet worden, geenszins verschilt [1]). Het eenigst bewijs der geloofsleer is het *geloof* zelve [2]). Ook Luther in wien, als den vader dezer dwaling, men den eigenlijken aard er van vinden moet, maakt zich zelven de opwerping, dat de Kerk en de oudvaders geheel anders geleerd en den bijbel verklaard hebben dan hij; en het antwoord, waarmede hij zich tegen dat vreeselijk argument

---

1) De predikant Chantepie heeft iets dergelijks beweerd in het tijdschrift *Ernst en Vrede*. Zijne pantheïstische gevoelens verwonderen ons daarom volstrekt niet.

2) Het Protestantsch geloof is ook niet enkel geloof aan waarheid, maar vaste overtuiging, dat men vergeving van zijne zonden heeft. Denken en doen zijn verward, en gelooven is reeds de grootste praktijk. Er volgt daaruit, dat men de waarheid *voelt*, onmiddellijk waarneemt en alzoo geen bewijs behoeft.

gerust stelt, is: „dat weet ik, dat ik alles aan God toe-„schrijf en niets aan de menschen." Alzoo, dat wat hij leert bewijst zich zelve, en de opwerping, die hij onbeantwoord laat, heeft geen antwoord noodig.

Maar tot zulk een gevolglijkheid was men niet aanstonds en zelfs later niet een ieder in staat. „Het is zoo omdat het zoo is, *ik* voel het, en al zegt de geheele wereld dat het anders is, *ik* houd het vol." Zulk spreken is slechts mogelijk voor den hoogmoed van een heresiarch. 't Is waar, het Duitsch idealisme en pantheïsme, ontwikkeling van den Protestantschen geest, heeft alles in het *ik* besloten, en op die uiterste spits van den hoogmoed zijne kunsten vertoond; maar dat was zoo hoog in de wolken, dat het publiek er niets van zien kon. 't Was bovendien wetenschap, 't was theorie, geen leven en praktijk. Een dergelijk godsdienstig geloof kon onmogelijk dat van de meerderheid zijn. De valschheid was voor de natuur en de rede niet te verdragen. Vandaar dat er op dezen aardbodem nooit menschen zijn geweest, die zoo onzeker, zoo vol onrust en daardoor zoo twistziek waren, en die zoo tiraniek hun eigendunkelijk gevoelen aan anderen wilden opdringen, als juist die oude Protestanten, die zich onfeilbaar zeker hielden zelfs van hunne eigen zaligheid, en beweerden dat een iegelijk van God zelven geleerd en door den privaten geest verlicht werd.

Het Protestantisme was niet geboren of het tuimelde aanstonds van zijne hoogte neder voor de voeten van die Kerk die het had versmaad. Met andere woorden: het nam, door de natuur der dingen genoodzaakt, Katholieke beginselen aan. Het hield conciliën, veroordeelde andersdenkenden als ketters, maakte een verpligtende geloofsbelijdenis, een katechismus, schreef aan den bijbel een

objectieven zin toe waaraan het individu zich onderwerpen moest, en zoo zag men spoedig overal — *sit venia verbo!* — eene Protestantsche Kerk.

Daardoor moest het antwoord op de tegenwerping der Katholieken ook een geheel ander zijn, dan dat éénig consequente waarvan we hierboven gesproken hebben. Men was uit het Protestantsche *ik* uitgetreden, was met terzijdestelling van het individualisme maatschappelijk en historiesch geworden, en had in de zigtbare Kerk eene zigtbare overlevering. Dienovereenkomstig kon het ware Christendom niet meer als geheel onzigtbaar gedacht worden, en eene Apostolische Overlevering was noodig. Daarenboven hielden de Katholieken niet op van op hunne wereldhistorie te wijzen, en hoe meer historischen of kerkelijken zin het Protestantisme verkreeg, des te meer begreep men de opwerping der Katholieken, en gevoelde, dat men die op grond eener innerlijke, individuele waarneming niet kon afwijzen. Waar dan ergens eene Apostolische overlevering buiten de bestaande te vinden, of hoe die te maken? Zeiden wij 't hier voor het eerst, en hadden we niet reeds te veel voorbeelden van kwaden wil en zelfverblinding, wie zou van zijne verwondering bekomen op 't hooren, dat de Protestanten zulk eene overlevering en de zigtbare Kerk van Christus zochten in de ketterijen? Deze waren allen der Kerk vijandig, beriepen zich, als van zelf spreekt, op de Schriftuur: bijgevolg waren zij Protestanten. Zeer bijzonder werden de vuile manicheïsche sekten der middeleeuwen in bescherming genomen, zelfs de naam van *ketter* werd tot eenen eernaam omgeduid, en daaraan een zin toegeschreven dien hij nooit had gehad.

Dat woord is eene verbastering van καθαροὶ, *zuiveren* beteekenend. Zoo was de naam van zekere Gnostieken der

tweede eeuw, aldus geheeten omdat zij zich van de stoffelijke of zinnenwereld door versterving wilden zuiveren en het huwelijk veroordeelden. Later werd hij ook aan andere sekten gegeven die op eene dergelijke vergeestelijking uit waren, en eindelijk door de afschuwelijke Albigenzen en andere manicheïsche secten der middeleeuwen gedragen (Katharren). Dan nu werd die naam geheel anders geduid, en niet van geestelijke oefening en onthouding, maar van de zuiverheid der leer uitgelegd, op de wijze als de Engelsche Calvinisten *puriteinen* heeten naar hunne zoogenaamde zuivere leer, welke alleen op den bijbel gegrond en van alle Paapsche bijmengsels gereinigd was [1]).

Dat alles geleek op eene apostolische historie en overlevering niet meer en niet minder dan de Protestantsche Kerken en Kerkjes geleken op de Katholieke Kerk. De menigvuldige aanmerkingen die er te maken zijn laten we achterwege; slechts dit getuigen we, niet te weten wat het Protestantisme meer van onwaarheid overtuigt, óf dat met zijn beginsel zoo strijdig beroep op historie, óf het aannemen en vereeren van zulke voorouders. Zoo hielden eens de Kaïnieten alle in de bijbelsche historie voorkomende heilige mannen voor boos, hielden omgekeerd de boozen voor heilig, en wijdden aan den broedermoorder Kaïn, aan wien zij hunnen naam ontleenden, de grootste vereering.

Echter moeten wij ter eere van het menschelijk ver-

---

1) Indien ons geheugen ons niet bedriegt, is dit ook een der menigte vertelsels voorkomende in de *Tafereelen* van den predikant Ter Haar, dank zij der Aprilbeweging thans hoogleeraar te Utrecht.

stand zeggen, dat schoon men nagenoeg alle ketters in bescherming nam, er toch eene zamenhangende openbaar historische overlevering eer in wenschte te vinden, dan in meende gevonden te hebben, en er naar Protestantsche wijze zeer onbepaald over sprak.

Doch ééne sekte maakte hierop eene uitzondering, ééne, beweerde men eindelijk, had van de Apostolische tijden af bestaan, en nimmer opgehouden het zuiver Protestantisme te belijden: — de Waldenzen!

Deze sekte was blijkens de getuigenis der tijdgenooten en der meest echte historische bescheiden eerst in het laatst der twaalfde eeuw ontstaan.

Of hare leer de oud-protestantsche leer was is hier van geen gewigt. Wanneer de kerkvaders en ook nu nog de Katholieken beweren, dat zekere leer nieuw is, en derhalve als dwaling moet verworpen worden: dan is daarbij hunne meening niet, dat die dwaalleer nooit te voren in de wereld is geweest. Wat is er nieuws onder de zon? Zoo kan men het zaligmakend geloof, de praedestinatie, de menschelijke boosheid, de onvrijheid van den wil, de ontkenning van dagelijksche of kleine zonden, van een tusschen- of zuiveringsplaats en de geheele Protestansche deugdleer bij de Stoicijnen en bij alle consequent voortgaande pantheïsten terugvinden. Is daarom het Protestantisme in den zin der Katholieken oud? Volstrekt niet. Het is met betrekking tot de Kerk dat van oud en nieuw gesproken wordt. Wij menschen hebben de bovennatuurlijke waarheid niet uit ons zelven, wij moeten die door overlevering hebben en die overlevering bestaat niet buiten de Kerk. Zij is de bovennatuurlijke historie of maatschappij die den Christen voortbrengt, zij de nimmer ophoudende stroom die van Christus den eeuwigen rots-

steen ontsprongen door de woestijn dezer wereld vloeit, zij de onverwrikbare zuil der waarheid, en al wat in die maatschappij niet is overgeleverd, niet uit dien stroom is geput, of op die zuil niet geschreven staat, en dus ten haren opzigte nieuw is, dat is onwaarheid, dat is verderfelijke dwaling, waarvoor we, zoowel als die Christen volken, die ten tijde van den H. Irenaeus nog geen Schriftuur bezaten, aanstonds onze ooren moeten toestoppen.

Intusschen was het beginsel der Waldenzen juist het omgekeerde van het Protestantsche. Daarbij, het spreekt van zelf, komt niet in aanmerking of zij een en ander verwerpen wat ook door de Protestanten verworpen wordt. De bloot negatieve zijde is hier geen maatstaf van beoordeeling. Wat niet wit is, is daarom nog geen zwart, en wat niet Katholiek is, reeds daarom niet oud-protestantsch [1]). Slechts is alle dwaling onkatholiek.

Herzog, een Protestantsch geleerde, op wiens verdienstelijk werk over de Waldenzen we zullen terugkomen, zegt van hen: „uit de gegeven beschrijving „volgt, dat de Waldenzen, wat hun beginsel betreft, eene „standplaats in de Katholieke Kerk vasthielden, hoewel „zij in eenige stukken de lijn van het Katholicisme te „buiten gingen. Het onderscheid dat tusschen hen en de „Katholieken bestond, kan in 't algemeen niet worden „teruggebragt op dat onderscheid tusschen ketters en „Katholieken of tusschen in en buiten de Kerk bestaanden: „ofschoon met der daad en in waarheid de Waldenzen „uit de Kerk uitgesloten waren; maar het betreft de

---

1) We zeggen *oud*-Protestantsch, want heden is in het Protestantisme bijna van alles te vinden.

„onderscheiding die er is tusschen degenen die van het be-
„ginsel der Katholieke Kerk waarlijk doordrongen zijn,
„en diegenen die tot de Katholieke Kerk slechts uiterlijk
„behooren — goeden en kwaden" [1]).

Zij waren een tijd lang slechts ijverige Katholieken, maar vervielen in een aan het Protestantisme tegenovergesteld uiterste.

Het is eene Katholieke waarheid, dat de mensch, niet alleen als bedorven, maar bloot natuurlijk genomen, zijn bovennatuurlijk doel niet kan bereiken, en hij dus zonder genade niets ter zaligheid vermag. Die waarheid werd door Luther overdreven. Naar den religieusen staat, dien hij omhelsd had, verpligt, zich op hoogere volmaking toe te leggen, en daarbij betrouwend op eigen krachten, verviel hij in wanhoop, achtte het onmogelijk voor den mensch heilig te worden en groote zonden te vermijden. Dientengevolge schreef hij *op die wijze* alles aan God toe, dat hij de menschelijke vrijheid en daad ontkende. 't Was alles gelegen in geloof.

Waldus of Waldo integendeel, bij wiens aanhangers, zegt Herzog, geen spoor van het regtvaardigend geloof of van de praedestinatie der hervormers te vinden is [2]), overdreef den pligt der liefde. Dat het geloof zonder de werken een dood geloof is en ons niet baat, zooals de Waldenzen het met de uitspraken der Schriftuur en der Kerkvaders bevestigden, is eene Katholieke waarheid. Niet minder is het Katholiek, dat wij, in die werkzaamheid, gehouden zijn Christus na te volgen en ons op volmaakt-

---

[1]) Herzog, *die romanischen Waldenzer*, S. 206.
[2]) Ibid. S. 190.

heid toe te leggen. Maar die volmaaktheid tot welke wij verpligt zijn, is niet absoluut, is niet de goddelijke, eenige volmaaktheid; zij is die van ons eindig zeer menigvuldig wezen, en dus de volmaaktheid van ieder naar zijnen staat of stand. Dit laatste werd door de Waldenzen te zeer voorbijgezien, en bij de liefde die zij vorderden, moest de waarheid en de orde verloren gaan.

Indien Luther, religieus zijnde, tot den stand der gewone leeken wilde terugkeeren, en het monniksleven eene dwaasheid achtte: Waldo wilde omgekeerd van gewonen leek religieus worden, en alle menschen tot religieusen maken; en indien Luther het leerstuk der genade overdreef, zoodat de godsdienst bij hem eene beschouwing of speculatie werd: Waldo overdreef het leerstuk der goede werken en stelde alles in de praktijk. Men zou er uit opmaken, dat de Waldenzen, die weinig van de genade spreken, in Pelagianisme moesten vervallen, en de behoefte aan genade ontkennen. Maar juist doordat zij zich zoo geheel op de praktijk wierpen en aan de leer niet dachten, waren ze onbewust van al 'tgeen in hunne overdreven streving besloten lag, vatten ze de volmaaktheid als de Katholieken op, dat is, als slechts mogelijk door Christus, en bleven ze nog lang aan de Kerk gehecht, en op weinig uitzondering na de Katholieke leer belijden.

Gezegde Waldo was een rijk koopman van Lyon. Door het plotseling overlijden van een zijner kennissen of vrienden getroffen, besloot hij zijn leven te veranderen en Christus en diens Apostelen na te volgen. Dan daar hij ongeletterd was, liet hij zich eenige gedeelten der Schriftuur en eenige schriften der Kerkvaderen en Heiligen vertalen. Hij las daarin vlijtig, gaf zijn goederen aan

de armen, en begon niet alleen zelf een boetvaardig leven te leiden, maar ook anderen er toe te vermanen. Daarin was, zoo 't binnen zekere perken bleef, niets berispelijks, en slechts te vreezen, dat een koopman die zijne zaak zoo goed gedreven had, te eigenzinnig zijnen weg zoude gaan, en zich met onbescheidenheid aan zijn opgevat idee overgeven. Zoo gebeurde het. Waldo gedroeg zich als een van God gezonden Apostel, kreeg weldra grooten toeloop, en als hij gingen nu zijne leerlingen met sandalen aan de voeten en in gehavende kleeding overal rond om boete te prediken. Het is meer dan waarschijnlijk dat ook vrouwen het predikambt uitoefenden. Als te verwachten was, verbood de Aartsbisschop van Lyon den Waldenzen daarmede voort te gaan. Al hadden zij nog geene enkele dwaling gepredikt, zij hadden geene zending ten waarborg daartegen aan te toonen. Maar spoedig moesten zij in dwaling vervallen. Zoo leerden ze, dat er geene zuiveringsplaats of vagevuur bestond, daar ze volgens hun denkbeeld van volkomenheid geen midden kenden tusschen groote zondaars en regtvaardigen. Zij veroordeelden, uit hetzelfde piëtisme, het eed zweren, het oorlog voeren en de doodstraf als niet geoorloofd, wilden dat iedereen de deugd van armoede zoude beoefenen, en vielen hevig tegen de Katholieke Geestelijkheid uit, omdat deze vele goederen bezat en er voor zich gebruik van maakte. Schoon zij het huwelijk zouden hebben moeten verwerpen, dreven zij tot zoo ver hunne leer van verzaking niet; slechts prezen zij den maagdelijken staat grootelijks aan, en hadden ook vrouwenkloosters. Eindelijk schijnen ze de Heiligen alleen geëerd, niet om voorspraak aangeroepen te hebben. Men moet van deze onwetende lieden niet veel consequentie verwachten; want voor 't overige

namen zij de Katholieke leerstukken, de hiërarchie, de zeven Sakramenten, enz. aan. De predikatiën, waar Herzog voorbeelden van aanvoert, gaven evenmin hoogen dunk van hunnen geest. 't Was vermaning tot armoede, tot biechten en boete doen door vasten, kastijdingen, enz., 'twelk werd aangedrongen door herinnering dat de hemel door almoezen moest gekocht worden, en de voorstelling van de strenge oordeelen Gods.

Herzog, schoon hij in hunne leer niets Protestantsch erkent, is toch, als Protestant, vooringenomen voor deze afvalligen van de Katholieke Kerk, en poogt hun iets toe te schrijven van het zoogenaamd *formeel* Protestantsch beginsel of de methode die den bijbel tot eenige kenbron neemt. Hij berispt Bossuet dat te hebben voorbijgezien.

Het Protestantisme is tot zulk eenen staat gezonken, dat het alle dwalingen in zich sluit en zekere tendentiën maar geene leer meer heeft. Slechts hebben de Protestanten dat gemeen, dat zij, *de een meer*, *de andere minder*, het Christendom alleen uit den bijbel willen putten. Maar indien het in zulk eene onbepaaldheid verloren gaat, dat het, bij gebrek van leer, de methode boven de leer zelve stelt, dat is het middel boven het doel en den vorm boven het wezen der zaak, dan is deze verwarring geen reden om dat beroep op den bijbel tegen de Kerk als iets specifiek Protestantsch te verklaren. Dat is aan alle ketterijen gemeen. Hoe zullen deze met mogelijkheid een ander steunpunt tegen de Kerk zoeken, ten ware ze ophouden zich voor Christenen uit te geven? Hadden derhalve de Waldenzen zich op den bijbel alleen beroepen, dan ware dit nog niet als Protestantisme te begroeten. Maar op zijn hoogst vindt men bij hen daartoe eenige neiging. Zij hadden het bewustzijn niet dat zij buiten de

Kerk gingen, en waren te onwetend, te zeer op praktijk en te weinig op leer uit, , om den bijbel van overlevering te scheiden. Zij manen tot lezen der Schriftuur aan, maar ook tot het lezen van de uittreksels der kerkvaders, en indien naar Herzog getuigt, ofschoon wij 't niet toegeven, hunne opvatting van den bijbel geheel beheerscht werd door *eene echt Katholieke* rigting [1]), hoe konden ze dan den bijbel tegen het gezag der Kerk overstellen? Dat zij aan den aartsbisschop van Lyon antwoordden, aan God meer te gehoorzamen dan aan de menschen, is daarvan volstrekt geen bewijs. Evenmin dat, in de aangevoerde Waldenzische preek, gezegd en aangedrongen wordt, dat men het woord Gods moet „hooren". Dat is zoowel van de prediking als van de Schriftuur te verstaan. Ieder Katholiek priester zegt, dat hij het woord Gods verkondigt. Slechts de Protestanten verstaan daar alleen den bijbel onder. Hetzelfde vooroordeel doet Herzog de lofspraken der Waldenzen op de Schriftuur als teekenen aanzien van Protestantsche gezindheid. Hij begaat daarmede de zoo gewone verwarring van 't Protestantsche vrije onderzoek met eerbied voor en geloof aan den bijbel. Schatten dan ook Katholieken den bijbel niet hoog? Voorwaar hooger dan de Protestanten.

Zij erkenden het Primaat van den Paus [2]), en in de hoop door diens gezag hunne onderneming, ondanks het verbod des Aartsbisschops van Lyon, te zullen doorzetten, begaven zij zich naar Alexander III, en boden hem (1179)

---

1) Ibid. S. 141.

2) Tractatus de haeresi pauperum de Lugduno in *Mart. et Dur. Thes. novus*, Tom V, f. 1778.

eene vertaling aan der evangeliën en andere bijbelboeken met de daarop betrekking hebbende uittreksels der kerkvaders. Het was niet volstrekt onmogelijk, dat hun zekere vrijheid tot prediken vergund wierd, maar, om van geene andere voorwaarden te spreken, dan hadden zij geene dwalingen moeten leeren, en niet zulke blijken geven van onwetendheid. Men vroeg hun achtervolgens: gelooft gij in den Vader? — Gelooft gij in den Zoon? — in den H. Geest? — en toen zij dit telkens bevestigd hadden: Gelooft gij in de Moeder van Christus? — Ook op die vraag gaven zij een bevestigend antwoord, hetgeen begrijpelijkerwijs van al de aanwezigen onder luid gelach veroordeeld werd. Hun aanzoek was derhalve vergeefs. Op nieuw wendden zij zich tot Paus Julius III, die nu, op het concilie van Verona in 1184, den ban over hen uitsprak. Daardoor nog niet afgeschrikt, deden zij ten derden maal eene vergeefsche poging bij Paus Innocentius III in 1212. Men ziet er uit dat zij volstrekt Katholiek wilden blijven en zich van de Kerk niet scheiden. Hunne veroordeeling echter bragt te dien opzigte eene verandering bij hen te weeg, en de uitbreiding die zij middelerwijl verkregen, droeg niet weinig bij om het valsch beginsel dat zij aankleefden te ontwikkelen. Zij verspreidden zich door het zuiden van Frankrijk, door Italië en tot in Arragon, waaruit hen koning Alphonsus II, onder bedreiging van zware straffen, verbande. Zij zagen nu de Kerk niet meer voor de ware Kerk van Christus aan. Zij zelven maakten die uit, en het moest ten laatste wel daarop uitloopen, dat zij alle goddelijke en kerkelijke instellingen verwierpen, en het geheele Christendom deden bestaan in hunne volmaaktheid en in hunne prediking.

De Manicheïsche sekten, onder den algemeenen naam

van Katharren bekend, kwamen met de Waldenzen in veelvuldige aanraking, maar oefenden geenen invloed op hen uit, en schoon ze er later mede verward werden, bleven zé van de Albigenzen of Katharren steeds gescheiden. Meer geestverwantschap hadden ze met de even onwetende aanhangers van Hus; ofschoon ze van deze minder overnamen, dan zelven hunne dwalingen aan hen mededeelden. Het stille landleven, waar zij zich met der tijd aan overgaven, zal er wel veel toe hebben bijgedragen, dat zij hunne huiselijke overleveringen bewaarden, en nog ten tijde der hervorming, bijzonder in de dalen van Piëmont, in grooten getale gevonden werden. Toen stelden ze zich met de hervormers van Zwitserland in betrekking, en gingen, hoewel niet zonder weerzin en tegenkanting van velen hunner, tot het Calvinisme over.

De vraag is nu, hoe 't mogelijk was door middel van de Waldenzen het Protestantisme tot de Apostelen te doen opklimmen? Dat men, gelijk Basnage en zoo vele anderen vóór en na hem, in alle ketterijen Protestantisme zag, en de Katharren die dan met de Waldenzen verward werden [1]), voor de aanhangers van het zuivere evangelie uitgaf, was driest, was de geheele geschiedenis tegenspreken, maar stond toch niet gelijk met de bewering dat er eene tot de Apostelen toe opklimmende Protestantsche overlevering gevonden werd bij de sekte der Waldenzen, van wier stichter, Waldo, van wier opkomst in 't laatst der twaalfde eeuw, ja van wier geheel tegenovergestelde leer de ontegensprekelijkste bewijzen in de schrijvers en historische bescheiden der middeleeuwen niet alleen aan-

---

[1]) Basnage leidde de Waldenzen van Berengarius af!

wezig waren, maar van Katholieke zijde herhaaldelijk werden aangetoond.

Sektehaat en moedwillige geschiedvervalsching geven de eenigst mogelijke uitlegging van zulk eene verwarring. Niet de Waldenzen alleen, maar de geschriften der Waldenzen werden hervormd, zoodat Herzog met reden zegt: „zelden vindt men een voorbeeld van zulk eene ver„valsching" [1]). Een reeks van handschriften werd in omloop gebragt, die gedagteekend waren van 't begin der twaalfde eeuw of van 1100, die dus van Waldo en de zijnen, als veel later opgetreden, niet konden afkomstig zijn, en waarin het regtvaardigend Protestantsch geloof met de verdere ontdekkingen der hervormers, zoo duidelijk als men slechts wenschen kon, stonden te lezen. Zoo ergens, dan was het hier waar, dat een goed begin het halve werk is. De verdere vervalschingen konden te geruster ondernomen worden, daar zij op de vorige steunden, en slechts voltooiden wat daardoor reeds was uitgemaakt. Vooral had men veel gewonnen door de Waldenzen vóór Waldus te plaatsen. Daardoor was hun oorsprong in een onbepaalden tijd verschoven, en een ruim veld geopend voor historische constructiën.

Morel, een Waldenzer die bijzonder den overgang der zijnen tot het Protestantisme bewerkte, schreef omstreeks 1530: „wij zijn leeraars van een arm volk, 'twelk meer „dan vier honderd jaren, ja zoo als sommigen der onzen „zeggen, van de Apostelen af bestaat. Van de tijden der „Apostelen af hebben we allen eenparig hetzelfde aan„gaande het geloof geleerd, dat gij (Protestanten) daar-

---

1) S. 399.

„van leert". Men zou hem met hetgeen hij zelf elders zeide kunnen weerleggen [1]). Het is dus geen wonder dat in de *Unie der Dalen* van 1571 [2]) reeds een en ander Protestantsch gevoelen als de overoude leer der Waldenzen wordt voorgedragen.

Maar de eigenlijke en voornaamste vervalsching der handschriften had eerst sinds dat jaar der Unie 1571 plaats.

Perrin gaf in 1619 eene geschiedenis der Waldenzen uit (*Histoire des Vaudois, divisée en trois parties.* Par Jean Paul Perrin Léonois. Génève 1619). Daarin komt Waldus nog als de stichter voor. Maar Perrin maakt reeds van vele vervalschte handschriften gebruik, en als men ziet hoe hij zelf, deels door uitlating deels door bijvoegsels, de Waldenzen zoo orthodox mogelijk helpt maken, moet men 't wel hoogst belagchelijk vinden wat hij over de Waldenzen uitroept: „Het is wonderbaar dat „zij zoo klaar gezien hebben in eenen tijd, waarin eene „duisternis heerschte dikker dan die van Egypte" [3]). Zijn eigen handelwijze had hem op weg kunnen brengen om dat raadsel op te lossen.

Een volgend schrijver, Gilles (*Histoire Ecclésiastique des Églises réformées recueillies en quelques Vallées de Piémont, etc.* Par Pièrre Gilles Pasteur de l'Église réformée de La Tour. Génève 1655) brengt het al weêr een weinig verder. Tegen eigen betere overtuiging beweert hij, dat van de tijden der Apostelen af Protes-

---

1) Zie Herzog, S. 402.

2) Daarbij verpligtten de Waldenzen zich jegens elkander om zich met de Protestanten te vereenigen.

3) Perrin, I. p. 56.

tantsche overlevering en gemeenten in de dalen van Piëmont bestaan hebben; ofschoon hij in tegenspraak met zich zelven den naam der Waldenzen van Waldo afleidt, en zijn geschiedverhaal met 1160 begint.

Maar Leger (*Histoire générale des Églises Évangeliques des Vallées de Piémont ou Vaudoises.* Par Jean Leger Pasteur et modérateur des églises des Vallées. 1669) is de eerste die met het bepaalde doel schrijft om de Apostolische oudheid der Waldenzen aan te toonen, en tegen die der Katholieke Kerk over te stellen. Hij leidt den naam van Waldenzen af van *vallée* of *val*, de plaats waar zij zich ophielden. Reeds vroeg, zoo beweert hij, was de Kerk verdoold en bedorven, maar in de achtste eeuw nam het bederf zoodanig toe, dat de belijders van het ware Apostoliesch geloof besloten zich af te scheiden, hierin voorgegaan door Claudius Aartsbisschop van Turijn. De inwoners van de dalen van Piëmont die zijne diocesanen waren, en dus tot de regtgeloovigen behoorden, bleven nu in stilte het waar geloof belijden, totdat in de volheid der tijden Waldus, of de Waldenzer bij uitnemendheid opstond, en de kennis der zaligheid in alle landen verspreid werd.

Hetgeen Leger zoo moedig maakte was het bezit van een nog veel grooter aantal vervalschte handschriften. Maar daarbij is zijn eigen kwade trouw openbaar. Herzog voert menigvuldige voorbeelden aan van zijn bijvoegsels en uitlatingen, en houdt hem verdacht de jaartallen of dagteekeningen van sommige handschriften te hebben veranderd.

Intusschen kon het nog beter. Claudius van Turijn was niet meer dan een beeldenbreker en navolger van Leo den Isauriër; en zoo hij geen Nestoriaan en Ariaan was,

gelijk Bossuet beweert [1]), hij was dan toch volstrekt geen Protestant. Het kon derhalve daarbij niet blijven, en de omstandigheid dat juist ten tijde van Leger (1665) de Waldenzen eene bloedige vervolging ondergingen (die zij zich evenwel zelven hadden op den hals gehaald), bragt niet weinig bij om de door hem aangevoerde getuigenissen als echt te doen doorgaan, en andere schrijvers op het thans zoo geliefde thema hunne vindingskracht te doen beproeven. Vergeefs had Bossuet tegen Perrin en Leger bewezen, dat de Waldenzen van niemand anders dan van Waldo afstamden, dat ze nog zeer lang Katholiek bleven, en de aangevoerde handschriften de duidelijkste blijken van vervalsching droegen. Daar werd niet naar geluisterd en weldra niet eens meer aan gedacht, zoo min als aan de schrijvers der middeleeuwen, waaruit men toch de ware kennis der zaak zoude hebben moeten putten.

Onder velen muntte uit Professor Riger (*Der Zalzbund Gothes mit der Evangelisch-Zalzburgischen Gemeinde u. s. w.* von G. C. Riger, Professor. Studtgardt 1782). Deze schijnt begrepen te hebben dat als het er op aankwam de Waldenzen eene Apostolische opvolging te bezorgen, men niets beter kon doen dan hen zelven voor leerlingen der Apostelen te verklaren. Het valt hem bijzonder gemakkelijk in iedere eeuw Waldenzen te vinden, en zijn bewijs dat zij leerlingen van den Apostel Paulus waren, luidt als volgt: „Toen hij (Paulus) zijne voorgenomene „reize naar Spanje voortzette, is hij zonder twijfel de „Alpen gepasseerd, en dat wel niet zonder er het zaad

---

1) Op grond namelijk van 'tgeen Jonas bisschop van Orleans over hem berigt in zijn voorrede. Zie *Variat.* Liv. XI. Ch. 1. Basnage zocht hem daar weder tegen te verdedigen.

„en den zegen van het Evangelie achter te laten." Het verdere: dat de Apostel in de beste gelegenheid was hen in zijne terugreis te bezoeken, dient tot versterking van 't bewijs [1]).

Brez, een uit Walliserland geboortig predikant, bouwt in zijn (*Histoire des Vaudois.* Paris 1796) op denzelfden grond voort. Tegenover Petrus te Rome stelt hij Paulus in Walliserland, en het Gereformeerd geloof van hand tot hand overgeleverd heeft zich tijdens de Hervorming slechts verder uitgebreid. Onze kerken zijn de moederkerk „van alle Gereformeerde kerken" [2]).

Het bleef nu uitgemaakt en een steeds grooter getal van schrijvers zetteden deze echt Protestantsche overlevering tot in onze dagen voort, en in zijne *Histoire de l'église vaudoise*, Génève 1847, breidt Monastier zich met veel teederheid over het Apostoliesch Calvinisme (!) uit.

Alexis Muston inzonderheid strekt tot een beschamend bewijs, hoe men aan die overlevering vasthield. Hij gaf in 1834 het eerste deel uit zijner *Histoire des Vaudois des Vallées du Piémont et de leurs Colonies.* Paris 1834. Charvaz, thans Aartsbisschop van Genua, toen nog bisschop van Pignerol, antwoordde hem in zijn *Recherches historiques sur la véritable origine des Vaudois et sur le caractère de leurs doctrines primitives.* Paris 1836. Hij volgt Muston voet voor voet, en men zal er zich wel niet over verwonderen als wij zeggen, dat de bisschop hem zoo grondig en alzijdig wederlegt, dat er van Muston's werk geen stuk meer overblijft. Maar wat meer verwondering wekt:

---

1) S. 95.
2) I, p. 43.

Muston erkende, dat hij gedwaald had, nam zijne bewering terug, en kwam er desniettemin op nieuw meê voor den dag in zijn *L Israel des Alpes, prémière histoire complete des Vaudois*, etc. Paris 1851.

Zoo hadden de Protestanten eene Apostolische overlevering, en het is wel grootendeels aan hunne belangstelling daarin, en hunne blijdschap daarover, dat de Waldenzen tot heden toe zoo gevierd en met de rijkste giften ondersteund werden. Te Turijn is in 1853 eene Waldenzische kerk voltooid, die, naar de *A. Allgemeine Zeitung* op den 15 December van dat jaar berigtte, 100,000 florijnen gekost heeft en 2000 menschen bevatten kan. Intusschen zijn te Turijn niet meer dan 286 Waldenzen! In Genua is er niet één te vinden en toch berigtte ons *l'Ami de la Religion* van 24 December 1853, dat eene Protestantsche vereeniging daar eene oude Katholieke kerk ten gebruike der Waldenzen gekocht heeft [1]). Daar moge nu de revolutionaire partij hare hand in hebben, het is toch zeker dat men van de vooringenomenheid der Protestanten met de arme Apostolische Waldenzen gebruik maakt, om zulke ruime bijdragen te verzamelen, als er reeds zoo lang ter uitbreiding der sekte verspild zijn. In Piëmont zelf komt een Waldenziesch tijdschrift uit, *La buona novella*, 'twelk de oudheid der Waldenzen verdedigt, en onbeschaamd volhoudt, dat zij de moederkerk uitmaken van alle thans bestaande Protestantsche kerken.

Wat is nu beter? zoo mogen we hier vragen, wat is beter? óf met Luther op het Katholiek bewijs

---

1) Latere berigten spreken van nog twee nieuwe kerken, waarvan eene te Pignerol.

der Apostoliciteit volstrekt geen antwoord te geven, en zich slechts te beroepen op het eigenzinnig en echt kettersche *ik;* een beroep hetwelk, zeer natuurlijk, bij dien heresiarch zoo dikwerf voorkomt [1])? óf met het kerkelijk Protestantisme de oudheid der Waldenzen tegen die der Katholieke Kerk over te stellen? Immers welk vorstelijk geslacht in Europa zou zich niet schamen, ten bewijze van zijne afkomst en historiesch aanzien zulke opzettelijke leugens en vervalschingen te hebben aangevoerd, als waarop men van Protestantsche zijde de historische oudheid of Apostoliciteit van het Christendom heeft willen doen steunen? Want dat die enorme vervalschingen hebben plaats gehad, zooals de Katholieken altijd beweerd hebben, is thans, als we zien zullen, van Protestantsche zijde erkend, en onherroepelijk uitgemaakt.

Van een anderen kant genomen is er in dat zoo algemeen verspreid en aangenomen verdichtsel zelf een bewijs voor de Katholieke waarheid. Hoe toch is 't mogelijk, is het verklaarbaar, dat de Protestanten met zoo iets voor den dag zijn gekomen, en het hebben volgehouden tot heden toe? Al waren ze van de Waldenzen afkomstig, en dezen zoo oud als beweerd werd, wat zou dan nog dat duister voortkruipen eener sekte zijn in vergelijking van de openbare en even bepaalde als omvattende historie der Katholieke Kerk? Moest niet reeds de duisternis en nietigheid dier domme sekte ten klaren bewijze verstrekken, dat zij onmogelijk die oudheid hebben kan? Of is 's kruijers pothuis, hoe dikwerf opgelapt, niet te onderscheiden van het kerkgebonw waar het tegen aanstaat?

---

1) Het is hoogst merkwaardig dat hij zich zoo dikwerf en zoo nadrukkelijk op dat *ik* beroept als nog niemand vóór hem.

En voor zulk eene historie geeft men zijn beginsel op, en vergeet dat de bijbel eenige kenbron is! — Waarom? en waarom alleen? Omdat dat beginsel valsch was, omdat het streed met de natuurlijke en alzoo nog meer met de bovennatuurlijke orde, met die maatschappelijkheid die de volmaking is des menschen en de heiligheid des Christens; zoodat door zelfs zulk eene afkomst te waarderen, in zulk een hersenschim zijn troost te zoeken, en met zulk een valschen schijn van oudheid nog te pronken, het Protestantisme het grootst positief bewijs gegeven heeft dat het geven kon voor den innigen historischen aard der godsdienst, en voor de waarheid en overtuigingskracht die er is in de Katholieke Apostoliciteit.

Wat wij zeggen is zóó waar, dat het verdichtsel slechts voor den invloed van 't ongeloovig rationalisme verdwijnt. Gelijk het uit kerkelijken zin, uit gehechtheid aan objectieve geloofswaarheid ontstond of althans zich verspreidde, zoo moet het heden bij gebrek aan dien zin en die gehechtheid eindelijk tenietgaan. Wie naar een stroohalm grijpt wil nog leven. Eerst nadat men alle bepaald geloof verloren had, men derhalve op Kerk en kerkelijken zin geenen prijs meer stelde, en rede en wetenschap den geest weder genoegzaam hadden bevrijd om voor zulk een valsch gezag niet te zwichten: eerst in onze dagen is ook van de Protestantsche zijde de oudheid der Waldenzen voor een ter kwader trouw verzonnen fabel erkend, en te dien opzigte regt gedaan aan 't zoo lang vergeefs beweren der Katholieken.

Zooals de Protestanten thans gezind zijn kunnen zij voor zich geen belang in Apostolische opvolging stellen.

Wat bekreunt zich het rationalisme om Apostoliciteit? In zijn strengsten zin genomen verwerpt het alle boven-

natuurlijke openbaring. Christus wordt beschouwd als een wijze, wiens leerlingen slechts geschreven hebben, en daar Hij, en nog meer die leerlingen onder den invloed stonden van den tijd waarin Hij optrad, zoo volgt, dat men de eigenlijke Christelijke waarheid niet moet verwarren met al wat zijne leerlingen geschreven hebben, maar dat Christus' leer in hunne schriften moet gezocht worden gelijk de leer van Socrates in de schriften van Plato en Xenophon.

De echtheid zoo wel als de zin dier geschriften kan slechts door aanwending van al de hulpmiddelen der wetenschap worden erkend. Want zoo dwaas is men niet van te beweren, dat een iegelijk uit die oude joodsche boeken het ware begrip van godsdienst en pligt kan opmaken. Dat is het werk der geleerden, die het gevondene aan anderen moeten mededeelen en verstaanbaar maken. De bijbel is de eenige kenbron! o ja, gelijk de schriften van Socrates' leerlingen de eenige kenbron zijn van Socrates' philosophie; maar dat beteekent niet, dat iedereen de schriften van Plato of zelfs van Xenophon kan verstaan.

Ook de Apostolische overlevering der Katholieke Kerk bepaalt den zin niet der evangelische schriften, en reeds het bestaan van zulk een mirakuleusen voortduur kan niet aangenomen worden door eene wetenschap wier hoogste maat natuur en rede is. Voor de kennis van Christus' leer helpt de Katholieke leer zoo min als het oud Alexandrynsch Neoplatonisme voor die van Socrates; en de Protestantsche zoo min, als het Neoplatonisme dat op het einde der middeleeuwen ontstond. De kennis van die leer moet verkregen worden door het bestuderen der oude oorkonden, waarin zij wel niet zuiver en volmaakt, maar toch het

naast te vinden is. Daarmede is alweder niet gezegd, dat men alle traditie, alle historie en wetenschappelijk gezag verwerpt. Hoe zou iemand met ter zijdelating der middelen die de maatschappij aanbiedt eenige kennis van Socrates' leeringen kunnen verkrijgen?

Wanneer men het onderwerp waarop deze methode wordt aangewend ter zijde laat, en haar op zich zelve beschouwt, valt er niets tegen aan te merken. Zij is bloot wetenschappelijk. *Zij steunt niet op eene individuele rede gelijk het Protestantisme op individueel geloof of verlichting;* zij volgt integendeel de *algemeene* rede, of de bij ieder redelijk mensch geldende beginselen. Daarom ook erkent zij de natuurlijke traditie, de geschiedenis met hare getuigenissen, neemt het gezag aan dat wetenschap geeft, en verlangt dat degeen die niet weet zal leeren van dengeen die weet. In 't kort, zij is zoo maatschappelijk als de wetenschap die het produkt is der maatschappij.

Zulk eene methode werkt zeer ten voordeele der Katholieke Kerk, daar zij van de eene zijde de Protestantsche beginselen vernietigt, en van de andere die orde der natuur terugbrengt, welke in de Katholieke Kerk slechts verhoogd is. De ware wetenschappelijke methode is daar, om het in een woord uit te drukken, *gesupernaturaliseerd*, zoodat ook de wijzigingen die eene goddelijke openbaring medebrengt met die methode niet in de minste tegenspraak zijn.

Maar, hoezeer de invloed van dat rationalisme niet kan miskend worden, het bestaat niet gelijk wij 't daar hebben voorgesteld; het is meestal vermengd met Protestantsche beginselen en strekkingen, vooral met de opvattingen van het aan 't Protestantisme zoo naauw

verwante Pantheïsme. Het dringt daardoor slechts te dieper in, en heeft althans zooveel uitgewerkt, dat er geen objectieve geloofswaarheid of kerkleer meer bestaat, zoodat er van overlevering, van kerkelijke geschiedenis en Apostoliciteit geen sprake meer kan zijn.

Bepaalder is dat te zien uit de voorstellingen die aangaande de volgorde der Christelijke geschiedenis onder de Protestanten heerschen. Men kan ze hoofdzakelijk tot twee terugbrengen: de eene is zeer oppervlakkig, half rationeel en half Protestantsch-geloovig; de ander is wetenschappelijker en zet de Protestantsche beginselen tot pantheïsme door. Maar noch het een noch het ander eischt voor het Protestantisme Apostolische overlevering [1])

Onder de oppervlakkige en daarom meer algemeene verstaan we die van *voorloopers* der Hervorming. Of is het niet oppervlakkig, we mogen wel zeggen: is het niet dom, hoog op te geven van Christendom en evangelie, en dat evangelie gelijk te stellen met een of ander idee, dat verduisterd wordt, dat nagenoeg vergaat en langzamerhand weder voor den dag komt, en dan nog eer om betwist en betwijfeld dan om erkend te worden?

Is het niet dom, als voorloopers en bevorderaars van dat evangelie of dat ware idee dezulken op te geven die het verwerpen of bestrijden? Niet alleen worden allerlei en zeer afschuwelijke ketters slechts daarom met dien eertitel begiftigd, omdat zij tegen de Kerk opstaan, maar brave Katholieken die voor de uitroeijing van misbruiken

---

1) Hoezeer het idee van kerkleer en kerk met dat van eene heilige overlevering en oudheid verbonden gaat, geven de Afgescheidenen en sommige Orthodoxen op naïeve wijze te kennen, door bij voorkeur verouderde spreekwijzen te gebruiken.

ijveren of geestelijke volmaking prediken in zeer Katholieken zin.

Is het om kort te gaan niet dom, het Protestantisme voor te stellen als produkt der historie en het niettemin uit te geven voor iets geheel innerlijks, iets onzigtbaars, 'twelk het individu *alleen uit den bijbel kan putten*, en dat dus volstrekt niet historiesch is? Ludwig Flathe, die dat belagchelijk stelsel zoo wijdloopig heeft toegepast, zegt dat de hervorming een produkt was der geschiedenis: „vele eeuwen droegen haar in haren schoot. Zij was het „produkt (Ergebnisz) eener spanning. — Zij trad, die „hervorming, in 't begin der zestiende eeuw daarom zoo „krachtig te voorschijn, omdat de spanning gestegen was „tot den hoogst mogelijken graad." Het Protestantisme heeft zijn zegepraal te danken aan een „*strijd tusschen de waarheid en den toestand der dingen*", *strijd* „*bestaande sinds vele eeuwen*" [1]).

Maar iets dat eene historie van eeuwen behoeft om te overwinnen, zal wel zeer historiesch zijn, en het Protestantisme, waarvan dat alles verteld wordt, wel eenig historiesch gezag naast den bijbel erkennen dat er den zin van leert zien? Zoo besluit de eenvoudige gezonde rede, maar zoo besluit Ludwig Flathe niet. Voor hem blijft, ondanks het gezegde, de bijbel voor ieder individu de eenige kenbron, en dat zelfde Protestantisme dat door eene lange historie is aan 't licht gebragt, is zoo geestelijk, en heeft zoo weinig met historie te maken, dat het *Apostoliesch*, *één* en *algemeen zou* zijn, al zou niemand er aan gelooven. „Het Evangelie was in de wereld sinds het

---

1) *Geschichte der Vorläufer der Reformation* von Ludwig Flathe, I. Th. S. 10.

„door den Heer is verkondigd. Of de menschen het „hebben aangenomen of niet aangenomen, doet niets ter „zake (*ist gleichgültig*)." Het is genoeg dat het *behoort* aangenomen te worden en dus in zich algemeen is [1]).

Flathe doet dus weder als Luther en geeft *den aard* der leer, die nog bewezen moet worden, voor bewijs uit. Want dat de leer in zich één en algemeen is, moet juist blijken en bewezen worden door de openbare historische eenheid en algemeenheid. Het is alsof men zeide: Christus zou de wereld verlichten, al wierd volstrekt niemand door Hem verlicht, want uit zijn aard moet Hij de wereld verlichten.

Zoo wordt het Protestantisme den éénen keer als eene gewone menschelijke historie genomen, welke slechts hare *voorloopers* heeft, maar geen goddelijken duur van de Apostelen af; den anderen keer als geheel onzigtbaar met een plotseling of absoluut begin uit den bijbel, dien Luther eensklaps van onder de bank haalt.

Er is maar één Protestantsch systeem zoo consequent als de onwaarheid toelaat, en dat is het pantheïstiesch Protestantisme [2]). Daarnaar wordt de tegenstrijdigheid

---

1) S. 134.

2) Maar ofschoon naar het eigenlijk Protestantsch beginsel het *doen* geabsorbeerd wordt door het *denken* en de oorspronkelijke rigting dus pantheïstiesch is, kan men zeer ligt tot een ander uiterste overslaan. Want als eenmaal *denken* en *doen* voor 'tzelfde wordt genomen, kan men even goed volhouden, dat alles gelegen is in *liefde* en daad, als dat alles gelegen is in *geloof*. Zoo staat hier te lande de Groninger school die steeds van liefde spreekt en van geen *leer* wil weten, tegen de school ven Professor Scholten over. De Groninger rigting is dus niet nieuw: 't is de gewone overgang van 't Protestantisme tot piëtisme en deïsme, een voorbeeld hoe de uitersten elkander raken: van 't orthodox alwerkend geloof komt men tot het deïstische: *pratiquez la vertu le reste est arbitraire*.

voor de eigenlijke waarheid gehouden, is het Katholicisme de Kerk van Petrus, en het Protestantisme de Kerk van Paulus; die hoe ze strijden, en zelfs door hunnen strijd, één worden in de Kerk van Joannes. Deze voorstelling van Schelling afkomstig is eenigzins gewijzigd door 't Hegelianisme. Zoo wordt ze gevonden bij Richard Rothe *Anfange der Christlichen Kirche*, en komt hierop neêr: Het Katholicisme is ontegenzeggelijk Apostoliesch, want Christus heeft eene Kerk gewild; namelijk als *voorloopig middel* ten einde het Christendom, door zich als kerk te corporiseren, de booze wereld zoude kunnen overwinnen die zich corporiseerde in den Staat. Dit heeft dan ook gevolg: meer en meer komt men tot bewustzijn der *geestelijke*, *innerlijke waarheid*, en het Protestantisme ontstaat juist doordat het Katholicisme het middel tot doel maakt, en het uiterlijke kerkwezen overdrijft. Maar het Protestantisme drijft weder de geestelijkheid en innerlijkheid tot zulk een uiterste, dat de Kerk zich verdeelt en meer en meer overgaat in de Christelijk wordende wereld of den Staat. En eerst als die eenheid zich voltrekt, is Christus volkomen verwinnaar, heeft het goddelijk beginsel het menschelijke doordrongen [eigenlijk: is het vermenschelijkt], dan is de goddelijke Kerk overgegaan in den Staat, het goddelijk geloof in de wetenschap, en de goddelijke eerdienst in de kunst!

Aan weinige Protestanten moge dat systeem bekend zijn, het is zeker dat het vele onder hen bestaande ideën resumeert, en door ze te resumeren deels versterkt, deels aan ons kenbaar maakt. Die ideën zijn bijvoorbeeld: de geschiktheid der Katholieke Kerk voor onbeschaafde tijden en volken, voor de missiën; — haar nuttige conservatieve natuur, waardoor de waarheid bewaard blijft, terwijl

het Protestantisme de gevaarlijke zending heeft de waarheid te ontwikkelen; — het regt of gelijk dat ieder op zijn standpunt heeft: — de gelijke bescherming die de Staat *principiëel* moet geven aan alle godsdiensten [1]); — de hoogere eenheid van alle Protestanten en Katholieken; — de Kerk der toekomst; — de onbepaalde ontwikkeling; — de sympathiën voor het socialisme; — de strijd, de wrijving en oppositie tot staande wet en orde verklaard, enz., enz., enz.

Zelfs loopt die pantheïstische beweging zamen of inéén met de aan haar zoo tegenovergestelde deïstische, en brengt eene onbepaaldheid en verwarring van gedachten voort, die men onmogelijk zoude achten, zoo eene menigte voortbrengselen haar bestaan niet bewezen. Émile de Bonnechose in zijn *Les Réformateurs avant la réforme* is er een voorbeeld van, en kan als type gelden van den toestand.

Hierna zal het wel duidelijk zijn, hoe men van Protestantsche zijde er is toe kunnen komen, om de zoo geliefde Waldenzen, voor welke men schatten gouds had ten offer gebragt, op die wijze te verlaten, en de historische Apostoliciteit van 't Protestantisme op te geven. Eer zou men vragen: vanwaar dat het niet eer is geschied? Daarvan zal bij den een onverschilligheid de oorzaak zijn geweest, en bij den ander haat tegen de Katholieke Kerk, welke men toch met alle wapenen bestrijdt. En welke Protestant zal gaarne het bedrog openbaren door en ten behoeve van het Protestantisme gepleegd? Slechts de boven-

---

1) Zoo is de staat de corporatie van de pantheïstische abstractie of van dat *neutrum* waarin waar en onwaar goed en kwaad vereenigd is.

genoemde oorzaken waren sterker, en de waarheid moest aan het licht komen.

In Engeland begon men het eerst aan de echtheid der Waldenzische schriften te twijfelen; ofschoon ook daar nog in 1820, 22, 23, 25 verschillende werken verschenen, waarin men de oudheid der Waldenzen bleef volhouden. De vervalsching werd ten minste gedeeltelijk bemerkt door Maitland, *Facts and documents illustrative of the history, doctrine and rites of the ancient Albigeois and Waldenses.* London 1832 en door D. Todd, *Discourses on the prophecies relating to Antichrist.* Dublin 1840. In Duitschland dorst Hahn in zijne aan de Koningen van Pruissen en Wurtemberg opgedragen *Geschichte der Ketzer im Mittelalter.* Stuttg. 1847, de oudheid der Waldenzen ten minste niet meer tot de Apostelen opvoeren, ofschoon hij ze nog steeds voor Protestanten, en voor zoo oud hield, dat hij in zijne voorrede meende te kunnen zeggen: „Als een licht in de duisternis hebben zij, reeds „*eeuwen* vóór dat de hervormers het licht weder op den „kandelaar plaatsten, het *kleinood van het evangelisch* „*geloof* zuiver bewaard en zelfs onder de zwaarste ver„volgingen behouden" [1]). Maar nadat eens de zoo lang gekoesterde overtuiging aan 't wankelen was, kon het daar niet bij blijven, en men niet met Hahn terugkeeren tot het standpunt van Perrin. Aan A. W. Dieckhoff, Licentiaat en Privaatdocent der theologie te Göttingen komt de eer toe, het eerst onder de Protestanten het fabelachtige van de Waldenzische oudheid te hebben aangetoond in zijn schrift: *Die Waldenser im Mittelalter.* Gött. 1851.

---

[1]) Eene wederlegging van dat werk gaf Herzog in de *Studien und Kritiken.* 1851, viertes Heft.

Hij geeft daarin blijken van opregte waarheidliefde en echten historischen zin. Hij gaat bij zijne onderzoeking van dezen eenvoudigen grond uit, dat als de Waldenzen voor ouder dan Waldo moeten gehouden worden, eene afdoende reden moet bestaan om het getuigenis der middeleeuwsche schrijvers en tijdgenooten te verwerpen.

Die getuigenissen worden gevonden 1. in de bulle van excommunicatie van Paus Lucius III, 1181; 2. in het edikt van koning Alphonsus van Arragon, 1194; 3. in het derde hoofddeel der besluiten van het vierde concilie van Laterane; 4. in de brieven van Paus Innocentius III; 5. in het geschrift van Alanus tegen de ketters 'twelk vóór 1202 is vervaardigd; 6. in Eberhard van Bethune Liber antihaeresis; 7. in het berigt van Walter Mappes; 8. in de geschiedenis der Albigenzen van Petrus van Vauxcernay; 9. in de aangevoerde berigten in het Chronikon Urspergense.

Eene tweede klasse van getuigenisien van 1215 af tot in de laatste helft der dertiende eeuw wijst Dieckhoff aan 1. in dezelfde kronijk; 2. in Stephanus van Borbone's schrift *De septem donis*; 3. in de echte *Summa* van Reinerus; 4. in *Moneta* van Cremona.

Een derde klasse eindelijk van getuigenissen uit het laatst der dertiende eeuw geven: 1. de bewoordingen der onder Gregorius X voorgeschreven afzweringen; 2. de protocollen en oordeelen der inquisitie van Toulouse 1307—1327; 3. het Protocol over eene Waldenzische sekte in Straatsburg omstreeks 1400, door Röhrig uitgegeven.

Ziedaar historische gedenkstukken waarin de opkomst der sekte met hare ontwikkeling bepaald wordt opgegeven. Een deel dier schrijvers waren ooggetuigen die met de

Waldenzen omgingen en spraken, waren tijdgenooten die ambtshalve naar de sekte onderzoek deden, waren ijverige bestrijders harer leer, die, wat daarin onkatholiek was niet zouden over 't hoofd zien, waren in 't geheel schrijvers voor wier opregtheid geen grond van twijfel bestaat, en die ook vóór de reformatie van ieder geloofd werden.

Wat kan men daar tegenoverstellen? Oude handschriften; maar die eerst in de zeventiende eeuw worden voor den dag gehaald. En door wie? door de Protestanten, die met Flacius den vader der Protestantsche geschiedschrijving te beginnen, zich er op hebben toegelegd alle ketters Protestant te maken. En niet alleen vindt men vóór den tijd waarin de straks aangevoerde berigten gegeven worden, geen spoor van Waldenzen, maar oude Protestantsche schriften van 1530, 1555, 1562, 1582 zijn met die berigten geenszins in strijd.

Hoedanig zijn die handschriften zelve? Zoo verward, zoo Katholiek en Protestantsch te gelijk, dat men vervalsching moet vermoeden.

Een nader onderzoek bevestigt dat, de oudste dragen de dagteekening van 1100, 1120, 1126, en deze dagteekeningen zijn valsch (*Studien und Kritiken*, 1851 S. 952).

Ten andere kunnen de Waldenzen die Protestantsche gevoelens niet gehad hebben, die hun in die handschriften worden toegedicht. Want, om het voornaamste slechts te zeggen — deze waren hun vreemd blijkens de vragen door den Waldenzer G. Morel ten behoeve der sekte tot Oecolampadius gerigt en door dezen beantwoord. (Te vinden bij Ab. Scultetus, *Annal. Evangelii passim per Europam* XVI *sal. n. saec. renovati.* Heidelb. 1620 Dec. II. p. 294. sqq.)

Eindelijk verdienen degenen die ons die handschriften

schriften mededeelen geen vertrouwen door de wijze waarop zij daarbij te werk gaan. Zoo b. v. geeft Leger een aantal Hussische schriften voor zeer oude Waldenzische uit.

Uit deze korte schets, waarin wij, zonder de orde der discussie stipt te volgen, slechts het hoofdzakelijke mededeelen en zeer veel voorbij gaan, blijkt genoegzaam, dat het voornaamste werk door Dieckhoff gedaan was.

Echter, alles was niet gedaan, en de laatste hand werd aan het werk geslagen door Herzog: *Die romanischen Waldenzer, ihre vorreformatorische Zustände und Lehren, ihre Reformation im XVI Jahrhundert, die Rückwirkungen derselben, häuptsächlich nach ihren eigenen Schriften dargestellt* von Dr. Herzog, ordentl. Professor der Theologie in Halle. Halle 1853.

De Waldenzische handschriften die nog te Geneve, Dublin, Grenoble en Zurich voorhanden zijn, werden door hem naauwkeurig onderzocht, waarover hij in zijne inleiding deze gewigtige bemerking maakt, dat zij in eene taal zijn geschreven, welke in Provence, en niet in de dalen van Piëmont gesproken werd, en ze eene kennis der oudvaders en geleerdheid toonen te vergeefs bij de inwoners dier dalen te zoeken. Dit reeds bevestigt de oude Katholieke voorstelling.

De schifting der handschriften door hem volvoerd, levert het resultaat op, dat de Waldenzen oorspronkelijk Katholiek waren, althans geen ketters; dat zij later met de Hussieten in betrekking geraakt van dezen weinig overnamen, en eerst in 1530 Protestantsch zijn geworden. Hij onderscheidt namelijk drieërlei handschriften: 1. die van de eerste Waldenzen waarin de invloed der Hussieten nog niet gevonden wordt; 2. die na hunne betrekkingen met de Hussieten blijkbaar uit dezer laatste ideën en 3. die

welke ten gevolge der reformatie veranderd zijn.

Het laatste gedeelte van zijn werk, waar hij de terugwerking der reformatie op de Waldenzen aantoont, is natuurlijk het belangrijkste. Hij toont daarin dat men niet alleen de Waldenzen maar hunne schriften hervormd heeft, en houdt zijn woord dat hij de akten dier verandering zou voorleggen „zoodat men er geen oogenblik meer aan twijfelen kan."

De vervalschte schriften zijn de volgende:

1. Berigten van George Morel betreffende zijne onderhandeling met Oecolampadius en Bucer.

2. De geloofsbelijdenis der Waldenzen valschelijk van 1120 gedagteekend.

3. Eene soort van Katechismus der Waldenzen.

4. Een traktaat over de Sakramenten afkomstig van de Hussieten.

5. Eene uitlegging der Tien geboden.

6. Het geschrift over den Antichrist.

7. De besluiten der Synode van Agrogne (1532) zelve, ofschoon men daar reeds over den overgang tot het Protestantisme handelde.

Zoowel als Dieckhoff spoorde hij zorgvuldig alles op, wat de onderhandelingen met Oecolampadius betreft. Maar hij heeft bovendien de echte en vervalschte handschriften kunnen vergelijken, en de uitgeschrapte ofschoon nog leesbare plaatsen gezien, die in het latere vermaaksel óf veranderd óf weggelaten werden.

„Deze verhandelingen, zegt hij, hetzij met Oecolampa-„dius, hetzij met Bucer, zijn daarom zoo gewigtig, niet „alleen omdat zij ons bekend maken met het aannemen der „hervorming door de Romaansche Waldenzen, maar ook „omdat zij eene zeer uitvoerige authentieke beschrijving

„bevatten der Waldenzen der zestiende eeuw, welke be-
„schrijving de Katholieke berigten uit de middeleeuwen
„bevestigt, met den inhoud der oude Waldenzische hand-
„schriften overeenstemt, en ook op eenige plaatsen de
„uit den Hussitischen sektenkring ontvangen indrukken
„laat doorschijnen." [1]).

Het bedrog is alzoo geheel ontdekt. Dieckhoff had het reeds bewezen, maar Herzog heeft dat bepaald en als met den vinger aangetoond, en bovendien den inhoud blootgelegd van een aantal Waldenzische geschriften, die het geliefkoosde en steeds schooner opgesierde vertelsel ten stelligste tegenspreken, en met de Katholieke berigten op in 't oog loopende wijze overeenstemmen. Zoo is, om zijn eigen woorden te gebruiken, „de laatste steun der „Waldenzische beweringen vernietigd", en „de geloofwaar-„digheid der Katholieke middeleeuwsche berigten schit-„terend geregtvaardigd". Wij hebben het regt er bij te voegen, dat dus ook de beweringen van Bossuet en der Katholieken geregtvaardigd zijn, en het op nieuw gebleken is, tot welke oneerlijke middelen het Protestantisme steeds zijne toevlugt genomen heeft.

---

[1]) S. 337.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE PROTESTANTSCHE SYNODE VAN FRANKFORT EN DE ONONTBINDBAARHEID VAN HET HUWELIJK.

Terwijl eene Protestantsche regering de poorten eener geheel Katholieke stad voor de algemeene vergadering der Katholieke vereenigingen sluit, opent de stad Frankfort de hare voor de jaarlijksche synode van het Duitsch Protestantisme. In de Sint-Pauluskerk, zoo befaamd door de nationale vergadering die er in 1848 en 1849 hare zittingen hield, zijn de afgevaardigden der verschillende Protestantsche sekten weêr aan de wereld komen toonen, hoe zij met zich zelven, als van ouds, in tegenspraak zijn. Wat zoude er eene treffende vergelijking te maken zijn tusschen het lot van het Protestantisme, in duizend sekten verscheurd, en dat van 't berucht Duitsch Parlement, 'twelk in eene kerk begon om in een kroeg te Stuttgard te eindigen.

De synode heeft — zoo luidt de mededeeling in den *Univers*, die we grootendeels volgen — naar 't schijnt de Katholieke Kerk niet regtstreeks willen aanvallen. Zij heeft ditmaal o. a. gehandeld over 't gebruik van den bijbel in de huisgezinnen, over de heiliging van den Zondag, over den kinderdoop, over de vereenigingen van het goede-makkerschap, over de Christelijke kunst, enz. We laten die punten, welke of in de algemeene vergaderingen, of in de bijzondere conferentiën besproken zijn, voor dit oogenblik rusten, en merken slechts aan, dat men het doopen van kinderen gewettigd heeft. Dr. Steinmayer, van Bonn, heeft dat onderwerp behandeld. Men zou hem kunnen vragen, of de geldigheid van den kinderdoop wel kan volgehouden worden uit den bijbel „alleen, en zonder beroep op de overlevering".

De synode van Frankfort levert een bewijs te meer der onmagt

van 't Protestantisme om de wonden, door het vrij onderzoek aan de openbare zedelijkheid toegebragt, te genezen, zonder dat het tot de leerstukken en gebruiken der Katholieke Kerk zijne toevlugt neemt. Dit inzonderheid willen we in de beraadslagingen dezer vergadering doen uitkomen. Reeds, gelijk bekend is, hebben de Protestanten onze kloosters willen namaken met de oprigting van diakonessen- en zusters-huizen. Zij doen hun best om werkvereenigingen te vormen als die welke de Eerw. Kolping aan het Katholieke Duitschland geschonken heeft. Zij bootsen tot zelfs de maatschappijen na die Katholieken ter opwekking van gevoel en smaak voor de Christelijke kunst hebben gesticht. Dat is altemaal een goed voorteeken, zoowel als de bij predikanten opgekomen gedachte om het jubilé van den H. Bonifacius met een gedenkteeken te vieren. Het kon ons evenwel niet doen voorzien, dat het te Frankfort in concilie vergaderde Protestantisme de voortreffelijkheid en noodzakelijkheid van de onontbindbaarheid des huwelijks zoude erkennen.

Professor Muller, van Hall, was de man die er het herstel van vroeg. Hij omkleedde zijn voorstel met te zeggen, dat volgens de H. Schrift het huwelijksverdrag één moest zijn en slechts door den dood van eene der beide partijen kon verbroken worden. Hij hield de echtscheiding en de echtbreuk voor een en hetzelfde en keurde haar dus als eene misdaad af. De regeringen, zeide hij, hebben met de echtscheidingen te vergemakkelijken, de beginselen der H. Schrift verlaten. Door den advokaat Thesmar, van Keulen, werden dezelfde beginselen verkondigd en hij betreurde het groot aantal echtscheidingen, die in de Protestantsche landen hand over hand en schrikbaarlijk toenemen. Hij had ter staving dezer woorden de cijfers van de *Zeit*, een Berlijnsch Protestantsch blad, kunnen aanvoeren. Volgens dat blad zou 't getal echtscheidingen in 't vorig jaar 1853 in de hoofdstad van Pruissen het bijna ongeloofelijke getal van 856 hebben bedragen! Vier jaren vroeger, in 1849, was het een derde minder en beliep 635. Reken hier nu nog de *feitelijke* echtscheidingen bij, want hoevelen zijn er die er zich volstrekt niet over bekommeren of hunne huwelijks-ontbindingen voor de wet bekrachtigd worden of niet.

Men begrijpt dat het Protestantisme bij zulk een toestand reden

heeft over zijn eigen werk te schrikken. Doch men misleidt zich, met, zooals Mayer deed, de schuld uitsluitend op het atheïsme der regeringen te werpen. Heeft die onchristelijke en oproerige geest, welke burgerlijke wetten van dien stempel heeft ingegeven, ook niet zijne oorzaak? en wat anders is die oorzaak dan het beginsel der Hervorming, die de Kerk geseculariseerd en de Godheid zelve afhankelijk heeft gemaakt van de menschelijke rede?

In diezelfde stad Frankfort en ter gelegenheid van een Protestantsche synode werd, drie eeuwen geleden, Philippus, landgraaf van Hessen, ziek. In een slapeloozen nacht opende hij den Bijbel bij het hoofdstuk van 't Nieuwe Testament, waar de H. Paulus de hoereerders dreigt met het eeuwige vuur, en hij werd bevreesd wijl hij op Margaretha van Saal zijn oog had laten vallen en haar aan zijne echtgenoote Christina nog wilde toevoegen. Doch de wroegingen door den bijbel gewekt, werden ook door den bijbel gedoofd. Na zijn herstel hield hij aanteekening van eenige plaatsen uit de boeken van Moses ter wettiging van het dubbel huwelijk, dat hij begeerde en ook verkreeg. Hij moest evenwel zijn gedrag voor 't oog van 't volk regtvaardigen en daartoe was hem de toestemming van den Wittenberger Dokter noodig. Bucer was de gedienstige bode die den prins het stuk bragt, waarvan het 21e artikel aldus luidt:

„Zoo uwe Hoogheid besloten heeft eene tweede vrouw te huwen, „oordeelen wij dat zij het heimelijk doen moet, gelijk wij ter „gelegenheid van de gevraagde dispensatie gezegd hebben, dat „wil zeggen, dat enkel de te huwen persoon en des noods eenige „anderen het weten, met verpligting tot geheimhouding onder het „zegel der Biecht. Er is hierbij geen aanmerkelijke tegenspraak of „ergernis te vreezen; want het is bij de vorsten niet iets buiten„gewoons dat zij bijwijven onderhouden, en als het gemeene volk „er zich over zou ergeren, de meer verlichten zullen aan de waar„heid twijfelen. Men moet zich niet te zeer over 'tgeen men er „van zeggen zal bekommeren, als het geweten maar in rust is. „Zóó dan keuren wij het goed. Uwe Hoogheid heeft derhalve in „dit geschrift niet slechts onze goedkeuring voor alle gevallen „van noodzakelijkheid over 'tgeen zij verlangt, maar ook de be„merkingen door ons er bij gemaakt.„

Deze beraadslaging is geteekend met de namen van Luther, P. Melanchton, M. Bucer, Ant. Corvinus, Adam Leningen, Vinfert en Melanther.

Dergelijke vrijmaking van het koninklijk vleesch had weldra ook die van den gemeenen man ten gevolge.

Hoe geheel anders is het gedrag der Katholieke Kerk tegenover de magthebbenden der aarde geweest, van den H. Joannes den Dooper af tot Nicolaas I, en van Nicolaas I tot Innocentius III en tot onze dagen. In alle tijden heeft zij het door haar verkondigde beginsel gevolgd, dat de mensch niet kan scheiden wat God heeft vereenigd en dat hij die eene weggezonden vrouw huwt, overspel bedrijft. Matth. XIX, 6—9.

De Kerk vergeet nooit wat de H. Paulus zegt, dat het huwelijk een groot geheim is, de afbeelding der vereeniging van Christus met zijne Kerk; en de echtelijke vereeniging kan onmogelijk die gelijkenis behouden, zoo zij niet haar karakter van eenheid bewaart. Christus heeft slechts ééne Kerk, ééne Bruid, en de Kerk erkent in Hem-alleen haren Verlosser, haren Meester en haren Bruidegom; Hij alleen is hare hoop en hare liefde. De vereeniging van Christus met de Kerk is onverbrekelijk en zal het blijven tot aan het einde der wereld. *Hij zal met haar zijn al de dagen tot aan de voleinding der eeuw.* En de Kerk blijft Hem getrouw: getrouw aan zijne leer, getrouw aan zijne voorschriften, getrouw aan het doel dat Hij haar gesteld heeft. Zoo deze redenen te hoog zijn voor menschen die het Christelijk begrip hebben verloren, moesten zij dan ten minste niet luisteren naar de stem der natuurlijke rede en van 't gezond verstand. welke het luide verklaart, dat het kind de bescherming zijns vaders zoowel als de teederheid zijner moeder behoeft om te leven, om opgevoed en geleid te worden? En hoe wordt nu die moederlijke zorg en die bescherming, waarop het van den kant des vaders regt heeft, reeds dáárdoor alleen afgeleid. dat een van beiden de mogelijkheid eener scheiding kan veronderstellen?

Het huwelijk moet een teugel zijn tegen de hartstogten, tegen de begeerlijkheid. Hoe kan het dat zijn, als de vereeniging van man en vrouw niet één, niet heilig, niet onverbrekelijk is? Neemt men met de ketters de wezenlijke ontbinding des huwelijks aan in

geval van mishandelingen door eene der partijen, of zelfs bij overspel. dan geeft men aan de verlaagde man en vrouw een gemakkelijk middel ter verbreking van hun juk en stelt men hun de deur open om tot andere verbindingen over te gaan. Met het beginsel der altoos mogelijke ontbindbaarheid des huwelijks zou men ten waarborg der huwelijkstrouw een harem als der Oosterlingen moeten hebben. De Katholieken, naar men zal moeten toegeven, hebben een edeler waarborg in 't beginsel zelf der onverbrekelijkheid van een band door God zelven gelegd en door de kracht van het Sakrament geheiligd.

De ketters hebben voorgegeven, dat het vooruitzigt eener mogelijke ontbinding eigenaardig geschikt was om alle ontrouw te voorkomen. De ondervinding van vroeger en van later en de hierboven gegeven cijfers logenstraffen die veronderstelling, en we kunnen van de Protestantsche volken onzer dagen zeggen wat Tertulliaan aangaande de Romeinen van zijnen tijd schreef: „de zeden zijn alleen daardoor zoo diep verdorven, dat de vrouwen het huwelijk aangaan met het vooruitzigt eener scheiding" [1]).

Hoe kan eene godsdienst die zich Christelijk noemt allen waarborg van duurzaamheid ontzeggen aan een heilig gevoel dat twee echtgenooten aandrijft zich aan elkaâr te geven, het ouderlijk dak, de bescherming des vaders, de liefde eener moeder, van broeders en van zusters te verlaten, om alleen op de bescherming te rekenen van hem of haar aan wie men toebehoort? Zou de man de tirannieke magt hebben. de gezellinne weg te zenden die hem hare jeugd en haar leven schonk? en wat omkeer van orde is het zoo men aanneemt, dat de vrouw die haren man moet onderdanig zijn, niettemin de magt zou hebben hem zijn afscheid te geven? Zal eene vrouw die morgen of overmorgen uit het echtelijk huis kan verbannen worden, den genoegzamen ijver hebben ter vervulling dier pligten welke het jonge gezin haar oplegt? We spreken niet van al dien haat tusschen verwanten, noodzakelijk gevolg der echtscheidingen overal waar ze plaats hebben. noch van de verlaging van 's menschen waardigheid zooals die door de schandelijke

[1]) Apolog. IV.

verdeeling der kinderen gewettigd wordt. Men beklaagt zich in alle Protestantsche landen over het verval der zeden; maar wie ziet niet, dat de echtscheiding door de Hervorming plegtig ingehaald, eene der werkdadigste oorzaken is van dat jammerlijk verval?

Het verheugt ons dat de dwaling van lieverlede tot den weg der waarheid wederkeert, en even als Balaäm, haars ondanks, den lof van het Katholicisme verkondigt. Maar tusschen beschouwing en beoefening ligt nog een afgrond. 't Is geen ligte taak, na drie eeuwen van ontkenning, de banden van 't huwelijk weêr als onverbrekelijk te willen zamenknoopen. Het staat der Frankforter vergadering zeker vrij die onontbindbaarheid uit te spreken; maar het staat den aanhangers van 't rationalisme niet minder vrij, zich te verzetten tegen hetgeen hun eene uitsporige aanmatiging zal toeschijnen; zij zullen zich ten deze, gelijk in elk andere stof, de vrijheid van onderzoek voorbehouden, en het vleesch gedwarsboomd in de regten door de Hervorming toegekend, zal zich wel wachten de beslissingen der synode bij te stemmen. De toestand is voor het Protestantisme schrikbarend: de tijd nadert, dat zijn volgelingen zullen te kiezen hebben tusschen het Katholicisme en de afschuwelijke Mormonen. Van hare onmagt doordrongen, heeft de synode niet meer dan dit bepaald, dat men zich tot de verschillende regeringen wenden zou. De voorstellen over onze onderhavige stof zijn gesteld en door de vergadering aangenomen in dezer voege:

„1. De regeringen van Duitschland uit te noodigen, dat zij de huwelijks-wetten op dezer Evangelischen grondslag herstellen en alle redenen van echtscheiding doen ophouden, met uitneming slechts van die welke de hervormers hebben gehandhaafd."

„2. De grootwaardigheid-bekleeders in de Kerk te verzoeken, dat zij weigeren te huwen al wie om andere dan om bovengemelde redenen gescheiden zijn."

De synode handhaaft, gelijk men ziet, de door de hervormers erkende redenen tot echtscheiding; de vrees voor Romanisme heeft dat voorbehoud ingegeven, 'twelk niet weinig én den omvang der genomen besluiten beperkt én den invloed dien zij anders tot herstel der zedelijke orde konden hebben, verzwakt. Het heil is in de Katholieke Kerk alleen. Te vergeefs neemt men besluiten en zoekt

men een redmiddel tegen die voortkankerende goddeloosheid en zedelijke verworpenheid, die het Protestantisme doorknaagt, zoo men niet eerst 't gezag der Kerk op zijne goddelijke grondslagen zoekt te herstellen. Het dierlijk instinkt houdt daar de bovenhand zoolang men dat veracht, zoolang 't beginsel van 't vrij onderzoek blijft heerschen en de mensch geen anderen regel dan zich zelven erkent. Wat is Saladijn gelukkig dat hij geen Paus heeft! — zeide Philippe-Auguste (bijgenaamd de *Veroveraar*) bij eene dergelijke gelegenheid. Wij zijn getuigen van het geluk diens Saladijns, welken men Protestantisme noemt. Hoe meer men den versleten rok der dwaling zal pogen te lappen, des te meer zal hij gelijken op de lompen van den bedelaar of het pak van harlekijn. De ellende en de belagchelijkheid, dat zijn de waardige vruchten eens hoogmoeds van drie eeuwen.

Dat tasten en twijfelen en onvermogen, menigwerf bij hen die het onder de Protestanten betreuren met eene zekere welmeenendheid gepaard, doet uit het hart der Katholieken, die én den oorsprong van het kwaad én het eenig geneesmiddel kennen, de meewarige bede van den psalmist opgaan: *Geef, Heer! een wetgever over hen, opdat de volken weten dat zij menschen zijn.*

ONVRUCHTBAARHEID DER PROTESTANTSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAPPEN.

De kosten der Protestantsche zendingen in Hindostan bedroegen in het ééne jaar 1850: 187,000 p. st., waarvan 33,000 p. st. werden opgebragt door de in Indië wonende Europeanen en het overige door de Zendelinggenootschappen in Europa en Amerika. Het was toen 50 jaren geleden dat de nieuwe Engelsche en Amerikaansche genootschappen hunne werkzaamheden in Hindostan begonnen en 30 jaren, nadat zij hunne volle bedrijvigheid ontwikkeld hadden. — Het resultaat dier veeljarige kostbare opofferingen is: dat al die mannen: Anglikanen, Presbyterianen, Baptisten, Methodisten, enz., enz. te zamen, dat al die zendelingen en ongeordende inlandsche predikers, thans een duizendtal met elkaâr, zeggen ge-

wonnen te hebben: 17,356 *leden* voor de verschillende Protestantsche belijdenissen, waarvan (volgens hunne eigene opgave) 5,200 te regt den naam van Christen dragen, en 100,000 personen wel is waar slechts *in naam Christen* zijn, doch evenwel Christelijk onderrigt genieten.

Men vergelijke hiermede dit volgende; de zending der Jesuieten in Madura telt thans alleen bij de 150,000 Katholieken. Die zending bestaat uit den Apostolischen vikaris, 42 priesters, 16 studenten in de theologie, 4 leekenbroeders en 25 katecheten. De som, waarvan al die zendelingen moeten leven, bedraagt 1,500 p. st. jaarlijks: 100 p. st. van eigen kerkgoed; 200 p. st. van bijdragen der inlandsche Christenen, en 1,200 p. st. van de Xaverius-vereeniging.

Aldus de *Dublin Review* naar den Protestantschen *Calcutta Reviewer;* zie *de Tijd* van 14 Sept. jl. en *de Katholiek* van ll. Julij.

SPROKKELINGEN.

De bisdommden in polen. — Wat de Katholieke Kerk van het schismatieke Rusland te verwachten heeft, kan meer dan alle redenering dit ééne feit helpen getuigen, dat, namelijk, in Polen van de *negen* bisschopszetels er *acht* ledig staan, en slechts één eenige bezet is en nog wel door een zwakken grijsaard!

Hatelijkheden in nassau en baden. — Men schijnt zich in Nassau en Baden te willen wreken op allen die zich bij 't bekende konflikt manmoedig aan de zijde der Kerk hebben geschaard. In het eerste land werden zeer verdienstelijke beambten, maar wier gehechtheid aan de Kerk hun niet vergeven werd, of op pensioen gesteld of teruggezet, terwijl verklaarde tegenstanders der Kerk op in 't oog vallende wijze bevorderd zijn. In Baden, gelijk men weet, heeft men trouwe Katholieke leeken met de zwaarste straffen getroffen en bij voorkeur ontrouwe naam-Katholieken met ambten bekleed. Kan dat de zedelijkheid en 's lands heil bevorderen, dat men trouweloosheid en afval bekroont? Wat hebben Kerk en Staat van zulke beschermers en beschermelingen te wachten?

EEN OPMERKELIJK REGTSGEDING. — In het dubbelhartig Pruissen, dat onlangs de algemeene vergadering der Katholieke vereenigingen in het Katholieke Keulen niet wilde toestaan, heeft dezer dagen het volgende pers-proces plaats gehad. Het vorig jaar was er in den boekhandel van Hurter een geschrift van de hand des Bisschops van Annecy verschenen, onder den titel: *Noodzakelijkheid eener vereeniging der Christelijke Belijdenissen.* Brief van Mgr. den Bisschop van Annecy, aan Z. M. den Koning van Pruissen, vertaald door F. Singer, met eene voorrede van baron Ardlau. Dit geschrift schijnt in Protestantsche kringen een diepen indruk te hebben gemaakt. Er werd van Berlijn door middel van den telegraaf bevel uitgevaardigd het in beslag te nemen. In het ten deze ingesteld onderzoek heeft het openbaar Ministerie beweerd, dat dit boek de leeringen en instellingen der Evangelische Kerk aan de verachting en haat prijs geeft, en 't heeft diensvolgens tot de vernietiging van gezegd werk beslist. Het geregtshof heeft de aldus gestelde beschuldiging niet aangenomen, doch in 't betrokken geschrift een twintigtal aanstoot gevende bladzijden gevonden, en dezer uitligting gelast.

Het openbaar Ministerie, met dat vonnis niet te vreden, is in hooger beroep gekomen; maar dit heeft juist tot een geheel anderen dan den gewenschten uitslag geleid: het hooger geregtshof heeft het geschrift van alle vervolging ontslagen. 't Is van dit zeer juist gezigtspunt uitgegaan, dat de schrijver wel is waar de Hervorming en haar beginsel aan eene forsche kritiek onderworpen, doch niets tegen de Protestantsche belijdenis en hare leer gezegd heeft wat als eene bespotting kan worden aangezien. — Het spreekt van zelf, dat dit geschrift thans ingevolge al die beweging van beslag, vonnis, beroep en vrijspraak meer nog rondgaat, en Protestanten en Katholieken nu vrijelijk lezen, hoe verderfelijk het beginsel van 't Protestantisme is, en op wat wijze het niet enkel op godsdienstig terrein, maar ook op wijsgeerig en maatschappelijk gebied heeft weten veld te winnen.

DE ZUSTERS VAN LIEFDE DOOR PROTESTANTEN GEPREZEN. — Een Protestantsch blad, de *Illustrated News*, geeft den schoonsten lof aan de 24 zusters van liefde, welke in Turkije de daar bezweken

zusters zijn komen vervangen. Men leest er o. a. deze getuigenissen:

„Zij hebben de gaaf van overal tegelijk te zijn. Inderdaad behalve in den tijd dien zij voor de scholen gebruiken, ziet men haar gaan van huis tot huis en de armen van alle godsdienst bezoeken. Bij hare aankomst te Constantinopel, ontving haar het volk met alle bewijzen van eerbied. De Turken noemen ze *dokters*. Zij kunnen hare belangloosheid niet begrijpen; ook zijn ze zeer verwonderd en gevoelig voor het goede dat zij niet ophouden te doen. Zeer dikwijls gingen rijke menschen naar de zusters heen, zoodat de geneesheeren van Pera er jaloersch om waren. Maar nu, als de zusters weten dat de dames die hare hulp vragen, de verlangde diensten kunnen betalen, dan bevelen ze die slechts aan een Europeesch geneesheer aan.

„De liefdezusters gaan niet enkel ieder oogenblik, en dag en nacht, en vele mijlen ver, de zieken verzorgen: zij bezoeken ook de gevangenissen, enz., en brengen den gevangenen geld en kleeding. Zij zijn zoo bekend en bemind, dat als zij om eene of andere bezigheid zich eenigen tijd niet hebben laten zien, de arme zieken, en de arme gekwetsten haar laten halen. „Ik ben zeer dikwerf, zeide mij een zuster, in 't midden van den nacht door een wachter of een gendarme geroepen, die vóór zonne-opgang het kloosterklokje kwam luiden en mij verzoeken, meê te gaan naar de gevangenis om een stervenden gevangene te verplegen.„

„Er zijn vier van die eerbiedwaardige zusters in het hospitaal te Pera, die zoodra zij hoorden dat de cholera er uitgebroken was, hare diensten zijn komen aanbieden. Die onlangs zijn aangekomen, zijn verdeeld onder de verschillende corpsen van 't leger dat voor de Krim bestemd is; zij volgen 't leger overal en slapen onder tenten. Eenigen zijn daar pas te Varna aan de cholera overleden; eene ook te Gallipoli, waar de ziekte nagenoeg geheel verdwenen is.

„Nu er dáár niets meer voor haar te doen is, zijn ze weêr naar de hospitalen bij hare dierbare zieken gegaan.„

Ook de *Times* heeft zich niet kunnen weêrhouden, dezer dagen den schoonsten lof aan de Liefdezusters toe te kennen.

VOOROORDEELEN EN FEITEN.

(*Vervolg van bladz.* 141.)

III.

Een vooroordeel dat men in eene eeuw van rationalisme, ijdele betweterij en een alles innemend literatorschap met het beste gevolg ten voordeele van 't Protestantisme laat gelden, ligt in de bewering, dat dit de wetenschap vrij gemaakt, bevorderd en in top heeft gevoerd, terwijl het Katholicisme haar zou hebben onderdrukt, en wel zóó, dat Protestantisme en wetenschap, en Katholicisme en onwetenschappelijkheid zooveel als hetzelfde mogen heeten. Dit vooroordeel vond in Duitschland te meer ingang, als daar werkelijk de wetenschap en literatuur sedert het midden der vorige eeuw een hoogere vlugt namen en beide voor een groot gedeelte Protestantsch waren, en vooral nadat de meeste Katholieke landen door de secularisatie onder Protestantsche heerschappij waren gekomen, zich schier in 't uitsluitend bezit van alle universiteiten,

scholen, wetenschappelijke inrigtingen en der letterkunde des tijds hadden gesteld.

Het schijnt ons slechts eene halve en zwakke bestrijding van dat vooroordeel, als men zich enkel daarbij bepaalt, dat men de Katholieke tegenover de Protestantsche wetenschap en literatuur stelt en wat beide deden tegen elkander afweegt en opsomt. Daar blijkt dan wel uit, dat, als men het beperkt standpunt van een bepaald klein grondgebied en een eng tijdperk verlaat, en de geschiedenis der wetenschap in haar geheel en in hare algemeenheid neemt, het oneindig grooter overwigt aan wetenschappelijke mannen en werkzaamheden op de Katholieke zijde is. Doch we moeten de zaak grondiger opvatten, en men kan, dunkt ons, als eene boven allen twijfel verheven waarheid deze stelling opzetten: *dat het geloovig en orthodoxe Protestantisme zonder wetenschap en der wetenschap vijandig, de Protestantsche wetenschap daarentegen zeer bijzonder onchristelijk was; terwijl omgekeerd de Katholieke wetenschap wezenlijk Christelijk, de onchristelijkheid daarentegen die ooit onder Katholieken te voorschijn kwam, zonder wetenschap was.* En wijl nu de Christelijke wetenschap de alleen ware is in beginsel en wat hieruit voortvloeit, doch de onchristelijke valsch is in beginsel en gevolgen, blijkt er uit, dat in het Protestantisme de valsche onchristelijke wetenschap, en niet de ware Christelijke, en daartegen in 't Katholicisme de ware Christelijke, niet de valsche onchristelijke wetenschap hare groote historische ontwikkeling gehad heeft en nog heeft.

Om echter niet te veel te beweren en geen onnoodige tegenwerpingen uit te lokken, laten wij uitkomen, dat wij in deze onze stelling de wetenschap slechts in haren

hoogsten zin, die namelijk der hoogste en eeuwige beginselen in 't oog hebben; het naast derhalve de godgeleerdheid en wijsbegeerte; doch deze natuurlijkerwijze ook in hare toepassing op geschiedenis en natuurkunde. Daarentegen zijn er vele wetenschappen, die, schoon in haren diepsten grond van die hoogste beginselen afhankelijk, niet het naast in de godsdienstige en wijsgeerige strijdpunten betrokken worden, wijl zij geheel buiten dezer gebied staan, als bijv. de stellige regtsgeleerdheid, de mathematiek, de taalkunde, de zuiver-proefondervindelijke natuur-wetenschappen, enz. Het kan niet bij ons opkomen te loochenen, dat er voortreffelijke godgeleerden, wis- en natuurkundigen van de Protestantsche belijdenis zijn, noch te beweren, dat dezer voortbrengselen op dit gebied niet voor waar en wetenschappelijk te houden zijn; gelijk het omgekeerd zeker is, dat in al deze wetenschappen de Katholieken het uitstekendste geleverd hebben en nog leveren.

Slechts twee punten willen we opzigtens deze wetenschappen doen uitkomen. *Vooreerst*, dat het waarlijk dwaas is, als men den voortgang in die wetenschappen bij name in die der natuur, daarom aan 't Protestantisme wil toeschrijven, wijl die voortgang juist in de laatste drie eeuwen dat ook 't Protestantisme in de wereld was, heeft plaats gehad. Want heel deze vordering in die wetenschappen heeft met het Protestantisme niets uitstaan. Zij ware er evenzeer, en zonder twijfel veel grootscher nog geweest, zoo het Protestantisme niet ontstaan en geen oorzaak bevonden ware van al die verwoestingen die het op het gebied van geest en stof beide heeft uitgewerkt. Wil men zeggen, 't is duidelijk, dat, wijl deze vooruitgang juist in de laatste eeuwen zoo groot is geweest, men dien

aan het Protestantisme verdankt — de laatste eeuwen immers zijn juist de Protestantsche geweest — dan is in dat spreken alles onwaar. Het is ten eenenmale onwaar en eene dwaze aanmatiging, dat de laatste eeuwen Protestantsch zijn, veeleer zijn ze ook zeer Katholiek, wel is waar niet meer uitsluitend als vroeger, want er staat eene Protestantsche wereld tegenover de Katholieke. Doch wat de onderhavige wetenschappen betreft, de verdienste van den vooruitgang komt geenszins uitsluitend noch op de eerste plaats aan het Protestantsch gedeelte toe. Ja het zou niet overdreven zijn, te beweren, dat de missionarissen en geleerden der ééne Jesuieten orde alleen én praktiesch én theoretiesch veel meer van de XVIe tot de XVIIIe eeuw ter bevordering van natuur- en taalkunde hebben gedaan dan in dienzelfden tusschentijd heel het Protestantsch Duitschland te zamen. 't Is ten andere in strijd met de waarheid, dat men den vooruitgang der laatste eeuwen zoo verre boven dien der vroegere verheft. De door de Katholieke Kerk beschaafde menschheid schrijdt in weerwil van alle tegenkantingen sedert achttien eeuwen onder Gods almagtige leiding onafgebroken voort. Het getuigt van bekrompenheid en onwetendheid, den voortgang slechts der latere eeuwen op te merken en der vroegere geheel voorbij te zien; en dat die bekrompenheid zich zoo verre uitstrekt, is niets anders dan een eigen, en wel niet te benijden verdienste van het Protestantisme. Dit toch, dat in godsdienstig opzigt met heel het groot Katholiek verleden gebroken heeft, was ook van den beginne er toe gedrongen en gedwongen, dat Katholiek verleden met een Chineschen muur van zich af te scheiden, als met een ban te beleggen en met eeuwige duisternis te bedekken. De „duistere middel-

eeuwen", dat woord zonder zin, werd sinds een tooverformulier, waardoor men zich van de werkelijke geschiedenis afzonderde, gelijk men zich door de gelijksoortige formulieren van: „de duistere, onbeschaafde Katholieke landen", of „de Katholieke duisternis" van de Katholieke wereld en heel den invloed van haren geest afsloot, ja meer dan twee eeuwen in die afzondering volhardde, totdat de latere tijd dien scheidsmuur begon neêr te halen en aan het licht van vóór de XVIe eeuw en van over de bergen eenigen toegang verleende. In welk een stilstand van den eenen en in welke afdolingen van den anderen kant de verstandelijke ontwikkeling der menschheid door deze tegennatuurlijke, gewelddadige en vijandige losscheuring van heel het groot verleden geraakt is, laat zich niet wel berekenen. Van daar heeft men zich kunnen diets maken, dat de menschelijke geest in „de duistere middeleeuwen" verkild heeft gelegen als onder een digte ijskorst, gelijk Göthe en Schiller ergens zeggen, zij! die door hunne uitspraken, welke voor 't beschaafde Duitschland in die groote literaire eeuw meestal de bijbelspreuken hebben vervangen, veel tot uitbreiding en bevestiging van „geestlooze" vooroordeelen en „geestrijke" dwalingen en halve waarheden hebben bijgedragen. Doch wij zeggen, dat als men de middeleeuwen in even zoo lange perioden als er nu één sedert de Hervorming is afgeloopen, verdeelt, er in iedere dezer perioden geen mindere, maar menigwerf een grooter vooruitgang van den geest is dan in dit laatste tijdperk. Of is het misschien geen ontzaggelijke en wonderbare vooruitgang die uit den chaos der volksverhuizing tot den tijd van Karel den Groote overvoerde, toen reeds alle grondslagen der Christelijk-Germaansche beschaving, waarvan wij de erf-

genamen zijn, gelegd waren, en wel zoo hecht, dat ze zelfs door alle gruwelen en verwarringen der IXe en X^e^ eeuw niet verwoest konden worden. En welk een verbazende schrede van deze X^e^ eeuw tot die XIIIe, volstrekt eenig als zij met hare volheid van geest in de wereldgeschiedenis staat, toen Thomas van Aquine zijne *Summa* schreef, en het plan van den Keulschen Dom ontworpen werd. En als er zich met het uitbreken der Hervorming eene groote wetenschappelijke opgewektheid, vooral wat de klassieke oudheid betreft, en later eene snelle vordering in de natuur-wetenschappen vertoont, is 't ook een ontwijfelbaar feit, dat reeds in de XVe eeuw tot dit alles niet alleen de kiem gelegd en de opwekking gegeven, maar reeds de volle ontwikkeling begonnen was. Aan het Protestantisme komt hierbij geen andere verdienste toe, dan dat door zijnen invloed de hoogste theologische en philosophische beginselen voor een geruimen tijd dermate geschokt en verduisterd zijn, dat die op zich zelve zoo roemvolle en nuttige wetenschappen gedeeltelijk op hoogst gevaarlijke dwaalwegen geraakten en zich nog bevinden. Hiermede keeren wij tot ons eigenlijk onderwerp terug, dat we niet zoozeer geheel ontwikkelen dan wel eenvoudig voorstellen willen. De waarheid van het feit, ook kort uitgedrukt, is bewijs genoeg.

Nu is het een feit, dat de natuurlijke en bovennatuurlijke, de philosophische en theologische waarheid van den beginne af in de Katholieke Kerk en door alle eeuwen heen eene algemeene, altoos voortgaande wetenschappelijke behandeling gevonden heeft, en hierbij door 't licht der objectieve Christelijke waarheid voor afdwalingen beveiligd was: alle groote en Christelijke geesten,

door de menschheid voortgebragt, hebben er met de hoogste genialiteit, de meest omvattende geleerdheid en eene toewijding en volharding aan medegewerkt welke alleen de liefde van de vleesch-geworden eeuwige waarheid vermag te geven. Ja het is een feit, dat er van de eerste eeuwen af tot de Hervorming toe buiten en naast deze groote Katholieke wijsheid en wetenschap geen andere te vinden is, maar er slechts weinige op zich zelf staande, en welras door de heerschende waarheid overwonnen verdoolde geesten zijn geweest; want het kortstondige, eenzijdige en dra weder in valsche wetenschap en wezenlijke barbaarschheid ondergaande wetenschappelijke streven bij de Saracenen is geenszins eene wederlegging, maar veeleer eene bevestiging van het zoo even gezegde.

Het is *ten tweede* een feit, dat de Hervorming waar zij ooit ingang heeft gevonden, deze oude Katholieke wetenschap onderdrukt, *maar zelve geen Christelijke wetenschap voortgebragt heeft.* Het orthodoxe Protestantisme was, met zijn *Credo quia absurdum* en zijne leer van de gansche verdorvenheid van 's menschen rede, de wetenschap en tegelijk alle wijsbegeerte en speculatieve theologie bepaald vijandig, en bezwaarlijk zal er zich iemand opdoen die zou willen beweren of bewijzen, dat het Protestantisme der XVI en XVII eeuw iets heeft opgeleverd, wat voor de Christelijke wetenschap eene wezenlijke aanwinst is. Toen zeker volgde sedert het midden der XVIII eeuw eene Protestantsche wetenschap, die al wat zij in de verloopen twee eeuwen verzuimd had met den stormpas in te halen, alles in haren zegetogt te overvleugelen en haren troon tot aan de sterren te verheffen scheen. Het is waar, de menschelijke en germaansche geest, zoo lang onder den druk van 't orthodoxe Lutheranisme, en onder den ban

der *Solida declaratio* gehouden, verbrak op eens deze boeijen en toonde eene merkwaardige werkkracht, maar — en dit is juist het beslissend vonnis — deze gansche in hare soort grootsche ontwikkeling was bepaald onchristelijk en liep op het pantheïsme uit. De geschiedenis der wijsbegeerte is de geschiedenis der wetenschap. De geschiedenis dezer Protestantsche wetenschap is de geschiedenis der wijsbegeerte van Kant tot Hegel. Die gansche wijsbegeerte is enkel en alleen uit het Protestantisme voortgekomen: het heeft met het Protestantsche Duitschland dien roem en die verantwoording geheel en onverdeeld: de Katholieke Kerk en Christenheid neemt er niets van voor zich. Het innerlijke en wezenlijke verband van deze wijsbegeerte met de beginselen van 't Protestantisme hebben we hier niet uiteen te zetten. 't Is genoeg het feit te doen uitkomen, en dit is een wereldhistoriesch, onherroepelijk voldongen feit: die pantheïstische wetenschap is 't produkt van 't Protestantisme, dat juist toen het haar voortbragt, zijn wetenschappelijken bloeitijd had. Zij heeft, terwijl de verachting van de hoogmoedige geesten dier eeuw op de Katholieke Kerk, vooral in Duitschland, rustte, haren zegetogt voltrokken, en afgesloten; het Protestantisme zal geene andere wetenschap meer voortbrengen; het kan nog slechts hergeven wat reeds geweest is en verdere gevolgtrekkingen uitwerken, welke weder niet anders dan te meer de valschheid dier beginselen kunnen blootleggen. Ter linkerzijde stapt men, om over Hegel heen te komen, het bare niet en de duivelenwereld in; ter regter poogt men tot den geest en de leeringen der Hervormers terug te keeren — geen van beiden hebben ze eene toekomst meer. Zoo staat de Katholieke tegenover de Protestantsche wetenschap, en zóó staan

beiden ten opzigte van het Christendom. In de Katholieke Kerk is geloof en wetenschap in de regte van God gewilde eenheid, in 't Protestantisme in onverzoenlijke tegenspraak. Hier Thomas van Aquine als vertegenwoordiger der Katholieke, dáár Hegel als vertegenwoordiger der Protestantsche wetenschap. Men zegge niet: Thomas van Aquine en Hegel zijn door eene tijdruimte van 600 jaren van elkander gescheiden, en de tijd derhalve der Katholieke wetenschap is reeds lang voorbij: want deze is juist niet voorbij. Evenmin als zij eerst met den H. Thomas begonnen, maar er altijd geweest, en van eeuw tot eeuw door helden des geestes en de overlevering der Katholieke scholen voortgedragen is; en even zeker als wij nog hooger opklimmen, en den H. Augustinus als vertegenwoordiger der Katholieke wetenschap tegen Hegel kunnen overstellen, en daarmede eenvoudig weg het antwoord op de vraag: waar de wetenschap en de Christelijke wetenschap te huis is, in 't Katholicisme of in 't Protestantisme? geven konden: even goed zouden we ook vertegenwoordigers der Katholieke wetenschap uit den tijd na de Hervorming kunnen kiezen.

En dat is een ander feit hetgeen onze bewijsvoering komt staven. In dezelfde XVIe en XVIIe tot in de XVIIIe eeuw, toen er in 't Protestantisme over 't geheel eene algemeene onvruchtbaarheid in 't wetenschappelijke heerschte, bloeide in de Katholieke Kerk de wetenschap zoo grootsch op, dat die dagen met de schitterendste tijdperken én in de oudheid én in de middeltijden mogen vergeleken worden, en inderdaad de ontwikkeling der oude, ééne en eeuwig levende Katholieke wetenschap zeer bevorderd hebben; er is al de verstomptheid der jongere wereld en hare groote onzekerheid in al wat de Christelijke

wetenschap betreft voor noodig om de roemruchte geesten van dat tijdperk niet te willen kennen. Terwijl we weêr de oude kracht van geest der scholastiek zich zien vernieuwen in een Franciscus Suarez, terwijl Bellarminus den strijd tegen de leer der Hervormden in al hare vormen en tot in de fijnste leerbepalingen doorvoert, wordt de positieve en historische theologie met alle hulpwetenschappen, die in de middeleeuwen tegenover de speculatieve rigting op den achtergrond waren getreden, met eene geleerdheid, eene volharding en genialiteit uitgewerkt die tot op dit oogenblik in de geschiedenis der wetenschap haars gelijke niet heeft. Ten bewijze hiervan is 't genoeg slechts de namen te noemen van twee congregatiën der Katholieke Kerk, van de Oratorianen en de Benediktijnen, van welke laatsten de onzer Kerk zoo vijandige Gibbon zegt: „dat één enkele hunner kloosters méér voor de wetenschap gedaan heeft dan de universiteiten van Oxford en Cambridge"; is 't genoeg den naam van één Jesuiet uit te spreken: van Petavius! En ofschoon wij van die roemrijke periode der Kerk in 't minst niet de schaduwzijde in Frankrijk voorbijzien, mogen we niettemin vragen, wat het Protestantisme aan te wijzen heeft, dat zelfs van verre met een Bossuet, een Bourdaloue, een Fenelon kan vergeleken worden; mogen we vragen, of soms de Katholieke wetenschap, die in Augustinus en in Thomas bloeide, toen ter tijde was ondergegaan toen zij een wetenschappelijk genie van den eersten rang als een Bossuet voortbragt? Gewis, van de tijden der kerkvaders af tot op heden toe heeft de Katholieke Kerk eene grootsche wetenschap bezeten; — doch de andere stelling is niet minder waar en een nog heerlijker getuigenis voor de Kerk: dat de Katholieke wetenschap

altoos door en door Christelijk geweest is.

Ja zij heeft altoos het Christendom gediend, is in zijne mysteriën ingedrongen, heeft zijne waarheden verbreid, heeft het geloof ten grond en ten doel gehad, het verdedigd en verheerlijkt. Eene wetenschap die *a priori* op het beginsel des ongeloofs steunde, en op ongeloof uitliep en 't geloof verwoestte, heeft de Katholieke Christenheid nooit gehad. Ook die tijdperken van verval, welke zich door de schuld der menschen somwijlen binnen de Kerk vertoonden, zijn niet minder bewijzen voor ons dan de tijdperken van glorie. Dat ellendig tijdperk der verlichting en van 't Josefisme, buiten de Kerk ontstaan en haar van buiten aangebragt, ja opgedrongen door wereldlijke magt, is ook een tijdperk van wetenschappelijke armelijkheid zonder mate. God, die dit kwaad in zijne regtvaardigheid en wijsheid toeliet, heeft tegelijk die gansche onkerkelijke en valsche rigting met onvruchtbaarheid des geestes geslagen. Heel de Josefistische periode en rigting, waarin overigens der Katholieke waarheid geen getuigen en der Katholieke wetenschap geen wakkere en eervolle verdedigers ontbraken, heeft dan ook niet *één boek* voortgebragt, dat verdiend heeft tot het nageslacht over te gaan of dat magtig genoeg is om sedert het buiten de mode is geraakt, nog te schaden. Dat was voor ons de tijd van eene diepe vernedering en voor het Protestantisme de tijd van schitterende zegepralen, toen dit op dat hoogste punt zijner trotsche verstands-wetenschap stond, en de Katholieke Christenheid door den invloed der zoogenaamde verlichting tot den toestand van een uit ijdelheid en armelijkheid geboren geestverderf was verlaagd.

Naauw nog staan we aan 't eind van dit zoo treurig tijdperk; alle uiterlijke omstandigheden en betrekkingen,

alle aardsche magten schenen zich te vereenigen om de slavernij van den Katholieken geest vooral in Duitschland te bestendigen, en desniettegenstaande is die slavernij niet slechts reeds overwonnen, maar de eerste pogingen van een nieuwen beteren tijd waren op nieuw 't voldoende bewijs, dat het Katholicisme bij uitnemendheid wetenschappelijk en de Katholieke wetenschap altoos en noodwendig Christelijk en kerkelijk is. Sedert in Frankrijk de eerste geniale pogingen van den Katholieken geest zich na de omwenteling deden gelden, en in Duitschland Möhler, Klee, Görres weder het eerst vol blijdschap uit de oude bronnen der Katholieke wetenschap putten, en er de dorstende Katholieke jeugd uit laafden, heeft er inderdaad een groote omkeer in de geesten plaats gegrepen, is er een magtig streven begonnen om de Katholieke wetenschap te herscheppen, en kunnen wij van God, die naar zijne wijsheid en goedheid den tijd der dorheid door vruchtbaren regen laat vervangen, met vertrouwen hopen, dat de Katholieke wetenschap, thans veilig door alle gevaren en afdolingen der eerste proefnemingen heen, ongestoord weêr die kracht en algemeenheid zal erlangen, welke noodig en in staat is, om den menschelijken geest te verlossen uit dat ontbindings- en verwilderings-proces, waarin hem eene uit het Protestantisme ontstane valsche, onchristelijke wetenschap geworpen had.

Tegen al wat tot dusverre gezegd is, kan men slechts van twee zijden opkomen. De leerlingen en navolgers van Hegel, de aanhangers van het absolute rationalisme zullen welligt in de hun soms eigen onbevooroordeeldheid toegeven, dat inderdaad de Christelijke wetenschap Katholiek was, en dat het Protestantisme haar als zoodanig heeft onderdrukt; zij zullen toegeven, dat hunne philo-

sophie, die zij als de voltooijing beschouwen der omwenteling, in de XVIe eeuw tegen de Katholieke grondstellingen begonnen en als echt Protestantsch roemen, in onverzoenlijken strijd is met het Christendom; doch zij zullen strak en stijf volhouden, dat dit juist hunne waarheid en hun regt is; het Christendom, zeggen zij, is een overwonnen standpunt van kinderlijke misleiding, en de wedergeboorte der wereld is: dat zij onchristelijk worde. Dat nu de kweekelingen dierzelfde hooge wetenschap, welke zich de wetenschap van den absoluten geest noemde, deze taal niet enkel voeren *kunnen*, maar ook werkelijk voeren, is, dunkt ons, een schitterend bewijs, dat de Christelijke wetenschap in beginsel Katholiek, en de onkatholieke wetenschap gevolgelijk onchristelijk is.

Eene opwerping van gansch anderen aard wordt ons door het meer of minder geloovig Protestantisme gedaan. O! zal men roepen, deze gansche voorstelling is eene misvorming der waarheid. Wij hebben met heel de onchristelijke en pantheïstische philosophie niets uitstaan — wij verloochenen ze; en zijn zelfs hare verklaardste tegenstanders; we verwerpen ook de eenzijdigheid van de eeuw der Hervorming; we willen de *Christelijke wetenschap:* gelooven en weten in de innigste harmonie en eenheid, en ziet eens, of niet deze onder ons, en vooral in den laatsten tijd, eene zorgvuldige beoefening vindt.

We behoeven al weder niet in het diepste der zaak te gaan en te onderzoeken, of er op grond van het Protestantsch beginsel eene Christelijke wetenschap mogelijk is. Maar wij vragen, of eene Protestantsch-Christelijke wetenschap eener onzekere toekomst het getuigenis der handtastelijke werkelijkheid van een driehonderdjarig verleden kan te niet doen? En wat de *onchristelijke wetenschap*

van 't moderne Protestantisme betreft, willen we, ten schier overbodige bewijze, hoe weinig het als zoodanig deze wetenschap als de zijne kan afwijzen, de feiten zelve nader beschouwen. Deze onchristelijke wetenschap is van de geroepen en uitstekendste verdedigers van 't Protestantisme niet alleen niet bestreden, maar het is door hen ten eenenmale gehuldigd. Of is het niet waar, dat van Kant tot Hegel, de voornaamste Protestantsche theologen zich gansch en al aan de onchristelijk philosophie overgegeven en naar deze de theologie hervormd, en daarin juist hun' wetenschappelijken roem gezocht en gevonden hebben? Is het niet waar, dat toen Kant's deïstiesch rationalisme heerschte, dit en menig ander evenmin met het Christendom bestaanbaar stelsel door de massa der Protestantsche theologen, van de eerste rationalisten af tot Paulus toe, algemeen gehuldigd, en diensvolgens de theologie rationalistiesch hervormd, en het grofste rationalisme op leerstoel en kansel, in school en kerk, heerschend geworden is? Is het niet waar, dat toen de wijsbegeerte door Schelling en Hegel in een zuiver pantheïsme oversloeg, en dit zich — even als ten tijde der Manicheërs — nog wel aanstelde en beroemde, de echte Christelijke *gnosis* te zijn, is het niet waar, dat de aanvoerders der Protestantsche theologie dien stroom volgden? Wel erg, zoo ze niet wisten, dat zij in volstrekte tegenspraak was met het Christendom; erger nog, zoo zij het niet erkenden en inderdaad aan de werkelijke identiteit van Hegel's philosophie met het Christendom geloofden! 't Is voldoende, twee namen te noemen: Schleiermacher, Marheineke. Schleiermacher vooral — met zijnen geestverwant en naschrijver ten onzent, den Leidschen hoogleeraar Scholten, aan de lezers van dit maandschrift overvloedig bekend — is hij niet de schitte-

rendste ster aan den hemel der Protestantsche theologie? Wij meenen, dat hem die eer niet zal betwist worden. En die Schleiermacher, de Christelijke prediker, de hervormer der dogmatiek, de „geestvolste" der theologen — is hij niet een pantheïst, een erkende en verklaarde pantheïst, die de godsdienst slechts daardoor meende te kunnen redden, dat hij de ontzettende stelling, die op het vijfde concilie van Laterane door de Katholieke Kerk plegtig veroordeeld is: „dat namelijk iets theologiesch waar kan zijn, wat philosophiesch valsch is en omgekeerd" — ten stelsel verhief, en in de plaats der objectieve waarheid, welke volgens hem de pantheïstische wijsbegeerte voor zich heeft, het vrome subjectieve zelfbewustzijn ten grondslag der godsdienst en godgeleerdheid maakte? En is deze Schleiermacher niet de gevierdste en meest gevolgde theoloog geweest niet enkel van zijnen tijd, maar zelfs nog na zijnen dood — en heeft men niet hier en daar het terugkeeren tot hem als het anker van behoud aangewezen? O ja! ook Schleiermacher heeft verklaard, dat hij de godsdienst en de godgeleerdheid eens voor altoos uit de gevaren wilde redden, waarmeê de wijsbegeerte haar bedreigde — doch de redding bestond daarin, dat der wijsbegeerte geheel en al het veld geruimd en haar de objectieve waarheid als erfdeel toegestaan, en de theologie in 't rijk „van 't vrome zelfbewustzijn" geborgen werd: eene treffende verdeeling, waar het hoofd zijn pantheïsme en het hart zijn vroom Christelijk gevoel en beide tegelijk behouden kan! Waarom ook niet! Het vrome zelfbewustzijn behoort immers ook tot den grooten ALGOD, wien het toch eigen is in louter tegenstrijdigheden tot werkelijkheid te komen!

Doch ook toen het Hegelianisme zich volkomen had ont-

sluijerd en het pantheïsme „het openbaar geheim van geheel Duitschland" geworden was, en Strausz en het mythicisme kwam, verzette men zich wel van vele zijden tegen de gevolgtrekking, maar van den anderen kant vond zij toch ook bijval op de Protestantsche leerstoelen en werd er openlijk verkondigd. We vestigen hier de aandacht op de historische bijzonderheid, dat Schelling, Hegel en Strausz achter elkaâr, met nog vele hunner geestverwanten van hoogeren of minderen rang, uit het Protestantsch-theologiesch konvikt van Tubingen, zijn voortgekomen; van dat zelfde Tubingen, dat eens het magtigst bolwerk der oud-protestantsche orthodoxie is geweest.

Doch zoo wij tot hiertoe hebben getoond, dat het oude orthodoxe Protestantisme onwetenschappelijk, en de moderne Protestantsche wetenschap onchristelijk is, willen we daarmeê niet ontkend, noch in de schaduw gesteld hebben, dat er ook onder de Protestanten een veelzijdig wetenschappelijk streven met Christelijken zin gepaard gaat, en dat we daaraan veel te danken hebben wat zoowel der wetenschap als de Christelijke waarheid tot nut verstrekt. Dit is inzonderheid op het gebied der *historische wetenschappen* het geval, waar voor den redelijken onderzoeker het Protestantsch subjectivisme zijne grenzen vindt in het historiesch gegevene, en het bijzonder oordeel zich aan 't gezag der feiten onderwerpt. Doch hier weder ontmoeten we een nieuwen triomf van het Katholicisme; want het is een feit, dat zich veel te bestendig en te omvattend heeft doen gelden dan dat het geloochend of weggecijferd kan worden, dat juist die historische wetenschap de wetenschappelijkste en Christelijkste mannen onder de Protestanten altoos nader tot de Katholieke Kerk gebragt, en eindelijk in haren schoot teruggevoerd

heeft. Dit zien we in het Puseyisme in Engeland. De mannen dezer rigting hebben zich met ernst op de studie der kerkelijke oudheid en inzonderheid der kerkvaders geworpen, en die studie heeft hen met de goddelijke genade den een vóór en den ander na, tot de Kerk wedergebragt. Zij die tot dien grooten en gelukkigen stap niet konden besluiten, zooals Pusey zelf, moesten dan ook het betreden pad van 't wetenschappelijk onderzoek verlaten. In Duitschland, waar onder de Protestantsche theologen van beroep die positieve zin en die opregte studie der Christelijke oudheid op verre na nog niet als in Engeland te vinden zijn, ontmoeten we een soortgelijk verschijnsel doch meer op het gebied der ongewijde geschiedenis. Niet minder dan den speculatieven wetenschappen heeft het Protestantisme aan de historische wetenschap geschaad, daar het niet enkel met de geschiedenis heeft gebroken, maar ook door eene opzettelijke *geschied-verdraaijing* zonder wedergâ, planmatig door de Maagdenburger Centuriatoren begonnen en sedert stelselmatig voortgezet, het gansch verleden en daarbij vooral het groot Katholiek verleden van het Duitsche volk — even gelijk ten onzent onze partijmannen Nederland's schitterenden Katholieken voortijd — tot eene afzigtelijke karikatuur hebben pogen te misvormen. Daartegen is nu eene grootsche reactie van den kant van opregte, christelijk-gezinde en vaderlandslievende geschiedvorschers en staats- en regtsgeleerden opgekomen, en nu zien we het merkwaardig verschijnsel, dat de eene Katholieke grootheid na de andere, en zelfs die welke door Protestantsche geschiedschrijving het meest verduisterd was, thans juist ook door deze geregtvaardigd, — en omgekeerd een tot hiertoe luid geprezen der Kerk vijandige toeleg in 't ware

licht gesteld worden. We hebben hier slechts te herinneren, wat we onlangs over de vervalschingen ter zake van de geschiedenis der Waldenzen [1]) hebben aangetoond. En terwijl die mannen meer en meer met de Kerk en hare grootsche werking in de geschiedenis bekend en bevriend werden, drongen niet weinigen hunner dieper ook in de Katholieke ideën zelve in, en in die mate als de nevel der veroordeelen week, vertoonde zich de Kerk al schooner en schooner in hun oog en erkenden zij in haar hunne aloude herkomst en moeder. Of het waren consequente en positieve geesten, die terwijl zij met opregtheid voor ééne waarheid streden, tot de *Katholieke* waarheid geraakten, waarin alle waarheden grond en doel hebben. Zoo zien wij die schitterende rij van bekeerlingen: Haller, Müller, Jarke, Phillips, Hurter, Gfrörer. 't Zijn mannen van den eersten rang; zij werden, toen zij nog Protestant waren, onder de beste en beroemdste gerekend. Hen niet te willen kennen, is meer dan kinderachtig, is bespottelijk. Het naast heeft hen *de wetenschap* tot de Kerk gebragt, en zij zullen ten allen tijde onder de sieraden der wetenschap geroemd worden. Weet men ook van één Katholiek, die in de wetenschap groot was en wien deze tot het Protestantisme heeft gevoerd? Wij zelven houden niet van bewijzen voor de Kerk, die van enkele personen worden genomen, doch daar waar het niet deze of gene geldt, maar eene aaneensluitende reeks van feiten, moet er ongetwijfeld eenig gewigt aan worden toegekend.

Onder de Duitsche wijsgeeren schittert er een groot man die niet tot de negatieve rigting behoorde, Leibnitz — van geboorte Protestant; en hij ook is het die met het

---

1) Zie *de Katholiek*, bl. 220—258 van dit decl.

zuiverst en ijverigst streven aan de hereeniging der Protestanten met de Katholieke Kerk gearbeid heeft, en die zooal niet als formeel Katholiek, toch op den drempel der Kerk gestorven en in zijn *Systema theologicum* de verdediger der Katholieke waarheid geworden is. Onder de Nederlandsche geleerden was er slechts één Hugo de Groot, en hoe deze der Katholieke Kerk gezind was en haar verdedigd heeft, hebben onze lezers in eene reeks van artikelen [1]), in dit maandschrift onweêrlegbaar bewezen gezien.

We weten niet waar 't aan toe te schrijven: hetzij aan hatelijkheid tegen de Kerk, aan onwetenschappelijkheid of kleingeestigheid — maar opmerking verdient het, hoe zekere mannen van eenigen naam ten onzent met de hen onteerende Protestantsche geschiedenis-verdraaijing en vervalsching niet breken; we noemen tot een voorbeeld den Hoogleeraar Kist, die schier in elk deel van zijn *Archief* nieuwe bewijzen geeft van zijne onedele partijdigheid, en met grond aan zijne hoe ook door hem betuigde waarheidsliefde doet twijfelen; schoon het van eenen anderen kant niet verwonderen mag van een man die — en ware hij de eenige onder de zijnen! — in spijt dat tot ook het allerlaatste bezwaar uit de oude leugenreeks omtrent de Pausin Joanna! in der tijd door Professor Wensing onherroepelijk is te niet gedaan, niettemin aan zoodanige sprookjes blijft vasthouden, den hoogleeraar aan eene roemruchte akademie wel diep onwaardig.

---

1) We vernemen, dat in gevolge veler aanzoek die artikelen over Hugo de Groot's gezindheid voor de Katholieke Kerk tot een geheel vereend, afzonderlijk zullen uitgegeven worden.

HARLEMIANA.

Elck wil een anders gheloof regeren,
Dit doense diemen voormaals hoorde leeren
Daer sulcks den Christenen niet betaemt.
Maer soo oodmoedigh was hun gedacht
Als sy onder 't Cruys saten sonder macht;
Maer nu thoonen sy hun verwaentheydt onbeschaemt.

COORNHERT.

De lezers zullen ongetwijfeld zich nog het belangrijk verhaal herinneren van Jaspar Stolwijck, medegedeeld in *de Katholiek* (Deel XXV, bl. 237—251), over de geweldadige storing der Katholieke godsdienst in Haarlem, ten jare 1581. Mogelijk doen wij sommigen hunner geene ondienst, zoo wij over enkele omstandigheden dier gebeurtenis, in verband met hetgeen spoedig daarna volgde, eene beknopte nalezing houden.

Protestantsche geschiedschrijvers pogen ten onregte de toedragt in een minder ongunstig licht te stellen, en de medewerking van 's lands overheid deels te verbergen, deels te vergoelijken.

P. Bor [1]) wil de aanleiding tot het gebeurde in ontijdige devotie der geestelijkheid vinden, naardien deze

---

1) *Oorsprong der Ned. Beroerten*, B, XIII, bl. 73.

eene processie wilde houden om het kerkhof met veel brandende" toortsen, en het garnizoen „daarover veroorzaakt werd, in de Kerk te vallen". Een louter opraapsel, niet alleen wedersproken door den ooggetuige Stolwijck [1]), maar zelfs door den Protestant Schrevelius: „Als (ofschoon) de groote Kerck deur de menighte van „'t volck te nauw was..... naedien sy niet dorsten be„staen buyten de Kerck te gaen, daer sy haer proces „(processie) maeckten, ende ginghen in 't rondt" [2]).

Anderen willen het gansche feit laten doorgaan voor eene furie van buitziek en onbesuisd krijgsvolk, „gezelschap van raauwer wandel" (Hooft). Hiertegen verhaalt Stolwijck [3]), dat de Hervormden met de Staten van Holland tot den toeleg waren overeengekomen, en waarlijk het trouweloos gedrag der Staten in die dagen bevestigt er al te zeer de waarheid van.

Behoeven we te wijzen op hetgeen die zelfde week reeds in het nabijgelegen Amsterdam was gedreven? Ook aan die stad had men de handhaving verzekerd der Roomsche godsdienst, en echter den 24 Mei, toen men op eene omkeering bedacht was, schreef het hoofd der Hervormden, Willem Bardes, van dáár aan den beruchten Sonoy, dat er vier gedeputeerden der Staten binnen waren, en

---

1) De *Katholiek* t. a. p. bl. 245.

2) *Harlemias*, bl. 157. De schrijver heeft in zijne eigen vertaling van dit door hem eerst in 't Latijn geschreven werk, hier de woordspeling niet teruggegeven: daar luidt het aldus: "Quum "templum *augustum* illud, paene *angustia* laboraret propter homi"num frequentiam.... quum templo exire nec possent, nec aude"rent, intra templi sacraria se continuerunt; et processus solem"nia adornarunt, instituta in orbem circuitione." *Harlem.* p. 114.

3) *De Katholiek* bl. 243. en 244.

dat men in stilte krijgsvolk moest vaardig houden, om ten *verzoeke der Staten* te komen, daar men hen bescheiden zou [1]).

Den 26 Mei, na eene predikatie van Thomas van Thielt, afvalligen abt van St. Bernard, werden, met onstuimig getier, de Katholieke Regenten benevens het meerendeel der geestelijkheid in vaartuigen ter stad uitgezet, en de kerken geplunderd, *onder de oogen van gedeputeerden der Staten* [2]); ja den 27 Mei eene Protestantsche regering verkozen, *ten overstaan der gedeputeerden*, en tevens den Roomschen het openbaar uitoefenen hunner godsdienst verboden). Den 29 Mei had het voorval te Haarlem plaats.

Aldaar gaven dezelfde heeren nog verdere blijken van mindere naauwgezetheid op het onderhouden der verdragen, met Roomschen gesloten, zooals het vervolg dezer nalezing kan leeren. Volgens Stolwijck werd des morgens bij trommelslag den soldaten alle aanranding der Katholieken op doodstraf verboden, doch dit zou juist een afgesproken teeken geweest zijn, om op het door de Staten aangewezen tijdstip met stouten moed te beginnen [4]).

Hetzelfde verhaalt ook Heribert Rosweyd [5]). Alle Protestantsche schrijvers, die wij konden nagaan, zwijgen eenparig over die afkondiging; geen wonder! de persifflage was te verfoeijelijk, en het vermelden dier

---

1) Bor, B. XII, bl. 953.

2) Hooft, *Ned. Hist.* B. XIII, bl. 577 en 578.

3) Zie Wagenaar, *Beschr. v. Amst.* St. I, bl. 370 en 381, en en overvloede Schrevelius bl. 156, die uitdrukkelijk de Staten als aanleggers opgeeft.

4) *De Katholiek*, bl. 245.

5) *Kerk. Hist. v. Ned.* l. 194.

omstandigheid openbaarde veel te duidelijk, hoe goed de soldaten wisten, van welken kant zij niets hadden te vreezen!

Des te ijveriger verhaalt men, hoe eerlang werd geboden, het gestolen goed weder te geven, op straffe van ontslag uit de krijgsdienst [1]). Twaalf jaar vroeger had, na de beeldstorming, de Magistraat van Antwerpen een dergelijk bevel uitgevaardigd; doch er stond op de markt eene galg opgerigt voor ieder, die men na 24 uren daartegen zou bevinden. Een en ander kwam toen ook te regt, en nog schreef Oranje over die restitutie: „Gij kunt wel denken dat het daar alles behalve in orde was toegegaan" [2]). Te Háarlem geschiedde nog veel minder; niets vindt men geboekt van eene wezenlijke teruggaaf, en met bovengemeld afkondigen en bedreigen scheen het ook zoo kwaad niet gemeend te zijn. Binnen kort althans gaf de overheid demonstratiën in geheel anderen zin. Wel ziet men de drie vaandels van het Staatsche plundervolk - spoedig - naar elders verlegd, doch ook weder vervangen door eene andere bezending, niet minder belust op baldadigheid en buit. De nieuw aangekomenen beproefden weder inbraak en verdere berooving van de St. Bavo's kerk, die gesloten stond, en het stedelijk Bestuur (reeds een en andermaal door Oranje veranderd), om de wanorde te keeren (?) liet ieder burger aanmanen, om, wat hem in de kerk toekwam aan stukken van waarde, daaruit te voeren [3]). Nu waren in St. Bavo geene sieraden of kostbaarheden meer te vinden. Het geboefte van

1) Schrevelius, bl. 162.
2) *Arch.*, II, p. 263.
3) Schrevelius, bl. 162 en 163.

den noodlottigen 29 Mei „verschooyde" alstoen uit de kerk, niet zoo zeer uit ontzag voor de Overheid, „als omdat het daar kaal geveeght was" (Hooft).

Minder letsel hadden altaren en beelden nog geleden. Met deze overblijfselen, die zoowel als het gansche kerkgebouw, niet aan een enkel persoon, maar aan de Katholieke burgerij en aan het bisdom toekwamen, heeft de Regering zeer goed raad geweten. Men hoore Schrevelius: „Is wel expres ghelast, by edict, datter niets in „de Kerck soude gelaten worden, dat nae afgoderije „smaeckte. Overzulx is oock *uyt last van de Magistraet* „de Sacristie, die niet langh ghestaen hadde, ende 't hooge „Altaer, dat konstigh ghesneden was, ende met beeld„werck versierd *afgebroken*. (Dit laatste woord, dat Schrevelius in de pen bleef, toen hij zijne Hollandsche vertaling schreef, kan men uit het Latijn aanvullen (demoliri jussit). „Van welcke noch op huyden eenighe reliquien zijn te „sien, die om d' uitnementheydt van kunst noch in 't Princenhof bewaert worden" [1]).

Eindelijk verscheen in September deszelfden jaars een Commissaris der Staten en leverde, namens zijne lastgevers, de St. Bavo, nu van alle bijgeloovigheid in voorbaat gezuiverd, in het bezit van die der Gereformeerde religie. „Ende daer inne wierd aldoen ghedaen de eerste Geuse predicatie, door Joannem Damium, een verloopen Carmelijter Monick uit Duitschland..... Ende in den ijdelen ende uytgeplonderden romp hinghen zij de thien Gheboden, gheschreven met groote goude letters, opdat niemand ten aensien van Gods ghebodt van niet te stelen,

---

[1]) bl. 163.

nadoen soude 't gheen sij alreede voorghedaen hadden" [1]).

Het verraad dier partij was echter nog niet voltooid. Twee en een half jaar later, 4 Maart 1581, ontvingen de Baljuwen en Schouten van Holland een brief der Staten, waarbij de uitoefening der Katholieke godsdienst verboden werd [2]).

Al het voorgaande, en vooral de laatste verordening was in lijnregten strijd met de beëedigde Satisfactie van 22 Januarij 1577. Toen had Haarlem zich onder het gezag der Staten begeven, onder andere op de volgende voorwaarden:

Artikel I. De exercitie van de Roomsche religie binnen de stad Haarlem zal worden onderhouden, zoowel onder de wereldlijke als geestelijke religieuse beide mans en vrouwepersonen, die het begeeren zullen, zonder eenige verhindering letsel of injurie, en er zal eene ordonnantie gemaakt worden, dat de genen, welke die van de Roomsche religie eenige injurie, letsel of verhindering zullen doen, zullen rigoreuselijk gestraft worden als perturbateurs van den gemeenen vrede, zonder eenige oogluiking of remissie.

Artikel IV. Dies neemt zijne Prinselijke Excellentie van nu voortaan in zijne en der Staten van Holland en Zeeland protectie, sauvegarde en bescherming alle kloosters, godshuizen, en alle geestelijke mans en vrouwepersonen, die binnen Haarlem tegenwoordig zijn of nog zouden mogen komen, met al hunne regten, privilegiën, goederen en vervolg, nog in wezen zijnde, en bepaaldelijk den

---

[1]) Aldus de schrijver van: *Opcomste der Ned. Beroerten der ketterijen*, enz. in 1673 uitgeven te Keulen bij de weduwe van de Kremer, bl. 147.

[2]) *Plakkaatboek der Staten van Holl.* I. D. bl. 42.

Eerwaardigen Bisschop van Haarlem, te zamen met zijn hof, hofgezin en officialen, zonder hem te doen of te laten gedoogen gedaan te worden eenige injurie, letsel, schade of verhindering.

Artikel XIII. Zijne Prinselijke Excellentie en de Staten zullen conserveren den Burgemeesters en inwoners, en een iegelijk hunner in het particulier, in hun goed regt, en verhoeden, dat niemand in het zijne verkort worde in goed of bloed ter cause van voorgaande zaken.

Een bezwaar van die soort wist men intusschen eens voor altoos uit den weg te ruimen. Op den 24 April namelijk 1581 [1]) werd tusschen Oranje met de Staten van Holland aan de eene, en het Stedelijk Bestuur van Haarlem aan de andere zijde het volgende spel vertoond: de stad had nog eene schuldvordering ten laste van Holland, voornamelijk wegens oorlogskosten, ten tijde van het beleg gemaakt, en deed nu bij plegtig Accoord afstand van alle aanspraak op de schadeloosstelling, mitsgaders van de Satisfactie, dat is van de regten der Katholieken, hetwelk alles voortaan „aff, doot en te nyete zou wesen" [2]). Tot vergoeding schonken de Staten van hunnen kant aan de stad — de kerkelijke goederen der Katholieken, toebehoorende, „den conventen, gheestelicke collegien ende ghilden, die binnen de stadt Haer-

---

[1]) *Handvesten van Haarlem*, bl. 328—333.

[2]) Wat deze afstand vooral beteekenen moest, blijkt uit de onmiddellijk volgende clausule: „men wilde niemand in zijne conscientie dwingen; dan alsoe vele simple luijden, bij menschelicke insettingen, becleet met een vuyterlicken schijn, verleyt worden van God, twelck int naecommen van Goodts woord nyet geschieden en kan, zou voortaan in Haarlem gheene andere exercitie van religie worden geexerceert, dan van de gereformeerde religie."

„lem ende parochie van dyen, ten tijde van de Satis-„factie, gestaen ofte geweest zijn. Ende daerenboven de „goederen van de canonicken, eertijds monicken tot Aem-„stelredam ende Heyloo geweest zijnde, mitsgaders oock „de helft van de goederen, toebehoorende den twee con-„venten, in de Beverwijck gestaen hebbende, enz." [1]). „En worden de jaargelden, weddens der Predikanten, „derzelver weduwen, Voorleezers, *Schoolmeesters en andere „kerkelijke personen* daaruit noch betaeld" [2]).

Dit zonderling Accoord, deze onregtvaardige handel was nog bedekt gehouden, en de Katholieken hielden nog altoos tot het vieren der H. Geheimen eenige kloosterkapellen in gebruik, benevens de Lieve-Vrouwekerk, van Baekenes genaamd, die door de Hervormden, na het ontweldigen der groote kerk, verlaten was. Op de treurige tijdingen echter van alom uit Holland vernomen, vooral nu, bij verscheiden veranderingen, het bestuur der stad geheel aan Hervormden en handlangers der Staten was overgegaan, geraakten ook de Haarlemsche Katholieken in groote bekommering.

---

1) Niet anders dan of „twee voogden, inghesnapt hebbende de „goederen van de weesen, daer sij over ghestelt waren gheweest, „malckanderen ontsloeghen van den eedt, waer mede sij verplicht „waren, om de goederen te salveren, ende de weesen noyt daer „naer en kenden. Magh dat voor Godt bestaen? Ende sal dat „gelden voor de hooghe vyerschaer ten jonghsten daghe.... Ende „ghenomen, dat den Coninck van Vranckrijk de stadt van Haer-„lem innam met accoordt, dat die van de ghereformeerde religie met „hunne predicanten onghehindert ende onbeschadight in hun gheheel „soude blijven, soude hij korts daer na, *door onderlingh accoordt „met de magistraet, die hij stellen soude na synen sin*, syne be-„lofte in het vriendelyck moghen afdoen, ende alle Geuse predi-„canten doen plonderen ende ter stede uitjaghen?" (*Opcomste „der Ned. Beroerten*, bl. 169.)

2) Van Oosten de Bruyn, *De stad Haarlem*, enz. D. I, bl. 109.

Een twintigtal hunner aanzienlijksten lieten door den Hervormden Notaris Dirk Volkertszoon Coornhert een verzoekschrift opstellen, aan den Prins van Oranje gerigt, als Stedehouder van Holland. Dit was de hoofdzakelijke inhoud: „zich beroepende op de bezworene Satisfactie „van 22 Januarij 1577, en tevens op de nadere publicatie „van September des zelfden jaars, klaagden zij over de „toenemende onverdraagzaamheid en aanmatiging der „Protestanten, over het schenden der St. Bavo'skerk door „eene „zo schandelijken als ongestraften acte", over het „vermoorden des onschuldigen Priesters Pieter Balling, „het kwetsen en berooven zoo veler burgers, het over- „leveren dier Kerk door het „onbedacht beleid van een „Commissaris", over de woelingen van „eenige Ministers „(predikanten), stokebranden van onrust", enz.

Zij verklaren, nimmer oorzaak tot wanorde of vermindering hunner regten gegeven, maar integendeel zeer toegefelijk zich gedragen te hebben.

Nu er echter welligt spraak is van de uitoefening hunner godsdienst te weren, wenden zij zich tot den stadhouder, en verzoeken ootmoedig, „dat Z. Excellentie hier in doende dat recht, behoorlijk en Princelijk, ja ook hoog nut is voor de gemeinen Nederlanden", hun gelieve te verzekeren niet de teruggaaf van het ontnomene, maar het behoud van hetgeen zij nog bezaten, de vrije exercitie hunner eeredienst, zooals die nu te Haarlem bestond, in de kloosterkapellen en in de kerk van Baekenes, welke zij gaarne op hun eigen kosten zouden repareren" [1]).

Hoe billijk hun verzoek was, zij wilden niets ondernemen zonder voorkennis der Regering, en ingevolge hun

---

[1]) Bor, B. XVI. bl. 254.

verlangen, stelde Coornhert het stuk in handen van den Burgemeester Nikolaas van der Laan [1]). Dien zelfden dag, 30 April en alvorens het request bij den Prins was ingediend, werd de uitoefening der Roomsche religie te Haarlem ten eenemaal verboden [2]).

Den 10 Mei verzond de Prins de zaak naar de Staten, en in het begin van Julij moesten al de onderteekenaars in den Haag verschijnen, voor eene Commissie, daartoe door den Prins en de Staten aangesteld.

Er kwam toen op het request „donder en blixem". (Aldus de bovengemelde anonymus bl. 167.) Men verstond, dat het „narree en inhoud van de selve requeste „was contrarie de waarheid gefabriceerd, tot groote „injurie, deblamatie en oneere van de Staten, mitsga„ders in vilipendentie en verminderinge van hunne „autoriteit" [3]). Bijzonder nam men enkele uitdrukkingen — „*schorre reedenen*" noemt ze Hooft — zeer kwalijk, als: *onbedacht beleid*, item: *ongestrafte acte*, item: *Ministeren*, *stokebranden*, enz. en dan bovenal het beroep op de Satisfactie.

Daarover werden zij dan ook op het vinnigste doorgehaald, en strafbaar verklaard, „hebbende de een den „anderen opgemaekt en opgeruyt, daer uyt wel sware „inconvenienten hadden konnen ontstaen, tot nadeel van

---

1) In het jaar 1618 veranderde prins Maurits óók de regering naar zijnen wil; bij die gelegenheid werd Nicolaas van der Laan afgezet, en getuigde toen: „met regt lijden wij dit, want wij hebben de Roomsche Magistraat, de beste, eerlijkste en loffelijkste regeerders van den Stoel gezet, en hun geen woord gehouden. En zooals wij gedaan hebben, zoo is ons geschied. (*Opcomste*, enz. bl. 171.)

2) Brandt, *Hist. der Reform.* B. XII, bl. 667.

3) Bor, B. XVI, bl. 255.

„den lande" [1]). Zij hadden durven gewagen, van toenadering en toegefelijkheid jegens de Protestanten; maar „de Staten waren wel ter contrarie onderricht", en aangaande het geduld der Katholieken werd hun toegebeten: „het kwam niet uitter herten, maer was een gedwongen „gedult; men wist wel, daer sij meester waren, hoe sij „daer handelden, en men soude haest sien, hadden sij „macht" [2]). Vier van de onderteekenaars (heette het verder) hadden over eenige jaren vonnis helpen wijzen over zekeren Willem Rijken, „die om een woord most sterven". (De namen van die vier verzweeg men, zegt Bor.) En de Commissaris had ook niet uit *onbedacht beleid* gehandeld met de groote kerk, maar „door last der Heeren Staten en consent van de Magistraet". Er was ook in den Haag „doodstraffe gedaen over dengenen, „die den Pape op Sacramentsdag in de grote kerke „hadde dood gesteken" [3]). Ten laatste, de Satisfactie van „1577, waarop zij zich „principalijk fundeerden, was door „'t Accoord van 24 April 1581 geannulleerd" [4]).

Onbeschaamder uitval kon men zich tegen deze voor hun regt sprekende Katholieken wel niet veroorloofd hebben.

Tot hunne verdediging voerden zij nog aan wat zij konden, en antwoordden: Dat hunne meening volstrekt niet was geweest om iets tegen het gezag der Staten vol te houden, veel minder oproer te stichten, want dat zij hun verzoek zeer gegrond hadden geacht en bovendien tot behoud der rust, zoo weinig mogelijk personen ter onderteekening hadden uitgenoodigd.

---

1) Bor, aldaar bl. 256.
2) Bor, bl. 257.
3) Bor, bl, 256.
4) Bor, bl. 255.

Wat het geval met Willem Rijken betrof, dit moest vóór de Gendsche Bevrediging van 1576 geschied zijn, en, wat er overigens van die zaak zelve mogt wezen, bij genoemde Bevrediging was alle beleediging, misdaad en ongelijk tusschen de Ingezetenen vergeven en vergeten. Hetzelfde, voegen wij er neven, was bepaald bij het bovengemelde XIII Artikel der Haarlemsche Satisfactie.

Wat er nu volgt verdient opmerking: het geldt de executie des moordenaars van Pieter Balling. De Katholieken betuigen in hun antwoord, daarvan tot nog toe niets vernomen te hebben: het bevreemdt hun, dat het genoemde doodsregt in den Haag zou voltrokken zijn, en niet te Haarlem, de plaats, alwaar het misdrijf gepleegd was, behalve dat er wel dertig of meer personen zich toen evenzeer aan roof en verwonding hadden pligtig gemaakt, zonder dat iemand binnen Haarlem, voor zoo ver zij wisten, daarom gevangen, veel minder gestraft was geworden.

Behoeft men nog meer grond om te vermoeden, dat de gansche voorgewende executie van dien eenen, naar het oude spreekwoord: te Delft geschied en te Keulen verjaard, op stuk van zaken, verzonnen mag wezen [1]).

Eindelijk verklaarden zij van de vernietiging der Satisfactie en het aangaan van het nieuwe Accoord geheel en al onkundig te zijn gebleven.

Dit alles baatte hun echter niets; zij moesten formeel van hun verzoek afstaan en tot teeken daarvan, alsook van leedwezen over het gebeurde, een voor een hunne namen

---

1) Bor, bl. 256.

van het overhandigde papier uitschrappen, en zich nog verheugen, dat zij er voor 's hands niet erger aan toeraakten.

Ook Coornhert onderging eene duchtige berisping, wijl hij zich daarin had laten gebruiken; hij antwoordde, dat de inhoud van het request eigenlijk niet tot zijne, maar tot der supplianten verantwoording lag; hij had niets geschreven dan hetgeen zij verlangden, en alleen ambtshalve, als openbaar Notaris. Hij merkte echter met vrijmoedigheid aan, dat de uitdrukkingen met voordacht veel zachter gesteld waren, „dan de geschiedenisse was gevallen"; tevens dat de Katholieken door het aanbieden van dit geschrift evenmin strafbaar waren als de Edelen vroeger door het aangaan van het Compromis en het indienen hunner klagten te Brussel; dat men hun thans (onder reverentie gesproken) onregt aandeed, en die wijze van doen op gewetensdwang uitliep 1).

Niettemin Coornhert moest de minuut van het request, „als in allen gevalle tot aan 't onderteekenen toe, zijn werk", eigenhandig verscheuren. Daarop mogten de supplianten met den Notaris vertrekken, en, zegt Bor, daar is het voorts bij gebleven.

Na nog vermeld te hebben, dat van de geroofde kerkelijke goederen ook een (zeer karig) gedeelte tot alimentatie van sommige ordesgeestelijken werd aangewend, durft van Oosten de Bruyn aldus besluiten:

„Zoodanig is het gedrag onzer voorouderen geweest, „omtrend de kloosterlingen en voornaamste dienaars der „Roomse bijgelovigheden: een gedrag, 'twelk door „goede staatkunde voorgeschreven en door rechtmaatigheid

---

1) Zie Coornhert's *Werken*, D. I, bl. 537—547.

„bestierd is" [1]). En bij het herdenken van die tijden en van die vaderen in den geloove, roept de heer Groen van Prinsterer [2]) lofprijzend met den Psalmist: „Gij hebt de „„*heidenen* uit de bezitting gedreven, maar hen geplant": Ps. 44 (Vulg. 43), v. 3, „en: „Hij gaf hun de landen „„der *heidenen*, zoodat ze in erfenis bezaten den arbeid „„der volkeren": Ps. 105 (Vulg. 104) v. 44; „vooral „[voegt Groen er bij], v. 45: „opdat zij Zijne inzettingen „„onderhielden en Zijne regten bewaarden. Halelujah.""

---

1) *De stad Haarlem*, bl. 111.
2) *Handboek der Gesch. van het Vaderland*, § 105.

VERSCHEIDENHEDEN.

NOG EEN ADRES EN EEN TEGENADRES.

We hebben in de aflevering van Augustus ll. ons woord gezegd over het *„Adres aan Z. M. den Koning*, betrekkelijk de verhouding van de Nederlandsche Hervormde Kerk tot de theologische faculteiten aan 's Lands Hoogescholen; ingediend door lidmaten van de Hervormde Gemeente te Amsterdam"; en in 'tzelfde nummer ook de *Vereeniging* leeren kennen waarvan dat *Adres* was uitgegaan, en den inhoud gegeven van nog andere geschriften en *Adressen* dierzelfde mannen, die zich vereenigd hebben „ter handhaving en verdediging van de leer en de regten der Nederduitsche Hervormde Kerk". Al die Adressen, zoovele protesten tegen het alom veldwinnend ongeloof in de Protestantsche Kerk, zijn in zake der beroeping van Dr. Meyboom nu nog gevolgd door een nieuw *Protest van* (diezelfde) *leden der Amsterdamsche Nederduitsche Hervormde Gemeente tegen de handelingen van den Kerkeraad, het Klassikaal Bestuur, het Provinciaal Kerkbestuur, de Algemeene Synodale Commissie, en Dr. Meyboom* [1]).

We nemen ten vervolge onzer vorige mededeelingen uit dit stuk de vrij scherpe betuigingen aangaande de handelwijze der in die zaak betrokken Kerkbesturen over. Die protesterende leden laten zich aldus hooren:

„Bij zoo verregaande verwoesting van het algemeen christelijk geloof, en zoo openbare miskenning van het regt der Kerk om hare gewetens- en belijdenisvrijheid gehandhaafd te zien, hebben eenige honderdtallen leden van de gemeente geoordeeld, dat het

[1]) Te Amsterdam bij G. van Peursen, 1854.

hun niet geoorloofd was langer te zwijgen, maar op regelmatige, door de Kerkelijke Reglementen voorgeschrevene wijze, getuigenis te moeten afleggen, beide van hunne gehechtheid aan de goddelijke waarheid, en van het regt der gemeente om haar geloof en belijdenis althans niet in hare eigene Kerk te hooren bestrijden."

"Dientengevolge hebben zij achtervolgens het *Klassikaal Bestuur van Amsterdam*, het *Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland*, en de *Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde Kerk* in de gelegenheid gesteld, hunne duidelijk gestaafde en onwederlegbare bezwaren te onderzoeken en te overwegen; maar gij, Wel-Eerwaarde Heeren! voor zoo verre gij van deze collegiën leden zijt en hunne uitspraken door uwe stem gesterkt hebt, hadt het voornemen om het bestaan van de leer en belijdenis der Hervormde Kerk twijfelachtig en onzeker te maken, en hebt met verkrachting van goddelijke en menschelijke wetten, *ongerijmdheden* geantwoord waar *regt* gevraagd werd, en u ongenegen betoond, zoowel tot handhaving van de goddelijke waarheid, als van het regt en de gewetens- en belijdenisvrijheid der gemeente."

"Het *Klassikaal Bestuur van Amsterdam* heeft, zelfs in zijne partijdige uitspraak, moeten erkennen, dat Dr. Meyboom *sommige meeningen heeft voorgedragen, afwijkende van de leer, uitgesproken in de Belijdenis-schriften der Hervormde Kerk;* en hiermede, Wel-Eerwaarde Heeren! heeft dat Bestuur zoowel zich zelf als de handelingen van u allen veroordeeld. Doch, besloten om aan de Gemeente geen regt te doen wedervaren, maar den dwaalleeraar, het koste wat het wilde, staande te houden, heeft dat Bestuur drogreden aan drogreden gepaard, en geoordeeld, dat de meeningen van Dr. Meyboom niet volgens de Kerkelijke Belijdenis, maar naar Gods woord moeten beoordeeld worden, — ofschoon de welgestaafde klagten juist de beschuldiging inhielden, dat die predikant het gezag en de onfeilbaarheid van het Woord loochent en de Bijbelsche verhalen in romantische tafereelen verandert."

"Het *Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland* heeft evenmin de gegrondheid der ingekomen klagten kunnen tegenspreken, doch geoordeeld, dat Art. 11 van het Algemeen Reglement, hetwelk slechts *twee* jaren geleden is ingevoerd, waar het de *handhaving van de leer der Hervormde Kerk* uitdrukkelijk voorschrijft, zulk

„een milden zin" aan andere Artikelen waarborgt, dat het inderdaad tot *onzin* wordt, en daardoor, gelijk dat Bestuur het noemde, „*de voldoende* maatstaf" verloren gaat, om de ingekomen bezwaren tegen iemands meeningen omtrent de leer te beoordeelen."

„Deze ongerijmdheden, die door hare gezochtheid, in den mond van verstandige en geleerde mannen de gepleegde ongeregtigheid te meer doen uitkomen, werden eindelijk bekroond door de uitspraak van de *Synodale Commissie.* Zij oordeelde, doch gelukkig slechts met eene geringe meerderheid, dat het voormelde Art. 11 wel spreekt van de leer der Hervormde Kerk, maar van die leer geene nadere bepaling bevat, en dat dus het Provinciaal Kerkbestuur waarlijk teregt geoordeeld heeft, dat men niet langer weet, wat de leer van de Hervormde Kerk is; alsof men gewoon is eene nadere bepaling te geven van iets dat aan vriend en vijand volkomen bekend is, en alsof men *twee jaren geleden*, bij de invoering van het Reglement, óf op eene misleidende wijze, óf in verstrooijing van gedachten, van de handhaving der Hervormde Kerkleer, als van de handhaving eener volkomen bekende zaak, gesproken had!"

Met wat regt die *protesten-* en *adressen*-schrijvende ledematen der Hervormde Kerk zich derwijze tegen Z. M. den Koning en al die Besturen uitlaten en beklagen, is ter bovengenoemde plaatse door ons genoeg uiteengezet. We komen daarop niet terug. 't Is echter niet onbelangrijk, ditmaal eens van de Protestantsche wederpartij te vernemen wat zij van die ijverende mannen denkt. We kiezen hiertoe de pas verscheneu „WEDERLEGGING *van het* ADRES *aan Z. M. den Koning* betrekkelijk de verhouding van de Nederlandsche Hervormde Kerk tot de theologische faculteiten aan 's Lands Hoogescholen, vroeger ingediend door lidmaten van de Hervormde Gemeente te Amsterdam, en nu wedersproken door één lid der Hervormde Gemeemte te ....." [1]). — Hoe scherp de partijen tegen elkaâr overstaan, kan er, des noodig, meer nog door uitkomen; 't is zeker eene bijdrage meer ter verwarringsgeschiedenis van 't zich zelf verscheurend Protestantisme.

---

[1]) Schiedam, H. A. M. Roelants, 1854.

Het woord aan den lezer luidt niet zeer vriendelijk: „Wanneer men — heet het — in onze dagen aandachtig gadeslaat hoedanige middelen door de partij van den teruggang in de Nederl. Herv. Kerk in het werk worden gesteld, om wanorde en verdeeldheid in dat kerkgenootschap aan te rigten, dan maakt heilige verontwaardiging en diepe droefheid zich meester van het hart van een iegelijk, die 't wel meent met Christendom en Vaderland. Maar nog hooger klimt die verontwaardiging, nog snijdender wordt die droefheid, wanneer men die middelen van nabij beschouwt, en nagaat *wat* tot de bereiking van dat heilloos doel wordt aangewend; want dan staat men verbaasd, dat menschen, die zich Christenen durven noemen..... zoo onbeschaamd oproer en verzet durven kraaijen en het wagen, om hun geweten met zulken vuigen laster en drieste logentaal te bezwaren."

Aldus dacht de schrijver bij 't lezen van 't bovengenoemd *Adres aan Z. M. den Koning*, enz.; dat Adres toch is in zijne oogen „zulk een zamenstel van onwaarheid en leugentaal, dat er misschien niet gemakkelijk een tweede van dien aard is te vinden, en 't is zoo vol van beweringen, die met even goed, ja! meer regt van die partij, die aan dit pamphlet het aanzijn gaf, kunnen gelden, als men ze op de vrijzinnigen of revolutionnairen, gelijk zij heeten, in de Ned. Herv. Kerk gelieft toe te passen, dat men zijne oogen naauwelijks gelooven kan."

In den vorm van een *Tegen-Adres* aan Z. M. den Koning heeft de anonieme schrijver, die zich M. S. N. IJ. teekent, getracht, „de beschuldigingen tegen 's Lands Hooge Regering, tegen de Hoogleeraren in de Godgeleerdheid aan alle Vaderlandsche Academiën en tegen het meerendeel der Predikanten bij de Ned. Herv. Kerk uitgebraakt, op het hoofd der beschuldigers te doen wederkeeren." — Hij schrijft, niet om de partij van 't Amsterdamsche Adres te overtuigen, „maar eenig en alleen, opdat allen, die nog iets goeds van dit drijven der zich noemende *Regtzinnigen* verwachten, de oogen mogen opengaan en zij dan mogen zien welken naam de geest moet dragen, die uit iederen regel van dat Adres tot ons spreekt." Hij verzoekt voorts, het Amsterdamsche Adres naast het zijne te leggen, anders zal zijn opstel „veel *piquants* verliezen". En dit is waar, want het zijne is doorloopend een tegenklank op het

eerstgenoemde. Hij schrijft anoniem, wijl hij volstrekt geen roeping gevoelt, „om zich door *de Nederlander* en dergelijke bladen te laten smaden en verguizen"; doch geschreven heeft hij, wijl ook hij de Ned. Herv. Kerk liefheeft, en in haar heil en haren vrede het hoogste belang stelt.

In den adres-stijl geeft hij dan aan den Koning zijne bezwaren tegen meergemeld Amsterdamsch Adres, dat hij in tegenovergestelden zin stuk voor stuk en woordelijk volgt, te kennen. Hij zegt, dat de Ned. Herv. Kerk, wat het onderwijs en de Evangelieprediking betreft sinds jaren een ongekenden bloei heeft [1]), en dat de hooggaande twisten der laatste jaren het natuurlijk en bedroevend gevolg zijn van den hardnekkigen wederstand die sommigen aan de vorderingen der kerkelijke en godgeleerde wetenschap, vooral in de laatste 50 jaren gemaakt, blijven bieden."

De treurige toestand der Herv. Kerk moet voor een groot deel geweten aan hen, die vijandig tegen de thans regerende orde van zaken zich aankanten en geen middel onbeproefd laten, om daarin eene omkeering (revolutie) in hun geest te weeg te brengen.

De ondergeteekende verklaart verder [en te regt], dat het hoog wordt gewaardeerd, dat dit [Hervormd] Kerkgenootschap niet wordt belemmerd in zijn grondwettig bestaan, in zijne zelfstandige ontwikkeling en in de vrije uitoefening van zijne gemeenschappelijke Godsdienst, waartoe vooral de vorming en opleiding van zijne leeraars behoort; — „en het is juist in dit opzigt, Sire! dat de Ned. Herv. Kerk zich in eenen verblijdenden staat van bloei bevindt en zich sedert lange jaren over de handelwijze der Regering regtmatig verheugen mag" [2]). En na dit te hebben aangetoond, vervolgt hij: de Regering „heeft daarvoor ook regtmatigen dank bij dat Kerkgenootschap verdiend, al heet ook 't verbod, om leeraars van elders te trekken bij sommigen [de orthodoxen] een *monopolie*, dat de Regering zich heeft aangematigd *tot het leveren*, waarom

---

[1]) Het Amst. Adres heeft: „zich in volslagen verwarring bevindt".

[2]) 't Amst. Adres heeft: „en het is juist in dit opzigt, Sire! dat de Ned. Herv. Kerk zich in een zonderlingen en bedroevenden toestand bevindt, en zich sedert lange jaren over de handelwijze der Regering heeft te beklagen."

niet *de leverantie van leeraren*, alsof 't koopwaar ware.«

De ondergeteekende verheugt zich verder [juist tegenover de Amsterdamsche adressanten], dat alle de professoren, zoowel die aan de universiteit te Leiden, als aan die van Utrecht en Groningen LANDSBEAMBTEN zijn«, wijl door die bepalingen voor het tijdelijk bestaan der Hoogleeraren ook in de Godgeleerdheid op gepaste wijze is zorg gedragen, zoodat deze daardoor bovendien op onafhankelijk standpunt boven de partijschappen, die de Herv. Kerk zouden kunnen verscheuren, zijn geplaatst geworden. De Regering heeft die *beambten* met een goeden geest bezield; zij hebben de Kerk die zij dienen lief en houden hare *belijdenis* in eere voor zooverre die overeenstemt met *het heilig en onbedriegelijk woord van God*, volgens het 7e Artikel der Nederl. Geloofsbelijdenis. En Sire moge nu zelf beoordeelen, «met welken naam het verzinsel dient genoemd te worden, 't welk sommigen [de orthodoxen] uitstrooijen, als zoude de Regering door hare beambten, de Professoren, voortdurend Predikanten geleverd hebben, *wien geleerd was, de Belijdenis te verachten en iedere grondwaarheid van het Christendom, door haar vooruitgezet te miskennen;* — en of het waarheid is [wat de Amsterdamsche Adressanten verwijten], dat de Hervormde onderdanen van U. M. feitelijk in al de deelen van hunne godsdienst verhinderd en gekrenkt worden en dat aan 's Lands Hoogescholen Leeraren voor de Herv. Kerk worden opgeleid, die het als hun eersten pligt beschouwen de belijdenis van de Kerk, waarin zij dienen, te bestrijden.«

Zoo is de staat der Ned. Herv. Kerk — vervolgt de ondergeteekende — maar 't is, Sire! voor niemand een geheim, hoe onder den schijn van getrouwheid aan de Herv. Kerkleer, stelselmatig verzet gepredikt wordt tegen de meerderheid der Herv. predikanten. Wanneer toch Herv. Kerkbesturen, van het hoogste tot het laagste, zich omtrent de verbindende kracht der Herv. Belijdenisschriften officiëel verklaren, slaat men den tegenstand, die hun geboden wordt, met verontwaardiging en verbazing gade. Met verontwaardiging, van wege de kwade trouw, aan welke men zich moet schuldig maken, om de bedoelingen der besturen in een verkeerd daglicht te plaatsen, en met verbazing van wege de drieste onbe-

schaamdheid, waarmede men rondbazuint, dat men niets ontvangt dan sofistische en elastische uitdrukkingen, waardoor de bestuurders der Kerk iedere verpligting tot verkondiging en handhaving der Herv. Kerkleer hersenschimming pogen te maken. — — 't Is ook niets anders dan een lasterlijk verzinsel, wanneer aangaande die Predikanten (welke het strafwaardig noemen, als er geleerd wordt, dat de formulieren geëerbiedigd behooren te worden, ook dan wanneer uit de schrift kon worden bewezen, dat de opstellers hadden gedwaald) bij monde en in geschriften wordt verzekerd, dat zij er openlijk voor uitkomen, dat de bloei der Herv. Kerk dan eerst volkomen zal zijn, wanneer de Herv. Kerk in haar geheel de Herv. Geloofsbelijdenis als een zamenstel van schadelijke wangevoelens zal hebben verworpen.

Alzoo kan het zoo min aan de maatregelen der Regering, als aan de leer der meeste Herv. Predikanten worden toegeschreven, dat er Hervormden gevonden worden, die [zooals de orthodoxen] meenen, dat zij in *hunne eigene Kerk* vreemdelingen geworden zijn; — ja! men heeft regt, om hen [hoe zij 't ontkennen] lastige menschen, onruststokers en oproermakers te noemen, niet omdat zij vasthouden aan hunne belijdenis, [maar en hoe naar waarheid wordt hun dit verweten!] *omdat zij voor zichzelven alleen en voor niemand anders vrijheid verlangen, tot vrije en behoorlijke uitoefening van hunne godsdienst*, IN 't geen zij HUNNE EIGENE KERK gelieven te noemen.

Of zou er werkelijk, Sire! voor uwe Herv. onderdanen *in dit Rijk geen vrijheid van Godsdienst meer bestaan* [1])?

Dat wordt door den ondergeteekende ontkend — een ieder heeft vrijheid — maar die vrijheid ging te niet, wanneer de Regering zich in de armen wierp eener partij, die eene getrouwe en gemoedelijke Evangelie-prediking met den naam van *bestrijding der Herv. Belijdenis* meent te mogen brandmerken, — en verlangt dat de Regering alleen ten haren gelieve de zorg opgaf voor de behoorlijke

---

[1]) Het Amst. Adres heeft de bekende klagt: „Inderdaad, Sire! voor uwe Herv. onderdanen *bestaat in dit Rijk geen vrijheid van godsdienst meer!*"

opleiding der Herv. Predikanten aan 's Lands Hoogescholen. — Hij keert verder de verwijten der orthodoxen juist om, en beklaagt zich, dat er zoo velen zijn, die om het drijven der zoogenaamde regtzinnigen, niet ter kerk kunnen gaan, noch aan het Nachtmaal des Heeren deel nemen en *» onverhinderd thuis zouden kunnen blijven «*.

De ondergeteekende durft verder vrijmoedig verzekeren, dat de klagten over den onduldbaren toestand waarin de Ned. Herv. Kerk gebragt is, als uit de lucht gegrepen te beschouwen zijn. Hij kan de houding, welke de Regering sedert vele jaren met betrekking tot het hooger Theologisch onderwijs, ten behoeve der Ned. Herv. Kerk heeft aangenomen *niet anders dan onpartijdig en regtvaardig noemen* [1]); dat zou het geval niet meer zijn, als de Regering dat onderwijs inrigtte naar de wenschen der drijvers eener doode formulier-regtzinnigheid, en niet in overeenstemming liet met den *aard*, en het *karakter* en de *behoeften* der Ned. Herv. Kerk, wier *kenmerk* is, *dat zij vasthoudt aan 't eeuwig blijvend Woord van God;* wanneer zij de grenzen harer bevoegdheid ware te buiten gegaan, en het gewaagd had te beoordeelen, of de inhoud der Belijdenisschriften der Ned. Herv. Kerk waarheid of dwaling zij: evenzeer [merkt met alle regt de ondergeteekende op] als het buiten haar is te beoordeelen, of het karakteristieke kenmerk der Israëlitische, Roomsche, Luthersche, Doopsgezinde en Remonstrantsche Kerken op waarheid of dwaling berust.

Het moet der Regering genoeg zijn te weten, *dat de Ned. Herv. Kerk zich houdt binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat*, om voortdurend aan hare verpligting ten opzigte dier Kerk te blijven voldoen. — En 't is wel waar, dat de Herv. gezindte in zekeren zin afhankelijk is gemaakt van de Regering, die zich met de vorming en opleiding van hare leeraars heeft belast, — maar onwaar is het: dat die afhankelijkheid een volstrekte wezen zou, ten minste zoolang het kerkelijk examen blijft bestaan...,

---

[1]) De Amsterd. Adressanten kunnen de houding der Regering *» tegenover «* de Ned. Herv. Kerk *» niet anders dan partijdig en onregtvaardig noemen. «*

en de Regering, gelijk tot nu toe, geen andere Hoogleeraars in de Godgeleerdheid aanstelt dan dezulken die bij hun kerkelijk examen bij handteekening hadden betuigd [1]), dat zij *de leer der Hervormde Kerk, zooals die naar aard en geest het wezen en de hoofdzaak harer belijdenis uitmaakt, van ganscher harte aannamen en hartelijk geloofden* [!!].

In eenige bladzijden toont nu de ondergeteekende, hoe de orthodoxen of de zich noemende *anti-revolutionnairen* wederregtelijk zouden willen, dat de Regering *slechts mannen van hunne kleur en rigting* tot Professoren benoemde, en het belang der *wetenschap* voorbijziend, zich *tot dienaresse van eene partij in de Hervormde Kerk* en wel van eene *kleine minderheid* in die Kerk verlaagde, en meent dan [en met allen grond] te moeten opmerken, dat indien de Regering bevoegd ware, om naar eigen willekeur zuiveringsproeven op de Herv. Kerk te nemen en die Kerk eene gedaanteverwisseling te doen ondergaan, overeenkomstig hetgeen zekere partij *orthodoxie* gelieft te noemen, hetzelfde haar ook zou vrijstaan, omtrent de Israëlitische, Roomsche, Luthersche, Doopsgezinde en Remonstrantsche Kerkgenootschappen..... Maar dit zou geen *beschermen*, maar een *oplossen* en *vernietigen* der verschillende godsdienstige gezindheden zijn, en eene ondragelijke overheersching van U. M. onderdanen. — En dit oplossen, dien conscientiedwang verlangt de valschelijk dus genaamde regtzinnigheid!....

De ondergeteekende vertrouwt, Sire! dat de ongerijmdheid van het beweren, dat de Herv. Kerk, of althans het meerendeel harer leden, gedwee hun geloof moeten verwisselen voor hetgeen eene *kleine partij* in de Kerk, de anti-revolutionnairen, verzekert *orthodoxie* te zijn, in het oog loopt. En hierop toch komt het neder, wanneer die partij begeert, dat de Regering bij het benoemen van Professoren in de Godgeleerdheid, alleen op de zoogenoemde regten der Herv. Kerk en niet op het belang der wetenschap letten moet, om langs dien weg der vaderlandsche Kerk onverbreekbare kluisters aan te leggen, en haar te dwingen slechts Leeraren van de kleur dier partij te beroepen [2]).

---

[1]) Zie, verder, onder de *Verscheidenheden: Het nieuwe formulier enz.*

[2]) Het Amst. Adres heeft: „De ondergeteekenden vertrouwen, Sire!

We springen ettelijke paragrafen over welke over het *kerkelijk examen* loopen, en komen tot eenige wederverwijten in het tegenadres aan de orthodoxen gedaan:

Onregt, onzedelijkheid en logen, Sire! noemt de ondergeteekende het, wanneer Hervormde professoren en predikanten, openlijk en onverholen, in geschriften, van leerstoelen en kansels, worden verguisd en gesmaad, alsof zij vijanden waren van de Herv. Kerk en toch te gelijkertijd in kerkelijke reglementen en verbindingsformulieren den schijn aannamen, alsof zij die belijdenis lieten bestaan en als de hunne erkenden. Onregt, onzedelijkheid en logen noemt de ondergeteekende met duizende in den lande het, dat Herv. predikanten en gemeenteleden zich schijnbaar plegtig en ter goeder trouw aan de belijdenis der Herv. Kerk verbinden en toch het hart dier belijdenis (het *cor ecclesiae*), de Praedestinatie, met den aankleve van dien, uit de belijdenis wenschen te verwijderen; en dat men zich op kerkelijke besturen en reglementen beroept, zoo lang men van deze nog instemming verwacht, maar aanstonds gereed is die besturen hunne bevoegdheid en de reglementen hunne verbindende kracht te ontzeggen, wanneer dat 't geval niet meer schijnt te wezen.

Na eenige wederwoorden over de vroegere vervolgingen tegen de *afgescheidenen*, en de herinnering aan hunne erkenning als Christelijk Kerkgenootschap bij Koninklijk besluit van 5 Julij 1836, gaat de ondergeteekende voort:

Van toen af is onafgebroken zorg gedragen, dat aan het Afgescheiden kerkgenootschap zijne grondwettige regten en vrijheden

---

dat de ongerijmdheid van het beweren, dat de Ned. Herv. Kerk gedwee haar geloof moet verwisselen voor hetgeen *landsbeambten*, de professoren, verzekeren *de wetenschap* te zijn, in het oog loopt. En hierop toch komt het neder, zoolang de Regering verklaart, dat zij bij de benoeming van Professoren in de godgeleerdheid alleen op het belang der wetenschap, niet op de regten der Hervormde Kerk, te letten heeft, en die Kerk evenwel aan de voeten van die professoren gekluisterd houdt, door haar te dwingen geene andere leeraren dan discipelen van die professoren te beroepen."

volkomen verzekerd bleven. Dat was echter niet wat men had gewild; niet als vijanden der Herv. Kerk had men van haar willen uitgesloten worden, maar als de Historische Kerk had men gewenscht zich van de fondsen en goederen, die nu aan de Kerk, die men verlaten had, bleven toebehooren, te kunnen meester maken. Van dien tijd hield de afscheiding op, maar bleef men in de Kerk en schroomde geene tastbare onopregtheid en logen, om smaad en verachting te brengen over een groot gedeelte van den leeraarsstand der Herv. Kerk.

We kunnen hier gereedelijk weder eenige zinsneden voorbijgaan, die slechts een naderen aandrang van 't reeds gezegde bevatten, de laatste echter verdient eenige opmerking:

En mogt het nu ook al niet ontkend kunnen worden, dat het onregelmatig en misschien door den tijd gevaarlijk zou kunnen zijn, de Ned. Herv. Kerk te *verpligten*, om geene andere nieuwe Leeraars te beroepen, dan die aan de inrigtingen voor hooger onderwijs der Regering zijn opgeleid, dan loopt het toch ook in het oog, dat de ontijdige afschaffing dier bepaling gevaarlijk en onnoodig zou zijn, vooral dewijl er thans onder al de Godgeleerde Professoren niet gemakkelijk één zal worden aangetroffen, die niet gaarne de ondubbelzinnige verklaring afleggen zou, dat hij aan de Belijdenis der Hervormde Kerk in wezen en hoofdzaak is toegedaan; maar integendeel velen, zoo niet allen, die 't duidelijk genoeg hebben getoond, dat hun geheele leven aan de behartiging der wezenlijke belangen der Herv. Kerk is toegewijd [1]).

---

[1]) Juist het tegenovergestelde verklaart het Amst. Adres: „En, indien het niet ontkend kan worden, dat het altoos onregelmatig en gevaarlijk is, de Nederl. Herv. Kerk *te verpligten*, geene andere leeraars te beroepen, dan welke de Regering geheel naar eigen goeddunken heeft opgeleid, dan loopt de onbillijkheid en gevaarlijkheid van zoodanige bepalingen thans dubbel in het oog, nu men onder de godgeleerde professoren er niet gemakkelijk één zal aantreffen, die de ondubbelzinnige verklaring zou willen afleggen, dat hij de Belijdenis is toegedaan, van de Kerk ten wier behoeve hem de opleiding van leeraren is opgedragen; maar daarentegen zeer velen, wier geheele leven aan de openbare bestrijding van de Hervormde Kerkleer is toegewijd."

Het behoeft naauwelijks gezegd, dat na de verschillende gronden der beide Adressen ook ten slotte hun tweeledig verzoek tegen elkander inloopt. Het Amst. Adres verlangt aan de Academiën hoogleeraars, die bij 't bezit der overige vereischten, *opregtelijk en ondubbelzinnig de Belijdenis van de Ned. Herv. Kerk zijn toegedaan.* De tegen-adressant verzoekt, dat men voortga met die betrekking uitsluitend, gelijk tot hiertoe is geschied, op te dragen aan mannen, die, bij het bezit der overige vereischten, de Herv. Kerk liefhebben *en hare leer* ZOO VER DIE MET GODS HEILIG WOORD OVEREENSTEMT, *aannemen en hartelijk gelooven.*

Het Amst. Adres verzoekt ten tweede, dat reeds dadelijk moge worden opgeheven en buiten verdere werking gesteld Artikel *honderd zestien* van het Besluit van 2 Augustus 1815, door hetwelk de Ned. Herv. Kerk *verpligt* wordt geene leeraars te beroepen dan de zoodanigen, die aan 's Lands Hoogescholen gevormd en opgeleid zijn. — De tegen-adressant verzoekt: dat Art. 116 van het Besluit van 2 Augustus 1815 voorloopig in werking, en de Herv. Kerk om haars zelfs wil nog *verpligt* blijve, om geene Leeraars te beroepen, dan die aan 's Lands Hoogescholen gevormd en opgeleid zijn.

Uit het aangevoerde blijkt genoeg, hoe beide partijen lijnregt tegen elkaâr overstaan; 't zou inderdaad *pikant* geweest zijn, als men die beide Adressen in hun geheel naast elkaâr had kunnen lezen: de tegen-adressant had aanvankelijk plan ze in twee kolommen tegenover elkander te doen drukken, doch vond zich daarin van wege de Wet verhinderd. Men gedenke hierbij, dat, al gaat dit tegen-adres slechts van één persoon uit, hij niettemin de tolk mag heeten van verre het meerendeel der tegenwoordige Protestanten; de orthodoxie vindt slechts ingang bij ettelijke aanzienlijken en de kleine burgerklas.

Het verheugt ons overigens, dat wij evenzeer als we op de door ons vroeger gegeven gronden de klagten en eischen der orthodoxen onredelijk en ongrondwettig hebben moeten noemen, zoo het meerendeel der gronden van hun tegen-adressant kunnen bijstemmen. Doch zoowel de bekrompen onredelijkheid der eersten als de breede vrijzinnigheid des laatsten zijn ten feitelijk bewijs in wat een toe-

stand van verwarring en ontbinding het Protestantisme verkeert, en hoe het ijverig bezig is, zich zelf bij al dat *adresseren* en *protesteren* te schande te maken en te vernietigen.

VERSCHIJNING VAN DEN ZALIGEN ANDREAS BOBOLA.

De *Civiltá Cattolica* opende in Mei dezes jaars eene rij van vertogen over *La Guerra d'Oriente*. Het vierde artikel 'twelk tot bijzonder opschrift voert: *Pronostici e Profezie*, gewaagde, onder meer van dien aard, ook van eene voorzegging van den onlangs zalig-verklaarden Bobola aangaande het herstel des Poolschen rijks. Later, en om zoo te spreken dezer dagen, hebben verschillende en achtenswaardige tijdschriften die voorspelling met eenige meerdere uitvoerigheid besproken, en het uittreksel medegedeeld eens briefs aan eenen Lyonschen Priester geschreven door een Poolschen Jesuiet, Pater Gregorius Felkierzamb, die daarin verhaalt wat hij met eigen ooren vernomen heeft van den man, welke met het woord en den aanblik des Hemellings verwaardigd werd.

Niets dringt mij tot bescheidene verklaringen betreffende de geloofwaardigheid van dit verhaal. Wij hebben nooit ons dweepers betoond met wonderen en bovennatuurlijke mededeeling: Pater Felkierzamb is mij onbekend; of het schrijven dat onder zijnen naam rondgaat echt is, ligt buiten de grens van mijne onderzoekingen: heeft men echter met dien schrijver en met zijne goede trouw eenmaal zich kunnen bevredigen, dan is, dunkt mij, bij het vrome karakter van Korzeniecki zooals dit daar voorkomt, en bij het blijvend merkteeken van Bobola's hand, 'twelk door tal van getuigen onderzocht en gestaafd werd, geen hooge verstouting noodig om het voor eene redelijke meening aan te zien, dat hetgene in dien nacht van 1819 ter celle van den Dominikaan te Wilna is omgegaan, wel iets anders en verheveners kan geweest zijn dan zinsbegoocheling of louter spel van eene verhitte ver-

beelding. Voegen we hier nog bij, dat aan den schrijver in de *Civiltá* de zaak medegedeeld en, zooveel oorbaar is, werd bevestigd door eene, welke Pater Korzeniecki persoonlijk gekend had.

Ziehier wat de Jesuiet Felkierzamb, volgens de berigten, zal geschreven hebben:

„In het jaar 1819 leefde in de hoofdstad van Lithuanië zekere Pater Dominikaan met name Korzeniecki; hij was een heilig priester en beroemd predikant. Met onvermoeiden ijver hield hij den strijd vol tegen de dwalingen van het Grieksche schisma niet enkel op den kansel maar ook in geleerde schriften, die hem weldra van wege de Russische Regering het verbod op den hals haalden van te preken, eenig geschrift uit te geven, ja zelfs biecht te hooren, een en ander op straf van ballingschap naar Siberië. Zoo goed als gevangen in zijn klooster te Wilna, en tot eenzaamheid en een werkeloos leven in zijn cel gedoemd, sleet hij zijne dagen in het drukkend gevoel van diepe smart, dat hij niet als vroeger konde arbeiden ter eere Gods aan het heil zijner broederen.

„In een dier oogenblikken waarin het leed als met verdrukkende kracht zijne ziel doorwoelde — ik kan mij den dag noch de maand niet meer te binnen brengen, doch het was in het jaar 1819 — opende hij des avonds omstreeks negen of tien ure de raam van zijn klein vertrek; hief toen de oogen ten hemel en stortte uit het volle gemoed een gebed tot den Zaligen Bobola, voor wien hij van zijne kindschheid af eene bijzondere devotie koesterde, hoewel door de Kerk nog geen altaarhulde voor dien bloedgetuige van Janow gewettigd was. De inhoud zijner bede kwam hierop neder: „Gelukzalige Bobola, roemwaardige Martelaar, ach hoe vele jaren „zijn nu reeds verloopen, sinds gij de wederopstanding van ons „rampzalig Polen voorzeidet! Wanneer toch zal uwe voorspelling „vervuld worden? Beter nog dan aan mij is het u bekend, wat „nijd en hoe bitteren haat de scheurlingen ons heilig Geloof toe„dragen: deze doodsvijanden der Katholieke Kerk, gij weet het, „zijn thans onze overheerschers, en hun voornaamste toeleg is, „onze dierbare natie waarvan Gij ook lid waart tot ongeloof en „scheuring te verleiden. Heilig bloedgetuige, bij uw vermogen dat „gij in den hemel bezit, ach duld het niet, dat zulk een smaad „kome over uw vaderland, over den bodem dien gij bewoond

„hebt! Ei smeek, verwerf dat de Almagt, dat de oneindige Goeder-„tierenheid toch eindelijk zich erbarme over de arme Polen! Dat „Zij hen bevrijde van het juk des vreemdelings! Dat Polen, vrij „ter belijdenis van de Godsdienst onzer vaderen, vrij ook om zijne „gescheurde volken te hereenigen, nog eenmaal, als in de dagen „der Jagellonen, een zelfstandig Rijk uitmake, een rijk dat waar-„achtig orthodox zij en den Heere Jesus in waarheid onderdanig!„

„Het was diep in den nacht geworden, toen Korzeniecki zijn gebed eindigde. Hij sloot het raamvenster en zoude zich te bed begeven. Maar zie, toen hij zich omkeert, staat in 't midden van zijn cel een man van eerwaardige gestalte in 't Jesuieten-kleed gehuld, en spreekt den plotseling verbaasde toe: „Ik ben het „Pater Korzeniecki, ik, dien gij daar even in 't gebed hebt inge-„roepen. Doe uwe raam nog eens open, en gij zult dingen zien „die gij te voren nimmer zaagt.„ Sidderend voldeed de Dominikaan aan het bevel, en hoe groot was zijne verbazing, toen hij niet meer den engen kloostertuin zag met den omheinenden muur, maar uitgestrekte, onmetelijke vlakten, die tot den gezigteinder voortliepen. „De vlakte welke gij voor u hebt„, hervatte nu Bobola, „is het gebied Pinsk, waar ik de eer had voor het geloof aan den „Heer den marteldood te sterven. Doch sla den blik nog ééns „naar buiten, en dan zult gij leeren kennen, wat gij zoo vurig „begeerdet te weten.„ De Pater voldeed, en nu was het veld met ontelbare heirlegers overdekt. Russen, Turken, Franschen, Engelschen, Oostenrijkers, Pruissen, en nog andere volken, die hij niet wist te onderscheiden streden daar met eene verwoedheid, zooals in de bloedigste oorlogen er geen voorbeeld van is. Korzeniecki wist niet wat dit alles beteekende, totdat de gelukzalige Bobola hem verklaarde: „Wanneer het na den oorlog die u daar in tafereel „geopenbaard is, vrede zal geworden zijn, zal Polen hersteld wezen; „en mij zal men als patroon er van eeren.„

„Deze woorden hadden Korzeniecki's ziel van vreugde ontvlamd Hij riep: „Maar hoe zal ik weten, mijn heilige Beschermheer, dat „dit visioen, dat uw bezoek, dat uwe profetie niet een spel zijn „mijner verbeelding, louter een droom?„ Op deze vraag hervatte Bobola nog eenmaal: „*Ik* verzeker u de echtheid, het visioen is „waar, het heeft bestand, en stiptelijk zal alles vervuld worden

„wat ik u heb aangekondigd. Leg gij u thans ter ruste: ik zal „ter bevestiging van hetgene gij gehoord en gezien hebt, het „merkteeken mijner hand op uwe schrijftafel achterlaten.„ Dit zeggende raakte de Hemelling de tafel aan, en was in den eigen stond verdwenen.

„De vrome kloosterling bleef geruimen tijd als zonder bewustzijn. Eindelijk tot zich zelf gekomen stortte hij het overstelpte hart aan God en zijnen hemelvriend in dankzegging uit voor de vertroosting welke hem in dezen gelukzaligen nacht geworden was. Hij naderde toen nog zijne tafel waar de regterhand van den heiligen Bloedgetuige in het hout gedrukt stond; kuste menigmalen dit heilig teeken en begaf zich eindelijk te rust. Des morgens was hij niet zoo ras ontwaakt of hij keerde tot zijne schrijftafel weder om zich te vergewissen dat het wondermerk aanwezig bleef. Toen dit bleek en de indruk nog even zigtbaar en duidelijk door het hout gedragen werd, kon hem geen twijfel meer overig zijn; maar ten volle overtuigd dat het wel degelijk uit den hemel eene verschijning geweest was die zijnen moed was komen opbeuren en zijn hart verblijden, riep hij alle Paters en broêrs van het klooster naar zijne cel en verhaalde welke gunst hem overkomen was. Een iegelijk bezag en onderzocht nu het merkteeken dat door den gelukzalige ter bevestiging van de waarheid zijner verschijning was achtergelaten.

„Daar Pater Korzeniecki zeer vriendschappelijk met de Jesuieten verkeerde, wilde hij deze troostrijke gebeurtenis hun niet verborgen houden. Zelf deelde hij ze mede aan de ordeleden van het groote Collegie van Polosk, waartoe ik destijds behoorde, en in een uur van algemeene uitspanning heb ik met eigen ooren het uitvoerige verhaal vernomen van al hetgene hier schriftelijk door mij is opgeteekend.„

Nizza, den 13 April 1854.

GREGORIO FELKIERZAMB.

EEN GESPREK OVER DE INQUISITIE.

Tot eene proeve van een in 't vorig jaar verschenen werk, dat terwijl het eene hoogst aangename lektuur oplevert, tegelijk veel leerrijks bevat zoo voor Katholieken van zekere beschaving als voor Protestanten van eenige welwillendheid — nemen we een paar bladzijden uit het XXXVIe schrijven over. Soms weet de auteur vrij levendig te schilderen, bijkans tot weelderigheid toe; de gepastheid echter wordt nergens uit het oog verloren; we durven het boek, met tal van platen versierd, aan de bovenaangeduide lezers gerust aan te bevelen; het voert ten titel: *Rome. Souvenirs religieux, historiques, artistiques de l'expédition française en* 1849 *et* 1850. Par Mme la C^sse^ Eug. de la Rochère. Tours, A^d^ Mame et Cie. 1853.

Rome, den 8 December 1849.

Ik had juist uwen aandoenlijken brief ontvangen, mijne Céline, en alleen in mijn wijde zaal, half nedergevleid op eene sofa, verlustigde ik mij in 't genot van ten derden male al wat ge mij beminnelijks en teeders schrijft te herlezen, toen ik gestoord werd door het binnenkomen van Théela [1]), die twee vreemde vrouwen voorging, van welke de eene jong en schoon was en met zeer veel smaak gekleed, terwijl de andere daarentegen het zedige kleed der gasthuis-zusters van St. Lazarus droeg. De laatste verklaarde mij al weenend het doel van haar bezoek. Haar broeder, die in de laatste staatkundige gebeurtenissen zwaar betrokken was, had eerst zijn behoud in de vlugt gezocht; doch het zwervende leven, dat hij gedurende eenige maanden leidde, moê, keerde hij naar Rome terug, waar hij elk oogenblik gevaar liep door de policie-agenten gevat te worden; en zijne zuster en zijne vrouw hadden zich voorgesteld, dat ik hem misschien hulp zou kunnen bewijzen. Ik kon niet anders dan haren kommer deelen en wilde gaarne den generaal Rostolan het verzoekschrift doen overhandigen, dat zij ten gunste van den banneling hadden opgesteld.

---

[1]) Dienstmaagd der schrijfster.

Hieraan voldeed ik dienzelfden dag en ging er dadelijk verslag van geven, zooals ik beloofd had.

De non was toen niet bij hare schoonzuster maar een vrij talrijk gezelschap omgaf de jonge vrouw; daar waren zeer aardige vrouwen en met zekere keuze gekleed, en groote en stevige mannen, allen tot de burgerklasse behoorende. Het gesprek liep over staatszaken en ik begreep dadelijk, dat ik met echte demokraten te doen had, wier denkbeelden en gevoelens meerendeels geheel en al verschilden van die, welke ik tot dusverre sedert mijne aankomst te Rome had hooren uiten. Geen hunner echter randde de eer, noch het karakter aan van Pius IX, en allen wierpen op zijne omgeving de schuld dier maatregelen van zijn bestuur, welke niet naar hun believen waren. De kardinalen, de monsignori en de adel stonden vooral aan hunne kwaadwilligheid ten doel, en het scheen mij, naar hunne gesprekken te oordeelen, dat zij de aristocratie nog veel meer hare pralende titels benijdden dan wel haren rijkdom of wezenlijke voordeelen.

Daar ik, na op zachten toon eenige woorden met de vrouw des huizes gewisseld te hebben, langen tijd zweeg, geloof ik, dat men niet dadelijk vermoedde, dat ik eene Fransche dame was; maar eindelijk verrieden mij zeker twee of drie woorden, die ik tot de jonge vrouw rigtte, welke al te vol was van de reden mijner komst om acht te slaan op hetgene rondom haar gezegd werd, en ik bemerkte hoe de heeren elkander aanzagen als verschrikt en verbaasd over hunne onvoorzigtigheid. Deze bespottelijke vrees deed mij onwillekeurig glimlagchen, en ik poogde hen gerust te stellen zonder te doen begrijpen, dat ik hunne bevreesdheid geraden had.

— Ach! mevrouw, zeide mij in slecht Fransch eene vrouw met gitzwart haar, met donkere en glinsterende oogen, wier rijper leeftijd alleen uit hare forsche gezetheid was op te maken, gij zijt misschien verwonderd over hetgene gij mij hebt hooren zeggen, en echter behoor ik tot eene goede en oude familie, den H. Stoel geheel toegedaan, en die weleer een bisschop en twee monsignori aan de Kerk heeft gegeven; maar wanneer men gelijk ik de bewijzen der dwingelandij van 't clerikaal bestuur heeft gezien, als men in het paleis der inquisitie is geweest, dan is het onmogelijk zich niet te verontwaardigen over zooveel onregtvaardigheid en wreedaardij.

— Hoe! mevrouw, zeide ik haar smartelijk getroffen, de inquisitie bestaat dan nog? en dit geregtshof, hetwelk ik te Rome tot zachtmoedigheid geneigd waande, volgens hetgeen ik er van gelezen had en mij verhaald was, is dan integendeel onregtvaardig en wreed?

— Dat geloof ik, antwoordde zij levendig; men neemt iemand gevangen, men brengt hem achter 't slot, hij wordt geoordeeld, teregtgesteld, hij verdwijnt van het tooneel der wereld zonder een enkel woord ter zijner verdediging te hebben kunnen inbrengen, zonder dat iemand de reden zijner gevangenneming kent. Ik had dit alles dikwijls hooren zeggen, maar wij hebben er allen tijdens de republiek het zekerst bewijs van gezien, toen men voor het volk de deuren van het paleis der inquisitie heeft opengezet. Ik had mij onder de menigte gemengd en ik heb met eigen oogen de donkere holen gezien, de ijzeren ketenen, de foltertuigen en doodsbeenderen, hier en daar verspreid. Het geraamte eener vrouw, waarvan de schedel nog met haren bedekt was, trok aller blikken tot zich. Arme ongelukkige! die men welligt van honger had laten sterven! Ach! het was een afschuwelijk gezigt.

— Aardig, zeer aardig! zeide een bejaard geneesheer die bij mij zat; die botterikken hadden de onnoozelheid gehad, zoo maar voor den voet alle beenderen op te rapen, die hun in handen vielen; men zag er van honden, van ezels en van paarden, zoodat de toeleg voor een ieder, die maar iets van de wetenschap wist, volstrekt mislukt was. Ik hêb het aan Sterbini gezegd, dat, ware ik geraadpleegd, men met een weinig meer overleg zou te werk gegaan zijn.

— Hoe, mijnheer, antwoordde ik, maar al die foltertuigen en dat vrouwengeraamte, dat mevrouw met hare eigene oogen heeft gezien?

— Dat alles was zoo bij elkaâr geplaatst om indruk op het volk te maken en het aldus wat meer ijver voor de republiek te geven; daartoe moest de haat tegen het gevallen bewind worden opgewekt.

— Maar dan was het een gruwelijke laster! riep ik uit.

— Vergeef, Signora, vergeef, het was maar een krijgslist, antwoordde de oude geneesheer met boozen glimlach: de eigenlijke fout bestond daarin, dat men zijne middelen niet beter heeft beraden en doen werken.

Verontwaardigd stond ik op, en na aan mevr. Z... verlof te hebben gevraagd. haar eenige oogenblikken afzonderlijk te spreken, vertrok ik, treurig aangedaan door 'tgeen ik daar gehoord had [1]).

HET SEMINARIE VAN ALL-HALLOWS, TE DRUNCOMBRA, IN IERLAND.

Het volgende berigt over het Seminarie waarin Ierland de talrijke zendelingen vormt die naar alle werelddeelen uitgaan, is onlangs aan den *Univers* toegezonden door iemand die deze inrigting van nabij kent en van hare bestuurders zelven die bijzonderheden heeft vernomen. Men kan zich derhalve van de naauwkeurigheid des verhaals verzekerd houden.

De Eerw. Joannes Hand, stichter van 't Seminarie All-Hallows, was uit eene godvruchtige familie van 't graafschap Meath gesproten. Na zijne studiën in de letteren te hebben volbragt, ging hij naar 't collegie te Maynooth, ontving er de heilige wijdingen en keerde naar zijn diocees terug om er aan 't heil der zielen te arbeiden. Terwijl hij zich daarop ijverig toelegde, gaf God hem de gedachte in, van een groot collegie of seminarie voor de zendingen te stichten. Gelijk alle goede en groote werken ontmoette ook dit aanvankelijk vele hinderpalen. Pater Hand had ootmoedig zijn plan aan 't oordeel van zijn bisschop onderworpen. Doch deze, wel verre van hem aan te moedigen, hield hem al de onmogelijkheden voor die zijne onder-

---

[1]) Men leze hierbij Balleydier, *Histoire de la Révolution de Rome*, T. II, C. XX, waar hij de volgende opmerking maakt: „Ten tijde der bezetting van Rome door de Franschen in 1809, maakte het destijds bestaande gezag zich van de archieven van het Geregtshof der Inquisitie meester, en zond ze naar Parijs, waar zij naauwkeurig werden nagezien, en vervolgens naar Rome terug gezonden. Had men toen daarin eenig bewijs van barbaarschheid ontdekt, ongetwijfeld zou men zich gehaast hebben dat bekend te maken. De heer Tournon, prefekt van Rome onder het keizerrijk, gaf zelf deze getuigenis.

neming tot een ijdelen herschenschim schenen te maken. Hoe, sprak hij, kunnen wij aan de stichting denken van een nieuw collegie, daar er reeds zoovele bestaan? Wij hebben het collegie van Maynooth, twaalf mijlen van Dublin gelegen; dat van Clangone onder het bestuur der Jesuieten op gelijken afstand, en, drie mijlen van dezelfde hoofdstad af, dat van Castlonock en van Clondolthin door uitstekende geestelijken voortreffelijk bestuurd. Pater Hand liet zich niet afschrikken: hij wendde zich tot Mgr. Murray, Aartsbisschop van Dublin (den voorganger van den tegenwoordigen Aartsbisschop, Mgr. Cullen), die hem met warme belangstelling zijne plannen hoorde blootleggen en hem zijne ondersteuning toezeide.

Door dezen eersten goeden uitslag bemoedigd, riep Pater Hand de hulp en raad van Daniel O'Connell in. De bevrijder van Ierland trad met geestdrift in zijn plan en gaf hem 500 p. st.; teregt dan ook wordt hij als de tweede stichter van 't collegie van Druncombra beschouwd. Toen besloot Pater Hand naar Rome te gaan en de goedkeuring van den H. Vader te vragen. Die stap gelukte volkomen, en de H. Stoel keurde niet slechts zijne onderneming goed, maar magtigde hem daarenboven om door heel Europa de ondersteuning der Katholieke liefdadigheid voor zijne vrome onderneming in te roepen.

Omstreeks dien tijd bezocht Pater Hand het Seminarie van Saint-Sulpice en verbleef in dat huis lang genoeg om het in alle bijzonderheden na te gaan en er naauwkeurig de inrigting en regels van te leeren kennen.

Later vinden we Pater Hand te Dublin terug, ijverig naar de middelen zoekend voor een lokaal waar hij de grondslagen van zijn werk zou kunnen leggen. De moeijelijkheden waren groot; en aan eene ziel minder dan hij in 't geloof gehard, hadden ze onoverkomelijk toegeschenen. Weken en maanden verliepen er, zonder dat die gezochte gelegenheid zich aanbood, zonder dat de noodige ondersteuningen kwamen, zonder dat het mogelijk was ook maar het terrein voor zijn huis te verkrijgen. In dien hoogen nood besloot Pater Hand andermaal naar O'Connell te gaan en aan zijnen weldoener zijne verlegenheid bloot te leggen. Al te wel had het zoo bij uitstek Katholieke hart van dien grooten man het hart des vromen priesters en de grootheid van zijn werk begrepen om hem

in zulk eenen nood te verlaten; hij beloofde hem, dat hij zijne onderneming zou helpen slagen, en hij hield woord.

Want zoodra hij kort daarop vernam, dat er een eigendom met een groote, uitnemend goed nabij de stad gelegen woning ten verkoop werd aangeboden, kocht hij die aan, ging naar Pater Hand, die tot zijn groote verbazing uit O'Connell's handen de bewijsstukken ontving waarbij 't gebruik van dit goed aan hem en zijne opvolgers voor een tijdsverloop van 999 jaren verzekerd werd.

Dit prachtig verblijf, thans het Seminarie: *All-Hallows*, was in 't midden van een park, nagenoeg 24 morgen groot, gelegen; 't was met eene groote weelde van architektuur door lord Beresford, een der voorvaderen van den markies van Waterford, gebouwd. Lang was het een der kweekplaatsen van 't Protestantisme, gelijk een prachtige tempel door den adelijken eigenaar ter eere van Maarten Luther opgerigt, getuigde.

Maar nóg was Pater Hand zijne moeijelijkheden niet ten einde. Hij had met de titels van zijn nieuwen eigendom een schuldenlast moeten aanvaarden, die ondanks het groot deel dat O'Connell's onuitputtelijke edelmoedigheid er van voor zich had genomen, nog naar zijne geringe hulpbronnen gerekend, zeer aanmerkelijk was. Niettemin opende hij zijn collegie tot welks besturing hij zich den Eerw. Dr. Woodlock toevoegde, die er heden overste van is. Gedurende het eerste jaar wijdden zij hun tijd en zorgen aan één enkelen kweekeling. Ook de volgende jaren was het getal in 't geheel niet aanzienlijk; de armoede der inrigting, de nog grooter armoede in 't ongelukkige Ierland van een groot aantal die priester wenschten te worden, hielden langen tijd den voortgang van 't vrome werk tegen.

Eindelijk behaagde het, na zoovele beproevingen, den Heer, de opoffering en volharding des vromen stichters te bekroonen; op wonderbare wijze deed de Voorzienigheid hem de offergaven toevloeijen. Onder de talrijke gevallen welke men omtrent die aldus ontvangen ondersteuningen verhaalt, zal ik er een meêdeelen, hetwelk ik uit den mond van den bestuurder zelven der inrigting heb. In eene vereeniging der verzorgers en weldoeners van dat werk, onder welke men priesters en Bisschoppen telde, verhaalde hij het nagenoeg in dezer voege:

„Men kwam mij eens verwittigen, dat eene arme vrouw mij wenschte te spreken. Ik ging tot haar en mij aansprekende, zeide zij: ik hoor tot de geringste klasse der maatschappij; ik verdien mijn brood met groenten te verkoopen in de straten van Dublin; doch met braaf te bezuinigen, heb ik een som van 10 p. st. bij elkaâr mogen brengen; ik wenschte ook iets ter eere Gods te doen; ik kom u deze som aanbieden, gelief haar in den naam onzes Heeren aan te nemen. Voor mij, ik ga nu weêr aan 't werk.

„Zóó — voegde de eerbiedwaardige overste er bij — heeft de Voorzienigheid het collegie opgevoerd tot den bloeijenden staat, waarin gij het thans ziet.„

Ik heb hier voor mij eene verzameling van brieven, door in 't seminarie van All-Hallows gevormde zendelingen geschreven; ze zijn aan den overste en de bestuurders van dit huis gerigt en gedagteekend van alle punten der wereld: van de Vereenigde Staten, van Texas, Canada, de Indiën, Australië, Nieuw-Zeeland, enz.; ze geven in belangrijkheid niets toe aan die welke de *Annales de la Propagation de la Foi* mededeelen.

Vóór die verzameling vindt men een verslag der vruchten van dat werk en van zijn tegenwoordigen staat. We putten er de volgende inlichtingen uit:

Sedert twaalf jaren dat het seminarie geopend is, heeft het aan de Buitenlandsche Zendingen 150 priesters verschaft, toonbeelden allen van godsvrucht, van opoffering en apostolischen ijver. Het heeft thans 100 kweekelingen die de philosophie en de theologie bestuderen.

Het lokaal is te klein geworden, de bestuurders hebben besloten er eene groote uitbreiding aan te geven. De gebouwen die zij laten oprigten, zullen niet minder dan 125,000 fr. kosten. Zij rekenen op de hulp der Voorzienigheid ter bestrijding eener zoo aanzienlijke maar noodzakelijke uitgave.

Het verslag, waarvan ik hier den korten inhoud gaf, is gevolgd van stukken die uitgegaan zijn van den H. Stoel, en de vleijendste bemoedigingen inhouden voor de uitgelezen priesters die het werk besturen. Hun ijver en zelfverloochening is inderdaad boven allen lof verheven. Geen hunner ontvangt eenig traktement; de inrigting geeft hun het strikt noodzakelijke en zij verlangen verder niets.

Bij die kostbare getuigenissen der goedkeuring des H. Vaders zijn brieven gevoegd van een groot aantal Bisschoppen, die even lofprijzend zijn.

De bestuurders van 't collegie van All-Hallows bevinden zich dikwerf in de pijnlijke noodzakelijkheid van voortreffelijke personen die in 't huis wenschen opgenomen te worden, te moeten weigeren uit gebrek aan de noodige middelen om in hun onderhoud te voorzien.

Het jaargeld voor een kweekeling is 10 p. st. — Een weldoener die aan de bestuurders eene gift doet van dit bedrag, opent daarmeê den toegang tot dit gesticht voor een der talrijke kandidaten en verzekert zich op die wijze een deel in de verdiensten van zijn toekomstig apostolaat. Wáár kunnen zij wie de geest van liefde bezielt hunne fondsen beter plaatsen? zij zullen er de renten van in 't boek der eeuwigheid aangeteekend vinden.

Een der bestuurders van 't collegie van All-Hallows, Dr. O'Brien, is sedert eenige maanden bezig, alom in Schotland en Engeland voor het gesticht te kollekteren. We hebben 't genoegen gehad hem te Dundee te hooren: thans is hij te Londen, waar hij bijzonder goed slaagt. Onlangs was een Amerikaansch edelman in een dier liefdepreken; en daar hij in de Kerk was gekomen zonder te weten dat die preek geschieden zou, had hij geen geld bij zich, en leî toen een klein briefje op de schaal met zijn adres en de woorden: "Als Dr. O'Brien mijn hotel voorbij wil komen, zal ik hem 10 p. st. geven." Deze ging er heen en de edelman hield woord. Eene dame die eerst al het geld gaf wat zij bij zich had, deed er nog een goud horologie van groote waarde bij. Men meldt eene menigte van soortgelijke trekken. Als er onder hen die dit berigt zullen lezen, zich er één bevindt die 't wil navolgen en zijne aalmoes aan 't seminarie doen toekomen waaruit Ierland naar alle werelddeelen zijne Apostelen zendt, zal onze vreugde groot zijn: God gelieve aldus onze meening en arbeid te zegenen.

CHARLES THIEBAULT.

HET NIEUWE FORMULIER VAN ONDERTEEKENING VOOR AANKOMENDE PREDIKANTEN.

Het is wel der moeite waard dat wij aangaande het bovengenoemd formulier overnemen hetgeen we er van in *de Boekzaal* gemeld vinden en het ook verzellen van de enkele aanteekeningen door dat maandschrift aan zijn gegeven uittreksel toegevoegd. Een bittere spijt verraadt er zich in. Als Protestant heeft de aanteekenaar wel geen regt, aan anderen de meerdere of „volstrekte leervrijheid" die zij voor zich begeeren, te betwisten, en onder hen is niet enkel de leeraar maar zelfs het onervarenst bijbellezertje of ook niet-lezertje zich zelf ten hoogste gezag — maar 't is toch nog godsdienstig gevoel, eene hem bijgebleven aanhankelijkheid aan eenig positief geloof 'tgeen hem zoo gemelijk spreken doet of verontwaardigd uitroepen: „DE SYNODALE HIËRARCHIE STAAT EERLANG BUITEN HET GRONDGEBIED DER REFORMATIE!" — en we moeten bekennen: de aanteekenaar heeft wel reden zich aldus uit te laten, als hij 't *beslissend gezag des Bijbels*, en daarin heel 't Protestantsch beginsel zoo omvergeworpen ziet; en we beklagen den man, die nog aan iets Christelijks hecht en niet slechts met *zijn*, maar met *alle* Christendom, zelfs door een ligchaam hetwelk zich als hoogst gezag in zijne ongelukkige Kerk doet gelden, zulk een onwaardig spel gedreven ziet. — We lezen dan:

„De Hervormde Synode van 1853 heeft een nieuw Koncept-Reglement vervaardigd op *het Examen en de toelating tot het predik-ambt in de Ned. Herv. Kerk.*

„Daarin komt (Art. 29) de volgende *verklaring* en *belofte* voor, door den geëxamineerde af te leggen en te onderteekenen:

„„Wij ondergeschrevenen, door het prov. kerkbestuur.... (of: door de Commissie tot de zaken der Waalsche kerken) tot de openbare predikdienst in de Nederlandsche Hervormde Kerk geadmitteerd, verklaren bij deze opregtelijk, dat wij, naar het grondbeginsel der Christelijke Kerk in 't algemeen en der Hervormde in 't bijzonder, *Gods heilig woord, in de Schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds vervat, ter goeder trouw aannemen en hartelijk gelooven*[1]),

[1]) „Door de Synodale kommissie was voorgesteld: „het beslissend ge-

dat wij des zins en willens zijn den geest [1]) en de hoofdzaak der leer, welke in de aangenomene formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk begrepen is, getrouwelijk te handhaven; dat wij mitsdien de genade Gods in Jezus Christus als den eenigen grond der zaligheid ernstig en van harte der gemeente zullen verkondigen; dat wij op de bevordering van godsdienstige kennis, van Christelijk geloof en leven ons met allen ijver zullen toeleggen, en orde en eendragt voorstaan en aankweeken, en dat wij alzoo onder opzien tot de hulp die van boven is [2]), de belangen van Gods koningrijk en in 't bijzonder die van de Ned. Hervormde Kerk zorgvuldig zullen behartigen, en naar vermogen aan de bevordering daarvan medewerken; verbindende wij ons bij deze onze handteekening tot al [3]) het voorgeschrevene, en om, zoo wij bevonden worden tegen eenig gedeelte van deze verklaring en belofte

---

zag van Gods heilig Woord — in gemoede erkennen en gelooven." De kommissie, die aan de Synode nader heeft gerapporteerd, "vond bezwaar in de woorden: *het beslissend gezag* van Gods heilig Woord. Zij meende, dat zulks tot vele moeijelijke en splinterige (sic) kwestiën aanleiding geeft. Zij vond voor zich geene reden om af te gaan van hetgeen in het nu vigerende reglement en in ons gebruikelijk formulier (N. B.) tot bevestiging van predikanten is aangenomen." (Het Rapp. is geteekend: W. A. van Hengel, A. C. de Meijer, J. A. van Walssum. Synod. Handel. bl. 152, vg.). Hiermede stemde natuurlijk overeen het amendement van den Hoogl. Scholten, dat aangenomeu werd. — Zou men in de geschiedenis van de beide door de Kommissie aangehaalde kerkelijke documenten ook iets kunnen aanwijzen, wat aan die weglating de beteekenis gaf, welke de woorden van het koncept nu hebben? Door deze weglating wordt het hoogste gezag aan den Leeraar zelven toegekend. De Synodale hiërarchie staat eerlang buiten het grondgebied der Reformatie."

[1]) "Is dit *en* explikatief? Anders is het even als het woord *geest* overbodig. Die de hoofdzaak van den inhoud handhaaft, handhaaft den geest. Voorzeker, de *hoofdzaak* ligt in het Synodaal spraakgebruik in den *geest*, d. i. *in het onbestemde.* Men houde onder het oog dat alle kwestiën moeten worden *voorgekomen*, of beter gezegd dat eene volstrekte leervrijheid moest worden gehuldigd. De Synode komt dus in openbaren strijd met de Hervormde Kerk. Wij achten eene belofte als deze eene jammerlijke mystificatie."

[2]) Hand. XIX: 2*b*.

[3]) "Tot al het voorgeschrevene!"

gehandeld te hebben, deswege ons te zullen onderwerpen aan de uitspraken der bevoegde Kerkelijke Vergaderingen.""

"Wij achten — merken we met *de Boekzaal* aan — eene belofte als deze, eene jammerlijke mystificatie."

Wat Dr. J. J. Doedes over datzelfde nieuwe formulier al toelichtend aan een vriend schrijft [1]), zullen we, er eene enkele aanmerking aan toevoegend, bij eene nadere gelegenheid zien.

SPROKKELINGEN.

DR. HARTING, OVER DEN TOESTAND VAN HET PROTESTANTISME IN NEDERLAND. — Daar is thans volgens de verklaring van genoemden geleerde (in *de Gids* van October jl.) in het Protestantisme "eene algemeene kwijning of onregelmatige uiting der levensverrigtingen; gebrek aan eenheid en zamenwerking tusschen de onderling organisch verbonden, van elkander afhankelijke en in elkander grijpende ligchaamsdeelen; koortsachtige opgewondenheid, van spanning in al de ledematen vergezeld en door uitputting gevolgd; bittere wansmaak, zich in afkeer van deze en geene soort van spijzen openbarende; gedrukte gemoedsgesteldheid, lusteloosheid, onrust, doodsangst, wantrouwen, prikkelbaarheid en korzeligheid."

J. G. V. OVER DE GRONINGER SCHOOL. — "Het is bekend, dat de Groninger school, hoewel zij in hare Dogmatiek de Christologie op den voorgrond plaatst, echter dien Christus tot een schepsel verlaagt en ieder tegenovergesteld gevoelen met een hoog-

---

[1]) *Het nieuwe formulier van onderteekening bij de toelating tot de predikdienst in de Ned. Herv. Kerk, voorloopig vastgesteld in de Synode van* 1853. *Toegelicht in een brief aan een vriend door J. J. Doedes.* Te Utrecht bij Kemink en Zoon, 1854.

hartig mededoogen veroordeelende, de leer der Kerk van de Godheid des Heeren Jesus onnoodig, onbetamelijk, een *„subtile Sophistarum systhema"* genoemd heeft en nog noemt: alsof 's menschen behoeften als zondaar door eene onbestemde voorstelling van Christus persoon en van zijn werk konden worden bevredigd."

(De *Boekzaal* van October jl. bladz. 386.)

SCHELLING'S PHILOSOPHIESCH TESTAMENT. — Schelling, een der patriarchen van de Duitsche wijsbegeerte, is, gelijk men weet, den 20 Augustus jl. in Zwitserland gestorven. Reeds in de vorige maand hebben dagbladen in Duitschland zijn philosophiesch testament openbaar gemaakt. Daarin verzekert Schelling, dat 40 jaren van ondervinding 't hem tot de hoogste zekerheid hebben gebragt, dat de rede aan hare eigene krachten overgelaten en zonder hulp der openbaring bij 't behandelen der bovennatuurlijke waarheden op den doolweg raakt en zich niet redden kan, — en dat men om een goed wijsgeer te wezen ook een goed Christen moet zijn. — Zie over dit belangrijk stuk o. a. de *Katholieke Nederlandsche Stemmen* van 14 October jl.

LITERATUUR DER APRILBEWEGING. — De heer H. Melder te Utrecht, heeft in *de Recensent* van Oct. jl. een lijst medegedeeld van de allerlei geschriften, die in 1853 betrekkelijk de invoering der bisschoppelijken hiërarchie zijn uitgekomen. Dat aantal bedraagt 286! en kost met elkaâr de som van ƒ 58,84. — Betrekkelijk is hiervan slechts een zeer klein gedeelte van de zijde der Katholieken uitgegaan.

LETTERLOOVER.

GELOOFD ZIJ JESUS CHRISTUS *).

Als 't eerste duister breekt,
Ontwaakt mijn hart en spreekt:
Geloofd zij Jesus Christus!

De heil'ge feestklok luidt
En roept het plegtig uit:
Geloofd zij Jesus Christus!

Wat is de schoonste klank?
De zoetste toon van dank?
Geloofd zij Jesus Christus!

In 's Heeren heilig huis
Is 't eerste beêgesuis:
Geloofd zij Jesus Christus!

In mijn gelukkigst uur
Zing ik met liefdevuur:
Geloofd zij Jesus Christus!

*) Voor jaren reeds is dit in Duitschland veel gezongen lied in een onzer maandschriften. vertaald opgenomen. We hebben dit oogenblik die vertaling niet ter hand en kunnen niet vergelijken. Gaarne echter voldoen we aan 't verzoek, de bijgaande vertolking te plaatsen. Het vrome lied moge er te meer door verbreid en ook hier te lande alom ter eere van onzen goddelijken Verlosser door jong en oud gezongen worden.

Bij al wat ik begin
Roep ik met hart en zin:
  Geloofd zij Jesus Christus!

En wat mijn werk ook zij,
Ik zeg er vrolijk bij:
  Geloofd zij Jesus Christus!

De schoonste vruchten kweekt
Het hart dat altoos spreekt:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Bij spijzen en bij drank
Is dit mijn vrome dank:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Zoo zing ik vroeg en spâ
Als 'k bid of werken ga:
  Geloofd zij Jesus Christus!

En nooit verveelt de groet
Zoo schoon, zoo wonder zoet:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Als treurigheid mij plaagt
Dan roep ik onversaagd:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Bij 's levens zielsverdriet
Vind ik mijn troost in 't lied:
  Geloofd zij Jesus Christus!

In nood en bitt're smart
Roep ik met mond en hart:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Droef om mijn schuld te moê
Zucht ik mijn Jesus toe:
  Geloofd zij Jesus Christus!

De magt der helle vliedt
Voor dit mijn zoete lied:
  Geloofd zij Jesus Christus!

De liefelijkste lof
Is ook in 's hemels hof:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Des Vaders eeuwig woord
Klinkt daar en eeuwig voort:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Zingt, menschenkind'ren! luid,
Zingt jubelend het uit:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Heel 't aardrijk in het rond
Weêrklinke telken stond:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Als 't licht ten einde spoedt
Zij dit de laatste groet:
  Geloofd zij Jesus Christus!

De duisternis wordt dag
Voor wie slechts zingen mag:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Mijn hart houdt sluim'rend wacht,
't Zingt in den stillen nacht:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Ja, nog mijn ziele spreekt
Als reeds mij 't harte breekt:
  Geloofd zij Jesus Christus!

Zingt hemel, aarde, zee!
Zing al wat ademt meê:
  Geloofd zij Jesus Christus!

't Weêrklinke wijd en luid
Voor Hem eeuw in eeuw uit:
  Geloofd zij Jesus Christus!

DE ONBEVLEKTE ONTVANGENIS

DER

H. MAAGD.

De Onbevlekte Ontvangenis der H. Maagd, die oude leer van het Oosten, en die in 't Westen zoozeer werd voorgestaan door de zonen van den verheven dwaas, welke zijns Verlossers wonden in zijn ligchaam droeg — is eindelijk onwankelbaar bevestigd: Petrus heeft door den mond van Pius gesproken.

De gebeurtenis is zoo gewigtig, van zoo verheven, mystischen aard, dat wij de gedachten en verwachtingen die zij opwekt niet gelooven te kunnen beschrijven.

Zij biedt een kontrast met den geest des tijds, hetwelk aan de woorden des Apostels herinnert: „het heeft God behaagd door de dwaasheid der prediking de geloovigen

te redden." De geest dezes tijds is een geest die eindigt, en daarom zeer overeenkomstig met dien waarmede de Kerk in de eerste eeuwen te strijden had. Als toen wankelt de maatschappij tusschen despotisme en anarchie, en bestaat nergens de gezonde en ware orde, terwijl tegelijk met bloot vormelijke beschaving diepe onwetendheid en naast weelde en overprikkeling zich de grootste behoefte vertoont. En is ook thans de wetenschap en wijsheid der menschen niet te schande gemaakt? Men waande alles te weten: het begin en het eind, en stelde voor 't ware begin en het ware einde: het geloof en de eeuwige zaligheid, de wetenschap en eene geluksleer in de plaats die alle volken rijk zou maken! Hoe is de uitkomst? zóó, dat we mogen vragen: waar „is een wijze, waar „een schriftgeleerde, waar een navorscher dezer wereld? "

Het steeds Judaiserend Protestantisme is aan het vervallend Jodendom meer en meer gelijk geworden. Het leest in de Schriften zonder die te verstaan, en zoekt naar eene Kerk der toekomst alsof de Verlosser nog komen moest. Het wil nog leven van de tijdelijke beloften, van het staatsgezag en diens goederen, en mist geheel en al den geest die in staat stelt het hoogere te vatten. Het heeft zijne Phariseën en Saduceën, het twist over de boeken, over de letter, maar in 't leven grijpen, positieve historie en kerk voortbrengen kan het niet meer. Zooveel te grooter is de proselieten-jagt, zooveel te meer

wordt het volk opgezet, en zoekt men door tijdelijke middelen de overwinning te behalen over den geest.

Zelfs zekere volkerenbeweging, zekere overgang tot vloeibaarheid om eens andere vormen te ontvangen wordt zigtbaar. Of trekken ook nu het Noord en het Zuid, het Oost en het West niet tegen elkander op? Moge, als gewoonlijk, het meerendeel daar den afloop van gissen naar zijne sympathiën, niet naar de kracht der oorzaken door God in 't spel gebragt, dit is toch wel eene vrij algemeene verwachting, dat daarin het begin is van vele en groote veranderingen.

En daar spreekt dan de Kerk van de Onbevlekte Ontvangenis der H. Maagd! Meer alleen hare Liefde volgen, meer zich boven alle vooroordeelen verheffen, meer toonen dat ze hare zending van boven en niet van deze wereld heeft, met een woord: meer Apostoliesch spreken kon ze niet. *De Moeder Gods is onbevlekt ontvangen!* welk eene dwaasheid en welk eene ergernis! weet iemand iets uit te denken dat zoo onnoozel schijnt, zoo buiten de gedachten dezer wereld ligt, zoo vol is van liefde en van mystiek? O! niets is zoo natuurlijk als de spottende vraag: wat moet dat nu beteekenen?

Maar de dwaasheid Gods is wijzer dan de wijsheid der menschen, want waarlijk wat men zoo dwaas acht is de dwaasheid Gods, de dwaasheid des Kruises. Maria die onder dat Kruis gestaan heeft is daarvan de naaste

erve, weêrspiegelt daarom alle waarheden des geloofs, en is van de Katholieke Kerk als bruid of vrouw gedacht de levende personificatie, is de aarde in hare perihelie van de Zon der regtvaardigheid die haar doet schitteren van genade en waarheid.

Wij vreezen door het onderwerp te worden vervoerd en meêgesleept. Laat ons kort zijn. Gij die lacht of die u ergert meent dat het hier een persoon geldt die voor eeuwen gestorven is. Dan niet alleen is het een persoon die in den volsten zin leeft, en in de geschiedenis leeft maar het is eene wet, eene orde die verschijnt; want terwijl uw abstracte geest nooit wetten en personen tegelijk denkt, ziet ons geloof in de wetten steeds personen. En die persoon die thans de Katholieke Kerk verheerlijkt, is de naaste beeldtenis van den eeuwigen Vader, den menschgeworden Zoon en den offerenden H. Geest. Het is de star boven Bethlehem, en de Koningen zullen wel komen!

GEZIGTSPUNTEN

OVER HET

KATHOLIEK LEERSTUK

DER

BOETVAARDIGHEID [1]).

De schrijver van het werk welks titel wij aan het hoofd van dit opstel plaatsten, de voor lang reeds beroemde Gerbet, thans tot bisschop van Perpignan verheven, heeft in dit zijn geschrift over het Sakrament der Biecht beoogd wat hij voor ruim het vierde eener eeuw in zijne *Beschouwingen* [2]) over de Eucharistie had beproefd. Dit laatste werkje, schreef hij toen, is noch eene leerstellige verhandeling, noch een boek van godsvrucht, 't is iets tusschen beiden in, en moet die beide orden van gedachten vereenigen. De godsdienst voedt den geest met waarheden, terwijl zij het hart met hooger gevoel verkwikt: van daar twee wijzen van haar te beschouwen, de eene voor de rede, de andere ter stichting. Die twee opvattingen geven

---

1) *Vues sur le Dogme catholique de la pénitence*, par M. l'abbé Ph. Gerbet.

2) *Considérations sur le Dogme générateur de la Piété catholique.*

vereend een derde gezigtspunt, waarbij men 't verband der waarheden nagaat voor zooverre dit aan de ontwikkelingen der liefde in 's menschen ziel beantwoordt. Onder dat oogpunt had de schrijver het diep geheim beschouwd dat grond en middelpunt is der Katholieke eeredienst, en zóó ook heeft hij in het bovengenoemde werk, klein van omvang, maar rijk aan inhoud, het Katholiek leerstuk der boetvaardigheid behandeld. 't Is bekend welk een bijval zijne beschouwingen over het H. Altaargeheim alom hebben gevonden. Ze zijn in 't Italiaansch, Duitsch, Engelsch, Poolsch en misschien nog andere talen overgebragt, en hebben vele vooroordeelen weggenomen en menig Protestant tot de Katholieke Kerk teruggevoerd. Beide werkjes zijn echter, naar de schrijver ons mededeelt, slechts fragmenten van een uitgebreider plan: hij wenscht op diezelfde wijze de voornaamste waarheden van 't Christendom te behandelen. We hopen dat hij hetgeen hij als priester toezeide, nog als bisschop ondanks zijnen uitgebreider werkkring zal kunnen volbrengen, en hierdoor, naar zijn wensch, „eenige zielen in 't verstaan der goddelijke liefde behulpzaam zijn". Dáar toch, zegt hij, moeten alle bewegingen, alle stroomingen van 's menschen gedachte op uitloopen. Alle wetenschap die niet eenigerwijze op dat hoogste doel betrekking heeft, zwerft af in haar loop en vervliet: dáár slechts is de oceaan waar alle golven rusten. „Onze ziel — zoo gaat hij voort — die niet oneindig kan zijn, is niettemin onbegrensd in hare vermogens en verlangens; en de oneindige liefde is het eenig geluk dat grooter is dan 't hart van den mensch. Zoo wij er een vol begrip van hadden, zou ons sterfelijk hulsel te eng en te broos zijn om den levensstroom te omvatten die ons zou overstelpen. In een dier hemelsche zamenspraken met God,

vroeg Hem de H. Catharina van Genua eens de verklaring zijner oneindige liefde, en haar werd geantwoord: „Zoo gij begreept hoezeer ik eene ziel bemin, zou dat het laatste zijn wat gij in dit leven zoudt begrijpen: want op den eigen stond zoudt gij sterven." Ze is troostend de gedachte, dat ons wezen, zoo zwak en zoo krank, zich evenwel hoog genoeg kan verheffen, om door de sluijers van 't ligchaam heen zulke lichtstralen te ontvangen: de heilige ziel waaraan God ze schonk, moet hierbeneden een gevoel van geluk hebben ondervonden dat geen naam heeft in onze talen, arm en ellendig als wij."

We namen uit de voorrede van het werk waarmeê we onze lezeren nader willen bekend maken, deze regelen over, wijl ze den schrijver met zijn geschrift reeds zoo beminnelijk doen uitkomen en kenmerken.

't Is geen leerstellige verhandeling [1]), ook niet een bloot stichtelijk boek, maar grondig niettemin is de stof opgevat, en altoos zoo, dat, terwijl de verlichte geest zich uitbreidt en geniet, het aangegrepen hart zich ontsluit en verheft. Ten bewijze hiervan zullen we, terwijl wij een vlugtig overzigt van 't geheel pogen te geven, bij wijlen tevens eenige treffende gedeelten overnemen.

Het eerste hoofdstuk bevat eenige voorloopige opmerkingen. Anders, zegt de auteur, is de leefregel voor de zieken, anders voor de gezonden; anders dienovereenkomstig zijn ook in de zedelijke orde de hulpmiddelen die der onschuld, anders die der ondeugd voegen; wat van ieder in 't bijzonder geldt, geldt van allen te zamen:

---

[1]) In de noten evenwel aan het werkje toegevoegd vindt menige vraag, die naar 't plan des auteurs in 't boek zelf slechts kon aangestipt worden, eene breedere uiteenzetting.

van de menschelijke natuur; is deze gewond en krank, dan heeft zij eene hieraan beantwoordende opvoeding noodig. Eene aloude *overlevering* nu, welke, hoe verduisterd ook, altoos en alom en bij alle volken is bewaard gebleven, spreekt van een ontzettenden val en zijne gevolgen, nog waar te nemen, zooals de H. Augustinus het aanwijst, ook in 's menschen *natuur*, gelijk ze reeds door wijzen der oudheid: een Plato, Cicero, Porphyrius er waargenomen zijn, zoodat volgens genoemden vader de mensch een raadsel is, waarvan de oorspronkelijke val het eerste en de verlossing het laatste woord geeft. — Wat, vervolgens, zeggen de aloude offers en offerplegtigheden? Wat inzonderheid die twee vereischten in de oude wet: dat het offer, gelijk het eerste dat den Heere werd gewijd, *een eerstgeborene zijn en de opdragt door middel van het vuur geschieden moest.* Ook bij de Heidenen bleef deze dubbele gewoonte behouden. Langs twee wegen dan, door 't raadplegen namelijk én der verschillende overleveringen én van 's menschen natuur, komen de verdedigers der godsdienst tot nagenoeg hetzelfde wat de H. Schrift, maar eenvoudiger en dieper, van 's menschen oorsprong en val vermeldt. Weten we niet wat de oorspronkelijke mensch *was* en is *geworden*, dan ligt ook alles voor ons in volslagen duister; nu echter vernemen we uit de H. Schrift genoeg, om onze bedorvenheid in te zien, doch, werd er niet alles gezegd, 't is dat we geen kwaad zonden kennen, voor eene bedorven natuur als de onze te zwaar om te dragen.

In het tweede hoofdstuk vraagt de schrijver naar eenige sporen van den zondeval, die hierover nog eenig nader licht dan de geschiedenis verspreiden. En hij wordt gebragt op de vergelijking van de physische wereld in haar blij-

kenden omkeer met 'smenschen natuur in dezer niet te miskennen verlaging. Niet dat hij beide omkeeringen gelijk stelt, want de val trof den mensch niet enkel in zijn natuurlijken staat, hij was ook in *bovennatuurlijke* vereeniging met God, en van die bovennatuurlijke gaven beroofde hem de zonde, terwijl een physische ramp, hoe algemeen ook, slechts tot eene zekere hoogte den *natuurlijken* staat dezer wereld veranderen doet. Hoe wezenlijk verschillend dan die beide omkeeringen zijn, beiden echter moeten ze eigen merkteekenen hebben nagelaten: de natuurkenner onderzoekt de sporen der physische omwenteling, de wijsgeer beschouwt in den mensch de bijblijvende teekenen van zijnen val. Zoo wordt dan door 't nagaan der feiten vergelijkenderwijs onderzocht, of de zedelijke wijsbegeerte niet zooveel licht verkrijgt over den mensch als de geologie over de natuur. 't Zou ons te ver voeren, den schrijver in die verschillende punten van beider overeenkomst te volgen, we bepalen ons bij de enkele plaats, waar hij, na er op gewezen te hebben, hoe de aarde alom sporen draagt van een geweldigen omkeer, op de hoogere wereld komt der ziel en de storing toont die ook deze onderging.

Daar zijn, zegt hij, twee neigingen, twee strevingen in den mensch: door de eene brengt hij alle dingen op zich zelven terug; door de andere, wierd zij ingevolgd, zou hij zich zelven tot God terugbrengen, en in ordelijke verhouding tot alle schepselen stellen: kortom de wet van genot en de wet van pligt en liefde;.... en daar is niet enkel strijd tusschen die wet van vleesch en geest, maar de eerste, de egoistische streving overheerscht die der orde; gene daarbij wordt ligtelijk vervuld, deze niet dan met moeite en hevige worsteling; en toch is deze de eerste

en hoofdpligt, wijl de algemeene orde gegrond is op de ondergeschiktheid van een ieder aan den wil Gods, beginsel, middenpunt en doel aller wezens. De wetten des levens moeten dus wel in den mensch verstoord zijn: daar heeft wanorde, ziekte, verderving in zijn wezen plaats gehad. Die waarheid verklaart de geheimenissen en raadselen der menschelijke natuur. Hoe anders is het te begrijpen, dat, in spijt van zijne hoogschatting en liefde voor de waarheid, zijne hoogere verlangens des geestes altoos moeten opgewekt, en zijne zinnelijke begeerten daarentegen altijd moeten bedwongen worden.

„Waarom zijn de zuiverste, de goddelijkste waarheden zoo weinig gemeenzaam aan zijnen geest, dat zij hem als vreemd schijnen, en waarom zijn ze ons te gelijkertijd zoo eigen? waarom hebben zij, om eene aloude uitdrukking te gebruiken, eene zoo naauwe verwantschap met onzen geest, dat we als zij aan ons verschijnen haast, met Plato, zouden willen gelooven, dat wij ze ons slechts herinneren?"

En met eene reeks van die eenvoudige en toch zeer grondige vragen, wijst de schrijver in ons zelven de blijken aan van een oorspronkelijken val, bijzonder in dien diepen strijd die, wat ook sommigen willen, nooit voldoende uit de tweeheid alleen van stof en geest te verklaren is.

Wij moeten dan, gaat hij in het derde hoofdstuk voort, om de geschiedenis der waarheid te begrijpen, tot het groote feit opklimmen van den val en al zijne omstandigheden, zooals het in 't boek der Schepping opgeteekend staat; want alle diepe wetenschap - merkt de schrijver teregt aan - ligt in 't begin, in den oorsprong. Daar zien we een tweeërlei begin: de misdaad die de bron, de type,

de drijver van alle misdaden is; wij zien er ook als de eerste afschaduwing der middelen, waardoor de mensch aan zijne wedergeboorte in God moet medewerken. In die eerste misdaad komen twee beginselen van wanorde uit: 't is een vermenging van hoogmoed en zinnenlust. „Waarom heeft God u dit verbod gedaan? Als gij van deze vrucht eet, zullen uwe oogen geopend worden, gij zult als Goden zijn, en kennen goed en kwaad." Dat is het woord van den hoogmoed. De aanlokkelijkheid der zinnen is niet minder duidelijk aangegeven: die geheimzinnige vrucht streelde de natuurlijke lusten; zij was schoon en behagelijk. Overigens kondigde de ontroering der zinnen, die op de ongehoorzaamheid volgde, dadelijk aan, dat ook zij hun deel in de overtreding hadden gehad. Tot die twee beginselen brengt nu de schrijver alle ongeregeldheden in de wereld terug; en zegge men, dat de H. Joannes [1]) behalve van de begeerlijkheid des vleesches en den hoogmoed des levens nog van de begeerlijkheid der oogen als eene derde bron van zonden gewaagt: het antwoord is gereed; hetzij men door die woorden eene schuldige nieuwsgierigheid, die *voor zich* meer wil weten dat het 't volstrekt of onzer *natuur* of betrekkelijk dat *individu* betaamt, of wel de ongeregelde begeerte naar bezit verstaat; — beide uitleggingen vervatten in den grond elkaâr: 't zijn twee vormen, de eerste fijner, de tweede grover, van eene zelfde ongeregeldheid: 't is toeëigening ten schade van 't algemeen nut, 't is zich zelven zoeken en voldoen, 't is, met een woord: egoïsme. De ongeoorloofde nieuwsgierigheid is hebzucht des geestes; de overmatige begeerte naar bezit, hebzucht die in slechts lager

---

[1]) I Joan. II, 16.

kring zich beweegt, de grove gretigheid der zinnen. De zoo tweevoudig opgevatte *begeerlijkheid der oogen*, één in den grond maar slechts verschillend in uitwerksel, is eigenlijk zelve een voortbrengsel van den hoogmoed en den zinnenlust te zamen. De ongeregelde begeerte naar rijkdommen is de hoogmoed die een ligchaam aanneemt, juist gelijk de matigheid in 't punt van bezit de nederigheid is in de stoffelijke orde. Zoo is de schuldige nieuwsgierigheid, dat egoïsme des geestes, 'twelk de waarheid voor zich alleen wil, weêr zelf de hoogmoed van 't bezit, maar in zijn fijnste hulsel. Van een anderen kant schuilt ook de zinnenlust onder de begeerlijkheid der oogen; over 't geheel toch begeert men de rijkdommen om 't genot, en de gierigaard zelf, die zich voor 't oogenblik van genietingen berooft, smaakt toch 't genot der gedachte, dat hij ze zich verschaffen kan. Wat de nieuwsgierigheid aangaat, zij is het epicurisme der rede.

Toen onze eerste ouders zich door de verlokking der zinnen lieten weg slepen, wilden zij zich het eigendom toekennen van een goed, dat hun niet geoorloofd was te gebruiken; en toen zij het woord des hoogmoeds in hunne ziel lieten doordringen, bezweken zij voor de nieuwsgierigheid naar de wetenschap van goed en kwaad, en de begeerlijkheid der oogen kwam onder deze beide vormen uit den eersten hoogmoed en den eersten zinnenlust voort.

En gelijk die beginselen in de eerste overtreding vereenigd waren, hebben ze ook altijd eene innige verwantschap behouden, zoodat het eene onophoudelijk het ander inroept, en ze elkaâr aantrekken, steunen en verheffen. En behalve die verwantschap is er nog eene onmiskenbare overeenkomst in die twee ongeregeldheden. In een harer dagelijksche lofzangen vraagt de Kerk aan God de mid-

delen om den *hoogmoed* des *vleesches* te bedwingen: *carnis terat superbiam.* Zij ziet overeenkomst tusschen de werking van den wellust op de zinnen en die des hoogmoeds op de ziel. Gene is een bijzonder oproer, het oproer van 't vleesch tegen den geest: de hoogmoed is het algemeene wezen van allen opstand.

Doch verder moet men gaan om den aard van het kwaad te doorgronden. In alle onderwerping aan het juk der zinnen - is hoogmoed der ziel; in allen hoogmoed der ziel - is onderwerping aan het juk der zinnen. Die zich door de lagere begeerlijkheid laat beheerschen, maakt het gebruik der stoffelijke dingen ondergeschikt niet aan een algemeenen regel van orde, maar aan 't instinkt alleen van 't individueel genot; hij maakt zich ten middenpunt der zinnelijke wereld, die ongeregelde tenmiddenpuntverheffing is 't karakter van den hoogmoed, welke, tot het uiterste gedreven, zich ten volstrekt middenpunt van alle zigtbare en onzigtbare dingen zou maken. Ook in allen hoogmoed der ziel is er onderwerping aan het juk der zinnen. De hoogmoed toch is de overdrijving der individualiteit; als we in hoogmoed vervallen, zwichten wij voor de streving waardoor de individualiteit zich tot middenpunt van alles wil maken. Maar wat nu hoofdzakelijk bepaalt voor ieder onzer onze individualiteit? De H. Thomas antwoordt aangaande deze in 't algemeen genomen: dat de *stof* het verbijzonderend beginsel blijkt (*materia signata est principium individuationis*). En ieder ziet, dat ons organisme, dat het stoffelijk hulsel hetwelk onze ziel omkleedt, omschrijft, beperkt, een zeer groot deel heeft in 't bepalen onzer individualiteit in den tegenwoordigen staat genomen. Als zich derhalve onze individualiteit door den hoogmoed overmatig verheft, bukt onze ziel buiten haar weten voor

de wetten van het ligchaam. Op het oogenblik dat wij naar de hoogste onafhankelijkheid des geestes staan, worden we daardoor zelfs de slaven van het stof.

We zijn onwillekeurig in dit gedeelte van ons overzigt, hoe dan ook zamengetrokken, uitvoerig geworden; doch de eenvoudige grondwaarheid hier uiteengezet moet haar licht over de verdere hoofdstukken en reeds over 'tgeen dadelijk volgt verspreiden.

De eerste misdaad — zoo gaat de schrijver voort — droeg derhalve de dubbele kiem in zich van alle vruchten des doods, van alle verdere overtredingen. Maar ook in 't *begin* waren al de kiemen van de vruchten des levens te zien, of de aanwijzing der *middelen* waardoor de mensch tot zijne genezing kon bijdragen. Niet de belofte van den Verlosser is hier bedoeld, maar de zedelijke leef- en gedragsregel waaraan hij zich voor zijne geestelijke wedergeboorte te onderwerpen heeft. En hier wordt getoond uit hetgeen er na den val tusschen God en Adam en Eva omging: uit de *bekentenis van schuld* die zij moesten afleggen, en uit de *straf* die zij ontvingen: aan beiden gemeen in den dood, eigen voor Eva in 't smartelijk kinderbaren, voor Adam in den harden arbeid, straffen in zooverre weêr elkaâr gelijkend en aan beiden gemeen, dat de vrouw onder de dubbelijke *afhankelijkheid* van den man en het kind, de man onder 't juk der weerbarstige natuur werd gesteld — hoe er in 't begin twee geneesmiddelen tegen de zonde werden aangegeven: de *schuldbekentenis* en het *lijden*. Zij beantwoorden aan de twee beginselen des kwaads. De nederige schuldbelijdenis is het hoogste tegengift tegen den hoogmoed, die van nature zijn bestaan niet wil erkennen, en verdwijnt zoodra hij 't er-

kent; en het lijden vrijwillig aangenomen, is 't geneesmiddel tegen den zinnelijken lust. En wijl beide die ongeregeldheden naauw vereenigd zijn, strekt elk bijzonder geneesmiddel voor eene dezer ook uit zijnen aard ter genezing der andere.

Eerst door de instelling van Christus hebben die geestelijke geneesmiddelen de aan de Sakramenten eigene werkdadigheid verkregen; maar dadelijk na den val zien we ze den mensch aangewezen. En letten we op den nieuwen Adam, de onschuld zelve, die geen schuld te bekennen had, Hij heeft zich, naar 't kernig woord van Paulus, *voor ons tot zonde* gemaakt, met onze ongeregtigheden zich omkleed; en in dien staat bood Hij zich in zijn doodsangst in den hof van Olijven zijnen Vader aan, en deed toen, volgens het woord der H. leeraars, als de mystieke schuldbelijdenis voor de gansche menschheid [1]).

Na op dit punt nog eenige overeenkomsten tusschen den ouden en den nieuwen Adam te hebben doorloopen, toont de schrijver in een volgend hoofdstuk, hoe er in 't Oude Verbond eene voorbereiding was tot het heilmiddel dat in 't N. V. zou worden ingesteld.

God had, met van Adam en Eva de bekentenis hunner overtreding te vorderen, eene les aan heel de menschheid gegeven. Die les moest in 't geslacht der kinderen Gods, in de opvolging der H. aartsvaderen niet verloren gaan. Zij leerde aan hunne gezinnen, dat eene ootmoedige schuldbekentenis een begin der bekeering is. Het eenvoudigst gezond verstand wees het zedelijk nut van dit gebruik aan; doch waarschijnlijk waren er ook denk-

---

[1]) Zie ook Massillon, *Serm. sur la Passion.*

beelden eener andere orde meê verbonden. Al wat Adam had gedaan was vol van diepe en geheimzinnige figuren, wijl hij het lot van heel het menschelijk geslacht in zich had gedragen. Men mag aannemen, dat de aartsvaderen bij 't aanbevelen dier oefening er een middel in zagen om zich te vereenigen met hetgeen beteekend was door de eerste belijdenis van hem die de mensch was geweest bij uitnemendheid, en, in zekeren zin, de algemeene mensch.

De aan God gedane bekentenis was niet een bloot innerlijk gebruik; ze nam een uitwendigen vorm in het zoenoffer aan. De plegtigheden der verzoening waren als de taal door teekenen, het typiesch woord van de belijdenis des harten. Daarmeê beleed de mensch zijne zonden niet alleen voor God, maar ook voor zijne broeders ter offerand vergaderd.

Dat heilig gebruik der schuldbelijdenis werd niet enkel door de wet van Moses bewaard, maar ontving van haar een grootere uitbreiding en hooger plegtstatigheid. — De schrijver voert hier de getuigenissen der H. Schrift aan, en ondervraagt vervolgens den Talmud van Jerusalem en van Babylonië, doch merkt tegen alle misverstand uitdrukkelijk er bij aan, *dat* en *hoe* hij die belijdenis niet met die der N. W. wil gelijk gesteld hebben. Hij herinnert vervolgens, hoe het slagten van offeranden, die de plaats van den zondigen mensch vervingen, de hoogste uitdrukking was der noodzakelijkheid van het *lijden* als middel van verzoening, en met die leering zijn alle werken van ligchamelijke versterving, waarmeê de mensch een straf aan zijn bedorven vleesch opleide, naauw verbonden. Treffend is het wat we verder over den offerbok lezen en over de *bijzondere* schuld-

belijdenis bij de Joden in gebruik, alsook over dezer *versterving aller* zinnen, en dit weêr in verband met het *vasten*, hetwelk het middenpunt zelf der begeerlijkheid in het innigst van het organisme aangreep.

Dit vooral wil de schrijver hier opgemerkt hebben, dat de twee al dadelijk aangewezen grondslagen der zedelijke geneeswijze door de Mosaische wetgeving niet bloot behouden, maar er 't beginsel geworden zijn van gansch een geheel van verordeningen die als de goddelijke organisatie waren der boetvaardigheid. Het uitverkoren volk leefde onder eenen geneesregel, die in 'tgeen hij fundamenteels had eene (schoon nog onvolmaakte) zedelijke behandeling was die aan de krankte der menschheid beantwoordde. Onder dit opzigt, gelijk onder elk ander, was Israel eene aankondiging en voorbereiding der Kerk. Nu ligt het in het bestier der Voorzienigheid, dat alle heilige leeringen, al de elementen die er van 't zedelijke leven in eene maatschappij bestaan, zich van tijd tot tijd zamenvatten en verpersoonlijken in zekere uitstekende mannen die er als de levende typen van zijn. Sedert de komst van Christus zijn er in de Kerk aanhoudend de zoodanigen geweest die uitblonken in geloof en liefde, en, voor zooverre de menschelijke zwakheid vermag, heel het beeld van Christus in zich zelven hebben uitgedrukt, zóó echter dat ieder hunner meer bijzonder eenige trekken van diens beeldtenis hebben weêrgegeven. Op dezelfde wijze zijn er mannen geweest die als vooruit-afbeeldingen van den Christus waren, doch met dusdanige verscheidenheden en wijzigingen dat ieder hunner een bijzonder figuur van een der geheimenissen des Verlossers werd. Isaäk was de figuur van 't offer, Josef der verlossing, Job van 't geduld, Jonas der begrafenis, Jeremias der

matelooze smarten van den Godmensch. In dat koor van eerbiedwaardige figuren verschijnt David met hem eigene hoedanigheden; want hij is onder het oude volk de volmaaktste verpersoonlijking van de leer der boetvaardigheid geweest.

„Door de zoenboete die hij voor zijn eigene zonden heeft volbragt, was David eene afbeelding van de verzoening welke Christus voor de zonden der wereld zou uitwerken, gelijk hij ook in zijne dubbele misdaad het weêrbeeld gaf van Adams dubbele zonde, bron van alle zonden der wereld. De zinnenlust verleidde hem; de hoogmoed beheerschte hem; de hoogmoed in zijn afzigtelijksten en volledigsten vorm: onder dien van den moord. Het diepe wezen van dien hartstogt, die alles aan zich ondergeschikt maakt, is alles te willen verbrijzelen wat hem weêrstaat. Had het oog onzer ziel een doordringender blik, we zouden bloed zien dat diep onder allen hoogmoed verborgen ligt. Dat was in den hoogsten graad waar met den hoogmoed van Adam; want, schoon gewaarschuwd dat zijne misdaad den dood zou baren, werd hij niettemin de moordenaar zijner nakomelingschap.

„De wellust had David verleid; maar hij tast er 't beginsel van aan door 't geneesmiddel dat God bepaald tegen die ongeregelde drift heeft bereid. Hij wordt de type der versterving; hij eet een brood dat voor hem als assche is, en hij drinkt zijne tranen met een bitteren wijn gemengd. Bij 't ligchamelijk vasten voegt hij een soort van maatschappelijk vasten: hij zondert zich van de wereld af, en sluit zich op in eene afzondering gelijk aan die der eenzame musch op het dak.

„De hoogmoed had hem beheerscht, maar hij verbreekt

zijn juk door de bekentenis zijner misdaad; en door welk eene bekentenis! Hij belijdt zijne schuld niet in 't bijzonder, maar voor heel een volk, aan de toekomstige geslachten, voor alle plaatsen, voor alle eeuwen. Hij fluistert zijne schuldbelijdenis niet in stilte, hij spreekt ze niet uit, maar zingt haar om ze verder te doen voortklinken in de geheugenis der menschen. Welk eene verwonderlijke kracht van taal! welk eene magt en waarheid van gevoel! Hoe doorloopt hij al de toonklanken des harten, al de *stijgtreden* eener ziel die uit het diepst van den afgrond omhoog klimt tot God! Hoe zijne stem, na *de zuchten zijns harten te hebben uitgeloeid*, een kalmer smarte fluistert; zich dan verheft, zich uitbreidt in 't vertrouwen en in 't eind aan 't juichen slaat, helder en triumferend, in de hem verrukkende zangen der liefde! Dat verheven testament van boetvaardigheid, hij heeft het vermaakt aan alle zielen die over deze aarde gaan: aan rouwmoedige zondaren, om hun vertrouwen in te boezemen, aan de verharde misdadigers om hen te verteederen, aan de regtvaardigen om hen te stichten. De zielen hebben aan zijne oproeping beantwoord; zij hebben er aan beantwoord meer dan hij menschelijker wijze voorzien kon. Hij die weet hoeveel golven er in de zee en hoeveel tranen er in 't oog van den mensch zijn; Hij die de zuchten des harten ziet als ze nog niet zijn en ze nog hoort als ze niet meer zijn, — Hij alleen zou kunnen zeggen, hoeveel godvruchtige bewegingen, hoeveel hemelsche trillingen in de zielen gewekt zijn en nog zullen worden door den weêrklank dier wondervolle akkoorden, dier voorbestemde lofzangen, gelezen, overwogen, gezongen op al de uren van den dag en van den nacht over al de punten van het *tranendal*. Dit koninklijk psalter

is als eene geheimzinnige harp opgehangen aan de muren van het ware Sion; onder den adem van den geest Gods geeft het oneindige verzuchtingen, die, van echo tot echo, van ziel tot ziel voortklinkend en in ieder dezer een toon wekkend die zich paart aan 't heilig koorgezang, zich uitbreiden, zich verlengen en verheffen tot de groote algemeene stem van 't berouw. En waarom zouden we niet denken, dat die heilige hymnen niet ten gebruike enkel zijn van hen die onder de zon leven en dat ze ook niet elders gekend en geliefd zijn? Waarom zouden we meenen dat de zielen die de aarde der beproeving hebben verlaten, maar nog in den kerker der voldoening worden opgehouden, die ingegeven uitdrukkingen hebben vergeten haar door den profeet der boetvaardigheid geleerd? Waarom zouden die zielen, zonder de woorden der aardsche talen, die het sterfelijk kleed zijn der gedachte, uit te spreken, niet eene ideale taal dier goddelijke verzuchtingen bewaren? Ik geloof zoo gaarne dat ze eerst versterven aan de poorte van dat verblijf, waar, als eindelijk de menschelijke natuur van al de gevolgen der ongeregelde begeerlijkheden en des hoogmoeds zal gezuiverd zijn, alle wanorde en alle smart voor altoos opgaan in de met geen menschelijke gedachten uit te drukken evenmaat van het offer en de reinste wellusten, van de nederigheid en de glorie!"

Men zal het ons ten goede houden, dat wij deze schoone bladzijden over den koninklijken boeteling geheel hebben medegedeeld; ze voeren dan den schrijver ook uit de voorbereiding en voorafschaduwing tot de verwerkelijking en de volmaking der goddelijke geneeswijze in het N. V. over. — Doch eerst, en te regt, vestigt hij hier zijne

gedachten op het grondleerstuk des Christendoms, op de *menschwording van het Woord.* Alle Christelijke instellingen, zegt hij, zijn als eene afleiding van die waarheid, die haar middenpunt is, die aan allen haar zegel indrukt, werkkracht en leven schenkt; en 't is even onmogelijk, zonder dat leerstuk het plan des Christendoms en zelfs de werkingen van een zijner deelen te begrijpen, als 't onmogelijk is het planeten-stelsel te verklaren zonder de zon waarom het zich wendt, of de verschijnselen der kleuren zonder den lichtenden straal, of het leven der natuur, den groei zelfs eener enkele plant zonder den invloed van 't bezielende levensvuur.

Die menschwording is geen bloote openbaring van de goddelijke gedachte onder een menschelijken vorm; zij is geen bloote mededeeling van de goddelijke kracht aan de menschelijke zwakheid: zij is wezenlijk de *vereeniging* der goddelijke en der menschelijke natuur beide in den persoon van Christus.

Bij de heidenen zag men 't verkeer van God en mensch vooral op twee wijzen uitgedrukt: in de *verschijningen* van *God* en de *vergodingen* van den *mensch (theophaniën* en *apotheosen*). In het Oosten zag men meer het eerste; het Grieksch en Romeinsch veelgodendom, waarin men echter ook de theophaniën terugvindt, hangt naauwer met de vergodingen zamen. Én boven die *voorbijgaande aanneming* van sterfelijke gestalten door de godheid in de *theophaniën*, én boven de verheffing van den mensch door deelverwerving aan de eigenschappen van hooger wezens in de *apotheosen* — staat de leer der menschwording Gods in het Christendom, waar de goddelijke en menschelijke natuur in één persoon waarachtig *vereenigd* zijn, en de hoogste, innigste, eene niet slechts duurzame, maar blij-

vende, eeuwige eenheid uitmaken. Die wondervolle eenheid is het grond- en hoofdfeit van 't Christendom: de gansche godsdienst, in wezen nu en goddelijk en menschelijk, en geest en stof, en innerlijk en uiterlijk, moet er de afdruk van zijn, moet er van doordrongen wezen in al de gevolgen die er uit voortvloeijen; men moet in al hare deelen als eene weerspiegeling van den *Godmensch* vinden. Elke vervalsching in het leerstuk van het *Vleesch - geworden Woord* brengt noodwendig in de verschillende deelen waarvan dit leerstuk het middenpunt, het hart, het leven is, daaraan beantwoordende veranderingen meê, die zich al verder en verder tot heel het organisme der eeredienst, ja tot de fijnste vezeltjes van 't mystieke ligchaam des Heeren, van de Kerk, zouden uitbreiden.

Dit geheim der menschwording is in de eerste eeuwen door twee groote ketterijen aangevallen, die zich later onder verschillende vormen hebben herhaald. Het Arianisme vervalschte regtstreeks het leerstuk der Drieëenheid en bij terugslag dat der Menschwording; doch regtstreeks vervalscht is dit leerstuk in het Nestorianisme en het Eutychianisme. Zoo moeten die ketterijen heeten naar heuren *vader* in den tijd, doch naar heure voortplanting in 's menschen geest en in hare betrekking tot andere dwalingen moet beider karakteristieke naam in 't heidendom worden gezocht.

Het Nestorianisme, dat de *persoonlijke* vereeniging van 't goddelijk Woord met de menschelijke natuur loochende, nam tusschen God en den mensch in Christus slechts eene *zedelijke* vereeniging aan, nagenoeg als die welke er tusschen iederen regtvaardige en God bestaat, doch slechts in hoogeren graad: zoo werd de menschwording eene bloote *apotheose*.

Het Eutychianisme, dat de menschelijke natuur van Christus deed *opgaan* in zijne goddelijke, kon 't ligchaam van den Heer voor niets anders houden dan een schijn zonder wezenlijkheid en werkkracht, en zoo werd de menschwording eene eenvoudige *theophanie*, en geleek op het oud Indiesch Pantheïsme.

Hoe met zulk eene leer ook eigenaardige Sakramenten moeten overeenkomen, en hoe bij de Protestanten met het toenemend verval van 't geloof in de menschwording al meer ook 't geloof verviel aan de werking der Sakramenten, zoodat ze b. v. den Socinianen voor niet meer dan loutere ceremoniën gelden, is door den schrijver hier ter plaatse aangestipt om te beter te doen voelen, hoe in de Katholieke Kerk de leer der Sakramenten op het innigst met haar hoofdgeheim der menschwording zamenhangt, en hoe eigenlijk het Katholicisme in zijn geheel er de grootsche uitstraling van is.

Dat gaat hij na in de wijze waarop de mensch naar geest en wil genade: licht en kracht, ontvangt, niet door bloot innerlijke maar door tevens uiterlijke middelen. Meer nog, is het *Woord vleesch* geworden om zich aan ons meê te deelen, dan moet het middel dat onzen geest onfeilbaar met de waarheid in betrekking stelt, niet enkel geestelijk tegelijk en zinnelijk, maar dit zóódanig zijn, dat de waarheid allerinnigst vereenigd zij met het zinnelijk omhulsel dat haar tot orgaan verstrekt. En dit geschiedt in de Kerk: daar neemt de waarheid als een ligchaam, eene levende, blijvende, hoor- en zigtbaar leerende stem aan. Derwijze ook worden de genadekrachten voor den wil door Sakramenten gegeven, waarin de genade verligchamelijkt (beeld ook van 't vleeschgeworden Woord!) wordt meêgedeeld, en in de Eucha-

ristie, hoogst geheim van geloof en liefde, zien we licht en kracht en alles vereend bij uitnemendheid: 't is de menschwording verduurzaamd en voortgezet op aarde, en zich, door de communie, verbijzonderend in ieder mensch.

We vinden in deze eerste hoofdstukken de verwijderde en toch eigenlijke gronden gelegd voor 'tgeen in het nu volgende gedeelte over de goddelijke instelling der *Christelijke schuldbelijdenis* behandeld wordt. In 't Christendom — dus gaat de schrijver in het VIe hoofdstuk voort — „*is uit zijn aard de genade der vergiffenis verbonden aan een uiterlijken ritus, die én de belijdenis der zonden én de werken van boetvaardigheid beide vervat.*" En die instelling is, onder menig ander opzigt, in eene innige zamenstemming met het plan van dat Christendom. Zoo 's menschen *volmaakte* wedergeboorte eerst in den hemel zal geschied zijn, op aarde is zij althans in een staat van wording. Wij zijn, zegt de H. Jacobus, een zeker begin van zijn schepsel [1]). De algeheele wedergeboorte van onze natuur bestaat uit zooveel bijzondere wedergeboorten als er zwakheden en ondeugden in ons krank en ontordend wezen zijn. Wij zijn gewond in onzen geest, onze liefde, onze kracht, in de betrekkingen van onze ziel tot ons ligchaam, kortom, in al onze vermogens; en daarom verschijnt onze Zaligmaker, geheel met wonden na zijne geeseling overdekt, als de vertegenwoordiger der menschheid en werd er van hem gezegd: *Zie den mensch!* Verschillende elementen moeten er derhalve in de Christelijke instellingen bestaan, bijzondere kiemen van

---

[1]) Ut simus initium aliquod creaturae ejus. Jac. I, 18.

wedergeboorte die aan al de beginselen der ongeregeldheden in onze natuur beantwoorden.

Eene dier storingen in ons wezen te werkzamer naar mate zij minder wordt opgemerkt: is de oneenigheid of strijdigheid die er in ons bestaat tusschen de gedachte en het woord. Zij moesten, waren we in ongeschonden staat, één wezen, naar de wijze als des Vaders gedachte en Woord één zijn. Maar aldus is 't niet met ons gesteld. De gedachte onzer schulden zoekt zich in het diepst onzer ziel een schuilhoek waar zij zich in stilte verbergt; daar is als eene duistere en zwijgende spelonk waar het licht des woords niet doordringt, en van waar geen geluid ontschiet. Ten begin van wedergeboorte moest die verdeeldheid van gedachte en woord eenigermate ophouden: de belijdenis, de biecht is 't goddelijk beginsel van beider herwordende zamenstemming.

Doch datzelfde middel is ook, en onder een zeer belangrijk opzigt, kiem van herstel der zamenstemming van iedere ziel met de groote maatschappij der zielen. Zoo 't vuur der liefde ze allen doorgloeide, zou dit haar dermate hervormen dat ieder dezer doorzigtig werd voor al de anderen. „De doorschijnendheid der zielen is een der schouwtooneelen des hemels: geene gedachte is in den luister der eeuwige vereeniging omsluijerd. God heeft gewild dat de sterren elkaâr heure stralen, als een lichtend woord dat de werelden vereenigt, overzonden. Als iedere ster eenige harer stralen terughield en den anderen sterren in den omvang van haren schitterenden kring eene zwarte en vale vlek liet zien, mogt men zeggen: dat de harmonij der sferen verstoord is. Zoo is het met de menschelijke zielen in de sfeer van 't aardsche leven. Wijl ieder dezer in zich zelve het woord terughoudt dat aan de anderen de kennis

harer zonden zou brengen, heeft ze daardoor ook eene duistere zijde, eene vlek die iets van 'tgeen binnen haar is aan de blikken onttrekt: zij zondert zich in dat opzigt af, zij maakt zich als eene geheel eigene woning in de duisternis; zij is alleen. Maar het instinkt ter vereeniging worstelt tegen die afgezonderdheid. Naar mate de banden van verwantschap of vriendschap de harten tot elkander brengen, ontsluiten zich de wederkeerige vertrouwelijkheden, de zielen openbaren zich aan de zielen, elker duistere zijde vermindert, de doorzigtbaarheid komt tot zekere hoogte weder, en vooral moest zij hersteld worden in die geestelijke maatschappij waar de zielen heure goddelijke verwantschap herkennen en eene hemelsche vriendschap weder aanknoopen."

De schrijver herinnert vervolgens, hoe er iets dergelijks, althans wat de fouten tegen de liefde en de gehoorzaamheid betreft, in ijverige kloostergestichten plaats grijpt; hoe ook iets daarmeê overeenkomstig in de eerste tijden der Kerk geschiedde; doch die openlijke zelfbeschuldiging kan en mag niet algemeen zijn, en toch mag in de maatschappij van licht en liefde zich geen lid van 't groot gezin der zielen door een heilloos en ondoordringbaar geheim afscheiden; van eenige zijde minstens moet alle ziel doorzigtig zijn; hoe nu aan den eisch van dit beginsel ter hereeniging en tevens aan die wijze voorzigtigheid te voldoen die eene gevaarlijke openbaarmaking verbiedt?

„Christus heeft in die behoefte door de instelling voorzien van dat Sakrament waarin 't geheim en de openbaring, de verborgenheid en het licht gepaard gaan. De geloovige ontsluit zijne ziel voor de blikken der Kerk in den persoon des dienaars die haar orgaan is. De biecht is zeer bijzonder en zeer maatschappelijk tevens. De ziel

herkrijgt de gave der doorschijnendheid, die nog wel onvolmaakt en omsluijerd, doch 't aardsche voorteeken is der lichtende gedaantevervorming door God haar beloofd. Die vereeniging voor alle gewetens in een soort van algemeen geweten, waarin ieder hunner zich komt weerspiegelen, is een magtige liefdeband. Moge de invloed van dit gevoel minder zigtbaar zijn in de steden, waar zoovele naamchristenen zich onder de ware Christenen mengen: in eene over 't geheel Katholieke gemeente, gelijk er zijn, zult gij, als gij haar innigst zieleleven nagaat, het zien, dat de geest van broedermin wonderbaar gedragen, bevestigd en verheven wordt door de gedachte: dat alle fouten die de harten zoeken te verdeelen, vereenigd worden in een gemeenschappelijk middelpunt waar ze én verbeterd worden door de regtvaardigheid én verslonden in de barmhartigheid."

Op de derde plaats wordt nu getoond, hoe deze instelling der biecht geheel behoort tot het wezen der door Christus ingestelde maatschappij. Gelijk alle maatschappij uit haren aard aan elk harer leden de kracht moet mededeelen die hij aan zich zelven overgelaten zou missen, zoo is 't ook de roeping der Kerk, in den grooten zedelijken worstelstrijd, waarin 's menschen leven bestaat, hem aan hare maatschappelijke krachten deelachtig te maken, en aldus in al zijne behoeften te voorzien.

Op drievoudige wijze werkt dan de biecht tot 's menschen wedergeboorte mede: met betrekking tot de *waarheid*, herstelt zij in kiem de zamenstemming van gedachte en woord; met betrekking tot de *liefde*, begint zij — voor zooverre hier mogelijk — de innigste gemeenschap der zielen te verwezenlijken; met betrekking tot de zedelijke *kracht*, schenkt ze aan ieder Christen

eene magt van handelen die uitgaat van heel de Kerk.

Vervolgens wordt in nog andere verhoudingen tot het wezen des Christendoms de biecht nu voorgesteld, en ook even aangewezen, waarom de Joden minder behoefden te hooren van de verpligting der schuldbelijdenis dan wel van die uitnemende magt door God aan menschen toegestaan van in zijn naam de zonden te vergeven. We vinden voorts opgemerkt, hoe in eenige feiten bij den dood van Christus: in de beide boosdoeners met den Heer gekruist en in Judas de verschillende wijzen van schuldbekentenis als profetiesch aangeduid zijn en hoe de eene vruchtbaar, de andere onvruchtbaar was ter vergiffenis. Hetzelfde onderwerp voortzettend, gaat de auteur in een volgend hoofdstuk tot andere beschouwingen aangaande de biecht over.

Zich namelijk grondend op 't algemeen begrip van maatschappij, betoogt hij in ettelijke kernige bladzijden, dat er in elke volkomen maatschappij voor 't gezag dat haar regeert een middel moet bestaan, om de haar verstorende ongeregeldheden te kennen; vervolgens van het eigen begrip eener geestelijke maatschappij uitgaand, doet hij zien, dat voor haar dit algemeen middel (geen getuigenverhoor en) niets anders dan 't voorschrift eener vrijwillige bekentenis kan zijn. Uit die gedachten leidt hij de voornaamste eigenaardigheden van de heilrijke instelling der Christelijke belijdenis af.

Het gezag, zegt hij, der geestelijke maatschappij kan door middel der vrijwillige bekentenis slechts op drie wijzen van de geestelijke krankten harer leden kennis nemen.

Of het hoofd der geestelijke maatschappij zou de

eenige en algemeene geheim-bewaarder aller gewetens zijn: een veronderstelling die klaarblijkelijk een physische onmogelijkheid en daarbij zedelijke onmogelijkheden insluit; want eene zoodanige geneeswijze zou bij tal van andere bezwaren ook het zoo noodig geheimzegel der biecht aan onvermijdelijke gevaren bloot geven.

Of wel zou ieder individu verpligt wezen, zijne biecht te spreken aan een zeker getal van ondergeschikte leden der geestelijke hiërarchie ten regtbank vergaderd. Doch ook die verpligting heeft allerlei moeijelijkheden die 't gebruik der biecht zouden bezwaren.

Of, eindelijk, zal de bekentenis aan een enkel lid der hiërarchie worden toevertrouwd. En deze praktijk is de eenige die de gemakkelijkheid der biecht met haar eigenaardig karakter vereent dat zij namelijk eene aan 't gezag der geestelijke maatschappij gedane bekentenis zij. Voor 't uiterlijke geschiedt zij slechts aan één alleen, maar zedelijkerwijze geschiedt ze in hem aan 't gezag der Kerk dat één is in zijn wezen. Dat gezag heeft den priester, na ondergane beproeving, *gezonden*, en regelt door zijne onderrigting en wetten, de uitoefening van dezes regtsmagt; dat gezag spreekt, waarschuwt, ontbindt door hem. Ieder biechtvader is slechts een bijzonder orgaan van den levensgeest die 't groote ligchaam der Kerk regeert en beweegt.

Maar moeten alle biechtvaders in die magt gelijkelijk deelen? Bijaldien allen zonder onderscheid van alle zonden konden ontbinden, zou dan de onbeperkte gemakkelijkheid waarmede men ook van de grootste misdaden vergiffenis kon verkrijgen, niet veel wegnemen van den afschuw dien zij moeten inboezemen? En zoo daarentegen het meerendeel dier biechtvaders dienaangaande slechts

een beperkte magt kunnen bezitten, zullen dan deze beperkingen zulke zondaars niet ontmoedigen die de meeste behoefte hebben om eene volle barmhartigheid te vinden? Deze waarheden moeten door elkander worden getemperd. Voorzeker, deze beperkingen zijn nuttig als eene waarschuwende stem tegen de groote misdaden; maar zij moeten ook op de bede van een groot berouw gemakkelijk worden opgeheven; zij moeten zonder uitstel wijken als het stervensuur, den booswicht overvallend die nog een regtvaardige kan worden, der ontstelde barmhartigheid toeroept vaardiger te zijn dan de dood. Deze ligt nog uit te breiden opmerkingen zijn voldoende ten bewijze dezer waarheid: dat men, met terzijdestelling van de woorden der Schriftuur en de getuigenis der Overlevering, en voor een oogenblik niet lettend op al wat feitelijk den goddelijken oorsprong dezer instelling bewijst, theoretiesch slechts haar verband met de wezenlijke beginselen der volkomen geestelijke maatschappij te beschouwen heeft, om het in te zien, dat de biecht het eenig *geregtelijk verhoor* is, dat in den boezem dier maatschappij tegelijk noodzakelijk en mogelijk zij. Dis is naar alle waarschijnlijkheid de hoofdreden, waarom het Protestantisme bij zijn oorsprong het beproefde haar bij te behouden, schoon ze een der geliefkoosde teksten zijner hevigste uitvallen was. 's Heeren woorden over de magt ter zondevergeving die Hij zijner Kerk verleende, zouden de eerste hervormers niet in verlegenheid hebben gebragt. Die plaats, schoon zeer klaar, is evenwel minder formeel dan die over de Eucharistie, welke men niettemin allerlei geweld aandeed om maar aan den Katholieken zin te ontkomen. Doch men voelde wat een heilmiddel men der Kerk met de algeheele afschaffing der biecht ontnemen

zoude. Van daar de verklaringen van Luther en Calvijn over het nut en de heiligheid der biecht. In den mond dier twee groote afbrekers der *Roomsche superstitiën!* is eene dusdanige bekentenis zelve eene *belijdenis* zooveel te stichtelijker als ze publiek was. De Augsburgsche Confessie erkende, dat men de bijzondere absolutie niet moest laten vallen, doch wilde niettemin gaarne doen voelen, dat men haar volstrekt niet met de paapsche biecht verwarren moest. Zij nam dan hare toevlugt tot een zonderling middel om zich uit de verlegenheid te redden: ze haastte zich er bij te voegen: „dat het niet noodig is al de misdaden en al de zonden op te tellen *aangezien dit onmogelijk is.*" Wel schoone ontdekking van de hervorming der XVIe eeuw: de belijdenis is slechts in zooverre noodig als zij mogelijk is! Men mag vermoeden dat de Katholieke Kerk dit reeds sedert vrij lang had begrepen. De Zweedsche liturgie was meer ter goeder tronw dan de godgeleerden van Augsburg: zij betreurde ronduit het verval van dit heilzaam gebruik dat onder de slagen wegzonk de Evangelische vrijheid. Doch de voorkeur verdient de naïeveteit dier goede Lutheranen van Neurenburg en Straatsburg die eenparig een nederig verzoekschrift indienden, de eersten aan keizer Karel V, de laatsten aan hunnen burgemeester, om de biecht bij wijze van policie-maatregel te herstellen.

Wat de Anglikaansche liturgie aangaat, zij is op dit punt gelijk op zoo vele andere, gansch zonderling: „Als de zieke zijn geweten met iets van groot gewigt bezwaard vindt, zal men hem tot eene bijzondere biecht zijner zonden opwekken, waarna de priester hem de absolutie zal geven."

Maar, opregt gesproken, als een Christen, zonder ziek

te wezen, zijn geweten met eene groote zonde bezwaard vindt, hetgeen toch wel een *zaak van groot gewigt is*, waarom zou ook hij niet evenzeer biechten? Als de ziel ziek is, dan doet, naar mijn inzien, de gezondheid des ligchaams niets ter zake. Indien gij nu wel wilt toestemmen, dat men tot de biecht zijn toevlugt moet nemen, hoe gezond men ook zij, laat ons dan met vrede: want wij bevelen haar slechts dengenen aan die gezond of ziek zijn, dit is ons genoeg. Ten overvloede, indien de Anglikaansche geestelijkheid dit voorschrift harer liturgie getrouw vasthield, of liever, als zij niet onmagtig was om in de praktijk te doen overgaan wat zij in theorie had vastgesteld, zij zou aan haar land de ergerlijke tooneelen hebben bespaard, waarvan hare dagbladen luide hebben gewaagd. Het is nog niet lang geleden, dat eene ongelukkige vrouw, op het punt van te sterven, zich door hare wroegingen gedrongen voelde aan haren man te bekennen, dat zij hem langen tijd ontrouw was geweest. Op 't oogenblik zelf dezer vreeselijke bekentenis, trad haar geneesheer binnen: het was de medeschuldige, en zij had hem genoemd. Een schrikkelijk schouwspel volgde hierop onder de oogen zelven der zieltogende, en kort daarna had er nog iets stuitenders plaats; want de biecht der arme vrouw stond geregtelijk in een strafgeding te pronk. Ik weet niet hoe het door de Engelsche regters beschouwd werd, maar dit weet ik dat deze ongelukkige, zoo zij Katholiek ware geweest, door haren geestelijken regter voor de afdolingen zelven van haar berouw zou behoed, en voor dat driedubbel ongeluk bewaard zijn, van door haar laatste woord in deze wereld de ziel van haren echtgenoot te verscheuren, de eer harer kinderen te bezoedelen, en haar eigen doodstrijd door het droevigst tooneel

te verzwaren dat eene stervende vrouw kan folteren. Het gebeurt, en meermalen dan men denkt, dat een lang onderdrukte wroeging, in de diepten van zekere zielen als eene vreeselijke mijn vormt, die bij 't uitbarsten vreedzame levens dreigt te vernietigen, en wat nog droeviger is, ook harten te verbrijzelen. Bij de Katholieken is de biecht een verborgen uitweg die de uitbarsting voorkomt.

(*Slot in eene volgende aflevering.*)

MATTHIAS ZELHORST.

EEN BEKEERLING.

Aan wel het mindertal onzer lezers zal de man bekend zijn, wiens naam we daar schreven. Hij leefde dan ook verborgen in een hoek van Gelderland; hij greep door zijn werken niet in op de gebeurtenissen van zijnen tijd, noch onderscheidde zich bijzonder in letteren of in wetenschap. Toch houden wij ons geregtigd, de lezers van *de Katholiek* opmerkzaam te maken op den man, die in moeijelijke dagen God en geweten boven alles heeft gesteld. Ook als kleine bijdrage tot de kennis dier tijden in kerkelijk opzigt, en inzonderheid nog als

een voorbeeld, hoe, gelijk de ware wetenschap, zoo deugd en echte vroomheid tot de Katholieke Kerk den weg baant, is zijn terugkeer tot de vooruderlijke godsdienst der vermelding niet onwaardig.

In een ons altoos zeldzaam voorgekomen werkje heeft Zelhorst de redenen en de geschiedenis van zijne bekeering blootgelegd. Dat boekje heeft den wel wat langen en zonderlingen titel: „*Den catolyck-gereformeerde Predicant, verthoont de onwederstandelycke redenen, die hem hebben gheuootsaeckt te keeren tot den H. Roomschen catholycken gheloove Matthias Zelhorst Geldriensis. Nae dat hy over de een en dertich jaren Predicant gheweest is van de ghepretendeerde gereformeerde Religie in de Graeffschap Zutphen. Den onverwachten Wegh-wyser tot de catholycke waerheyd voor alle verdoolde schapen die in de Hertoghdommen van Brabandt, Gelderlandt en de andere aenklevende provincien door de predicanten verleydt ende op eene vergiftighe weyde ghebrocht zyn.*"

Matthias Zelhorst werd geboren in den jare 1586 van Katholieke ouders — die hem „in alle Christelijcke deughden zijn voorghegaen ook in sijne niet onbequame jaren tot de discipline en onderwijsinghe van Godtsalighe catholijcke meesters ghesonden hebben." Van de plaats zijner geboorte vernemen we niets dan dat hij uit Gelderland is. (Of *Geldriensis* zou Gelder moeten zijn?) Nog zeer jong had hij veel omgang met de nieuwgezinden, liet zich al meer en meer van de Katholieke Kerk aftrekken en omhelsde eindelijk de Gereformeerde religie op aandrang van „mannen van autoriteit, die sijn vrienden waren ende sijn sake bevoordenden." 't Was door hun toedoen dat hij te Franeker theologie dreef onder Sybrandus Lubberti, den hevigen Contraremon-

strant, van waar hij geroepen werd tot predikant van Hengelo en Zethem in 1614.

Ofschoon predikant, of daardoor te meer, was Zelhorst weinig om hoogere dingen bekommerd, wijl in slaap gesust door den zoeten deun der Praedestinatie. „Ick was „wel ghemoet, wel gherust ende te vreden, sonder vreese „en onbeschroomt voor dat aenstaende oordeel, gelijck „mijne confratres meynende ende vast my zelven inbeel„dende dat de goede wercken voor Godt niet te seggen „hebben nog verdienen konnen: dat oock de sonden „ende quade wercken my niet konden schaden noch ver„doemen. soo ick maer alleen aen Jesum Christum ghe„loofden ende my de verdiensten van sijn bitter lijden „door 't gheloove alleen toeeyghenden: jae dattet onmo„ghelijck ware dat ick soude konden verdoemt worden, „overmits ick my selven wijsmaekten (gelijck de secte „en religie der calvinisten hebben wil) dat Godt sonder „aen te sien wat ick doen ofte laeten soude my wilde „saligh maken, omdat hy my van eeuwigheydt, waer„aen ick niet en moeste twijffelen, daertoe onverander„lijck ende onherroepelijck ghepredestineert hadde, ende „my daerom niet missen en konde. Daerom ick vrij„moedigh met woorden ende leeren ende preecken uyt„voerden met *Cuperus* in syn boeck dat hy noemt: *den „hemel gheopent* seggende: Laet ons niet vreesen wan„neer het den Heere believen sal ons uyt dit aerdsche taber„nakel te doen verhuysen, ghemerckt voor en aleer het „geschiet, wy onze sententie weten." — „O ydele ver„metentheid! — roept Zelhorst — weten wy onse sen„tentie, waer blijft dan de hope!" Wij voegen er bij: Is het niet te verwonderen dat er bij zulke leer nog eenige deugd in de sekte kan gevonden worden? Maar

zeker was ook hier de Katholieke Kerk met hare prediking van deugd en met hare heiligen het zout der aarde, het heil der Protestantsche wereld!

Zoo ging het ongestoord tot 1636. De vreeselijke ziekte die van 1635 af over ons vaderland verderf bragt [1]) en ook, naar het schijnt, Zelhorst aantastte — althans van 1636 af was hij, en vele jaren lang ziek — stemde hem tot ernstig nadenken. Kon hij in de geduchte ramp den straffenden arm Gods niet miskennen, de eigen krankte riep hem met iederen dag den dood in 't geheugen en de strenge oordeelen Gods. 't Was gedaan met de valsche rust waarin hij tot nu toe had gesluimerd; in den angst zijns harten riep hij tot God, en besloot naar de vermaning der Schriften vruchten te doen van ware boetvaardigheid. Onverwijld begaf hij zich, overeenkomstig de leer en voorbeelden der Schrift: „tot vaste ende bidden met een voornemen alle „sonden na swack vermogen te mijden ende Godt met „vierigher herte te dienen dan tot noch toe." — Een gevolg er van was, dat hij vrijdags en zaturdags zich onthield van vleesch en wijn. Op den vrijdag „ter oorsake „dat de Heer mijn Godt J. C. dat onnoosel ende onbe„vlekte Lamme Gods mijn sonden op sich ghenomen ende „in sijn lichaem op het houdt des kruises ghedraghen „ende sijn siele tot een rantsoeninghe ende versoenoffer„hande op den stillen goeden vrijdagh aan Godt sijn „hemelschen Vader gegeven heeft. Op den saturdagh, de„wijl hy op desen dagh na sijn lichaem in 't graf ghe„rustet heeft met groote anxt, vreese ende droefenisse van „sijn discipulen: opdat de goede ende barmhertighe Godt

---

1) Te Leiden stierven er soms in eene week 1500. Voss. Ep. 269; te Amsterdam in 't volgende jaar, meer dan 17000.

„ na sijn oneyndelijcke liefde ende onghemeten goedertie-
„ rentheydt mijn arme sondaer wille verleenen de gratie,
„ daerdoor ick een waerachtigh berouw ende hartelijck leet-
„ wesen mijner sonden moght bekomen. Vruchten voort-
„ brenghende die der penitentien weerdigh sijn ende instor-
„ tende goddelijcke vreese die de sonden verdrijft ende
„ daervan doet rusten, opdat ick door den gheest der
„ wedergheboorte de wercken des vleeschs doodende na
„ der ziele leven moght." Maar ook de veertig dagen vóór Paschen bragt hij door in onthouding en vasten naar 's Heilands voorbeeld en dat der oude Kerk.

Moet men ook aannemen dat Zelhorst daarmede met de Calviniste praedestinatie gebroken had, geen gedachte nogtans aan de Katholieke Kerk, veel min aan terugkeer tot haar kwam in hem op. Daartoe bezigde God de predikanten zelven.

Als te begrijpen, had deze verandering invloed op Zelhorst's prediking. Van tijd tot tijd, en later al krachtiger, sprak hij over de noodzakelijkheid van ware boete en bekeering en drong aan op „ godvruchtig leven ende op „ deughdelijcke wercken als vruchten des waren gheloofs". Van daar opspraak onder het volk, maar ook censuur van wege de classis als preekte hij „ op sijn Jesuwijts". 't Werd mede ruchtbaar dat er in zijn huis gevast werd, en nu geen twijfel meer: „ Zelhorst was paapsgezind". 't Ging Vossius even zoo [1]) en 't verwondere niet. Van

---

1) Vossius klaagt er over. Ep. 464. Hij had inderdaad de 40-daagsche vaste als oud kerkgebruik verdedigd en zelfs ernstig afgekeurd, dat er in de Lijdensweek of althans op goeden Vrijdag niet gevast werd bij de zijnen, daar hij overtuigend kon bewijzen, dat de oudheid anders had gehandeld. Vossius was een geestverwant van Huig de Groot, maar bezat niet diens moed en had een zwaar gezin ten zijnen laste.

den grooten hoop kon toen ook ten onzent wel gezegd worden, wat Luther van zijne Duitschers klaagde: het nieuwe evangelie is hun dat zij niet bidden, niet vasten, niet biechten en ongehinderd hunne lusten volgen.

De classis van Zutphen trok zich de zaak ernstig aan. Daaromtrent gelast kwam haar Inspector Bernard Crucius, predikant te Zutphen, onzen Zelhorst onderhouden en verliet hem na veel gepraats met de bedreiging: Zelhorst hadde toe te zien, men zou op hem letten! enz.

Dit was hem opwekking tot breeder onderzoek en dieper nadenken. IJverige studie van de H. Schriften, gepaard met het lezen van de werken der Kerkvaders, overtuigde hem al meer en meer van de onhoudbaarheid der Calviniste leeringen en van de overeenstemming der Katholieke waarheden met de H. Schriftuur. Bijzonder trof hem de deugd, de heiligheid, in de Katholieke Kerk zoo ernstig gepredikt en zoo vlijtig beoefend, en daartegenover de onheiligheid onder de zijnen. Onder de eersten was ook wel zonde en boosheid, maar ten spijt der Kerk, en zij werden door hunne eigen leer veroordeeld. Bij de zijnen integendeel, daar was kaf onder koren, Judas onder de twaalven, het wereldsch onverstorven leven, met name, bij de predikanten — en wel: *beginselmatig*. Hij kon niet „speuren „of sien dat de ghereformeerde religie eenigh fundament „hadde, dat tot een heiligh ende regtvaardigh leven aan„porden"; geen predikant die konde, neen zoude willen zeggen met Paulus: „Zijt mijne navolgers gelijk ik van „Christus"; ja, die, overeenkomstig de leer, voor heilig en deugdzaam zou wilde gehouden worden; en wat aangaat „de monicken ende verloopen papen, die de ghere„formeerde broeders met blijdschap ontfanghen ende naer „hare qualiteit festeeren", men kon „zonder brille" aan

hen zien dat ze nergens anders om kwamen dan „dat se „den ruymen toom soecken ende sonder bedwanck willen „leven ende haere oversten niet langher en willen ghe- „hoorzaem sijn: dat se haer lichaem niet langher en willen „castijden ende onder bedwanck des gheests brengen, maer „eten, drincken, spelen, socken ende goedt cier maken „ende alle wereldse ghenuchten sonder sorghe ende op- „sprake onder den deckmantel der ghereformeerde religie „mogen hanteeren", zoodat [de Zutphensche predikant] W. Baudartius, „een gheleerd man en die vele boecken „heeft gheschreven", openlijk zeide: „My en ghedenckt „niet dat ick eenen vromen, sinceren ende oprechten ver- „lopen Monick gekend hebbe".

„Den tijdt ende respijt heb ick ghenomen om my wel „te bedencken" — schrijft Zelhorst. Niet zoo gemakkelijk kon de zestigjarige den Calvinisten deesem uitwerpen. Van jongs af was het hem voorgehouden, — en dertig jaren had hij gewaarschuwd tegen „den gruwel des Paus- „doms, het rechte Babel, het rijck van den Antichrist „vol van alle gheestelijcke tooverijen, superstitien ende „ongheloove". Hij ontweek dan ook de Conferentiën niet die hem te Zutphen werden aangeboden, deelde schriftelijk zijne *gravamina* mede, — en het resultaat onder Gods leiding was: — dat hij, geheel van de waarheid der Katholieke Kerk overtuigd, den predikanten zijnen terugkeer tot de voorvaderlijke godsdienst aankondigde.

Zelhorst had zich de gevolgen van zijn stap niet verheeld; bezwaarlijk evenwel had hij zich voorgesteld dat men het tot berooving van zijne bezittingen, ja, tot inkerkering zoude willen drijven. Had men hem na zijne verklaring nog twee maanden bedenktijd toegestaan, het bleek geene edelmoedigheid. Twee dagen later (Zaturdag 5 Julij 1645)

werd Zelhorst uit Zutphen door goede vrienden gewaarschuwd, „dat hy in zwarigheydt soude komen", waarom hij in den vroegen zondag-ochtend met zijne vrouw de wijk nam naar Anholt. Wat ontsteltenis en woede toen de vroegtijdig gekomen Rentmeester van der Hagen en predikant Bern. Crucius vernamen, dat hij gevlugt was! Op zijne goederen wordt beslag gelegd, de dochters ten huize uitgedreven. De predikant komt ter kerk, werpt met indignatie „het banksken uit den preeckstoel, achtende „dat sijn voeten te heyligh waren om daer op te staen niet „sonder scheltwoorden ende blameren". Er volgde een preek, of wat er voor gelden moest, van gelijk allooi, en 't gevolg was, „dat de hoofden ende voornaemste broeders „haer niet en conden onthouden of sy moesten haeren „ghereformeerden yever toonen". 't Gaat fluks ter kerk uit en op een verwoesten en plunderen: „de hoenderen „ende gansen moesten aenhouden. De enden schoot men „dood ende worden ghevangen, het was al prijs watter „was: Daer en moeste niets overblijven, een yeghelijck „roofden dat hy conde: ick worde quijt al datter overigh „was." — Altemaal Calviniste verdraagzaamheid! en wel gulde dagen toen de-Roomschen zulk eene betamelijke! vrijheid genoten. — Maar, „soo edel is de catholijcke waerheid, „soo genereus, soo lieffelijck ende krachtigh, dat de gene, „die ze oprecht kent haer moet beminnen ende omhelsen".

Ook Zelhorst's vrouw keerde tot de Kerk weder. 't Had veel werks in, haren aangeboren en lang gevoeden afkeer te overwinnen. Dat deed 's mans stichtig ingetogen leven, zijne versterving, zijn gebed, zijn ijver in de dienst van God, kortom, zijne geheele levensverandering. Dat leidde haar tot de waarheid „en mijne gheheele familie" — schrijft Zelhorst.

Overigens waren, te dier tijde, de bekeeringen niet zeldzaam. — „Door de hoogstijgende twisten — zeggen de heeren Ypey en Dermout [1]) — tusschen de Remonstranten „en Contraremonstranten werden de roomsch gezinden „terug gehouden om tot eene kerkgemeenschap over te „treden waarin zoo groot eene verwarring plaats greep." — Halve waarheid, zoo al waarheid!

Wij twijfelen of in die dagen nog, ook zonder die vergedreven tweespalt, eenig Katholiek van beginsel (en beginselloozen tellen niet) voor de hervorming te winnen ware; maar zeker is 't dat vele Protestanten terugkeerden tot de oude Kerk, zij 't ook dat de Arminiaansche twisten en de dorre, akelige praedestinatieleer velen de oogen hebben geopend. Bedriegt het geheugen ons niet, dan klaagt van Baerle ergens, dat er in Amsterdam zoo menigeen tot de pauselijke superstitiën terugkeerde. Zeker getuigt het Vossius. In 1630 schrijft hij [2]) aan M. Martinius: „Hier te lande gaan er vele tot het Pausdom over". En aan H. de Groot schrijft hij den 17 Junij van 1642: „Velen zijn van meening dat het goed is dat de paus voor „den Antichrist doorgaat en dat men het volk in die „meening moet laten al is het onwaarheid... Anderen te „Amsterdam zeggen: waartoe kan het dienstig zijn den „Paus niet den Antichrist te noemen, dan om er dagelijks „tot de Roomsche Kerk te zien overgaan? *Even alsof „er niet genoeg zijn die dat doen (quasi non abunde eorum „sit qui hoc faciunt)*; de papistische leeraars zijn daartoe „ijverig in de weer, terwijl de onzen bijna alleen ver„trouwen deels op de Plakkaten, deels dat hun niemand

---

[1]) *Geschied. der Nederl. Herv. Kerk.* deel II.
[2]) Ep. 113.

„mag tegenspreken" 1). De Calviniste propagande met hare wapenen!

Zeker, niet alle geloofsverandering op zich zelve is van zooveel gewigt. Over menschen zonder beginsel, Katholieken of niet-Katholieken, en die vergeten, „dat het Rijk Gods niet is eten en drinken", haalt men treurig de schouders op. Maar is er wien kennis, wetenschap of het hooger schoon, onder Gods leiding, tot de waarheid brengt, of wien het deugdbehoevend hart, van boven bezield, naar de moederkerk henendrijft, wij juichen in dien terugkeer, 't is een zegepraal der godsdienst te meer!

HET NIEUWE FORMULIER VAN ONDERTEEKENING BIJ DE TOELATING TOT DE PREDIKDIENST,

VOORLOOPIG VASTGESTELD IN DE SYNODE VAN 1853.

TOEGELICHT IN EEN BRIEF AAN EEN VRIEND,

DOOR DR. J. J. DOEDES.

Te Utrecht, bij Kemink en Zoon. 1854.

Hoe genoegelijk is het iemand de waarheid te hooren verklaren die hij diep heeft begrepen; de eene harmonie stroomt uit de andere voort, de eene hemel boven den anderen gaat voor u open, en, als twijfelend aan een

1) Ep. 571

onverhoopt geluk, vraagt ge: zou dat alles zoo zijn? O zeker, het is zoo! de waarheid is schoon, is vruchtbaar, en hij, wiens geest van haar verlicht wordt, schijnt uit te vinden als een kunstenaar, terwijl hij slechts verhaalt wat hij gezien heeft.

Onbehagelijk en pijnlijk is het daarentegen iemand te hooren die, met meer regt den naam van kunstenaar of liever van kunstenmaker verdienend, u voor waarheid wil doen aannemen wat geheel valsch is. Hij moet haar wel kennen of kunnen kennen, want hij speelt met hare vormen. Maar hij zweeft altijd op een afstand van haar in het rond, doet slechts van tijd tot tijd eenige verraderlijke grepen om haar te bestelen, en geeft u dan zelfs geen waar genoegen, wanneer hij u op die wijze bedriegend de dwaling met haar niet eigen siersels tooit. Het is een dichter die zijne gave misbruikt om eenen boozen afgod te bezingen.

Maar wie houdt het uit? wie wordt niet wee van 't gepraat, als iemand geheel van de dwaling overmeesterd, niet eens de zwakke zijden van zijn gevoelen verbergt, maar ze zelf bloot maakt, ze uitkraamt en er meê schijnt te pronken? Kon men er ten minste om lagchen? Maar daarvoor is de waarheid te veel waard; en zoo men lagchen kan om gebreken van karakter, men kan het niet om gebrek van geest. O dat stuit! dat staat tegen! Wat dunkt u van een volwassen man, die zout gaat leggen op den staart van het vogeltje om het te vangen?

We maken dien omhaal alleen, omdat we niet dan met weerzin overgaan tot ons onderwerp. Het geldt den brief, waarin Dominé Doedes zich beklaagt over „ het formulier, „ dat onderteekend moet worden door hen, die in de Neder- „ landsche Hervormde Kerk tot de predikdienst toegelaten „ worden."

„Het laat de Nederlandsche Hervormde Kerk niet vrij „in de afweering van hen, die eene andere leer dan die „van Jezus en de Apostelen verkondigen."

En Dominé Doedes meent in allen ernst, dat een formulier 'twelk die vrijheid en dat vermogen geeft „niet gemakkelijk", maar zeer wel mogelijk en zelfs door hem gevonden is.

Wie heeft het geduld om op nieuw vergeefs te zeggen, wat reeds duizendmaal vergeefs gezegd is, en dat daarbij zoo klaar is als de dag? dat de mensch geboren wordt uit de maatschappij en de Christen uit de Kerk; dat kerkelijk gezag tot het wezen van Kerk behoort en dat zulk gezag eene onmogelijkheid wordt, wanneer de bijbel tot eenige kenbron wordt verklaard.

Doch ook dan, als wij dat ter zijde laten, als wij veronderstellen, dat er in het Protestantisme nog gezag denkbaar blijft: is het dan nog niet eene onuitstaanbare dwaasheid dit gezag te doen bestaan in een *geschreven* formulier? Alsof er geen levende en beslissende uitlegger bij noodig ware! Of ieder die slechts dat formulier wilde volgen, er steeds den waren zin van kennen en ontwikkelen zou! Maar de eene ongerijmdheid volgt uit de andere. Als men eens in den waan is, dat de bijbel zich zelven uitlegt, dan kan men zich al verder verbeelden, dat ook een formulier zich zelve uitlegt, en zoo de koude letterdienst steeds uitbreiden.

Men ziet dat het dag is, men bewijst het niet; en wij kunnen er niet toe besluiten aan Dominé Doedes te bewijzen, dat hij, als Protestant, geen regt heeft om een nieuwen kleinen bijbel over den grooten te schrijven, en dat die kleine bijbel, al wierd hij aangenomen, zoowel als de groote, bij gemis van een gezaghebbende

verklaring eene doode letter blijft die zich tegen geen enkele uitlegging verzet.

Men zal toch willen weten welk dat formulier is, waar Dominé Doedes zooveel tegen heeft en wat hij er van zegt.

Ziehier het formulier:

„Wij ondergeschrevenen — verklaren bij deze opreg-
„telijk, dat wij, naar het grondbeginsel der Christelijke
„Kerk in 't algemeen en der Hervormde in 't bijzonder,
„Gods heilig Woord, in de schriften des Ouden en Nieu-
„wen Verbonds vervat, te goeder trouw aannemen en
„hartelijk gelooven; dat wij des zins en willens zijn, den
„geest en de hoofdzaak der leer, welke in de aange-
„nomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche
„Hervormde Kerk begrepen is, getrouwelijk te hand-
„haven; dat wij mitsdien de genade Gods in Jezus
„Christus, als den eenigen grond der zaligheid ernstig
„en van harte der gemeente zullen verkondigen; dat wij
„op de bevordering van godsdienstige kennis, van Chris-
„telijk geloof en leven ons met allen ijver zullen toe-
„leggen, en orde en eendragt voorstaan en aankweeken;
„dat wij alzoo, onder opzien tot de hulp, die van
„boven is, de belangen van Gods Koningrijk en in 't
„bijzonder die van de Nederlandsche Hervormde Kerk
„zorgvuldig zullen behartigen, en naar vermogen aan
„de bevordering daarvan medewerken; verbindende wij
„ons bij deze onze handteekening tot al het voorge-
„schrevene, en om, zoo wij bevonden worden tegen
„eenig gedeelte van deze verklaring en belofte gehandeld
„te hebben, deswege ons te zullen onderwerpen aan de
„uitspraken der bevoegde kerkelijke vergaderingen."

Dominé Doedes heeft daartegen vele bezwaren. Hij

vraagt: wat is Gods woord? wat is in den bijbel Gods woord en niet Gods woord? En al houden wij hetzelfde gedeelte des Bijbels voor Gods woord: „De een verklaart „de H. Schrift zoo, de ander weder anders. Wie weet „niet, dat de uitleggers des Bijbels zeer van elkander „afwijken. Ieder die Christen heeten wil, beroept zich „voor zijne gevoelens op den Bijbel. Voor elken ketter „een letter."

Welke formulieren worden bedoeld? worden de Dordtsche leerregelen en de Walchersche artikelen daaronder begrepen of niet?

Wat is „handhaven"? Wat verstaat men door „geest" en „hoofdzaak"? Er bestaat daarover geen klein verschil van gevoelen.

Wat bedoelt men met Gods genade in Jesus Christus? „Hoeveel verschil komt aan het licht, als de godgeleer„den uiteenzetten, in welken zin en op welke wijze „Gods genade in Jezus Christus de eenige grond der „zaligheid is!"

Als een predikant leert, „dat de Zoon Gods eens is „geschapen, voor zijne komst op aarde in het vleesch een „hemeling was, die volmaakt worden moest, dat het goede „uit den mensch ontwikkeld kan worden, dat voor den „zondaar, die in dit leven Jezus verwerpt, de straf na den „dood niet eeuwig is, wat dan? — Op al uwe bemerkingen „zal hij zeggen dat hetgeen hij verwerpt of bestrijdt niet „in Gods woord te vinden is. — Gij wendt u dan welligt „tot het kerkbestuur. Maar het kerkbestuur vindt nergens „eene authentieke verklaring van het onderteekenings„formulier, en zal óf in het midden laten wie van u beiden „in zijn regt is, óf overgaan tot het bepalen van hetgeen „niet is bepaald, en dan zich misschien tegen u verklaren

„door te zeggen, dat de woorden op welke gij u beroept, „moeten opgevat worden in milden zin, welke milde zin „het misschien gewaarborgd vindt door hetgeen gij tot op „dien tijd met een geheel ander oog beschouwd hadt."

„Zoo zal dan door dit formulier het subjectivisme op den troon worden geplaatst!"

„Daaraan twijfel ik geen oogenblik."

't Is bitter vervelend, ofschoon niet tegen te spreken. Het hinderlijkst is telkens van *kerk* te hooren. De zoogenaamde Hervormde kerk is geen Kerk, want het is geene *maatschappij*. Tot deze, zelfs wanneer het eene republiek is, wordt een geconstitueerd gezag gevorderd. Het Protestantisme kan zich niet eens staande houden als eene vrije associatie of een genootschap, want een genootschap kan zich niet bestendigen zonder zich op eene maatschappij te appuyeren. Vrijheid veronderstelt gezag. Daarom zocht ook het Protestantisme een appuy of steunpunt te vinden in den Staat. Maar daarin vindt het een menschelijk en ondergeschikt element, waar de godsdienst meer aan geven dan van ontvangen moet. Wat is dan Protestantsche kerk? Eene regeling zonder grond, een onbegrijpelijk iets. „Het subjectivisme op den troon", in weerwil dat er voor 't subjectivisme geen troonen zijn.

Onze goede dominé Doedes verliest er 't hoofd bij. Hij zegt: „Op het standpunt der kerk — moeten wij een „onderteekeningsformulier, dat des predikers vrijheid eenig„zins beperkt, geheel natuurlijk achten. Door er dit „*eenigzins* bij te voegen, bemerkt gij, dat een onder„teekeningsformulier naar mijn [subjectief] oordeel, ook „te zeer beperkend zou kunnen zijn. Dat van 1819 is „doodend voor de vrijheid, welke men den Evangelie„dienaar moet laten behouden — men behoort indachtig

„te blijven aan den aard, het regt, en de levensvoor-
„waarde van de dienst des Woords, tot welke de Evan-
„geliepredikers in onze kerk zijn geroepen. Wegens den
„aard van die dienst moeten zij datgene, wat met de
„H. Schrift in strijd is, als dwaling doen kennen. Wegens
„de levensvoorwaarde van die dienst moeten zij beschermd
„worden tegen den dwang van een slaafsch vasthouden
„aan de kerkleer, dat is aan de belijdenis der kerk. —
„Geen slaafsche banden dus voor den Evangelieprediker
„in de Nederlandsche Hervormde Kerk."

De predikant moet dus *datgene wat met de H. Schrift in strijd is doen kennen.* Geene uitzondering wordt gemaakt, ja 't is *levensvoorwaarde*, niet tot *slaafsch vasthouden aan de belijdenis gedwongen te worden.* En toch wil dominé Doedes dat hem geen onbepaald verlof worde vergund om te prediken al wat hem voorkomt op de H. Schrift gegrond te zijn.

Hoe zal dat wel toegaan?

Door een *verbindend* onderteekeningsformulier; want „als het hem niet *verbindt* is het eene misleiding. — Het „moet duidelijk opgeven waartoe het hem verbindt. Een „onderteekeningsformulier mag dus evenmin dubbelzinnig „als *rekkelijk* zijn. Het zij kort of lang, maar het zij be-„paald in zijne uitdrukkingen, *opdat er tusschen hèm die „het onderteekent en de kerk, die het hem voorlegt, nooit „strijd behoeve te ontstaan over den zin der woorden*", enz.

Het gaat 's menschen vermogen te boven zoo bepaald een leer uit te drukken, dat er over die uitdrukking geen strijd kan ontstaan, en desniettemin wil dominé Doedes zulk een allerbepaaldsten dat is, allerslaafschsten band.

Deze schoone tegenspraak geeft hij op dezelfde blad-

zijde te lezen, ten einde te doen zien hoe redelijk hij is, en hoe fijn hij de zaak begrijpt. Hij immers kan zich de eenheid of overeenstemming dezer twee beweringen zeer duidelijk voorstellen, en noemt het: *eenigzins gebonden zijn.*

Eindelijk geeft hij bladzij 18—19 zelf een formulier op, dat tot honderd vragen, en derhalve zoo het wierd ingevoerd, tot honderd twisten aanleiding geven zou. Wij zullen het daarlaten, omdat de heer Doedes zeer weinig belang stelt in een of ander onderteekeningsformulier, en dit, al zij het „*zoo verbindend mogelijk*", toch niet baat.

Deze onze mededeeling zal menigeen verrassen. Hoe? zal men vragen: is het van geen belang? Waarom heeft hij dan de pen opgevat? Heeft hij zich niet beklaagd over het besproken formulier in de volgende woorden: „het laat de Nederlandsche Hervormde Kerk niet vrij in „de afweering van hen, die eene andere leer dan die van „Jezus en de Apostelen brengen. Zij die tegen de for- „mulieren te velde trekken, omdat zij zich aan de waar- „heden, die er in beleden worden, ergeren, en die zich „werkelijk niet aan het gezag der Heilige Schrift onder- „werpen, omdat zij aan hunne rede grooter gezag toe- „kennen, zij zullen ijverige voorstanders en verdedigers „van dit formulier kunnen zijn."

't Is waar, hij heeft dat gezegd. Maar dat was op bladzijde 17, niet op bladzijde 19, waar we den hemel zij dank, nu reeds aan gekomen zijn. Daar zegt hij: „Of „ik nu een nieuw tijdvak van bloei voor onze Kerk te „gemoet zou zien, indien er eens een formulier van on- „derteekening kwam zoo als ik het wenschte? *Illusien* „neem ik niet bij voorkeur onder mijne kweekelingen „op." — Van een onderteekeningsformulier verwacht ik in „het afgetrokkene zeer weinig. Dat van 1619 was zeer

„ naauwkeurig en zoo verbindend mogelijk. Het heeft echter „ niet kunnen verhinderen, dat later gebeurd is wat de „ Synode van Dordrecht streng veroordeeld zou hebben. Wordt het nieuwe ['twelk in dezen brief zoo hoog is „ afgekeurd] ingevoerd, het zal er de Nederlandsche Her- „ vormde Kerk niet minder goed door gaan, indien de „ Geest Gods slechts woont en werkt in hen aan wie de „ prediking in haar is toevertrouwd en slechts vele ooren „ en harten opent voor de waarheid."

Waarom of Dominé Doedes zich dan zoo veel moeite geeft? Dat weten we niet. Hij schijnt het te willen zeggen in de woorden die onmiddellijk op de laatst aangehaalde volgen, en daarmede weder geheel in strijd zijn:

„ Maar (vervolgt hij) dit neemt het regt niet weg tot „ de stelling, dat zij die in onze Kerk tot de predikdienst „ worden toegelaten, *eenigzins gebonden* moeten zijn, *opdat* „ *de Kerk niet stelselmatig aan allerlei wind van leering prijs* „ *worde gegeven.*"

Men ziet wel dat er „ allerlei wind" is, aan de allerlei wendingen van Dominé Doedes, en dat men, om het er in uit te houden, als hij, „ eenigzins gebonden" moet zijn.

VERSCHEIDENHEDEN.

EENE BIJZONDERHEID OVER THOMAS VAN KEMPEN.

De Kath. Ned. Stemmen van 11 November jl. deelen de volgende bijzonderheid over onzen Thomas van Kempen meê. „ Daar de kritiek zich onlangs weder zoo ijvervol met dezen roemwaardigen schrijver bezig hield, is het misschien niet ondienstig het volgende uit de aanteekeningen van een uitstapje mede te deelen. De heer Clavé van Bouhaben bewaart op zijn landgoed Gassendonk bij Kempen de *kopij* van een portret van Thomas *de* Kempis, welks *origineel* mede niet ver van hier te vinden is. Op beiden staat het opschrift: *V(everabilis) P(ater) Thomas de* (niet *a*) *Kempis, Canon(icus) Regul(aris) Obiit A(nno) S(alutis)* 1472 *aetatis* 92. — De heer Franken te Kempen, een allezins geloofwaardig man, had op zijn afbeeldsel van Thomas a Kempis uit een *oud* boek, waarvan hij den titel niet meer wist, de volgende aanteekening geschreven: „ *D. Thomas a Kempis, geboren in* 1379 *te Kempen, overleden* den 25 Julij 1471 in het St Agneten-klooster *bij Zwolle* (bij Deventer).

Tot honderd jaren min acht
Heeft Thomas zijn leven gebragt. „

Over het algemeen bewaart Kempen nog menig spoor van den beroemden man; men wijst er zijn huis en andere gedenkteekenen aan, en welligt zou men bij een zorgvuldig onderzoek nog veel merkwaardigs kunnen ontdekken. „

ALLERLEI.

In het laatste nummer van *De Recensent* vonden wij een artikeltje van Ds. J. H. Sonstral, dat onder zeker opzigt merkwaardig mag genoemd worden, waarom wij het dan ook, van eenige aanmerkingen ondermengd, hier laten volgen. 't Is eene soort van bonte recensie, zooals hij er meer uit de pen laat vloeijen, en 't geldt nu een geschrift, dat ten titel voert: „De Augsburgsche Confessie bevattelijk verklaard door E. Lohman en H. Schnabel, Evang.-Luth. Predikanten in Saksen. Uit het Hoogduitsch. Met eene inleidende Voorrede van Ludwig C. Lentz, Evang.-Luth. Predikant te Amsterdam. Met een op staal gegraveerd portret en facsimile van Dr. M. Luther." — Eene Luthersche Confessie, verklaard door twee Luthersche Predikanten, verrijkt met eene voorrede van een ander Luthersch Predikant en daarenboven met het portret en facsimile van Dr. Luther zelven, kon men ter recensie aan geen gepaster beoordeelaar toevertrouwen dan aan den befaamden man die Predikant is bij de Luthersche gemeente aan den Helder.

Het oordeel dat Ds. Sonstral over 't genoemde werk uitspreekt, komt hierop neêr: dat den schrijvers hun pogen om de Augsburgsche Confessie voor de gemeente bevattelijk te verklaren, gelukt is; dat ook de heer Lentz verdient gehoord te worden als handhaver van het Confessioneel standpunt; terwijl hij ten slotte niet slechts aan elk Lutheraan, maar aan allen de lezing van het werkje aanbeveelt.

In plaats echter van, zooals men verwachten zoude, zijne aanprijzing te motiveren, heeft Ds. Sonstral, springziek als hij altoos is, ons willen onthalen op zijne beschouwingen over het belangrijkst geschil, dat de Protestanten onderling verdeelt, waarover zij eenen strijd voeren op leven en dood: over de bindende of niet bindende kracht der Protestantsche belijdenisschriften. Hij doet zich aan ons voor als onpartijdig toeschouwer, die met kalmte en bedaardheid de slagen telt die de strijders elkander toebrengen, ja die zich van tijd tot tijd daarbij genoopt voelt tot — glimlachen!! „Als wij „den strijd, zegt hij, tusschen Confessionelen en Nietconfessionelen „gadesloegen, overviel ons wel eens een glimlach, als wij opmerk-

„ten, hoe ultra's aan beide zijden zich tegenover elkander te weêr „stelden en eigenlijk naar een gelijk doel voortdraafden." Dat Ds. Sonstral, voor wiens snellen blik het niet onopgemerkt blijft, hoe de heftige strijders aan beide zijden naar een gelijk doel voortdraven, daarbij heeft kunnen glimlagchen, moeten we op zijn woord gelooven, hoewel wij voor ons liever medelijden gevoelen en ons bedroeven zouden over dergelijke verblindheid van den menschelijken geest, die van zulke nuttelooze hatelijkheden de oorzaak is. Doch vragen moeten we hier, wat toch volgens Ds. Sonstral dat „gelijk doel" moge zijn; want de ultra's zullen wel tot geen ander doel komen dan de niet-ultra's, en het onderscheid tusschen deze leden derzelfde partij zal toch geen ander kunnen zijn, dan dat de laatsten hunnen weg met bedaardheid gaan, terwijl de eersten volgens de juiste uitdrukking van Ds. Sonstral daarop „draven". Confessionelen en niet-Confessionelen, ultra's en niet ultra's van beide zijden gaan naar één doel: eene eenheid in het Protestantisme, in dat Babel van verwarring, die onze verwondering moet gaande maken en die wij daarom, voorgelicht door 't genie van Ds. Sonstral, gaarne zullen constateren.

„De een (zoo lezen wij) houdt met hand en tand de formulieren „van eenigheid vast, en, schoon dan ook al onbewust, stelt hij „het gezag van feilbare menschen, zoo niet boven, dan toch „naast, somtijds wel wat vóór het woord van God, dat er ook eenigermate door overschaduwd wordt." Aldus handelt volgens Ds. Sonstral de ultra onder de Confessionelen: maar evenzoo, voegen wij er bij, handelt ook de niet-ultra onder hen; ook deze plaatst die formulieren minstens naast het woord van God; want, stelde hij die beneden Gods woord, hij zoude er geen absoluut verbindende kracht aan toekennen, evenmin als de niet-Confessionelen, en dien ten gevolge tot de partij dezer laatsten behooren. Intusschen wij zien, hoe de eene afdeeling der Protestanten menschelijke formulieren plaatst naast het woord van God; hoe kinderen dier hervorming, wier beginsel het is te protesteren tegen alle menschelijk gezag dat zich naast het goddelijk gezag durft verheffen, het beginsel hunner moeder verwerpen en ophouden met protesteren: Ds. Sonstral ziet het met ons, en hem, den Protestantschen leeraar, overvalt daarbij een glimlach!

Begrijpelijker is ons de tegenspraak die uit de andere afdeeling der Protestanten opgaat; gij houdt op, roept men daar den Confessionelen toe, Protestant te zijn, want gij verloochent het Protestantsch beginsel. „De ander (aldus Ds. Sonstral) verwerpt de „belijdenisschriften der Kerk als menschenwerk, dat regtens nie„mand bindt of verpligt. Bij hem is de leus: de Bijbel en de Bijbel „alleen." Zie, dat is echt Protestantisme! dat zijn Protestanten, die hunnen naam en hun beginsel in dien naam zoo juist gekarakteriseerd, eer aandoen! Evenwel, laat ons niet te voorbarig zijn met het geven onzer adhaesie aan de logica dezer laatsten: Ds. Sonstral heeft immers „een gelijk doel" in de vijandige legers opgemerkt: „de Bijbel *alleen*. Schoon gezegd!" — roept hij glimlagchend uit — „maar de praktijk." Ontzettende vraag, die eene bekentenis inhoudt verpletterend voor het Protestantisme! *de Bijbel alleen!* — die leus is goed, is schoon, dat is ons beginsel, van waar wij zijn uitgegaan, en waarvoor onze voorvaders niet alleen goed en bloed hebben veil gehad, maar den vrede der Kerk hebben verstoord en de eenheid met Rome verbroken; dat is nog heden ten dage ons beginsel en onze steun in den strijd tegen Rome, maar het is niet tegen te spreken: dat beginsel blijkt onuitvoerbaar! ons Protestantisme is schoon, ja: maar — het is toch impraktikabel! Ds. Sonstral, die dezen keer bijzonder scherpziende blijkt, merkt nog meer op en wijst ons aan, hoe zelfs in deze laatste rigting, zoo echt Protestantsch, de praktijk Katholieke resultaten oplevert:

„Hier, zegt hij, sluipt een nieuwe Paus naar binnen", (let wel, dáár waar men roept: *de Bijbel alleen!* sluipt een Paus binnen, maar een vreemd gekostumeerde Paus, die geen banbliksems over de aarde uitschiet, maar de Protestanten regeert met een schoolmeestersplak: zoude men daar reeds kindsch zijn geworden?) „niet „met het gebod van een Priester, niet met het woord van een „Dominé, maar met den plak van een getogeerden schoolmeester. „Men heeft der Kerk met of zonder eminent hoofd het zwijgen „opgelegd, maar men is daarom aan *gezag* niet ontwassen. De „mensch kan er niet buiten, zoo min als de Franschen, al jagen „zij van tijd tot tijd er een weg." Attentie, lezer! voor die woorden; niet om de vergelijking tusschen menschen en zekere andere wezens, door Ds. Sonstral Franschen genoemd; ook niet om den

kunsteloozen vorm: „al jagen zij van tijd tot tijd er een weg"; maar attentie voor die rondborstige bekentenis: „*de mensch kan niet buiten gezag.*" Zoo sprak eens Balaäm, gehuurd om de kinderen Israels te vloeken, slechts zegeningen over hen uit; zoo zwicht hier onbewust een Protestantsch leeraar voor de goddelijke kracht der waarheid, en belijdt, dat het Protestantsch beginsel, 'twelk alle tusschenkomst van menschelijk gezag verwerpt, een valsch beginsel is, want het is onuitvoerbaar: „*de mensch kan niet buiten gezag*".

Maar hij gaat verder en toont aan, hoe in alle rigtingen van het Protestantisme dat beginsel met woorden het is waar gehuldigd, maar met de daad geloochend wordt; hoe men daar overal tot eene Katholieke praktijk en tot Katholieke resultaten, tot „*gezag*" gevoerd wordt, met dit onderscheid evenwel, wat wij even aanstippen, dat de Protestanten tot een bloot menschelijk gezag vervallen, terwijl wij Katholieken een godmenschelijk gezag huldigen. Zien wij hoe de Heldersche Predikant dit gezag opmerkt ook in de niet-Confessionele rigting: „het gezag, zoo gaat hij voort, is slechts „verplaatst van de zaal der Kerkmannen (Confessionelen) naar den „katheder en de studeerkamer. De wetenschap spreekt, zooals 't „van Rome heet: *Roma locuta est*, en men moet haar gehoorzamen „en volgen of men krijgt het anathema van orthodoxist, dweeper, „en wat liefs niet al meer naar het hoofd." Hoe verbazend „Roomsch" is die wetenschap in hare praktijk! tot zelfs in het anathema! Ds. Sonstral vergete deze zijne woorden niet, welke hem later kunnen dienen tot een bewijs voor de Protestantsche „verdraagzaamheid".

Maar nu volgt eene verrassende vraag met een nog verrassender antwoord: „Doch wie is nu de wetenschap?"

Voor ons is het duidelijk en voor Ds. Sonstral ook: de wetenschap is de Paus der Protestanten van de niet-Confessionele rigting; min duidelijk schijnt dit echter te zijn voor de groote meerderheid dezer laatsten, die in het licht der hervorming zich waarschijnlijk blind gestaard hebben, want onze Heldersche Sonstral antwoordt: „zij is voor de meesten, wat de onbekende God voor de Atheners „was. Zeker gaat het, dat menigeen, die er den oudgeloovige „mede aan boord komt, [Ds. Sonstral ontleent hier eene figuur

„aan zijne dagelijksche omgeving,] in verwarring zou geraken als „de oudgast hem afvroeg: wie en wat is zij? Maar [hier volgt „eene aanprijzing der wetenschap] zij wordt vertegenwoordigd door „mannen van diepgaande studie. De uitkomsten van hun onder„zoek brengen de waarheid aan 't licht. Die moet gij aannemen, „maar [en de geheele redenering valt weder in duigen!] dan toch „weder altijd op gezag van een ander.„

Zoo, lezers, zien wij dan het doel, naar hetwelk de Protestanten, „schoon dan ook al onbewust„, zich bewegen: *menschelijk gezag*. De Confessionelen naar een gezag der kerkmannen, de niet-Confessionelen naar een gezag der geleerden. En Ds. Sonstral antwoorde niet: onder deze laatsten streven slechts de „ultra's„ daarhenen; want het is ondenkbaar, dat menschen die zich in ééne rigting bewegen een verschillend doel zouden bereiken; en daarenboven, indien er zijn onder de niet-Confessionelen, die met het gezag der Kerkmannen ook dat der wetenschap verwerpen, zij moeten de ultra's onder de ultra's genoemd worden, als steunende alleen op het menschelijk gezag hunner eigene wetenschap en hunner eigene rede; en de uitkomsten zouden nog schrikwekkender zijn dan die welke Ds. Sonstral aan het gezag der wetenschap of der geleerden toekent: „een gezag, schrijft hij, dat in honderd hoofden „honderd zinnen heeft en een chaos [zegge *chaos*] van uitkomsten „te weeg brengt, waaruit de wereldwording, de kosmos nog in „futuro ligt.„ [Wij gelooven, dat die wereldwording er wel nimmer *uit* zal komen, omdat zij er eigenlijk niet *in* ligt; wat er uitkomt toont Ds. Sonstral in 'tgeen volgt:]

„Hier, bij voorbeeld, zegt men u: de Christus is een hemeling, „daar weet men van een onpersoonlijken logos te spreken, elders „zijn er, die niet eens een voorbestaan des Heeren willen erkennen. „[Blijde uitkomsten der Protestantsche verlichting!] En dan zijne „geboorte als mensch? Men weet, wat Voltaire beweerde en als „Voltaire een man was der wetenschap, en hoe werd hij in zijn „tijd als zoodanig geroemd en vergood, dan heeft hij voor 't minst „ook eene stem.„ — Blijkbaar is hier den predikant de pen ontvallen op het gezigt van (wij durven niet schrijven: al *glimlagchende* over) dien chaos van die alle geloof aan Christus verwoestende uitkomsten der wetenschap; daaraan zal het toe te

schrijven zijn, dat de volgende volzin, uit den aard der zaak verbonden met den voorgaanden, nogtans eene nieuwe alinea opent: „De bijbel — beweert hij — is het, waarop men zich beroept, „maar welk gezag kan aan de schrijvers der gewijde oorkonden „worden toegekend? De een zegt, zij zijn onfeilbaar. Neen, be„weert een tweede, maar zij zijn feilloos. 't Is glad mis, valt een „derde in, noch het een, noch het ander, maar zij zijn geloof„waardig." Had Ds. Sonstral hier niet aan de niet-Confessionelen, ten minste met evenveel regt als vroeger aan de Confessionelen, kunnen verwijten: zij stellen het gezag der wetenschap „zoo niet „boven dan toch naast, somtijds wel wat vóór het woord van God, „dat er dan ook wel eenigermate door overschaduwd wordt" — ten eenenmale door verworpen wordt —?

Doch laat ons nu zien, welke partij de Luthersche leeraar zal kiezen, en welke poging hij zal aanwenden om te ontworstelen aan dat gezag 'twelk hij als Protestant moet verwerpen en waar, naar zijne verzekering, de mensch toch niet buiten *kan*. „Wij betwisten, „verklaart hij, die verschillende opvattingen den wetenschappelijken „onderzoeker niet; maar het volk wordt er niet wijzer door en „omdat het aan wijsheid hapert, [na drie eeuwen van verlichting? Dominé! of wordt het „volk" der Protestanten ook al *dom* gehouden?] spreken de hartstogten te heviger en de waarheid wordt „een speelbal". Alleen voor het volk? mogen wij vragen of wordt de waarheid ook een speelbal in de handen der geleerden? ontkenne hij het, die het bovenstaande gelezen heeft. In allen gevalle de Luthersche predikant protesteert er tegen, dat het gezag der wetenschap aan het volk worde opgedrongen: „Wij voor ons zijn „geene kampvechters voor formulieren van eenigheid, omdat zij „'t werk van menschen zijn, [waartegen hij dus moet protesteren,] „maar juist omdat de vlottende wetenschap insgelijks menschen„werk is, [moet hij ook daartegen protesteren, en beide verwerpen? neen lezer! dat is uwe natuurlijke gedachte, maar Ds. Sonstral denkt ook zeer natuurlijk, en vervolgt:] zouden wij voor het volk [let wel: voor het *volk*] aan de algemeene uitdrukking boven de „bijzondere de voorkeur geven".

Dat is, met andere woorden: het gezag der formulieren is even contra-Protestantsch als het gezag der wetenschap; maar dewijl wij

Dominé's toch gezag moeten oefenen over het volk, dewijl "om zekere redenen" ons gezag aan het volk noodig is en het volk toch niet inziet, hoe het ophoudt Protestantsch te zijn door ons gezag te eerbiedigen, zouden wij verkiezen, het gezag der formulieren, hoe onprotestantsch dan ook, aan het volk op te dringen, liever dan het te leiden door het gezag der wetenschap, aan welk gezag (en daarmeê aan ons gezag) het volk spoedig zoude ontwassen bij het zien van dien chaos van uitkomsten, die alle geloof ondermijnt. Arm volk! men spreekt u van bevrijding uit de boeijen van Rome en middelerwijl beraadslaagt men over de kluisters, die men u aan zal smeden! — men predikt u: "gij zijt vrij en geen menschelijk gezag mag u langer beheerschen!" — en gij ziet de slavernij niet, waartoe diezelfde predikers u uit bloote willekeur verlagen!

Maar welke partij zal Ds. Sonstral nu niet "voor het volk" maar voor zich zelven kiezen? zal hij het gezag der formulieren aannemen? maar dat is menschengezag? Zal hij dan het gezag der wetenschap huldigen? Doch dit is niet minder menschengezag! Maar wat dan? we wachten verlangend naar een antwoord.... doch de Luthersche leeraar zwijgt, en het eenige antwoord, dat hij als echt Protestant geeft, als kind van dat Protestantisme, dat niet kan opbouwen, en slechts "een chaos van uitkomsten" voortbrengen, omdat zijn beginsel louter afbrekend is, dat eenige antwoord luidt: ik — ik PROTESTEER!....

Voor "het volk" dan acht Ds. Sonstral het formulierengezag verkieselijk: maar van welke formulieren? "De Luthersche Kerk, zegt hij, heeft in de Augsburgsche Confessie eene heldere positief uitgesproken belijdenis." Zal hij deze dan aanraden ten dienste van "het volk"? Het is moeijelijk te gelooven als men het volgende leest: "'t Is jammer dat zij in hare formulierboeken nog zoo "veel ander daarnevens heeft opgenomen, dat veilig kon gemist "worden", waarom? "omdat het geen belijdend, maar een vijandig "strijdend, verdoemend en uitsluitend karakter heeft." Het kan niemand verwonderen, dat de verdraagzame heer Sonstral protesteert tegen dat "vijandig strijdend, verdoemend en uitsluitend karakter" der verdraagzame? Luthersche formulierboeken. Maar wel kan het verwondering baren, dat hij tegenover dat verafschuwd karakter een "belijdend" karakter stelt. Zoude een belijdend karakter dan

minder verdoemend zijn? zoude de belijdenis der waarheid de ontkenning en verdoeming der tegenovergestelde leugen niet medebrengen? Of is het misschien eene fijne ironie op de Augsburgsche Confessie die eene positief uitgesproken belijdenis is, eene ironie, die dienen moet, om ook het uitsluitend karakter dier Confessie meer aan het licht te brengen? Tot deze laatste vraag geregtigt ons de volgende twijfel, waardoor Ds. Sonstral als echt Protestant protesteert ook tegen zijne eigene aanbeveling van het formulierengezag voor het volk: „Of men in onzen tijd van woeling „en gisting door middel van deze of eene andere belijdenis rust en „vrede zal stichten, betwijfelen wij uitermate zeer." Is het omdat de chaos van wetenschappelijke uitkomsten de waarheid aan het volk ten speelbal gegeven heeft? of het volk aan het formulierengezag heeft doen ontwassen?.... Ongelukkige tijden van woeling en gisting! wat zoude anders dit formulierengezag een rust en vrede kunnen stichten! niet waar? — maar, helaas, de hartstogten zijn thans te zeer aan 't woelen, en het Protestantsche volk verkeert in te ziekelijken toetoestand: „Men kan iemand" [hier zien wij, waarom Ds. Sonstral twijfelt] „men kan iemand, die in eene brandende koorts ligt geen „biefstuk met een glas portwijn voorzetten. Men houde zich echter „gereed als de krisis is doorgestaan en de zieke herstelt." Vreemd zeker is de vergelijking — die hij, godsdienstleeraar, daar maakt en aan 't intieme huiselijke leven ontleent — van eene geloofsbelijdenis met „biefstuk en een glas portwijn"; vreemd is het ook, dat zoodanige belijdenis nuttig geacht wordt voor den herstellenden zieke: zij zoude wel eene nieuwe instorting kunnen voortbrengen; en zoo iets is dikwerf doodelijk; minder vreemd echter schijnt ons de erkenning toe van de brandende koorts met woeling en gisting, waarin het Protestantisme nederligt. En toch schrijft Ds. Sonstral: „Men vergeve het mij", niet die min sierlijke en zoo materiële vergelijking; ook niet die afkeuring van positieve belijdenissen, als ongeschikt voor onze dagen; maar — „dat ik 't woelen van onzen tijd eene ziekte noem", [van harte gaarne Mijnheer! doch eigenlijk hebt gij daarvoor geen vergeving noodig,] maar gelukkig dat er geene symptomata mortis ontdekt worden." Geen teekenen des doods, neen! maar slechts „een chaos van uitkomsten"! Intusschen moeten wij den behendigen overgang bewonderen, dien de

Luthersche Predikant hier maakt; men denkt hem te hooren spreken van eene ziekte in het Protestantisme, van woelingen en gistingen onder de Protestanten: het is zoo natuurlijk na al het voorafgaande; men wil hem vatten bij het woord, maar neen, roept hij uit, ik spreek eigenlijk niet over godsdienst en Protestantisme, ik spreek over — ja, lezer! waarover? — over „Europa". „'t Is, gist hij, „misschien eene groeikoorts, want die Europa voor verouderd aan„ziet, ziet in de vindingrijke kracht des jongelings het zuffen „[suffen?] eens grijsaards." — Wie zal na zoo stout eene wending, „en zulk eene vindingrijke kracht" nog durven zeggen, dat Ds. Sonstral aan den Helder zit te suffen?

„Maar wat daarvan zij, [en zoo keert onze schrijver tot zijn „onderwerp weder] het volk zal beter de Augsburgsche Confessie „begrijpen, dan de wijsgeerige uitkomsten der wetenschap en „daarom zal dit boek bij vele, vooral de Luthersche, Christenen „welkom zijn..... Iedere Lutheraan, — en waarom ook niet an„deren? — leze het." Foei, Domine! dat hadden wij niet verwacht; maar het is onvergeeflijk; uwe patiënten zijn ziek, zij woelen in eene brandende koorts en gij wilt hen genezen met — „biefstuk en een glas portwijn"!....

DE DICHTER HEYNE OVER DE KATHOLIEKE KERK.

Heinrich Heyne, de dichter van het revolutionaire Duitschland, ook in ons vaderland niet onbekend, heeft onlangs in de *Revue des deux mondes* [1]) de geschiedenis verhaald der veranderingen welke zijne godsdienstige en staatkundige begrippen in den laatsten tijd hebben ondergaan. Tot onze vreugde hebben wij uit dat verhaal de slotsom kunnen opmaken, dat er bij dien dichter een merkwaardige omkeer ten goede heeft plaats gevonden. Ofschoon het er nog ver af is, dat hij alle dwalingen en vooroordeelen

[1]) Livraison de 15 Septembre 1854. *Les aveux d'un poète.*

hebbe afgelegd, meenen wij toch te kunnen zeggen, dat hij op weg is om de waarheid te vinden: hij heeft de godloochenende beginsels der Hegelsche school voor goed vaarwel gezegd, en verheugt zich thans, bij zijn lijden en ligchaamssmarten in het geloof aan Gods vaderlijke voorzienigheid eene onuitputtelijke bron van troost gevonden te hebben. Ook tegenover de Katholieke Kerk heeft hij eene andere houding aangenomen: hij spreekt van haar met eerbied en ontzag, en legt eene getuigenis van haar af, die in zijnen mond merkwaardig kan genoemd worden, en aldus luidt: Ik heb, dus spreekt Heyne, reeds lang opgehouden den oorlog te voeren met de Katholieke Kerk, en sedert jaren laat ik het zwaard in de schede rusten dat ik eenmaal in dienst gesteld had van een beginsel, niet van persoonlijke driften. Inderdaad ik was in dien strijd niets meer dan een gelukzoekend soldaat, die ja dapper vecht, maar na het gevecht geen oogenblik haat gevoelt noch tegen de zaak waarover, noch tegen de personen met wie hij streed. Een blinde haat tegen de Katholieke Kerk kon nooit bij mij ingang vinden; ik mis daarvoor de noodige bekrompenheid van geest. Ik kende al te goed de mate mijner geestvermogens, om niet in te zien, dat zulk een reuzengebouw als de Katholieke Kerk, ook onder mijne hevigste slagen, niet aan 't wankelen zoude raken; ik kon op zijn hoogst een hulpvaardige hand aanbieden bij een langzame afbraak die mogelijk nog eeuwen zal kunnen duren. Ik was te goed vertrouwd met de geschiedenis, om de grootsche evenredigheden van dat wonderlijke gebouw niet te erkennen. Noem het, zoo gij wilt, de Bastille van den geest, blijf volhouden, dat de sterkte niet anders verdedigd wordt dan door zwakke en afgeleefde krijgslieden; het blijft niettemin waar, dat de Bastille niet gemakkelijk blijkt in te nemen, en zeker is het: meer dan een jeugdig strijder zal zich tegen hare muren het hoofd nog te pletter loopen. Als wijsgeer heb ik nooit mijne bewondering kunnen weigeren aan den diep-doordachten en zich zelven altijd gelijkblijvenden zamenhang van het godsdienstig en zedelijk stelsel, dat men gewoon is de Katholieke Kerk te noemen. Ik kan mij dan ook beroemen, dat ik nooit hare leerstukken of eerdienst met de wapens van spot of verachting heb bestreden.

GEZOND VERSTAND VAN DEN JAVAAN.

(INGEZONDEN.)

Ten blijke van 't (zoo miskend) gezond verstand der inlandsche bevolking op Java, aan welker bekeering tot het Christendom men thans zal gaan denken, bieden we een paar voorbeeldjes ter overweging aan.

De loge der vrijmetselaars noemen zij *Roema Sethan*, dat is: *het huis van den duivel.* De Heidenen en Mohammedanen hebben meer verstand en oordeel dan duizenden van onze zoogenaamde Christenen; zij hebben begrepen, dat de vrijmetselarij met al den aankleve van dien onzedelijk was en kwaad, en hebben daarom het huis, waarin de broeders der duisternis vergaderen, *het huis van den duivel* genoemd. Wanneer men aan een inlandschen bediende vraagt, waar de loge is, begrijpt hij u niet, en vraagt, wat mijnheer wil; gij hebt echter niet het woord *Roema Sethan* genoemd, of hij wijst het u. Hier echter in ons Christelijk en verlicht Nederland noemt men zulk een gebouw een tempel van waarheid en verlichting, welks bezoekers gezworen hebben niets te zullen zeggen, en ondertusschen alle waarheid vernietigen en alle spranken der verlichting uitdooven. Wie zijn wijzer de Javanen of een groot deel van de onzen?

Van eene Roomsch Katholieke Kerk zeggen de inboorlingen: *Thoean Allath di Dhalam*, dat is: *de Heer God is daar in;* maar van een Protestantsche: *Thoean Allath tida di Dhalam*, dat is: *de Heer God is daar niet in.* De reden van het verschil dezer beide uitdrukkingen ligt hierin: zij begrijpen, en vooral de Javaansche volksstam, dat een godsdienst zonder offer een onding is. In de Katholieke Kerk is een altaar en offerande, en dat zien ze in de Protestantsche Kerk niet. Zijn dan de Javanen ook hierin niet verstandiger dan vele duizenden zoogenaamde Christelijke Nederlanders?

Hierbij zij nog gevoegd, dat een Katholiek Priester door den Javaan genoemd wordt: *Toean* of *Toean bezaar*, *bendita betoel*, dat is: *een Heer* of *een groote Heer*, *de ware Priester;* een Dominé wordt door hem eenvoudig *Toean* geheeten.

Uit een en ander zou men kunnen opmaken, welke Missionaris, de Katholieke of wel de Protestantsche, het meest ingang zal vinden, zoo er slechts volle vrijheid gegeven wordt, om aan de bekeering van Java's onchristelijke bevolking te arbeiden. — Het overal zich herhalend feit is overigens daar om de onvruchtbaarheid der Protestantsche zendingen te staven.

Wat is het beste middel — zoo heeft men menigmaal gevraagd — om Java's inlandsche bevolking spoedig tot het Christendom te bekeeren? Daar zijn er die dit harde antwoord geven: verreweg het meerendeel der Europesche bevolking met hare afstammelingen van Java verwijderen! geschiedt dit niet, dan zal men het Christendom moeten preken zonder ooit van de Tien geboden te reppen, of iets van het leven des Zaligmakers bekend te maken, om de eenvoudige reden, dat de inboorlingen zoo schaarsch die geboden door de Europeanen zien vervullen, en dezer leven zoo weinig gelijkenis heeft met het goddelijk toonbeeld. Oosterlingen hebben helderder oogen en meer gezond verstand dan zoovele kweekelingen en leerlingen van zekere hooggeroemde departementale scholen.

Men oordeelt hier in Nederland over den godsdienstzin van den Javaan even scheef als men oordeelt over de onmenschelijke behandeling der slaven. Men roept en tiert zonder kennis van zaken, en in de hoog opgevijzelde wijsheid komt het onverstand slechts te scherper uit.

SPROKKELINGEN.

Getuigenissen. — „De opvoeding in onze weeshuizen is inderdaad meestal een honderd jaren ten achter. De directie is veelal toevertrouwd aan *vader* en *moeder*, die, zoo zij brave, eerlijke lui blijken, al spoedig voor die moeijelijke betrekking geschikt worden geacht. De Roomsche Kerk heeft hier door hare jeugdige priesters

en geestelijke zusters boven de Protestantsche Kerk veel vooruit.“

(Jhr. Mr. H. J. van der Heim,
in *de Gids*, November 1854.)

„De Roomsche Kerk heeft in hare instellingen die zich naar den voortreffelijken St. Vincent de Paulo noemen, voor hare Armbesturen een grooten steun gevonden, die eene eenparige werking mogelijk maken.“

(Dezelfde, ter zelfde plaats.)

Eene vraag. — Waarom vertaalt de heer G. Vissering Matth. III, 13, 14; Marc. XVI, 16 en elders: „zich laten doopen“ en niet: „gedoopt worden“? — Omdat hij tot de Doopsgezinden behoort. — Hic Liber est in quo *caet.*

EINDE VAN HET ZES EN TWINTIGSTE DEEL.